

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Irma
BUDGINAITĖ-MAČKINĖ

Suaugę vaikai ir jų tėvai Lietuvos
migracijos kontekste: kartų solidarumas
ir reikšmingų asmenų tinklai

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
Sociologija (S 005)

VILNIUS 2020

Disertacija rengta 2014–2020 metais Vilniaus universitete.

Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba (stipendija už akademinis pasiekimus 2015 metais ir 2016 metais) ir Vilniaus universitetas (stipendija už akademinis pasiekimus 2017 metais ir 2018 metais). Disertacijos tyrime analizuojami kiekybiniai duomenys surinkti 2017–2019 metais įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą VU mokslininkų grupės projektą „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminės praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“ (Nr. S-MIP-17-117), projekto vadovė prof. dr. I. Juozeliūnienė.

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Irena Emilija Juozeliūnienė, Vilniaus universitetas, socialinių mokslų sritis, sociologijos kryptis, S 005.

TURINYS

ĮVADAS	4
1. KARTŲ SOLIDARUMAS IR REIŠMINGŲ ASMENŲ TINKLAI: TEORINĖS IDĖJOS IR TYRIMAI.....	20
1.1 Kartų solidarumas	20
1.1.1 Kartų solidarumo prieiga.....	21
1.1.2 Kartų solidarumo tyrimai.....	32
1.1.3 Kartų solidarumo tyrimai Lietuvoje	44
1.2 Reikšmingų asmenų tinklai.....	48
1.2.1 Teorinės prieigos asmeninių tinklų tyrimams	49
1.2.2 Reikšmingų asmenų ir pagalbos tinklų tyrimai.....	61
1.2.3 Reikšmingų asmenų ir pagalbos tinklų tyrimai Lietuvoje	64
2. DISERTACIJOS TYRIMO TEORINĖS PRIELAIDOS IR TYRIMO METODOLOGIJA	68
2.1 Kartų solidarumo prieigos pasitelkimas tiriant šeiminius ryšius migracijos sąlygomis	68
2.2 Reikšmingų asmenų tinklų įtraukimo į tėvų priežiūrą potencialas migracijos sąlygomis	80
2.3 Duomenų rinkimo metodų aptarimas	82
2.4 Duomenų analizės metodai.....	95
2.5 Disertacijos tyrimo apribojimai	99
3. SUAUGUSIŲ VAIKŲ–TĖVŲ RYŠIŲ MIGRACIJOS KONTEKSTE ANALIZĖ: KARTŲ SOLIDARUMO RAIŠKA IR REIŠMINGŲ ASMENŲ PASITELKIMO TĖVŲ PRIEŽIŪRAI POTENCIALAS.....	102
3.1 Kartų ryšiai ir jų raiška migracijos kontekste	102
3.1.1 Šeiminių ryšių struktūra ir geografija.....	102
3.1.2 Suaugusių vaikų įsipareigojimai tėvams ir jų raiška migracijos kontekste ..	108
3.1.3 Kartų solidarumo tipai ir migracijos veiksnys	126
3.1.4 Suaugę vaikai ir jų tėvai: kartų ryšiai per atstumą.....	143
3.1.5 Brolių ir seserų ryšiai pagalbos migracijoje atžvilgiu	153
3.1.6 Kartų solidarumas migracijos kontekste: raiškos ypatumai ir tolesnių tyrimų kryptys	158
3.2 Reikšmingų asmenų tinklų pasitelkimo tėvų priežiūrai potencialas.....	165
3.2.1 Reikšmingų asmenų tinklų struktūra	165
3.2.2 Migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų ypatumai	174
3.2.3 Reikšmingų asmenų tinklai pagalbos atžvilgiu pagal lytį.....	180
3.2.4 Asmeniniai ryšiai migracijos kontekste: raiškos ypatumai ir tolesnių tyrimų kryptys	182
IŠVADOS	187
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	192
PRIEDAI.....	222
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	248
PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS.....	248

IVADAS

Disertacijos darbo aktualumas

Lietuva, kaip ir daugelis kitų Rytų ir Vidurio Europos valstybių, patiria intensyvius demografinius pokyčius. Ilgėjant gyventojų gyvenimo trukmei, didėja priežiūros ir pagalbos poreikis senatvėje. Sykiu dėl palyginti žemo gimstamumo lygio mažėja horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų skaičius (Kanopienė, 2014a). Tai skatina susimąstyti apie šių pokyčių poveikį ryšiams tarp kartų ir šeiminiams vaidmenims. Visuomenėms senstant ir šeiminiiais ryšiais susietų žmonių konfigūracijoms heterogeniškėjant, kyla klausimas: kas, atsiradus poreikiui, rūpinsis senstančiais šeimos nariais?

Šis klausimas jau ne vieną dešimtmetį sulaukia tiek šeimos sociologų, tiek kitų socialinių mokslų disciplinų bei politikos formuotojų dėmesio (Albert ir Ferring, 2018). Žvelgdami į tarpgeneracinių šeimos struktūrų heterogeniškumą, mokslininkai vis dažniau analizuoja šeiminių ryšių tvarumą, tęstinumą ir pokyčius (Schenk ir Dykstra, 2012). Taip pat imamasi tirti normatyvinių suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams stiprumą ir šeiminių ryšių pagalbos senstantiems šeimos nariams potencialą (Chambers, 2006). Šie aspektai ypač aktualūs šalyse, kuriose mažiau išplėta socialinių paslaugų pagyvenusiesiems sfera (Kuvikova et al., 2011; Popescu, 2011) ir organizuojant šeimos narių priežiūrą remiamasi šeiminiiais pagalbos modeliais (Gedvilaitė-Kordušienė, 2013; Matonytė et al., 2019; Žalimienė et al., 2019).

Lietuva priskiriama prie šalių, kuriose mažai išplėtos socialinės paslaugos vyresnio amžiaus asmenims (Tamutienė ir Naujanienė, 2014). Nepaisant socialinės globos sistemos reorganizavimo ir palaiptinės decentralizacijos¹, reikiamų paslaugų prieinamumas laikomas nepakankamu. Daugumos vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų lūkesčiai dėl jų globos senatvėje „nukreipti į šeimos narių, artimųjų pagalbą arba paslaugas namuose“ (Žalimienė et al., 2019, p. 57)². Remiantis atliktais tyrimais, globoti pagyvenusį artimąjį namuose rinktis skatina ne tik suaugusių vaikų pareigos

¹ Šiuolaikinės socialinės globos sistema, Lietuvoje pradėta kurti po nepriklausomybės atkūrimo, palaipsniui decentralizuojama, plečiasi socialinės globos paslaugas teikiančių nevyriausybinų organizacijų tinklas, keičiami globos paslaugų finansavimo principai (Žalimienė ir Lazutka, 2009). Vis dėlto, tarp paslaugų teikėjų dominuoja valstybinės arba savivaldybių įstaigos (*ibid.*, p. 33).

² Tyrimai rodo, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų priimtina laiko priežiūrą namuose ir tik vienam iš keturių priimtina atrodo priežiūra globos institucijose (Skučienė et al., 2015).

jausmas, bet ir tokie veiksniai kaip nepasitikėjimas institucine globa, formalių globos paslaugų brangumas ir kt. (Junevičienė, 2018, p. 7). Tai, viena vertus, rodo socialinių paslaugų plėtros poreikį, kita vertus, indikuoja vyresnio amžiaus asmenų pagalbos lūkesčių artimųjų atžvilgiu stiprumą ir neformalios globos bei formalios globos namuose paslaugų plėtros poreikį Lietuvoje³ (Žalimienė et al., 2019, p. 57).

Klausimai apie šeiminių įsipareigojimų stiprumą ir šeiminių ryšių potencialą atsiradus poreikiui rūpintis senstančiais šeimos nariais Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, tampa dar aštresni nei Vakarų Europoje ne tik dėl palyginti mažiau išplėtotų priežiūros paslaugų, bet ir dėl demografinių pokyčių intensyvumo (Batog et al., 2019; Bauer ir Österle, 2016; Piperno, 2007) bei didelio šių valstybių gyventojų mobilumo. Rytų ir Vidurio Europos valstybių kontekste Lietuva išlieka viena iš žemiausių *neto* migracija išsiskiriančių valstybių⁴. Manoma, kad dėl tarptautinės migracijos nuo 1990 m. gyventojų skaičius šalyje sumažėjo daugiau kaip 710 tūkstančių (EMN, 2020). Oficialios statistikos duomenimis, iš Lietuvos daugiausia išvyksta palyginti jauni asmenys⁵. Dalis jų jau būna sukūrę šeimas Lietuvoje (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016). Taip pat Lietuvoje lieka gyventi didelė dalis jų kilmės šeimos narių – tėvai, broliai arba seserys, kiti artimieji. Remiantis 2018 m. atliktos reprezentatyvios apklausos duomenimis⁶, net 18.6 proc. Lietuvos gyventojų turi užsienyje gyvenančių šeimos narių⁷, 35.6 proc. – giminių, 33.3 proc. – draugų, 41.1 proc. – pažįstamų. Tik 23.6 proc. apklausos dalyvių nurodė neturintys nei šeiminius, nei giminystės, nei kitais ryšiais susijusių asmenų, gyvenančių užsienyje.

³ Remiantis 50–64 m. amžiaus Lietuvos gyventojų lūkesčių dėl globos senatvėje tyrimu, kaip svarbūs globos paslaugų infrastruktūros elementai, kurie turėtų būti plėtojami Lietuvoje, išskiriama: „neformali globa; formalios pagalbos namuose paslaugos; pagalbos pinigai; tik marginalinė stacionarios globos vieta sistemoje; privataus sektoriaus įtraukimas; globos sektoriaus skaitmenizavimas didžiuosiuose miestuose“ (Žalimienė et al., 2019, p. 57).

⁴ Europos migracijos tinklo oficiali interneto svetainė: <https://123.emn.lt/#migracijos-tendencijos> [paskutinį kartą žiūrėta 2020 m. kovo 9 d.].

⁵ Jie daugiausiai priklauso 20–39 m. amžiaus grupei (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016).

⁶ Duomenys pateikiami iš Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos (N = 1005), atliktos 2018 m., įgyvendinant tyrimą „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminių praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“ (Nr. S-MIP-17-117) (projekto vadovė prof. dr. I. Juozeliūnienė). Šio tyrimo metu surinkti kiekybiniai duomenys analizuojami disertacijoje. Detalesnė informacija apie apklausos imtį, metodologinius instrumentus ir Lietuvos gyventojų migracinę patirtį pateikiama 2.3 skyriuje.

⁷ Užduodant klausimą apie šeimos narių migraciją tyrimo dalyviams nebuvo pateikiamas šeimos narių apibrėžimas, tad atsakydami jie vadovavosi asmenine šeimos samprata.

Geografinis atstumas tarp šeimos narių gali būti laikomas viena iš šeiminių ryšių silpnėjimo priežastimi (Kiilo, Kasearu ir Kutsar, 2016). Geografinis artumas akademinėje literatūroje ilgą laiką laikytas vienu iš pagrindinių aspektų, nuo kurio priklauso šeimos narių galimybės vieni kitiems teikti abipusę pagalbą (Szydlik, 2016). Atitinkamai didelis geografinis gyventojų mobilumas įvardijamas kaip vienas iš senstančių šeimos narių priežiūros užtikrinimą apsunkinančių veiksnių (Kreager, 2006; Zimmer et al., 2014). Dėl palyginti didelio Rytų ir Vidurio Europos valstybių gyventojų tarptautinio mobilumo didėjant geografiniam atstumui tarp šeimos narių, svarbu įvertinti pagalbos potencialą migracijos kontekste.

Pripažįstant, kad pagalba ir jos abipusiškumas priklauso ne tik nuo galimybių (pvz., geografinio artumo), bet ir nuo suaugusių vaikų (ir jų tėvų) normatyvinių nuostatų dėl šeiminių įsipareigojimų (Roberts, Richards ir Bengtson, 1991; Rossi ir Rossi, 1990), svarbu analizuoti šeiminius įsipareigojimus ir normatyvines nuostatas dėl suaugusių vaikų pareigos padėti tėvams. Rytų ir Vidurio Europos valstybių gyventojų tarptautinės migracijos tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali keisti emigravusių suaugusių vaikų nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams ir sykiu paveikti kilmės šalyje gyvenančių jų tėvų nuostatas, lyginant su užsienyje gyvenančių suaugusių vaikų neturinčiais šalies gyventojais (Krzyżowski, 2014).

Remiantis kitose šalyse atliktais tyrimais, emigrantų kilmės šalyje likę gyventi jų broliai arba seserys migracijos kontekste matomi kaip pagrindiniai tėvų priežiūros įsipareigojimus galintys prisiimti asmenys (Kordasiewicz et al., 2017; Krzyżowski, 2014). Išvykus jauniems darbingo amžiaus vyrams ir moterims, šiose valstybėse numatomas „priežiūros deficitas“⁸ (Erel, 2012) taip pat gali būti kompensuojamas kitų kilmės šalyje likusių šeimos narių (Kordasiewicz et al., 2017), giminaičių (Reisenauer, 2018) arba kitų reikšmingų asmenų pagalba (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020). Geografinis atstumas net ir šalies viduje gali būti reikšmingas sprendžiant, kas padės, tėvams arba vienam iš tėvų prireikus pagalbos (Kordasiewicz et al., 2017). Tad analizuojant šeiminius įsipareigojimus ir kartų solidarumą (per atstumą), svarbu nepamiršti ir *vidinės gyventojų migracijos*. Tyrimai rodo, kad Lietuvos gyventojai pasižymi palyginti dideliu

⁸ Priežiūros „deficitas“ siejamas ne tik su dideliu emigracijos lygiu, bet su mažu imigracijos lygiu šiose valstybėse (Hrzenjak, 2012). Rytų ir Vidurio Europos kontekste šiuo atžvilgiu išskirti galima tik palyginti didelę imigraciją iš Ukrainos į Lenkiją (Duszczuk, 2013).

mobilitumu šalies viduje, lyginant su kitomis Rytų ir Vidurio Europos valstybėmis (Hărăguș, 2019): tik nedidelė dalis Lietuvos gyventojų niekada nepaliko tėvų namų (15.7 proc.)⁹. Remiantis naujausiais duomenimis, kartu su motina 2018 m. gyveno 31.4 proc. Lietuvos gyventojų, su tėvu – 27.4 proc.¹⁰.

Remiantis akademinė literatūra, pagalba ir (arba) priežiūra kai kuriais atvejais taip pat gali būti organizuojama, kai kilmės šalyje gyvenę priežiūros poreikių turintys tėvai emigruoja pas užsienyje gyvenančius suaugusius vaikus (Bauer ir Österle, 2016) arba emigravę suaugę vaikai trumpesniai arba ilgesniam laikotarpiui grįžta į kilmės šalį (Pustułka, 2012). Nors tarp grįžimą į Lietuvą skatinančių priežasčių dažniausiai išskiriamas namų ir šeimos ilgesys bei darbo aplinkybių pokyčiai, dalis 2018 m. vykdytoje apklausoje dalyvavusių į Lietuvą gyventi grįžusių migrantų¹¹ kaip vieną iš grįžimo priežasčių minėjo savo bei tėvų sveikatos problemas ir tėvų priežiūros poreikius (Žilinskienė, 2020). Iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžę suaugę asmenys su savo tėvais arba vienu iš jų gyvena taip pat dažnai kaip ir bendra Lietuvos populiacija (30.0 proc. gyvena su motina, 27.2 proc. – su tėvu)¹².

Nors demografinis senėjimas ir didelis gyventojų mobilumas akademinėje literatūroje neretai laikomi grėsmėmis užtikrinant senstančių šeimos narių priežiūrą (Knodel et al., 2000; Kreager, 2006; Zimmer et al., 2014), tarptautinės ir vidinės migracijos poveikis kartų solidarumui ilgą laiką nesulaukė pakankamai akademikų dėmesio Lietuvoje ir kitose Rytų bei Vidurio Europos šalyse (Gedvilaitė-Kordušienė, 2015b). Dėmesio šiai temai stoką *tarptautinės migracijos tyrimuose* iš dalies galima sieti su išvykusiųjų arba išvykstančiųjų socialiniais ir demografiniais bruožais. Po Europos Sąjungos plėtros 2004 m. iš Rytų ir Vidurio Europos valstybių į kitas ES šalis daugiausia išvyko jauni asmenys. Kadangi mobilieji gyventojai yra palyginti

⁹ Galima palyginti: Čekijoje savo gimtuosiuose namuose likusių dalis lygi 24.2 proc., Bulgarijoje – 23.5 proc., Rumunijoje – 19.5 proc., Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, – 15.7 proc. Remiamasi pirmos „Lyčių ir kartų“ tyrimo bangos duomenimis (2004 m.), leidžiančiais palyginti vidinės gyventojų migracijos mastą (Hărăguș, 2019).

¹⁰ Detalesnė informacija apie apklausos imtį ir Lietuvos gyventojų migracinę patirtį pateikiama 2.3 skyriuje.

¹¹ Lietuvos piliečių grįžimas gyventi į Lietuvą taip pat tampa dažnesniu reiškiniu, nors emigracijos mastams ir neprilygsta. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2015–2018 metų laikotarpiu į Lietuvą grįžo daugiau nei 59 tūkst. Lietuvos piliečių (Juozeliūnienė, Bielevičiūtė ir Budginaitė-Mackinė, 2019).

¹² Duomenys pateikiami iš kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausos (N = 406), atliktos 2018 m., įgyvendinant disertacijos įvade pristatomą tyrimą „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminių praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“, kurio metu surinkti kiekybiniai duomenys analizuojami disertacijoje. Detalesnė informacija pateikiama 2.3 skyriuje.

jauno amžiaus, vyresnio amžiaus asmenų, kurių vaikai emigravę, priežiūros poreikis ilgą laiką buvo matomas kaip ateities, o ne dabarties klausimas (Kordasiewicz et al., 2017). Praėjus kiek daugiau nei penkiolikai metų, didžioji dalis jų kilmės šalyse likusių tėvų greičiausiai artėja prie pensinio amžiaus. Anksčiau išvykę palyginti jauni Lietuvos gyventojai jau gali būti pasiekę vidutinį amžių; mobilūs yra ir vidutinio amžiaus Lietuvos gyventojai. Net jeigu jų tėvai yra palyginti jauni ir jiems šiuo metu nereikalinga pagalba, nerimas dėl (potencialiai) ateityje pablogėsiančios tėvų sveikatos gali būti būdingas ne vienam iš užsienyje gyvenančių asmenų. Jis taip pat gali būti būdingas Lietuvos gyventojams, kurių artimieji gyvena užsienyje. Visi šie probleminiai aspektai ir analizuojami disertacijos tyrime.

Disertacijos tyrimo objektas

Atsižvelgiant į didelį Lietuvos gyventojų mobilumą¹³, disertacijos tyrime koncentruojamasi į suaugusių vaikų ir jų tėvų ryšius migracijos kontekste. Analizuojant kartų solidarumą ir reikšmingų asmenų tinklus, siekiama atsakyti į **klausimą**, koks yra pagalbos senstantiems šeimos nariams potencialas Lietuvoje migracijos kontekste.

Į šeiminius ryšius žvelgiant kaip į „latentinę giminystės matricą“ (Riley, 1983; Silverstein ir Bengtson, 1997), siekiama įvertinti, ar ir kiek šeiminiai ryšiai (gali būti) aktyvuojami priklausomai nuo geografinio atstumo ir (atsiradusių arba besikeičiančių) poreikių. Koncentruojamasi į ryšius tarp kartų (suaugusių vaikų ir tėvų), kartų solidarumą analizuojant iš suaugusių vaikų perspektyvos. Vertikalių šeiminių ryšių analizę papildė ryšių toje pačioje kartoje (tarp seserų ir brolių)¹⁴ analizė bei reikšmingų asmenų tinklų analizė, atliekama siekiant atskleisti šeiminių ir kitų ryšių pagalbos potencialą atsiradus tėvų priežiūros poreikiui (senatvėje).

¹³ Sąvoka „mobilumas“ disertacijoje naudojama sinonimiškai su sąvoka „migracija“, kuri apima tiek vidinę, tiek tarptautinę migraciją. Sąvokos apibrėžimas pateikiamas įvade pristatant tyrimo imtį (žr. skyrių „Metodologija“ žemiau).

¹⁴ Sąvoka „karta“ disertacijoje naudojama kaip genealoginė karta, susijusi su giminyste, protėviais ir šeimos vaidmenimis (Lüscher et al., 2017, p. 246). Tarp Lietuvoje atliktų genealoginių kartų tyrimų pavyzdžių galima paminėti Kranauskienės ir Gedvilaitės-Kordušienės (2012), Mikulionienės (2014), Tureikytės (2015), Juozeliūnienės ir bendraautorių (Juozeliūnienė et al., 2014; 2018; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) publikacijas. Kitos sąvokos „karta“ galimos reikšmės ir apibrėžimo problematika išsamiau aptariamoms Gedvilaitės-Kordušienės disertacijoje (2011, p. 283–289).

Disertacijos tikslas ir uždaviniai pristatomi apžvelgus teorines prielaidas ir metodologiją, pristačius pasirinktus duomenų rinkimo ir analizės metodus bei aptarus mokslinį disertacijos tyrimo naujumą.

Teorinės prielaidos

Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių analizei migracijos kontekste disertacijoje pasitelkiama kartų solidarumo prieiga (Bengtson, 2001; Silverstein et al., 2010; Silverstein ir Bengtson, 1997), leidžianti tirti šeimines sanglaudos ypatumus, atskleisti „aktyvias ir latentines solidarumo formas“ (Juozeliūnienė, Tureikytė ir Butėnaitė, 2014).

Remiantis kartų solidarumo prieiga, ryšiai tarp skirtingų kartų (suaugusių vaikų–tėvų) ir tarp tos pačios kartos atstovų (seserų–brolių) analizuojami kaip diadiniai individų ryšiai, „įtvirtinti“ šeimoje ir socialiniame kontekste už jos ribų (Bordone, 2015; Szydlik, 2008). Išskiriamos šešios kartų solidarumo dimensijos: 1) *normatyvinė dimensija*, atskleidžianti šeimos narių vertybines nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų; 2) *emocinė dimensija*, apibūdinama emocinio artumo intensyvumu; 3) *konsensuso dimensija*, atskleidžianti nuomonių ir įsitikinimų panašumo lygį; 4) *bendravimo dimensija*, išreiškiama kontakto dažnumu bei jo pobūdžiu; 5) *funkcinė dimensija*, nurodanti į praktinės, finansinės ir emocinės pagalbos srautus tarp kartų; 6) *struktūrinė dimensija*, t. y. galimybės skirtingų kartų atstovams susitikti ir bendrauti – vertikalių ir horizontalių šeiminių ryšių skaičius, geografinis tankis, fizinis pajėgumas bendrauti, laiko turėjimas ir pan. (Roberts et al., 1991; Roberts ir Bengtson, 1990). Atsižvelgiant į šeiminio gyvenimo kompleksiskumą, šios dimensijos analizuojamos bendrai ir pasitelkiamos kartų solidarumo tipologijų sudarymui (Silverstein ir Bengtson, 1997).

Kartų solidarumo prieiga disertacijos tyrime derinama su asmeninių tinklų koncepcija (Milardo, 1988, 1992; Milardo ir Wellman, 1992; Wellman ir Wellman, 1992) ir konfigūracinės analizės atstovų teorinėmis įžvalgomis (Widmer et al., 2013; Widmer ir Jallinoja, 2008). Reikšmingų asmenų tinklais laikomi tinklai sudaryti iš asmenų (*alters*), kuriuos individas (*ego*) dėl socialinių, emocinių ar simbolių priežasčių (Widmer et al., 2018) laiko svarbiais ir artimais (Milardo ir Wellman, 1992). Šios koncepcijos pasitelkiamos analizuojant asmeninių tinklų struktūrą ir pagalbos potencialą.

Kartų solidarumo prieigą (Bengtson ir Silverstein, 1997) ir jos papildymą artimos giminystės ryšių analize (Nauck, 2015) derinti su reikšmingų asmenų tinklo tyrimu (Milardo ir Wellman, 1992) pirmą kartą Lietuvoje pasiūlė Juozeliūnienė (2013a; 2013b) 2012–2014 m. įgyvendinant LMTLT

finansuojamą projektą „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“ (Nr. VAT-39/2012)¹⁵. Teorinis migracijos šeimų tyrimo konstruktas, jungiantis kartų solidarumo prieigą su asmeninių tinklų analize, panaudotas rengiant minėto projekto kontekste įgyvendinto kiekybinio tyrimo klausimynus pagal tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ metodologinį instrumentą¹⁶.

Kartų solidarumo prieigą derinti su asmeninių tinklų analize pasirinkta ir 2017–2019 m. įgyvendintame LMTLT finansuojamame projekte „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminės praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“ (Nr. S-MIP-17-117, vadovė prof. dr. Irena Juozeliūnienė). Šio naujausio mokslinio projekto duomenimis remiamasi šiame disertacijos darbe. Lyginant su ankstesnio projekto kontekste atliktais tyrimais, disertacijos tyrime ankstesnė teorinė koncepcija išplėsta į kartų solidarumo tyrimą įtraukiant *normatyvinio solidarumo* dimensiją¹⁷ ir ją papildant dviem socialiniais-psichologiniais rodikliais iš tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ bei išplečiant *funkcinio solidarumo* dimensiją¹⁸, remiantis to paties tarptautinio tyrimo pasiūlytais metodologiniais instrumentais (Schwarz et al., 2001, p. 25–28). Su papildytu teoriniu migracijos šeimų tyrimo konstruktu susieti metodologiniai instrumentai bei į disertacijos tyrimą įtraukti nauji klausimai aptariami toliau.

Metodologija

Disertacijos rengimo laikotarpiu (2014–2020), siekiant sudaryti disertacijos teorinį modelį, paremtą pripažintų autorių tyrimais ir jų teorinėmis įžvalgomis, atlikta *akademinės literatūros apžvalga*. Tyrimo metodologija sudaryta išanalizavus „Vaikas kaip vertybė – Kartų solidarumas“ ir „Lyčių ir kartų“ *tarptautinių tyrimų klausimynus* ir jais paremtų *tyrimų rezultatus*.

¹⁵ Kartų solidarumą ir asmeninius tinklus analizavusių autorių publikacijos apžvelgiamos pristatant disertacijos naujumą. Minėto projekto kontekste analizuota ir šeiminė atmintis (Žilinskienė, 2015), tačiau šeimos atminties tyrimai nėra įtraukiami į disertacijai aktualių tyrimų apžvalgą, kadangi joje atminties klausimai nenagrinėjami.

¹⁶ Vykdam tarptautinę šalių tyrimo programą duomenys renkami Pietų Korėjoje, kontinentinėje Kinijoje, Taivane, Šiaurės ir Pietų Indijoje, Indonezijoje, Izraelyje, Palestinoje, Turkijoje, Pietų Afrikoje, Ganoje, Nigerijoje, Rusijoje, Estijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, JAV ir Jamaikoje (Nauck, 2015; Trommsdorff ir Nauck, 2005).

¹⁷ Ankstesniame tyrime analizuotos tik penkios iš šešių solidarumo dimensijų. Disertacijos tyrime analizuojama ir normatyvinė kartų solidarumo dimensija.

¹⁸ Ankstesniame tyrime analizuota tik praktinė pagalba. Disertacijos tyrime, be praktinės pagalbos, analizuojami ir finansinės bei emocinės pagalbos srautai.

Migracijos šeimų tyrimas, lyginant su iki šiol Lietuvoje atliktais tyrimais, disertacijoje išplėstas keliais aspektais. Disertacijos metodologinis naujumas pasižymi tuo, kad:

1) į kartų solidarumo tyrimą įtraukta *normatyvinio solidarumo dimensija*, leidžianti nustatyti vertybines Lietuvos gyventojų nuostatas išpareigojimų vyresnei kartai atžvilgiu, pasitelkus tarptautinio „Lyčių ir kartų“ tyrimo metodologinį instrumentą. Šis metodologinis instrumentas parengtas pagal Bengtsono ir bendraautorių pasiūlytą kartų solidarumo prieigą. Šeiminių išpareigojimų analizė papildyta dviem socialiniais-psichologiniais rodikliais iš tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ (Schwarz et al., 2001), leidžiančiais įvertinti individualų pasirengimą tėvams suteikti pagalbą (Rossi ir Rossi, 1990; Schwarz et al., 2001) ir nerimą dėl tėvų priežiūros (Cicirelli, 1988; Schwarz et al., 2001);

2) funkcinė kartų solidarumo dimensija išplėsta apimant ne tik praktinę pagalbą (matuotą ankstesniame tyrime), bet ir finansinės bei emocinės pagalbos aspektus. Šiems aspektams tirti pasitelkta adaptuota minėto tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – Kartų solidarumas“ klausimyno bloko „Socialinė parama“ (Schwarz et al., 2001, p. 25–28) versija;

3) atlikta asmeninių tinklų sąryšio su kartų solidarumo dimensijomis analizė (anksčiau kartų solidarumas ir asmeniniai tinklai analizuoti atskiruose tyrimuose);

4) reikšmingų asmenų tinklo analizė papildyta klausimu apie tyrimo dalyvių pagalbą lūkesčius kiekvienam reikšmingų asmenų tinklo nariui, tėvams prireikus priežiūros. Šio klausimo pasitelkimas leido įvertinti reikšmingų asmenų tinklo potencialą prisiimti tėvų priežiūros išpareigojimus arba jais dalytis;

5) išryškinta, kaip asmeniniai tinklai, kartų solidarumas (įskaitant kartų solidarumo tipus ir vertybines nuostatas dėl išpareigojimų vyresnės kartos atžvilgiu), „pasirengimo padėti savo tėvams“ bei „nerimo dėl tėvų priežiūros“ rodikliai reiškiasi migracijos kontekste;

6) atskleidžiama lyties dimensijos svarba asmeninių tinklų, kartų solidarumo, „pasirengimo“ ir „nerimo“ rodiklių raiškoje.

Disertacijos empirinėje dalyje remiamasi 2018 m. atliktų kiekybinių apklausų duomenų analizės rezultatais. Kiekybinės apklausos atliktos kartu su šeimos sociologų grupe, priklausančia Sociologijos katedrai, nuo 2017 m. spalio iki 2019 m. gruodžio įgyvendinant projektą „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminių praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“ (S-MIP-17-117, vadovė prof. dr. Irena Juozeliūnienė). Disertacijos autorė kaip doktorantė prisidėjo prie projekto paraiškos rengimo

ir nuo 2017 m. spalio mėn. iki 2019 m. gruodžio mėn. buvo tyrimo komandos narė. Viena iš veiklių, už kurių buvo atsakinga disertacijos autorė, buvo apklausų klausimynų parengimo koordinavimas projekto komandoje.

Empirinėje disertacijos dalyje remiamasi dviejų kiekybinių apklausų duomenimis. Pirmoji apklausa – „Omnibus“ tipo *reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa*, Vilniaus universiteto užsakymu atlikta „Baltijos tyrimų“ 2018 m. birželį (N = 1 005). Antroji apklausa – *kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų apklausa*, atlikta 2018 m. rugpjūtį (N = 406). Apklausa atlikta taikant kvotinę atranką ir apklausiant tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčius Lietuvos gyventojus, kurie po 1990 m. buvo išvykę iš Lietuvos bent 6 mėn. laikotarpiui, jei jų nepilnamečiai vaikai buvo likę gyventi Lietuvoje (N = 306) ir (arba) tėvai arba vienas iš tėvų, kuriems(-iam/-iai) buvo reikalinga priežiūra, buvo likę gyventi Lietuvoje (N = 100).

Tarptautinės migracijos patirties apibrėžimo kaip *gyvenimo bent 6 mėn. laikotarpį ne Lietuvoje po 1990 m.* pasirinkimas susijęs su tyrimų palyginamumo siekiu. Paprastai migrantu (ilgalaikiu) įgyvendinant tarptautinius tyrimus ir renkant statistinius duomenis nacionaliniu lygmeniu priimta laikyti asmenį, bent 12 mėn. gyvenantį kitoje šalyje¹⁹. Rengiant tyrimo „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminių praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“ (2017–2019) kiekybinių apklausų klausimynus, siekta užtikrinti duomenų palyginamumą su ankstesnio VU šeimos sociologų grupės 2012–2014 m. įgyvendinto tyrimo „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“ duomenimis. Pastarajame tyrime pasitelktas 6 mėn. laikotarpis kaip pakankamas, norint patirtį laikyti migracijos patirtimi, remiantis projekto paraiškos teikimo metu statistiniuose ir teisiniuose šaltiniuose²⁰ taikytu migracijos patirties apibrėžimu.

Analizuojant *vertybines nuostatas dėl išipareigojimų vyresnei kartai*, nustatytas suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus indeksas, leidžiantis įvertinti familializmo lygį Lietuvoje. Analizuojant individualų *pasirengimą padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų lygį* bei juos veikiančius veiksnius pasitelkti

¹⁹ OECD (2004) *Glossary of statistical terms*. Prieinamas OECD interneto svetainėje: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1562> [paskutinį kartą žiūrėta 2020 m. vasario 3 d.].

²⁰ Žr. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr. 56 „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo, 2007 m. gegužės 8 d., Nr. A1-145, Vilnius. Paskelbta Valstybės žiniuose 2007 m. birželio 2 d., Nr. 61-2360.

aprašomosios ir išvadų statistikos metodai. Identifikuojant *šeimių ryšių tipus* pasitelkta latentinių klasterių analizė, o analizuojant ryšius tarp tyrimo dalyvių sociodemografinių ir šeiminių bruožų, migracijos patirties bei identifikuotų šeiminių ryšių tipų naudoti išvadų statistikos metodai. Analizuojant *reikšmingų asmenų tinklus* (jų bruožus ir pagalbos lūkesčius) bei jų variaciją paaiškinančius veiksnius pasitelkti aprašomosios ir išvadų statistikos metodai.

Mokslinis disertacijos tyrimo naujumas

Mokslinis disertacijos naujumas pirmiausia susijęs su *tiriamuoju dalyku*. Apžvelgus akademinę literatūrą, analizuojančią kartų solidarumą Rytų ir Vidurio Europos valstybėse bei šių šalių gyventojų arba emigrantų iš šių šalių šeiminius ryšius migracijos kontekste, aiškėja, kad daugelyje akademinė studijų susitelkiama į transnacionalinę motinystę arba tėvystę, migracijos poveikį kilmės šalyse likusiems emigrantų nepilnamečiams vaikams (pvz., Lutz ir Palenga-Möllenberg, 2012; Sokolowska, 2018). Vyresnio amžiaus šeimos narių patirtys dažniausiai aptiriamos per jų kaip pagalbos teikėjų (Pantea, 2012a; Souralová, 2018), o ne pagalbos gavėjų prizmę.

Kaip ir kitose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, Lietuvoje iki šiol daugiau dėmesio buvo skiriama atotolio²¹ motinystės ir (arba) tėvystės klausimams (Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2018; Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009) ir atotolio šeimų vaikų patirtims Lietuvoje (Malinauskas, 2006a, 2006b, 2008a). Ryšiai tarp suaugusių vaikų ir jų (senstančių) tėvų bei kitų šeimos narių migracijos kontekste sulaukė palyginti mažiau dėmesio.

Šiuo atžvilgiu Lietuvoje galima išskirti trijų atskirų (beveik) paraleliai vykdytų mokslinių tyrimų pagrindu parengtas publikacijas. Mikulionienė (2013) analizavo bendravimą tarp kartų migracijos kontekste. Gedvilaitė-Kordušienė (2014, 2015a, 2017) analizavo kartų solidarumą žvelgiant iš Lietuvoje likusių pagyvenusių asmenų perspektyvos. Juozeliūnienė ir

²¹ Sąvoką „atotolio šeima“ Lietuvoje 2006 m. pasiūlė naudoti Juozeliūnienė ir Šaulauskas. Ji apibrėžiama kaip „asmenų grupė, kurioje vienas tėvų (abu tėvai) ir vaikas(-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse. Šie asmenys save suvokia kaip šeimą (ir artimiausios socialinės aplinkos pat pat laikomi šeima)“ (Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009, p. 81). Šią sąvoką 2014 m. pasiūlė išplėsti Mikulionienė, atotolio šeimą apibrėždama kaip „šeimos saitais (santuokos, kohabitacijos, giminystės, įvaikinimo pagrindu) siejama žmonių grupė, kurios bent vienas narys gyvena kitoje šalyje, o tarp šeimos narių, pasklidusių mažiausiai dviejose šalyse, praktikuojami šeiminiai santykiai“ (Mikulionienė, 2014, p. 116). Disertacijoje vadovaujama išplėstine atotolio šeimos samprata.

bendraautorai analizavo Lietuvos gyventojų ryšius kaip šeiminius resursus migracijos situacijose (Juozeliūnienė et al., 2014; Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) bei šių ryšių „įtvirtinimą“ (*embeddedness*) platesniame socialinių ryšių kontekste (Juozeliūnienė, Budginaitė ir Bielevičiūtė, 2018). Klausimai apie vyresnio amžiaus šeimos narių priežiūrą migracijos kontekste (įskaitant normatyvinį solidarumą) Lietuvoje kol kas analizuoti tik iš pensinio amžiaus sulaukusių tėvų perspektyvos, remiantis 65 m. ir vyresnių asmenų apklausa (N = 305), atlikta 2013 m. (Gedvilaitė-Kordušienė, 2014, 2015a), ir tolesniu kokybiniu tyrimu (Gedvilaitė-Kordušienė, 2017).

Mokslinis disertacijos naujumas taip pat susijęs su *solidarumo dimensijų iširtumu* užsienyje ir Lietuvoje. Tyrinėjant kartų solidarumą Rytų ir Vidurio Europos gyventojų mobilumo kontekste, analizuojamas bendravimas tarp tikslo šalyje arba šalyse gyvenančių emigravusių šeimos narių bei kilmės šalyje likusių vyresnio amžiaus asmenų (daugiausia 60 m. amžiaus ir vyresnių arba 65 m. amžiaus ir vyresnių) patirtys²². Normatyviniai kartų solidarumo aspektai analizuojami palyginti rečiau negu kitos kartų solidarumo dimensijos, ir suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams analizė apsiriboja bendrų nuostatų analize (pvz., Krzyżowski, 2014; Mureşan ir Hărăguş, 2015), o individualus pasirengimas padėti tėvams paprastai neįtraukiamas.

Kalbant apie *solidarumo dimensijų iširtumą Lietuvoje*, galima pažymėti, kad struktūrinė kartų solidarumo dimensija (Gedvilaitė-Kordušienė, 2009a, 2011a, 2011b; Maslauskaitė, 2011), šeiminiai ryšių tipai (Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, et al., 2014; Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) ir normatyviniai įsipareigojimai vyresnio amžiaus tėvams (Gedvilaitė-Kordušienė, 2013, 2014, 2015b, 2016; Kraniauskienė, 2013; Žalimienė et al., 2019) analizuoti atskiruose tyrimuose. Ryšius tarp kartų ir giminių kaip svarbius išteklius migracijos atveju minėto mokslinio projekto „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“ kontekste analizavo Tureikytė (2015). Migracijos kontekste šeiminiai ir giminystės ryšiai taip pat analizuoti Juozeliūnienės ir Budginaitės (2016) bei Juozeliūnienės, Budginaitės ir Bielevičiūtės (2018) publikacijose, atlikus antrinę minėtos apklausos duomenų analizę. Vis dėlto struktūrinė kartų

²² Kartų solidarumas Rytų ir Vidurio Europos gyventojų mobilumo kontekste daugiausia analizuotas per Bulgarijos, Latvijos, Lenkijos ir Rumunijos atvejus (Deneva, 2012; Földes, 2016; Hărăguş ir Telegdi-Csetri, 2018; Isaksen ir Czapka, 2018; King et al., 2016; Kordasiewicz et al., 2017; Krzyżowski, 2011, 2014; Mureşan ir Hărăguş, 2015).

solidarumo dimensija, šeiminių ryšių tipai ir normatyviniai įsipareigojimai (ypač migracijos kontekste) bendrai kol kas nenagrinėti.

Disertacija taip pat *papildo kartų solidarumo tipologines* studijas tiek Lietuvoje, tiek Rytų ir Vidurio Europoje. Lietuvoje kartų solidarumo tipai analizuoti tik remiantis tyrimo „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“ kontekste (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016; Tureikytė, 2015). Be to, tik vienoje iš šio projekto pagrindu parengtų publikacijų analizuoti bendros Lietuvos gyventojų populiacijos kartų solidarumo tipai (Juozeliūnienė et al., 2014), o migracijos patirties turinčių ir neturinčių Lietuvos gyventojų ryšių tipologijos joje nelygintos. Kitose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse kartų solidarumo tipai analizuoti Lenkijoje ir Estijoje, remiantis tarptautiniu tyrimu „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ (pvz., Nauck, 2015), tačiau apsiribojama trijų kartų (iš moterų perspektyvos) tyrimais, bendra populiacija neanalizuojama ir migracijos aspektas neaptariamas. Taigi ši disertacija prisideda prie tipologinių tyrimų, kuriuose kartų solidarumas analizuojamas migracijos kontekste, plėtojimo Rytų ir Vidurio Europoje.

Disertacijos tyrimu prisidedama prie *bendrų vidinės ir tarptautinės migracijos* tyrimų plėtojimo bei *grįžamosios migracijos tyrimų plėtros*. Analizuojant kartų solidarumą ir šeiminius įsipareigojimus (per atstumą), svarbu nepamiršti ir vidinės gyventojų migracijos. Geografinis atstumas net ir šalies viduje gali būti reikšmingas sprendžiant, kas padės tėvams arba vienam iš jų prireikus pagalbos (Kordasiewicz et al., 2017). Vis dėlto Lietuvoje vidinė gyventojų migracija iki šiol lieka mažai analizuotas klausimas tiek bendrai (Ubarevičienė, 2016), tiek ypač šeiminių ryšių aspektu²³. Taigi disertacijos tyrimas prisideda prie vidinės ir tarptautinės migracijos (bendrų) tyrimų plėtojimo Lietuvoje. Be to, tyrime analizuojamoje kvotinėje tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausoje susitelkiama į šiuo metu Lietuvoje gyvenančius mobilius asmenis. Analizuojant tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų kartų solidarumo rodiklius, reikšmingų asmenų tinklus ir jų pagalbos potencialą, prisidedama ir prie grįžamosios migracijos tyrimų plėtros, kadangi juose šeiminių ir asmeninių ryšių tematika iki šiol buvo aptariama labai ribotai.

²³ Išskirti galima tik Gedvilaitės-Kordušienės (2009a, 2011b, 2011a) ir Maslauskaitės (2011) publikacijas, kuriose remtasi paskutinio „Lyčių ir kartų“ tyrimo duomenimis, surinktais Lietuvoje 2009 metais. Taip pat Indriliūnaitės (2020) publikaciją apie tarpgeneracinę paramą apsirūpinant būstu.

Kartų solidarumo analizė papildoma *vertybinių nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams* (t. y. normatyvinio kartų solidarumo) analize, kadangi ankstesniuose kartų solidarumo tyrimuose Lietuvoje kartų solidarumo tipų ir nuostatų apie šeiminius įsipareigojimus ryšys neanalizuotas. Kartų solidarumo tyrimą išplečia jį papildantys *pasirengimo padėti savo tėvams* (*invested support*) ir *nerimo dėl tėvų (priežiūros)* (*filial anxiety*) *rodikliai*. Kaip minėta aptariant teorines disertacijos prielaidas ir disertacijos tyrimo metodologiją, šie rodikliai naudojami tarptautiniuose tyrimuose ir disertacijoje pritaikyti analizuojant migracijos šeimas. Kartų solidarumo tyrimuose normatyvinis solidarumas paprastai apsiriboja bendromis nuostatomis dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams (Albertini et al., 2018; Kordasiewicz et al., 2017; Krzyżowski, 2014; Mureşan ir Hărăguş, 2015). Klausimai apie individualų pasirengimą padėti savo tėvams paprastai neįtraukiami. Tai laikoma vienu iš kartų solidarumo tyrimų trūkumų (žr. Rossi ir Rossi, 1990). Jį disertacijos tyrime siekiama peržengti, įtraukiant „pasirengimo padėti savo tėvams“ rodiklį. Tuo tarpu „nerimo dėl tėvų (priežiūros)“ rodiklis, pasiūlytas kartų solidarumo prieigos atstovo Cicirello (1988), šeiminių ryšių tyrimuose Lietuvoje iki šiol nebuvo analizuotas, taip pat netaikytas migracijos tyrimuose už Lietuvos ribų.

Disertacijos mokslinis naujumas susijęs ir su tuo, kad iki šiol Lietuvoje netyrinėti *solidarumo ir asmeninių tinklų sąryšio klausimai*. Kartų solidarumą ir kartų solidarumo tipus Lietuvoje analizavo Tureikytė (2015), o asmeninius tinklus migracijos kontekste – Butėnaitė (2015) (plačiau abi tyrimų grupės aptariamose 1.1.3 ir 1.2.3 poskyriuose). Disertacijos tyrime kartų solidarumo tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų bei tarp brolių arba seserų analizę papildė asmeninių tinklų tyrimas, siekiant nustatyti, kokią vietą juose užima kilmės šeimos nariai ir kiek jais, lyginant su kitais ryšiais susijusiais asmenimis, Lietuvos gyventojai galėtų remtis, vienam iš tėvų prirėikus priežiūros.

Disertacijoje itin daug dėmesio skiriama lyčių dimensijai. *Su lytimis galima sieti* bendrų vertybinių nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams, individualaus pasirengimo padėti savo tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodiklių, kartų solidarumo tipų bei asmeninių tinklų raišką migracijos kontekste. Ankstesni tyrimai atskleidė išskirtinį motinų vaidmenį (Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) bei skirtingo pobūdžio pagalbą migracijos patirties turinčioms šeimoms priklausomai nuo Lietuvoje likusio šeimos nario lyties (Juozeliūnienė, Budginaitė ir Bielevičiūtė, 2018). Disertacijos tyrime ši dimensija pagilinama analizuojant ne tik reikšmingų asmenų tinklus ir kartų solidarumą migracijos kontekste, bet ir vertybines

nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų, individualų pasirengimą padėti savo tėvams bei nerimą dėl tėvų (priežiūros).

Taigi atsižvelgiant į ankstesnių tyrimų apžvalgą, disertacijos tyrime analizuojami iki šiol mažai tyrinėti kartų solidarumo ir reikšmingų asmenų tinklų aspektai, leidžiantys nustatyti pagalbos potencialą tėvams prirėikus priežiūros (senatvėje). Aptartuose ankstesniuose tyrimuose analizuoti Lietuvos gyventojų šeiminiai ir giminystės ryšiai ir migracijos patirties turinčių šeimų pagalbos tinklai, tačiau kartų solidarumo ir asmeninių tinklų sąryšis juose nenagrinėtas. Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeima (tėvais, broliu ir (arba) seserimi) ir su partnerio(-ės) ar sutuoktinio(-ės) kilmės šeima (jo(s) tėvais, broliu ir (arba) seserimi) tipologija sudaryta bendrai; atskirai bendroje Lietuvos populiacijoje solidarumo tipai pagal šeiminių arba giminystės ryšių pobūdį netyrinėti. Taip pat neanalizuota, kiek (ar) šeiminių ryšių pobūdis (pasireiškiantis skirtingais kartų solidarumo tipais) priklauso nuo individualių ir šeiminių bruožų bei migracijos patirties. Kartų solidarumo tipologinėse studijose neanalizuotos vertybinės Lietuvos gyventojų nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams ir tėvų priežiūros klausimai, kurie yra šios disertacijos tyrimo dėmesio centre.

Disertacijos tikslas ir tyrimo uždaviniai

Disertacijos tyrimo **tikslas** – nustatyti pagalbos senstantiems šeimos nariams potencialą Lietuvoje migracijos kontekste. Šio tikslo siekiama analizuojant kartų solidarumą ir reikšmingų asmenų tinklus.

Pagalbos potencialas atsiskleidžia per keturis aspektus. *Pirma*, vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai stiprumą (kuo didesnis pritarimas, tuo didesnis pagalbos potencialas). *Antra*, šeiminių ryšių struktūrą ir šių ryšių geografiją (daugiau kilmės šeimos narių turintys ir arčiau vieni kitų gyvenantys šeimos nariai turi didesnes galimybes vieni kitiems padėti). *Trečia*, dominuojančių šeiminių ryšių tipų pobūdį (kuo mažiau *atitrūkusių* šeiminių ryšių, tuo didesnis pagalbos potencialas). *Ketvirta*, pagalbos lūkesčius reikšmingų asmenų tinklui (kuo didesnė dalis Lietuvos gyventojų nurodo turintys, kuo galėtų remtis tėvams prirėikus priežiūros, tuo didesnis pagalbos potencialas).

Disertacijos tyrime keliami šie **uždaviniai**:

1) nustatyti vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai stiprumą, individualaus pasirengimo padėti tėvams bei nerimo dėl jų (priežiūros) lygį Lietuvoje, priklausomai nuo šeiminių ryšių geografijos ir migracijos patirties šeimoje;

2) įvertinti pagalbos potencialą senstantiems šeimos nariams, analizuojant Lietuvoje dominuojančius kartų solidarumo tipus ir sudarant tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų kartų solidarumo tipologiją;

3) išnagrinėti Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų pasitelkimo tėvų priežiūrai potencialą;

4) nustatyti, kaip migracijos kontekste lytis veikia kartų solidarumą ir reikšmingų asmenų tinklus potencialios pagalbos Lietuvoje likusiems gyventi tėvams požiūriu.

Ginamieji teiginiai

- Migracijos patirtis koreguoja Lietuvos gyventojų vertybines nuostatas dėl suaugusių vaikų išpareigojimų tėvams ir pasirengimą jiems padėti.

- Lietuvoje dominuoja familialistinės nuostatos ir artimi ryšiai tarp kartų, sietini su geresniu pasirengimu tėvų priežiūrai migracijos sąlygomis.

- Migracijos patirtis lemia naujo kartų solidarumo tipo – *artimų, bet skirtingų* ryšių – formavimąsi Lietuvoje.

- Migracijos patirtis išplečia asmeninių ryšių tinklus, kurie yra reikšmingi potencialūs pagalbos šaltiniai, jei tėvai lieka gyventi Lietuvoje.

- Suaugusių vaikų ir jų tėvų ryšių pobūdis ir pagalbos lūkesčiai tėvų priežiūros atžvilgiu yra susiję su lyčių dimensija.

Disertacijos struktūra

Pirmoje disertacijos dalyje apžvelgiamos teorinės idėjos, taikomos kartų solidarumo ir reikšmingų asmenų tinklų tyrimuose, aktualios analizuojant šiuos aspektus Lietuvos gyventojų mobilumo kontekste. Antroje dalyje suformuluojamos teorinės disertacijos tyrimo prielaidos, tyrimo hipotezės ir pristatoma tyrimo metodologija.

Trečioje disertacijos dalyje pristatomi tyrimo rezultatai. Pirmasis šios dalies skyrius skirtas kartų solidarumo analizei (žr. 3.1). Apžvelgus šeiminių ryšių struktūrą ir geografiją, analizuojamos vertybinės nuostatos išpareigojimų vyresnei kartai atžvilgiu (normatyvinis kartų solidarumas), individualus pasirengimas padėti savo tėvams bei nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis Lietuvoje. Šių aspektų analizė bendroje Lietuvos populiacijoje (atskiriant kartu gyvenančias kartas nuo netoli gyvenančių ir gyvenančių toli viena nuo kitos) papildoma tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų vertybinių nuostatų dėl išpareigojimų tėvams, individualaus

pasirengimo ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodiklių analize. Pristatomi bendroje Lietuvos populiacijoje dominuojantys kartų solidarumo tipai ir sudaryta Lietuvos gyventojų, turinčių tiesioginės tarptautinės migracijos patirties, ryšių su kilmės šeima tipologija. Nagrinėjamas skirtingų kartų solidarumo tipų pagalbos potencialas, tėvams prireikus priežiūros senatvėje.

Antrame trečios dalies skyriuje (žr. 3.2) susitelkiama į reikšmingų asmenų tinklų analizę, siekiant atskleisti šių tinklų pagalbos potencialą rūpinantis tėvais (senatvėje), priklausomai nuo reikšmingų asmenų tinklo geografijos ir Lietuvos gyventojų migracijos patirties. Šiame disertacijos skyriuje pristatomi nustatyti migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų bruožai ir atskleidžiama, kaip reikšmingų asmenų tinklo rodiklių raiškoje dalyvauja lyčių dimensija.

Tiek pirmas, tiek antras trečios dalies skyriai baigiami tyrimo rezultatų apibendrinimais, juos siejant su teorinės disertacijos prielaidomis ir tyrimo hipotezėmis bei kartų solidarumą ir asmeninius tinklus kituose kontekstuose analizavusių autorių įžvalgomis, siekiant atskleisti Lietuvos atvejo ir grįžtamosios migracijos specifiką.

Disertacija baigiama išvadomis, literatūros sąrašu bei priedais.

1. KARTŲ SOLIDARUMAS IR REIKŠMINGŲ ASMENŲ TINKLAI: TEORINĖS IDĖJOS IR TYRIMAI

1.1 Kartų solidarumas

Kartų solidarumo prieiga pradėta plėtoti praeito amžiaus septintajame dešimtmetyje Jungtinėse Amerikos Valstijose, atsižvelgiant į demografinius pokyčius ir šeiminių ryšių formų įvairovę. Šios prieigos atstovai suaugusių vaikų ir jų tėvų ryšiams analizuoti tuo metu pasiūlė pirminį teorinį modelį (Black ir Bengtson, 1974; Bengtson et al., 1976), kuris buvo ne kartą persvarstytas tiek pačių autorių²⁴, tiek kitų mokslininkų²⁵. Per pastaruosius du dešimtmečius kartų solidarumo teorinis modelis sulaukė įvairioms teorinėms perspektyvoms priklausančių autorių kritikos²⁶ bei alternatyvių teorinių modelio versijų (Rossi ir Rossi, 1990; Szydlik, 2004, 2008).

Kartų solidarumo prieiga vis dar dažnai pristatoma kaip išliekantis „auksinis standartas“ kompleksiskai matuojant ir vertinant kartų ryšius tiek prie šios prieigos plėtojimo tiesiogiai prisidėjusių autorių darbuose (Silverstein et al., 2010), tiek šiai prieigai atstovaujančių arba šią prieigą šeiminiams arba giminystės ryšiams analizuoti taikiusių kitų akademikų publikacijose (Nauck, 2015; Juozeliūnienė et al., 2014). Sykiu pripažįstamas daugiausia kiekybiniais metodais grįstų kartų solidarumo tyrimų ribotumas (Bengtson et al., 1995; Hammarström, 2005; Lüscher ir Pillemer, 1998; Marshall et al., 1993). Iš dalies šis ribotumas²⁷ disertacijoje peržengiamas pasitelkiant tipologinį kartų solidarumo tyrimo dizainą (žr. 2.1 skyrių).

Šioje disertacijos dalyje aptariama Bengtsono ir bendraautorių pasiūlyta kartų solidarumo prieiga, apžvelgiamos pirminio teorinio modelio kritikų įžvalgos ir teorinio modelio adaptacijos bei labiausiai išplėtos (ir testuotinos) alternatyvių teorinių modelių versijos (žr. 1.2.1 skyrių). Taip pat apžvelgiami kartų solidarumo tyrimai, atlikti Europoje (žr. 1.2.2 skyrių) ir Lietuvoje (žr. 1.2.3 skyrių), ypatingą dėmesį sutelkiant į kartų solidarumą vidinės ir (arba) tarptautinės migracijos kontekste analizavusių autorių publikacijas bei kartų solidarumo tipologines studijas.

²⁴ Detaliau žr. Bengtson ir Schrader (1982), Mangen, Bengtson ir Landry (1988), Roberts ir Bengtson (1990), Bengtson ir Roberts (1991), Roberts, Richards ir Bengtson (1991).

²⁵ Pavyzdžiui, Atkinson, Kivett ir Campbell (1986), Kivett ir Atkinson (1983).

²⁶ Pavyzdžiui, Connidis ir McMullin (2002), Hammarström (2005), Lüscher ir Pillemer (1998) ir Merz et al. (2007).

²⁷ Disertacijos tyrimo apribojimai plačiau pristatomi 2.4 skyriuje.

1.1.1 Kartų solidarumo prieiga

1.1.1.1 Teorinės prielaidos ir pirminio teorinio modelio formulavimas bei peržiūra

Pirminiame Bengtsono ir bendraautorių (Bengtson, Olander ir Haddad, 1976) pasiūlytame teoriniame modelyje²⁸ kartų solidarumas konceptualizuotas pagal tris dimensijas – bendravimo, emocinio artumo ir konsensuso. Emocinis artumas buvo apibrėžtas kaip jausmai šeimos narių atžvilgiu, santykių su šeimos nariais artumo vertinimas. Bendravimo solidarumą Bengtsonas ir bendra autoriai apibrėžė per interakcijos tarp kartų pobūdį ir dažnį, o konsensuso solidarumą – kaip nuomonių ir vertybių sutapimo tarp kartų laipsnį (Bengtson et al., 1976).

Nesileidžiant į detalų pirminio teorinio modelio aptarimą, svarbu paminėti du dalykus. *Pirma*, kartų solidarumas laikytas vienadimensiu metakonstruktą, sudarytu iš vienodą svorį turinčių ir tarpusavyje stipriai susijusių trijų kintamųjų – minėtų trijų solidarumo dimensijų (Roberts ir Bengtson, 1990). *Antra*, kartų solidarumo lygio variacijos suaugusių vaikų ir tėvų santykiuose aiškintos atsižvelgiant į penkis šeimines sanglaudą teigiamai arba neigiamai veikiančius pagrindinius veiksnius (pvz., nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams, geografinis atstumas tarp kartų) bei keletą papildomų veiksnių (pvz., suaugusių vaikų ir tėvų lytis, jų pagalbos poreikiai), galinčių arba sustiprinti, arba sumažinti pagrindinių veiksnių įtaką.

Tiek įsitikinimas, kad suaugę vaikai privalo rūpintis tėvais, tiek geografinis artumas laikyti teigiamai kartų solidarumą veikiančiais veiksniais. Remiantis pirminiu teoriniu kartų solidarumo modeliu, arti vieni kitų gyvenantys suaugę vaikai ir jų tėvai gali bendrauti dažniau nei skiriami didelio geografinio atstumo (Atkinson et al., 1986). Geografinis artumas kartoms taip pat suteikia „prieigą“ vienai prie kitos ir šitaip sudaro palankesnes galimybes prireikus padėti viena kitai. Anot Bengtsono ir kt. (1976), geografinio artumo ir teikiamos arba gaunamos pagalbos ryšys priklauso ir nuo suaugusių vaikų–tėvų diadas sudarančių asmenų lyties (tėvas–sūnus, tėvas–dukra, motina–sūnus, motina–dukra) ir jų (ne)pritarimo vertybinei nuostatai, kad suaugę vaikai privalo padėti savo tėvams. Atsižvelgiant į ankstesnių tyrimų išvalgas apie aktyviau moterų palaikomus ryšius su šeimos nariais, buvo manoma, kad didesnis geografinis atstumas mažiau veikia pagalbos srautus ir kartų

²⁸ Pirminio teorinio modelio vizualizacija pateikiama Prieduose (žr. 44 pav.).

solidarumą motinų–suaugusių dukterų diadose; jo įtaka taip pat buvo manoma esanti mažesnė, jeigu suaugęs vaikas pritaria nuostatomis dėl išipareigojimų vyresnei kartai (Bengtson et al., 1976).

Kartų solidarumo prieiga sulaukė kitų akademikų dėmesio, kadangi tai buvo vienas iš nedaugelio tuo metu galimų empiriškai pritaikyti teorinių modelių (Atkinson et al., 1986). Šios prieigos atstovų teorines įžvalgas savo darbuose netruko pasitelkti pagyvenusių asmenų ir jų suaugusių vaikų (Béland, 1984, 1987; Cicirelli, 1984; Mercier et al., 1989; Troll, 1982), pagyvenusių motinų ir suaugusių dukterų (Burnett, 1987), pagyvenusių tėvų ir suaugusių sūnų (Kivett, 1988), senelių ir anūkų ryšius (Barranti, 1985; Thompson ir Walker, 1987), viename namų ūkyje gyvenančių kelių kartų santykius (Cicirelli, 1983; Rosenthal, 1986), vyresnio amžiaus asmenų šeiminius ir asmeninius ryšius (Fisher et al., 1989; Kivett, 1985; Suggs ir Kivett, 1987) ir pan. temas praėjo amžiaus aštuntajame dešimtmetyje analizavę autoriai.

Nors daugiausia tuo laikotarpiu pasirodžiusių publikacijų buvo skirtos atskirų JAV valstijų gyventojų situacijai analizuoti, kartų solidarumo prieigos atstovų teorinės įžvalgos taip pat pasitelktos analizuojant kartų ryšius Kanadoje (Béland, 1984; Marshall, Rosenthal ir Daciuk, 1987), Prancūzijoje (D'Costa, 1985), Japonijoje (Morioka, Sugaya, Okuma, Nagayama ir Funjii, 1985). Jomis taip pat remtasi nagrinėjant iš Afrikos kilusių amerikiečių pagalbos tinklus arba juos lyginant su kitomis grupėmis JAV (Bengtson, Manuel ir Burton, 1981; Rossi ir Rossi, 1990; Taylor et al., 1993) bei analizuojant kitų etninių grupių (pirmiausia atvykusių iš Meksikos), gyvenančių JAV, šeiminių ryšių ypatybes (Bengtson et al., 1981; Markides ir Krause, 1985; Markides, Boldt ir Ray, 1986).

Nors atskiras kartų solidarumo dimensijas ir jų ryšį su kitais kintamaisiais, išskirtais Bengtsono ir bendraautorių teoriniame modelyje, aptartu laikotarpiu analizavo ne vienas autorius, viso kartų solidarumo teorinio modelio bei pagrindinių teorinių prielaidų testavimo imtasi tik praėjus daugiau nei dešimtmečiui. Teorinio modelio pritaikomumą empiriniuose tyrimuose pirmiausia įvertinti ėmėsi Atkinson ir kt. (1986) ir tik vėliau jį testavo Robertsas ir Bengtsonas (1990), remdamiesi atskirose JAV valstijose surinktais duomenimis. Atsižvelgdami tiek į Atkinson ir kt. (1986), tiek į savo pačių (Roberts ir Bengtson, 1990) įžvalgas, kilusias pirminį teorinį modelį taikant empiriniuose tyrimuose, bei papildomą teorinį įdirbį specifikuojant teorinio modelio sudedamąsias dalis (Bengtson ir Schrader, 1982) ir operacionalizuojant teorinius konstruktus bei pritaikant juos empiriniams tyrimams (Mangen, Bengtson ir Landry, 1988), Bengtsonas ir Robertsas

(1991) dešimtajame praecito amžiaus dešimtmetyje svariai peržiūrėjo pirminį kartų solidarumo teorinį modelį. Šių teorinio modelio korekcijų aptarimas svarbus disertacijos darbui, kadangi peržiūrėtame teoriniame modelyje buvo atkreiptas dėmesys į geografinį atstumą tarp suaugusių vaikų ir tėvų kaip vieną iš svarbių veiksnių prognozuojant bendravimo dažnį ir pagalbos srautus tarp kartų. Taip pat analizuotas ryšys tarp normatyvinių nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams ir geografinio atstumo bei reikšmingi lyčių skirtumai.

Lyginant peržiūrėtą modelio versiją su pirmine, galima pastebėti tokius pagrindinius skirtumus. *Pirma*, atsisakyta kartų solidarumo kaip vienadimensio konstrukto prielaidos. *Antra*, į modelį įtrauktos trys papildomos kartų solidarumo dimensijos – normatyvinis, funkcinis ir struktūrinis solidarumas. *Trečia*, specifikuojant priežastinius ryšius tarp solidarumo dimensijų, konsensuso solidarumas apibrėžtas kaip nepriklausomas nuo kitų solidarumo dimensijų. *Ketvirta*, dėmesys sutelktas į atskiras normatyvinio, emocinio ir funkcinio solidarumo dimensijas, o ne diadines šių dimensijų apraiškas.

Robertso, Richards ir Bengtsono (1991) suformuluotame persvarstyame teoriniame modelyje išskiriamos šešios kartų solidarumo dimensijos: 1) *normatyvinė dimensija*, atskleidžianti nuostatas dėl įsipareigojimų tarp kartų; 2) *emocinė dimensija*, apibūdinama emocinio artumo intensyvumu; 3) *konsensuso dimensija*, atskleidžianti nuomonių svarbiausiais gyvenimo klausimais panašumo lygį; 4) *bendravimo dimensija*, išreiškiama kontakto dažnumu bei jo pobūdžiu; 5) *funkcinė dimensija*, nurodanti į praktinės, finansinės ir emocinės pagalbos srautus tarp kartų; 6) *struktūrinė dimensija*, t. y. galimybės skirtingų kartų atstovams susitikti ir bendrauti – prieinamumas, geografinis tankis, fizinis pajėgumas bendrauti, laiko turėjimas²⁹.

Pasiūlytą peržiūrėtą teorinio modelio versiją sudarančiomis šešiomis autorių išskirtomis solidarumo dimensijomis, jų apibrėžimais ir operacionalizavimu iki dabar dažniausiai remiamasi akademinėje literatūroje analizuojant kartų solidarumą. Šios šešios dimensijos pasitelkiamos kartų solidarumo analizei ir disertacijoje.

²⁹ Šių dimensijų tarpusavio ryšius, aprašytus straipsnyje „Kartų solidarumas – vienadimensis konstruktas? Antras teorinio modelio empirinis testavimas“ (*Is intergenerational solidarity a unidimensional construct? A second test of a formal model*) (Roberts ir Bengtson, 1990), teorinio modelio autoriai parodė straipsnyje „Kartų solidarumas šeimose: jungiančių ryšių analizė“ (*Intergenerational Solidarity in Families: Untangling the Ties that Bind*) (Roberts et al., 1991).

Teorizuojant solidarumo dimensijų tarpusavio ryšius, išskirtos keturios teorinės prielaidos, kuriomis pagrįsta persvarstyta teorinio modelio versija. *Pirma*, manoma, kad tėvų–vaikų emocinis artumas ir bendravimas skiriasi priklausomai nuo įsitikinimų apie suaugusių vaikų įsipareigojimus tėvams, o nuomonių panašumas laikomas nepriklausoma dimensija. *Antra*, teigiama, kad pagalbos abipusiškumas teigiamai veikia tėvų–vaikų emocinį artumą ir bendravimą ateityje. *Trečia*, peržiūrėtame modelyje nurodoma, kad galimybių struktūra veikia bendravimo dažnį ir bendravimo pobūdį bei pagalbą. *Ketvirta*, teigiama, kad esant didesniam emociniam artumui didesnė tikimybė, kad tėvai ir suaugę vaikai aktyviai palaikys ryšius (Bengtson ir Roberts, 1991).

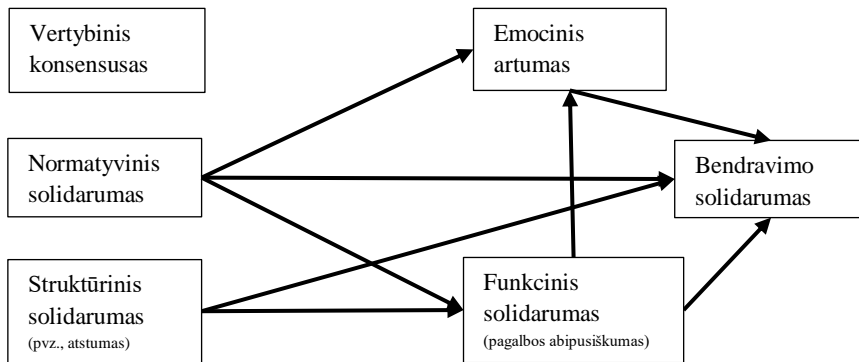
Persvarstyta kartų solidarumo teorinį modelį pirmiausia testavo jo autoriai, siekdami tinkamai apibrėžti ryšius tarp vyresnio amžiaus tėvų ir jų suaugusių vidutinio amžiaus vaikų (Bengtson ir Roberts, 1991; Roberts, Richards ir Bengtson, 1991). Jie patvirtino, kad: emocinis artumas ir bendravimas tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų priklauso nuo normatyvinių nuostatų dėl suaugusių vaikų ir tėvų įsipareigojimų vienu kitoms; emocinis artumas veikia bendravimo lygį; galimybių struktūra (geografinis artumas ir gera tėvų sveikata) teigiamu ryšiu susiję su bendravimo lygiu³⁰. Atsižvelgiant į testavimo rezultatus, persvarstytame teoriniame modelyje apibrėžti ryšiai grafiškai atvaizduoti 1 pav. (toliau).

Svarbų indėlį į kartų solidarumo prieigos plėtojimą ir jos pritaikymą ne tik analizuojant vyresnio amžiaus tėvų ir jų suaugusių vaikų ryšius, bet ir analizuojant ryšius tarp kartų nepriklausomai nuo tiriamųjų amžiaus atliko Rossi ir Rossis (1990), adaptavę teorinį modelį ir išplėtę jo pritaikomumą. Jų pasiūlyta teorinio modelio versija, pritaikyta kartų solidarumo tyrimams gyvenimo kelio perspektyvoje, grafiškai atvaizduota 2 pav. (toliau).

Ši modelio versija itin aktuali disertacijos tyrimui, kadangi disertacijoje neapsiribojama tik vyresnio amžiaus asmenų arba tik vyresnio amžiaus tėvus turinčių asmenų patirčių analize – atliekamas reprezentatyvus visų Lietuvos gyventojų tyrimas. Be to, priešingai nei Bengtsono ir bendraautorių darbuose, Rossi ir Rossio analizėje atskirai tiriami brolių ir seserų ryšiai (Rossi ir Rossi, 1990, p. 212–214). Šis aspektas taip pat svarbus disertacijos tyrimui, kadangi čia analizuojami ne tik vertikalūs, bet ir horizontalūs diadiniai ryšiai ir jų specifika.

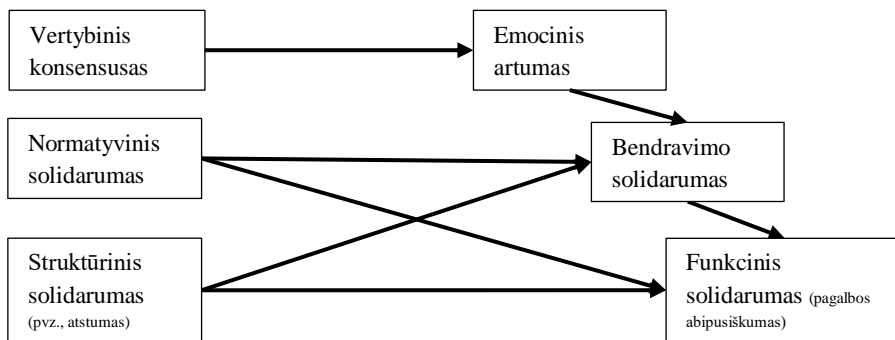
³⁰ Kadangi autorių naudojamoje apklausoje funkcinis solidarumas nepakankamai gerai operacionalizuotas, teoriniame modelyje nurodytas šios solidarumo dimensijos ryšys su kitomis nebuvo testuotas empiriškai (Bengtson ir Roberts, 1991).

1 pav. Robertso ir Bengtsono (1990) teorinio modelio struktūra, iliustruojanti kartų solidarumą sudarančių dimensijų tarpusavio ryšius

Šaltinis: Robertsas ir kt. (1991).

2 pav. Rossi ir Rossio (1990) teorinio modelio struktūra, iliustruojanti kartų solidarumą sudarančių dimensijų tarpusavio ryšius

Šaltinis: Nauckas (2015) pagal Rossi ir Rossį (1990).

Tiek Robertso ir kt. (1991), tiek Rossi ir Rossio (1990) teoriniuose modeliuose išryškinama normatyvinio solidarumo svarba: abiem atvejais teigiama, kad stipresnis įsitikinimas, jog suaugę vaikai privalo padėti savo tėvams, susijęs su dažnesniu bendravimu ir intensyvesniais pagalbos srautais. Robertso ir kt. (1991) atlikto tyrimo rezultatai taip pat leidžia teigti, kad didesnis pritarimas familialistinėms nuostatomis susijęs ir su didesniu emociniu artumu tarp tėvų ir jų suaugusių vaikų.

Nors dauguma numatytų ryšių abiejuose modeliuose vienodi, Robertso ir kt. (1991) bei Rossi ir Rossio (1990) teorinio modelio versijos turi ir keletą skirtumų, į kuriuos svarbu atsižvelgti formuluojant disertacijos tyrimo teorinį modelį. *Pirma*, konsensuso solidarumas pirmajame iš aptariamų modelių apibrėžtas kaip nepriklausomas nuo kitų solidarumo dimensijų, o antrajame

konsensusas siejamas su emociniu artumu teigiant, kad didesnis nuomonių panašumas tarp tėvų ir jų suaugusių vaikų lemia didesnę emocinį artumą. *Antra*, nors abiejuose teoriniuose modeliuose normatyvinės nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams siejamos su bendravimo intensyvumu ir pagalbos lygiu, Rossi ir Rossio (1990) modelio versijoje jis laikomas nesusietu su emociniu artumu, tuo tarpu pagal Robertso ir kt. (1991) modelio versiją tvirtesnis įsitikinimas, kad suaugę vaikai privalo rūpintis tėvais, lemia didesnę emocinį artumą. *Trečia*, skiriasi ryšių tarp pagalbos, bendravimo ir emocinio artumo konceptualizavimas. Robertsas ir kt. (1991) nurodo, kad funkcinis solidarumas veikia emocinį artumą, o remiantis Rossi ir Rossio (1990) analize statistiškai reikšmingo ryšio tarp šių dimensijų nėra. Taip pat skiriasi ryšio tarp bendravimo ir pagalbos kryptis: remiantis Robertso ir kt. (1991) teoriniu modeliu, bendravimas priklauso nuo pagalbos, o pagal Rossi ir Rossį (1990), pagalba priklauso nuo bendravimo (Roberts et al., 1991, p. 27–28). Šių skirtumų autoriai nelaikė nesuderinamais (ten pat, p. 29).

Disertacijoje atsižvelgiama į abi kartų solidarumo teorinio modelio versijas, tačiau pagrindinis dėmesys sutelkiamas į šių modelių apribojimus siekusias peržengti tipologines kartų solidarumo studijas. Jos atskirai apžvelgiamos vėlesniame disertacijos skyriuje (žr. 1.1.2 skyrių).

1.1.1.2 Kritika ir kartų solidarumo teorinio modelio autorių atsakas

Populiarėjant kartų solidarumo prieigai, atitinkamai daugėjo ir kritinių pastabų šiam teoriniam modeliui. Pirmiausia kartų solidarumo prieiga kritikuota dėl to, kad pati sąvoka „solidarumas“ akcentuoja santykių harmoningumą ir sutarimą, nors akivaizdu, kad egzistuoja ir nesuderinamų, konfliktiškų šeiminių ryšių aspektų³¹ (Connidis, 2015; Connidis ir McMullin, 2002; Hammarström, 2005; Lowenstein, 2007; Lüscher, 2002; Lüscher ir Pillemer, 1998). Nuogastauta, kad, akcentuojant teigiamus šeiminius ryšius, kartų solidarumo teorinis modelis gali paskatinti tam tikrų ryšių idealizavimą (Marshall et al., 1993). Kartų solidarumo prieigos kritikai pabrėžė, kad analizuojant šeiminius ryšius svarbu atsižvelgti ir į neigiamus santykių aspektus pripažįstant, jog solidarumo „perteklius“ ir vienos kartos priklausomybė nuo kitos gali vesti prie konfliktų šeimoje (Pillemer, 1985). Atsižvelgiant į šią kritiką, santykių konfliktiškumas įtrauktas į kartų

³¹ Detaliau šiuos aspektus aptaria Lowenstein (2007), remiamamasi OASIS duomenimis.

solidarumo prieigos autorių pasiūlytą teorinį modelį, leidžiantį jį (per)vadinti solidarumo–konflikto prieiga³².

Kartų solidarumo prieigos autoriai santykių konfliktiškumą ilgainiui ėmė pristatinti kaip natūralų šeiminių ryšių aspektą, nuo kurio priklauso vieno iš šeimos narių požiūris į kitą ir jų pasirengimą vienas(-a) kitam(-ai) padėti (Clarke et al., 1999; Parrott ir Bengtson, 1999). Pripažinta, kad konfliktas gali tapti viena iš dominuojančių temų, apibrėžiančių šeiminius ryšius senatvėje (Kuypers ir Bengtson, 1990). Anot Bengtsono ir kt. (2002), kiekviena solidarumo dimensija gali pasižymėti dviem aspektais: emocinė dimensija – intymumu ir emociniu atstumu, konsensuso dimensija – sutarimu ir nuomonių išsiskyrimu, funkcinio solidarumo – priklausomybe ir autonomija, bendravimo solidarumo – integracija ir izoliacija, struktūrinio solidarumo – galimybės ir kliūtims³³.

Lüscheris ir Pillemeras (1998) taip pat kritikavo Bengtsono ir bendraautorių operacionalizuotą emocinio solidarumo dimensiją. Anot kritikų, klausimas, kiek tyrimo dalyviai jaučiasi artimi savo suaugusiems vaikams arba tėvams, neleidžia tuose pačiuose šeiminiuose ryšiuose atsiskleisti prieštarīgiems jausmams. Kritikos šiuo aspektu sulaukė ir kiti kartų solidarumo prieigos atstovai: Rossi ir Rossis (1990) kritikuoti dėl pasirinkimo emocinį artumą matuoti naudojant skalę, kurioje santykius tyrimo dalyviams leidžiama įvertinti tarp įtemptų ir artimų ryšių. Pabrėžiama, kad tokia operacionalizacija neleidžia identifikuoti asmenų, kurie tuos pačius santykius vertina ir teigiamai, ir neigiamai, priklausomai nuo aplinkybių (Marshall et al., 1993). Šeiminiai ryšiai gali vienu metu pasižymėti tiek emociniu artumu, tiek konfliktiškumu arba, atvirkščiai, gali būti nei artimi, nei konfliktiški (Bordone, 2015). Dėl to suaugusių vaikų–tėvų ryšių analizė, Lüscherio ir Pillemero (1998) manymu, neturėtų apsiriboti artimų ir įtemptų ryšių dichotomija. Siekdami jos atsisakyti, šeiminiams ryšiams analizuoti jie pasiūlė *ambivalentiškumo* (*ambivalence*) sąvoką, leidžiančią kartų ryšius tirti įvairiapusiškai ir atsižvelgti tiek į harmoningus, tiek į konfliktiškus šeiminius ryšius. Ambivalentiškumas gali būti siejamas su įsitikinimais ir elgesiu, neatitinkančiu normatyvinių lūkesčių asmens ar asmenų atžvilgiu (Lüscher ir Pillemer, 1998). Taip pat jis siejamas su konfliktais, kylančiais dėl normų ir tarpgeneracinių vertybių perdavimo (Pillemer et al., 2007).

³² Plačiau apžvelgiama Bordone (2015).

³³ Sąvokų vertimas naudotas toks pat kaip ir Gedvilaitės-Kordušienės publikacijose (2011b, p. 44), siekiant nuoseklaus sąvokų vertimo Lietuvos akademinėje literatūroje.

Remdamosi kritine teorija (Frankfurto mokykla) ir integruodamos kai kurias simbolinio interakcionizmo idėjas, kanadietės sociologės Connidis ir McMullin (2002) toliau plėtojo Lüscherio ir Pillemero (1998) pasiūlytą ambivalentiškumo konceptą kaip alternatyvą kartų solidarumo prieigai. Siekdamos rekonceptualizuoti ambivalentiškumą, Connidis ir McMullin (2002) apibrėžė jį kaip struktūriškai sukurtus prieštaravimus, pasireiškiančius interakcijose, kai asmeninius ryšius apriboja socialinė struktūra. Connidis (2015) teigė, kad struktūrinis ambivalentiškumas gali lemti stresą bei prieštaravimus jausmus. Gui ir Koropecykj-Cox (2016), remdamiesi Connidis konceptualizacija, atskleidė, kaip vienturčiai emigravę suaugę vaikai atsiduria tarp prieštaravimų lūkesčių, turėdami mažai resursų rasti sprendimų susidariusioje situacijoje ir (arba) sumažinti įtampą, kylančią dėl prieštaravimų socialinių apribojimų, kultūrinių lūkesčių ir asmeninių ryšių.

Šių autorių kartų solidarumo prieigos atstovams išsakyta kritika yra plačiai pripažinta akademinėje literatūroje, analizuojančioje kartų solidarumą (Lowenstein, 2007, 2010; Nauck ir Steinbach, 2009; Steinbach, 2008). Kartų solidarumo prieigos atstovai, atsižvelgdami į kritiką, siekė integruoti neigiamus kartų solidarumo sąvokos aspektus į persvarstytą teorinį modelį (Silverstein et al., 1996). Kaip jau minėta, atsižvelgiant į šią kritiką, santykių konfliktiškumas įtrauktas į kartų solidarumo prieigos autorių pasiūlytą teorinį modelį, leidžiantį jį (per)vadinti solidarumo–konflikto prieiga.

Pripažinę, kad kartų santykiai tuo pat metu gali būti ir šilti, ir priešiški, kartų solidarumo prieigos atstovai analizavo galimybes solidarumo–konflikto teoriniame modelyje taikyti ambivalentiškumo konceptą bei siekė įvertinti pridėtinę jo vertę analizuojant šeiminius ryšius (Bengtson et al., 2002). Nors kartų solidarumo prieigos atstovai iš dalies kvestionavo patį ambivalentiškumo konceptą ir kėlė klausimą, kiek jis skiriasi nuo simbolinio interakcionizmo atstovų vaidmens konfliktų pateikimo (*depiction*), pripažinta, kad ambivalentiškumo konceptualizacija labiau papildo peržiūrėtą kartų solidarumo–konflikto teorinį modelį, negu jam prieštarauja. Bengtsonas ir kt. (2002) teigia, kad ambivalentiškumo kaip centrinės šeiminių ryšių analizės sąvokos išskėlimas Lüscherio ir Pillemero (1998) bei Connidis ir McMullin (2002) darbuose paskatino diskusiją ir sudarė galimybes kartų solidarumo prieigai išplėsti aiškinamąsias ribas.

Atsižvelgdami į diskusijas dėl solidarumo, konflikto ir ambivalentiškumo sąvokų, kartų solidarumo prieigą šeiminiams ryšiams analizuoti taikantys autoriai taip pat pripažino, kad įvairios kartų sąveikos ne visada būna teigiamos ir ryšiai tarp kartų gali apimti – ir dažniausiai apima – tiek pozityvius, tiek negatyvius komponentus, ir atitinkamai tam tikra prasme yra

ambivalentiški (Nauck ir Steinbach, 2009). Pripažinta ne tik tai, kad tie patys šeiminiai ryšiai gali pasižymėti tiek dideliu solidarumo lygiu, tiek dideliu konfliktiškumu, tačiau ir tai, kad jie gali pasireikšti tiek menku solidarumu, tiek menku konfliktiškumu, priklausomai nuo bendros šeiminės dinamikos ir konkrečios situacijos (Lowenstein, 2007). Konflikto dimensija kaip atskira dimensija (papildanti emocinį kartų solidarumą, bet jam neprieštaraujanti) ilgainiui integruota ir į kartų solidarumo prieigos atstovų pasiūlytą tipologinę šeiminių ryšių analizę (Giarrusso et al., 2005; Guo et al., 2012)³⁴.

Vienas iš iki šiol išsamiausių ir labiausiai detalizuotų tyrimų, bandžusių testuoti tiek solidarumo–konflikto prieigos pasiūlytą teorinį modelį, tiek ambivalentiškumo konceptą plėtojusių autorių įžvalgas, – studija OASIS³⁵. Remiantis iki šiol ambivalentiškumo konceptą operacionalizuoti ir taikyti empiriniuose tyrimuose bandžusių autorių tyrimų apžvalga (pvz., Fingerman ir Hay, 2003; Willson et al., 2003) ir abiejų prieigų empiriniu taikymu OASIS studijoje, pripažinta, kad solidarumo konceptui matuoti išplėtoti metodologiniai instrumentai pasižymi pakankamu matavimo patikimumu (*robust measurement*), o ambivalentiškumui analizuoti reikalingas tolesnis konceptualinis ir empirinis įdirbis (Lowenstein, 2007). Sunkumus atskleidžiant santykių konfliktiškumą ir ambivalentiškumą Lowenstein (2007) siejo ir su metodologinių instrumentų galimais apribojimais: jos teigimu, naudojant kiekybines apklausas sunkiau atskleisti santykių konfliktiškumą, tuo labiau ambivalentiškumą, ir šių aspektų analizei parankiau pasitelkti kokybinius tyrimus³⁶.

Nepaisant kartų solidarumo prieigos pasiūlyto teorinio modelio ribotumo, kurį tenka pripažinti, bei alternatyvių teorinių perspektyvų, kurios atrodo reikšmingos, potencialo, disertacijoje remiamasi kartų solidarumo prieiga ir jos išplėtotais metodologiniais instrumentais kaip iki šiol geriausiai pritaikytais kiekybiniais kartų solidarumo tyrimams. Disertacijos tyrime taip pat integruojamos teorinės įžvalgos iš iki šiol geriausiai išplėtos ir

³⁴ Plačiau tipologiniai kartų solidarumo tyrimai apžvelgiami 1.2.2.2 poskyryje.

³⁵ Originalus studijos pavadinimas anglų kalba: *Old Age and Autonomy: the Role of Service Systems and Intergenerational Family Solidarity*. Vykdam tyrimą atlikta 75 metų ir vyresnių asmenų apklausa, vykdyta penkiose šalyse (Ispanijoje, Izraelyje, Norvegijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Vokietijoje) (N = 2 064).

³⁶ Taip pat (kol kas) nesutariama, ar ambivalentiškumą galima matuoti tiesiogiai, užduodant klausimą apie vienu metu patiriamas teigiamas ir neigiamas (t. y. ambivalentiškas) emocijas, ar ambivalentiškumą reikėtų nustatyti netiesiogiai (t. y. matuojant emocinį artumą ir santykių konfliktiškumą tarp kartų) (Nauck ir Steinbach, 2009).

testuotinos kartų solidarumo teorinio modelio alternatyvos, kuri pristatoma kitame poskyryje.

1.1.1.3 Kartų solidarumo priegigos atstovų pasiūlyto teorinio modelio alternatyvos

Nors teorinės įžvalgos apie šeiminių ryšių ambivalentiškumą sulaukė daug dėmesio, palyginti mažai teorinių darbų „metė iššūkį“ Bengtsono ir bendraautorių išplėtotam teoriniam kartų solidarumo modeliui. Tad iki šiol turime nedaug suformuluotų išplėtotų ir testuotinių teorinio modelio alternatyvų. Kartų solidarumo analizei tinkamus teorinius modelius apžvelgę užsienio autoriai išskiria Szydliko (2004) pasiūlytą naują (euristinį) teorinį modelį šeimų solidarumui analizuoti kaip (vienintelę) išimtį³⁷ šiame kontekste (Becker ir Steinbach, 2012).

Šis modelis pirmiausia plėtotas siekiant paaiškinti emocinį artumą tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų (Szydlik, 1995). Vėliau jis pritaikytas analizuojant įvairius kartų solidarumo aspektus: dalijimąsi gyvenamąja erdve, pagalbos srautus tarp kartų, pagyvenusių asmenų priežiūrą ir pan. (Brandt et al., 2009; Isengard ir Szydlik, 2012; Szydlik, 2008, 2016).

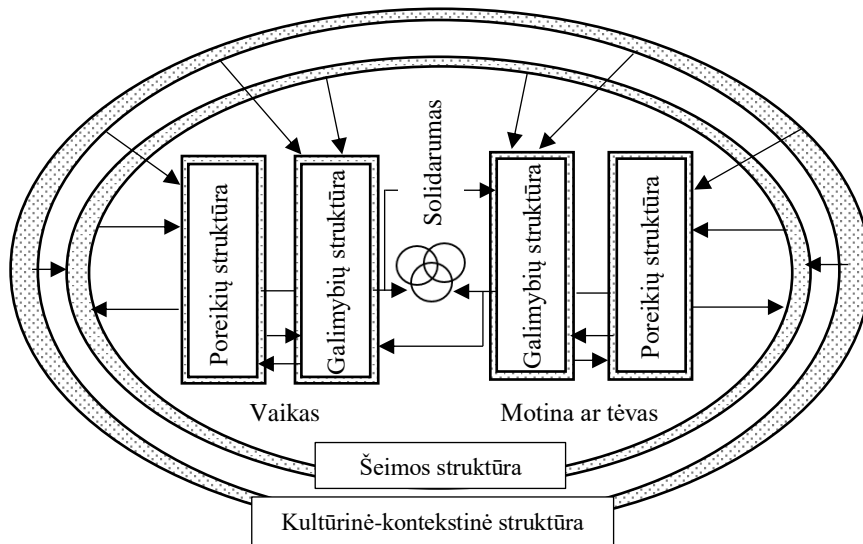
Szydlikas (2008) kartų solidarumą apibrėžia kaip sudarytą iš trijų dimensijų – funkcinės, emocinės ir bendravimo. Jos atitinka tris iš šešių Bengtsono ir Robertso (1991) pasiūlytų kartų solidarumo dimensijų. *Funkcinę* dimensiją Szydlikas apibrėžia kaip pagalbą (pinigais, laiku ir dalijimąsi erdve). Kalbėdamas apie *bendravimo* dimensiją, autorius nurodo į bendras veiklas; *emocinė* dimensija apibrėžiama kaip emocinis artumas. Dalį kitų kartų Bengtsono ir bendraautorių išskirtų kartų solidarumo dimensijų bei kelis papildomus kintamuosius Szydlikas klasifikuoja kaip sąlyginius veiksnius (*conditional factors*). Jis išskiria keturias sąlyginių veiksnių grupes – galimybių struktūrą, poreikių struktūrą, šeimos struktūrą ir kultūrinę-kontekstinę struktūrą (žr. 3 pav.).

Galimybių struktūra Szydlikas laiko ryšių tarp suaugusių vaikų ir tėvų palaikymą palengvinti galinčias aplinkybes (pvz., geografinis artumas) ir resursus kartų solidarumui pasireikšti (pvz., pakankami laiko arba finansiniai ištekliai padėti šeimos nariams). *Poreikių struktūra* suprantama kaip reikmės,

³⁷ Verta paminėti Hammarström (2005) ir Merz, Schuengeli ir Shulzo (2007) siūlomas teorines perspektyvas kartų solidarumo studijų lauke. Šios priegigos vis dar nėra plačiai priimtos ir nėra prieinamų metodologinių instrumentų testuoti empiriškai (Becker ir Steinbach, 2012).

susijusios su sveikata (pvz., dėl ligos arba lėtinės ligos), finansine situacija (pvz., studijuojant, neturint darbo arba neturint pakankamų finansinių resursų senatvėje reikalinga finansinė pagalba) arba emociniais poreikiais. Galimybių ir poreikių struktūra priskiriama *individualiam* lygmeniui.

3 pav. Szydliko pasiūlyta euristinio teorinio kartų solidarumo modelio versija

Šaltinis: Szydlik (2008).

Šeimos struktūra laikoma visa socializacija vaikystėje, įskaitant ankstesnius įvykius šeimoje (pvz., augti išsiskyrusių tėvų šeimoje), susijusi su numatomu (*expected*) ir realiu (*actual*) vaidmenų pasiskirstymu, kuris prisideda prie šeimos vientisumo išlaikymo. Šeimos struktūrą nusako ir šeimos narių skaičius (pvz., brolių ir seserų skaičius svarbus kalbant apie palikimą arba finansinės pagalbos lygį). Tuo tarpu *kultūrinė-kontekstinė struktūra* suprantama kaip socialinės sąlygos, kuriose kartų ryšiai plėtojasi: politinė, socialinė, ekonominė ir mokestinė (pvz., paveldėjimo mokestis) sistemos, gerovės valstybės modelis, darbo rinka ir būsto rinka, taip pat specifinės taisyklės ir normos (Szydlik, 2008). Pripažįstama, kad kartų solidarumą šeimose formuoja ir veikia kultūrinis kontekstas ir skirtingų kartų pozicija visuomenėje (Kasearu ir Kutsar, 2013). Kultūrinės-kontekstinės struktūros analizė aktualiausia įgyvendinant tarptautinius lyginamuosius tyrimus. Nors disertacijoje analizuojamas tik Lietuvos atvejis, į šią dimensiją taip pat atsižvelgiama lyginant skirtingo amžiaus Lietuvos gyventojų normatyvinio solidarumo lygį bei kontekstualizuojant tyrimo rezultatus.

Šio modelio autoriaus teorinės išvalgos pasitelkiamos formuluojant disertacijos teorinį modelį ir identifikuojant veiksnius, nuo kurių gali priklausyti (ne)pritarimas nuostatai, kad suaugę vaikai privalo padėti savo tėvams. Atskiras dėmesys sutelkiamas į šeimos struktūrą kaip į vieną iš kartų solidarumą veikiančių veiksnių.

1.1.2 Kartų solidarumo tyrimai

Nors kartų solidarumo prieiga pirmiausia išpopuliarėjo JAV, ilgainiui ją vis dažniau ėmė taikyti Europos akademikai³⁸ bei kitų šalių autoriai³⁹ (Nauck, 2015). Kartų solidarumo tyrimai taip pat vis dažniau atliekami laikantis lyginamosios perspektyvos⁴⁰. Iš jų disertacijoje daugiausia dėmesio skiriama publikacijoms, kuriose analizuojant šeiminius ryšius atsižvelgiama į geografinį atstumą tarp šeimos narių arba išskirtinai analizuojami migracijos patirties turinčių asmenų šeiminiai ryšiai⁴¹.

Kaip atskleidė akademinės literatūros apžvalga, kartų solidarumo tyrimai gali būti skirstomi įvairiai, pasitelkiant skirtingus tyrimų klasifikavimo kriterijus. Kai kurie autoriai, aptardami kartų solidarumo teorinio modelio taikymą akademinėje literatūroje, tyrimus skirsto į grupes pagal analizuojamą temą ir kartų solidarumo dimensiją ar dimensijas, į kurias susitelkiama. Išskiriami emocinio ir konsensuso solidarumo, bendravimo ir struktūrinio solidarumo, funkcinio solidarumo bei normatyvinio solidarumo tyrimai (Bordone, 2015); taip pat tyrimai, kuriuose aptariamos visos kartų solidarumo dimensijos ir jas veikiančios veiksniai (Daatland ir Herlofson, 2001).

Kiti autoriai, apžvelgdami kartų solidarumo tyrimus, yra linkę pirmiausia atsižvelgti į teorinio modelio taikymo pobūdį. Išskiriamos tiesiogiai kartų

³⁸ Pavyzdžiui, į kartų solidarumo prieigą nurodoma frankofoniškoje akademinėje literatūroje (pvz., Attias-Donfut, 1995; Coenen-Huther et al., 1994), vokiškoje (pvz., Lauterbach ir Lüscher 1996; Steinbach ir Kopp, 2010) bei akademinėje literatūroje kitomis Europos valstybių kalbomis (pvz., italų – Donati, 1995; lenkų – Szczepaniak-Sienniak, 2014).

³⁹ Pavyzdžiui, kartų solidarumo prieiga palyginti nemažai taikyta Azijos šalyse bei analizuojant emigrantų iš Azijos šalių (gyvenančių Europoje arba Šiaurės Amerikoje) ryšius su šeimos nariais, likusiais kilmės šalyje.

⁴⁰ Pavyzdžiui, atlikta lyginamųjų studijų apie JAV ir Velsą, JK (Silverstein et al., 1998), JAV ir Vakarų Europos valstybes (Silverstein et al., 2010), Vokietiją (Schwarz et al., 2005), lyginamųjų studijų Europoje iš įvairių projektų – pvz., OASIS (Lowenstein, 2007), „Multilinks“ (Dykstra ir Komter, 2012).

⁴¹ Retais atvejais migracijos patirties turinčių šalies gyventojų šeiminiai ryšiai lyginami su bendrosios populiacijos šeiminių ryšių tikslu arba kilmės šalyse (pvz., Baykara-Krymmer ir Fokkema, 2018).

solidarumo teorinį modelį taikančios akademinės studijos (pvz., Attias-Donfut ir Wolff, 2000; Kohli ir Künemund, 2003) bei kartų solidarumą analizavusių autorių darbai, kuriuose pasitelkiamos kitos arba derinamos kelios teorinės priegijos (pvz., Walker et al., 1992).

Pagal tyrimo dizainą ir tyrime dalyvaujančias šalis pirmiausia išsiskiria daug valstybių apimančios pasikartojantys lyginamieji tyrimai: pavyzdžiui, SHARE⁴², „Lyčių ir kartų tyrimas“ (*Gender and Generations*)⁴³, „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“⁴⁴ (*Value of Children – Intergenerational Solidarity*). Pagal tyrimo dizainą ir dalyvaujančių šalių skaičių taip pat galima išskirti kelias valstybes apimančius vienkartinius tyrimus⁴⁵, vieną valstybę apimančius pasikartojančius tyrimus⁴⁶ bei vieną valstybę apimančius vienkartinius tyrimus⁴⁷.

Klasifikuojant kartų solidarumo tyrimus geografijos atžvilgiu, matyti, kad dažniausiai analizuojami Vakarų Europos valstybių gyventojų bei šiose šalyse gyvenančių kitų valstybių piliečių ryšiai su šeimos nariais. Remiamasi tiek minėtais tarptautiniais pakartotiniais lyginamaisiais tyrimais, tiek tarptautiniais vienkartiniais tyrimais – pavyzdžiui, OASIS⁴⁸, IRMA⁴⁹, „FamWork“ (pvz., Fontaine et al., 2004), MULTILINKS (pvz., Dykstra ir Komter, 2012), EUROFAMCARE (pvz., Lamura et al., 2008), „Šeimos ir visuomenės“ (*Families and Societies*)⁵⁰, tiek nacionaliniais pasikartojančiais tyrimais⁵¹. Tuo tarpu Rytų ir Vidurio Europos valstybėse analizuojant kartų solidarumą tinkami kiekybiniai duomenys mažiau prieinami. Kartų solidarumo analizė šiame regione vis dar dažniausiai remiasi „Lyčių ir kartų“ tyrimo duomenimis⁵² (nors šie rinkti jau daugiau nei prieš dešimtmetį) bei

⁴² Žr. Bordone ir de Valk (2016), Dykstra ir Fokkema (2011), Isengard (2013), König ir kt. (2018), Szydlik (2016).

⁴³ Žr. Dykstra ir kt. (2014), Klaus (2012).

⁴⁴ Žr. Nauck (2014, 2015).

⁴⁵ Pvz., OASIS, IRMA, „2000 šeimų“ (*2000 families*) tyrimai.

⁴⁶ Pvz., Olandijoje įgyvendinamas giminystės ryšių panelinis tyrimas (*Dutch Kinship Panel Study*), Vokietijoje vykstantis panelinis šeimų tyrimas (*German Family Panel*).

⁴⁷ Pvz., migracijos poveikio pagyvenusiems asmenims, likusiems gyventi Rumunijoje tyrimas (*The Impact of Migration on Older Parents Left Behind in Romania*).

⁴⁸ Žr. Daatland ir Herfolsen (2001, 2003), Gans ir kt. (2009), Lowenstein ir kt. (2004).

⁴⁹ Žr. Albert ir kt. (Albert ir Coimbra, 2017; Albert ir Ferring, 2013).

⁵⁰ Žr. Broek ir Dykstra (2017), Dykstra ir Hagestad (2016).

⁵¹ Pvz., Olandijoje (pvz., de Graaf ir Fokkema, 2007), Vokietijoje (pvz., Kohli, 1999).

⁵² Analizuojami šeiminiai ryšiai Lenkijoje (Baranowska-Rataj, 2014), Rumunijoje (Földes, 2015; Mureşan ir Hărăguş, 2015), Lietuvoje (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011b; Kraniauskienė, 2013; Maslauskaitė, 2011).

nacionaliniais vienkartiniais tyrimais⁵³. Tik gana retais atvejais kai kurios Rytų ir Vidurio Europos valstybės įtraukiamos į ankstesnes lyginamąsias (tarptautines) studijas⁵⁴ (pvz., Dykstra ir Komter, 2012; Isengard, 2013; Klaus, 2012; Nauck, 2014).

Pagal tai, kas atsiduria tyrimo dėmesio centre, kartų solidarumo studijos skirstomos į kartų solidarumo dimensijų ir jų vidinės struktūros tyrimus (pvz., Atkinson et al., 1986), šeiminių ryšių tipologijų tyrimus (pvz., Steinbach ir Kopp, 2008), kartų kaitos (*intergenerational stake*) tyrimus (pvz., Trommsdorff ir Schwarz, 2007) bei tyrimus, kuriais siekiama identifikuoti nepriklausomus sociostruktūrinius, šeiminius ir tarpgeneracinius veiksnius, nuo kurių priklauso šeiminiai ryšiai. Ši Naucko ir Steinbach (2009) pasiūlyta kartų solidarumo tyrimų klasifikacija leidžia ne tik grupuoti kartų solidarumo tyrimus pagal tyrimo objektą ir pobūdį, bet ir sudaro galimybes pristatyti ir chronologinę kartų solidarumo prieigos plėtotę. Dėl to ji pasirinkta kaip pagrindinė kartų solidarumo tyrimų apžvalgą struktūruojanti ašis kitame šio skyriaus poskyryje (žr. 1.1.2.1 poskyrį). Disertacijoje pristatomoje tyrimų apžvalgoje Naucko ir Steinbach klasifikacija išplečiama ir papildoma naujaisiais (ypač paskutinį dešimtmetį atliktais) kartų solidarumo tyrimais tokiomis disertacijai aktualiomis temomis kaip ryšiai tarp seserų ir brolių bei ryšiai su partnerės(-io) arba sutuoktinės(-io) kilmės šeimos nariais (pvz., Silverstein ir Giarrusso, 2010) bei platesni giminystės ryšiai (pvz., Milardo, 2009), ryšiai tarp anūkų ir senelių (Steinbach, 2012).

Kartų solidarumo tyrimai pristatomi siekiant išryškinti pagrindines tendencijas bei išskirti veiksnius, į kuriuos svarbu atsižvelgti konstruojant disertacijos tyrimo teorinį modelį ir formuluojant tyrimo hipotezes.

1.1.2.1 Pagrindinių kartų solidarumo tyrimų krypčių apžvalga

Kartų solidarumo tyrimai pirmiausia plėtojosi kaip *suaugusių vaikų ir tėvų santykių vertinimo skirtumų tyrimai*, siekę atskleisti, kaip (skirtingai) tie patys santykiai gali būti vertinami priklausomai nuo to, kuriai kartai priklauso tyrimo dalyvis (Nauck ir Steinbach, 2009). Būtent diskusijos apie vertybių (ne)perdavimą ir suaugusių vaikų bei jų tėvų perspektyvų skirtumus, suaktyvėjusios JAV septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje, pirmiausia ir

⁵³ Žr. Földes (2016), Hărăguș ir Telegdi-Csetri (2018), Krzyżowski (2014).

⁵⁴ Šiuo aspektu labiausiai galima išskirti Lenkijos ir Estijos atvejus. Duomenų prieinamumas išaugo daugeliui Rytų ir Vidurio Europos valstybių prisijungus prie SHARE tyrimo; rengiama nauja „Lyčių ir kartų“ tyrimo banga prie šio tyrimo prisijungusiose šalyse.

paskatino Bengtsoną ir jo bendraautorius sukurti pirmą kartų solidarumo modelį. Šią tyrimų kryptį vėliau tęsė kiti mokslininkai JAV bei Europoje (Aquilino, 1999; Nauck ir Stenbach, 2009; Trommsdorff ir Schwarz, 2007). Praėjus keliems dešimtmečiams nuo pirmųjų publikacijų šia tema, prie jos grįžo ir ją inicijavę autoriai (kartu bendraautoriais) (Giarrusso et al., 1995; 2004). Kadangi disertacijos tyrime šeiminiai ryšiai analizuojami tik iš vieno tyrimo dalyvio perspektyvos – suaugusio vaiko (tiriant suaugusių vaikų–tėvų ryšius) ir (arba) suaugusio brolio ar sesers (tiriant brolių–seserų ryšius), – detaliau ši tyrimų grupė neapžvelgiama.

Vidinės kartų solidarumo dimensijų struktūros tyrimai daugiausia plėtoti XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose JAV⁵⁵. Šiai tyrimų grupei galima priskirti ne tik pačių Bengtsono ir bendraautorių atliktus bendro kartų solidarumo teorinio modelio empirinius tyrimus, bet ir jų pasiūlytą teorinį kartų solidarumo modelį testavusių autorių darbus (Atkinson et al., 1986) bei kitų kartų solidarumo prieigą plėtojusių akademikų indėlių į vidinės kartų solidarumo dimensijų struktūros tyrimų plėtotę (pvz., Rossi ir Rossi, 1990, 1991). Šie tyrimai apžvelgti ankstesniame disertacijos skyriuje (žr. 1.1.2 skyrių).

Trečioji ir, remiantis Naucku ir Steinback (2009), didžiausia tyrimų grupė – *kartų solidarumo lygį galinčių paaiškinti veiksnių tyrimai*. Atskiroms kartų solidarumo dimensijoms (pvz., emociniam artumui, kontaktų dažniui ir pagalbos teikimui arba gavimui ir jos abipusiškumui) galimai įtakos turinčius įvairius veiksnius siekė identifikuoti tiek kartų solidarumo teorinio modelio autoriai, tiek kiti akademikai (pvz., Hank, 2007; Klaus, 2009; Kohli et al., 2005; König et al., 2018; Steinbach, 2013). Prie šių tyrimų priskiriami ir santykių konfliktiškumą ir (arba) ambivalentiškumą (Connidis, 2015; Connidis ir McMullin, 2002; Lüscher ir Pillemer, 1998; Pillemer et al., 2007) bei paveldėjimą analizavusių autorių tyrimai (Kohli, 2004; Lauterbach ir Lüscher, 1996; Nauck, 2009; Szydlík ir Schupp, 2004).

Šeiminių ryšių tipologijų tyrimai – ketvirta, naujausia bei disertacijos tyrimui svarbiausia, tyrimų grupė. Kartų solidarumo prieigos atstovų pasiūlyta kartų solidarumo tipologija, plačiau pristatoma kitame poskyryje (žr. 1.1.2.2 poskyrį), sudaryta remiantis penkiomis kartų solidarumo dimensijomis (Bengtson ir Harootyan, 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997). Be pačių kartų solidarumo teorinio modelio autorių ir bendraautorių tipologinių studijų (Bengtson, 2001; Giarrusso et al., 2005; 2004; Guo et al., 2012; Lawton et al.,

⁵⁵ Europoje šio pobūdžio tyrimų atliekant akademinės literatūros apžvalgą nerasta.

1994), šioje tyrimų grupėje galima išskirti ir kitų akademikų darbus (pvz., Baykara-Krummer ir Fokkema, 2018; Chan, 2008; Dykstra ir Fokkema, 2011; Ferring et al., 2009; Katz et al., 2005; Nauck, 2014; 2015; Park et al., 2005; Rooyackers et al., 2014, 2016; Steinbach, 2008; van Gaalen ir Dykstra, 2006). Dalis jų tiesiogiai remiasi Bengtsono ir bendraautorių išvalgomis, konstruodami šeiminių ryšių tipologijas (pvz., Nauck, 2014, 2015), kiti siūlo alternatyvias tipologijas (pvz., Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018) arba papildo ar išplečia ankstesnes (pvz., Guo et al., 2012). Plačiau tipologiniai kartų solidarumo tyrimai apžvelgiami kitame šio skyriaus poskyryje (žr. 1.1.2.2 poskyrį).

Horizontalūs šeiminiai ryšiai ir ryšiai su (artima) gimine. Naujausios empirinės studijos pripažįsta, kad vertikalų šeiminių ryšių intensyvumas gali būti susijęs su horizontalių šeiminių ryšių pobūdžiu (Silverstein ir Giarrusso, 2010). Ne visi suaugę vaikai prisiima tėvų priežiūros įsipareigojimus (Leopold et al., 2014), o pagalbos teikimo lygis tėvams gali varijuoti priklausomai ir nuo to, ar reikalinga pagalba sutuoktinio(-ės) arba partnerio(-ės) tėvams (Shuey ir Hardy, 2003). Vis dėlto horizontalių šeiminių ryšių analizė tiek kartų solidarumo atskirų dimensijų, tiek šeiminių ryšių tipologijų tyrimuose buvo ilgai likusi nuošalėje (Guo et al., 2012). Šią spragą iš dalies užpildo Naucko (2015) ir jo kolegų tyrimai, kuriuose kartų solidarumo prieiga taikoma kaip integruota tarptautinio lyginamojo tyrimo „Vaikas kaip vertybė“ dalis⁵⁶. Horizontalių šeiminių ryšių tema dažniausiai aptariama straipsniuose, kur analizuojami vertikalūs šeiminiai ryšiai (Broek ir Dykstra, 2017; Kojima, 1993; Lawrence et al., 1992; Spitze ir Logan, 1991). Galima rasti ir išskirtinai ryšiais tarp brolių ir seserų (skirtingais gyvenimo laikotarpiais) besidominčių autorių darbų (Hamwey et al., 2018; Kalmijn ir Leopold, 2019; Kolk, 2017; Spitze ir Trent, 2018; White, 2001). Taip pat, kaip atkreipia dėmesį Silversteinas ir Giarrusso (2010), daugiau akademikų dėmesio ima sulaukti ir ryšiai su partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) tėvais (Henretta et al., 1997; Kojima, 1992; Shuey ir Hardy, 2003; Willson et al., 2003) bei su partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) broliais ir seserimis (Nauck, 2014, 2015) ir kitais šeiminiiais ryšiais susietais asmenimis (pvz., Milardo, 2009).

Iš iki šiol atliktų kartų solidarumo studijų, analizuojančių horizontalius šeiminius ryšius (atskirai arba kartu su vertikaliais šeiminiiais ryšiais), daugiausia dėmesio sulaukė funkcinė (Lashewicz ir Keating, 2009; Leopold

⁵⁶ Įtraukiami klausimai ir apie ryšius su artima gimine – su broliais, seserimis, sutuoktinio(-ės) arba partnerio(-ės) tėvais bei jo(s) broliais ir seserimis (Nauck, 2015).

et al., 2014; Voorpostel ir Blieszner, 2008; Spitze ir Trent, 2018), emocinė (Van Gaalen et al., 2008) bei bendravimo solidarumo dimensijos (Hamwey et al., 2018; Kalmijn, 2005; van Gaalen, Dykstra ir Flap, 2008; Spitze ir Trent, 2018). Horizontalūs šeiminiai ryšiai dažnai analizuojami pagal atskirus gyvenimo etapus: jaunystėje (pvz., apie ryšius su broliais ir (arba) seserimis tapimo suaugusiu kontekste žr. Hamwey et al., 2018), sulaukus vidutinio amžiaus (Cicirelli, 1980, 1991; Connidis ir Campbell, 1995), tarp pagyvenusių asmenų (pvz., apie brolių ir (arba) seserų ryšius netekus tėvų; žr. Kalmijn ir Leopold, 2019). Šių tyrimų rezultatai aktualūs formuluojant disertacijos tyrimo teorinį modelį, kadangi disertacijos tyrimu siekiama išplėsti šeiminių ryšių analizę už suaugusių vaikų–tėvų diadų ribos Lietuvos akademinėse publikacijose (žr. 2.1 poskyrį).

Ryšių tarp anūkų ir senelių tyrimai. Kartų solidarumo tyrimai pastaruoju metu išplėsti ne tik atsižvelgiant į santykius tarp horizontaliais šeimieniais ryšiais susijusių asmenų ir ryšius tarp artimų giminių, bet ir analizuojant trijų kartų ryšius (vaikų, tėvų ir senelių) arba ryšius tarp jaunesnės ir vyresnės kartos (anūkų ir senelių). Nors Europoje bendrai matyti namų ūkių, kuriuose kartu gyvena kelios kartos, skaičiaus mažėjimas, seneliai vaidina svarbų vaidmenį anūkų gyvenime ir padeda suaugusiems vaikams juos prižiūrėti (Bordone, 2015; Glaser et al., 2010). Senelių vaidmuo asmeniniuose tinkluose ir anūkų priežiūros svarba (pvz., Nedelcu ir Wyss, 2020)⁵⁷ bei ryšių palaikymas tarp skirtingų kartų (pvz., Vildaitė, 2014) taip pat sulaukia dėmesio transnacionalines šeimas analizuojančioje akademinėje literatūroje. Disertacijoje pagyvenusių tėvų pagalbos suaugusiems vaikams aspektas (įskaitant anūkų priežiūrą ir patarimus vaikų auginimo klausimais) aptariamas tiriant funkcinį kartų solidarumą ir bendravimo solidarumą.

Disertacijos tyrimas prisideda tiek prie horizontalių šeiminių ryšių tyrimų, tiek prie kelių kartų diadinių ryšių migracijos kontekste tyrimų plėtros. Vertikalūs ir horizontalūs šeiminiai ryšiai analizuojami bendrai sudarant kartų solidarumo tipologiją. Vėliau atskirai apžvelgiami suaugusių vaikų–tėvų bei brolių ir seserų diadų bruožai bei jų variacija, priklausomai nuo diadų sudarančių asmenų lyties. Siekiama identifikuoti dominuojančius kartų solidarumo tipus bendroje Lietuvos populiacijoje bei tarp migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų. Tolesniame skyriuje plačiau apžvelgiamos

⁵⁷ Šis aspektas apžvelgtas toliau disertacijoje (žr. 1.2 skyrių), kadangi ryšiai tarp kartų analizuojami asmeninių tinklų kontekste. Dalis kartų solidarumą atotolio šeimose analizavusių studijų aptariama pristatant asmeninių tinklų tyrimų apžvalgos rezultatus.

tipologinės kartų solidarumo studijos, kurios pasitelktos tiek vertikaliems, tiek horizontaliems šeiminiams ryšiams analizuoti.

1.1.2.2 Kartų solidarumo tipologinės studijos

Atsižvelgiant į šeiminio gyvenimo kompleksiskumą, kartų solidarumą siūloma tirti kaip iš trijų metadimensijų – *darnos*, *galimybių* ir *paramos* – sudarytą konstrukta. Emocinis artumas ir nuomonių panašumas laikomi santykių *darną* perteikiančiomis dimensijomis; geografinis artumas ir kontakto dažnis nurodo *galimybių struktūrą*, o teikiama ir gaunama pagalba laikoma *paramą* tarp kartų leidžiančiu įvertinti aspektu (Silverstein ir Bengtson, 1997).

Į šeiminius ryšius žvelgdami kaip giminytės matricą (Riley, 1983), aktyvuojamą priklausomai nuo (atsiradusių) poreikių (Riley ir Riley, 1993), Bengtsonas ir Harootyanas (1994) bei Silversteinas ir Bengtsonas (1997), sudarydami ryšių tipologijas⁵⁸, pasitelkė šešis dichotominius kintamuosius⁵⁹: kontakto dažnį, emocinį artumą, nuomonių panašumą, geografinį artumą, gaunamą praktinę pagalbą ir suteikiamą praktinę pagalbą⁶⁰. Siekdami atskleisti ryšių tipologiją, jie atliko latentinių klasterių analizę (*latent class analysis*) žvalgomoju būdu, neturėdami išankstinių prielaidų apie ryšių tipų skaičių ir jų pobūdį. Straipsnyje iš knygos *Ryšiai tarp kartų (Intergenerational linkages*; Bengtson ir Harootyan, 1994) autoriai išskyrė dešimt ryšių tipų:

⁵⁸ Sudarydami tipologiją, autoriai naudojo 1990 m. 18–90 m. amžiaus asmenų (N = 1 500), atsitiktinės atrankos būdu atrinktų 48 valstijose, apklausos duomenis. Į analizę įtraukti tik tų apklausos dalyvių atsakymai, kurie apklausoje nurodė, kad bent vienas iš tėvų su negyvena kartu viename namų ūkyje (N = 971). Detalią tyrimo metodologiją pristato Bengtsonas ir Harootyanas (1994).

⁵⁹ Normatyvinis solidarumas nebuvo įtrauktas į analizę, kadangi jis minėtoje apklausoje matuotas kaip bendros nuostatotos suaugusių vaikų atsakomybės tėvams, bet ne konkretaus tyrimo dalyvio atsakomybės savo tėvams arba vienam iš jų lygis.

⁶⁰ Šios dimensijos analizuotos kaip dichotominiai kintamieji: atsakymai į klausimą apie emocinį artumą suskirstyti į „labai artimi“ ir „iš dalies artimi arba neartimi“; atsakymai į klausimą apie nuomonių panašumą – „labai panašūs arba panašūs“ ir „nepanašūs arba labai nepanašūs“; atsakymai į klausimą apie geografinį atstumą – „gyvena iki 1 valandos atstumu“ ir „gyvena toliau nei 1 valandos atstumu“; atsakymai į klausimą apie bendravimo dažnį – „bent kartą per savaitę“ ir „rečiau nei kartą per savaitę“; atsakymai į klausimą apie teikiamą praktinę pagalbą – „teikia“ ir „neteikia“; o atsakymai į klausimą apie gaunamą praktinę pagalbą – „gauna“ ir „negauna“ (Silverstein ir Bengtson, 1997).

- *glaudūs-pagalbos (tight-knit-helping)* ryšiai: pasižymintys geografiniu artumu ir intensyviu bendravimu, emociniu artumu ir nuomonių panašumu bei intensyviais abipusiais pagalbos srautais;
- *ritualizuoti-pagalbos (ritualized-helping)*: pasižymintys geografiniu artumu ir intensyviu bendravimu bei intensyviais abipusiais pagalbos srautais, tačiau menku emociniu artumu ir nuomonių panašumu. Kitaip tariant, bendravimas ir pagalba tęsiasi nepaisant menko šeimos narių artimumo;
- *pasklidę-padedantys (dispersed-helping)* ryšiai pasižymi emociniu artumu ir nuomonių panašumu bei intensyviais pagalbos srautais, nepaisant geografinio atstumo ir palyginti menkų galimybių palaikyti reguliarių (tiesioginių) kontaktą;
- *susvetimėję-pagalbos (alienated-helping)* ryšiai apibrėžti kaip pasižymintys intensyviais pagalbos srautais, nepaisant ribotų galimybių (šeimos nariai palyginti retai bendrauja ir juos skiria didelis geografinis atstumas) bei bendrumo stokos (menkas emocinis artumas ir menkas nuomonių panašumas). Šiam tipui priskiriami ryšiai išsiskiria tuo, kad pagalba teikiama ir (arba) gaunama vadovaujantis šeiminiiais įsipareigojimais kitos kartos atžvilgiu, nepaisant menko kitų solidarumo dimensijų lygio;
- *glaudūs-nepriklausomi (tight-knit-independent)*: nors pagalbos srautai tarp šiam tipui priklausančių šeimos narių nėra intensyvūs, nariai turi galimybių dažnai bendrauti, gyvena geografiškai arti bei jaučiasi artimi. Manoma, kad nors šis ryšių tipas nepasižymi aktyviais pagalbos srautais, pagalbos potencialas, atsiradus poreikiui, yra didelis;
- *ritualizuoti-nepriklausomi (ritualized-independent)* yra geografiškai artimi ir dažnu bendravimu pasižymintys ryšiai, tačiau šiam ryšių tipui priskiriami šeimos nariai nesijaučia emociškai artimi, jų nuomonės svarbiausiais gyvenimo klausimais išsiskiria ir tarp jų nepasitaiko abipusės pagalbos;
- *išsklidusių-nepriklausomų (dispersed-independent)* ryšių tipui priskirti asmenys paprastai jaučiasi emociškai artimi vienas(-a) kitam(-ai), tačiau santykius palaiko per atstumą. Šiems santykiams būdingas didelis emocinis artumas ir nuomonių panašumas, tačiau jie geografiškai nutolę ir nesusieti aktyviais pagalbos srautais;
- *susvetimėję-nepriklausomi (alienated-independent)* pasižymi menkais rodikliais vertinant visas kartų solidarumo dimensijas;
- *kartu gyvenantys ir artimi (coresident and close)*: šiam santykių tipui priskirti šeiminiai ryšiai pasižymi emociniu artumu gyvenant kartu;

- *kartu gyvenantys ir neartimi (coresident and less close)*: šiam santykių tipui priskiriami šeiminiai ryšiai, kurie, nors gyvenama kartu, nepasižymi emociniu artumu⁶¹.

Tipologijos autoriai nustatė, kad jų analizuotoje JAV gyventojų imtyje esama visų ryšių tipų. Pasiūlytos tipologijos taikymas empiriniame tyrime taip pat atskleidė, kad ryšių tipai skiriasi priklausomai nuo suaugusių vaikų–tėvų diadas sudarančių asmenų lyties (pvz., dukterų–motinų ryšiai išskiriami kaip artimiausi), šeiminio statuso (pvz., išsiskyrusiose šeimose suaugę vaikai linkę vertinti ryšius su tėvu kaip silpnesnius), amžiaus, rasės ir išsilavinimo (Silverstein, Lawton ir Bengtson, 1994).

Permaščius šią tipologiją (Silverstein ir Bengtson, 1997), išskirti penki ryšių tipai⁶²:

- *glaudūs (tight-knit)*: suaugusių vaikų ir jų tėvų ryšiai pasižymi aukštais rodikliais vertinant visas kartų solidarumo dimensijas;
- *socialūs (sociable)*: šiam ryšių tipui priskiriami santykiai tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų, kuriuos skiria nedidelis geografinis atstumas ir jie dažnai bendrauja; santykiai pasižymi emociniu artumu ir nuomonių panašumu, tačiau pagalbos srutai nėra intensyvūs;
- *privalomi (obligatory)*: šiam ryšių tipui priskiriami santykiai, kuriuos skiria nedidelis geografinis atstumas ir jie dažnai bendrauja; priešingai nei socialių ryšių tipo atveju, abipusė pagalba teikiama intensyviai, tačiau ryšiai nėra laikomi emociškai artimais ir jų nesieja nuomonių panašumas;
- *artimi, bet geografiškai nutolę (intimate, but distant)*: santykiai pasižymi emociniu artumu ir nuomonių panašumu bei dažnu bendravimu, tačiau šeimos narius skiria didelis geografinis atstumas ir jie vienas(-a) kitam(-ai) neteikia pagalbos;
- *atitrūkę (detached)*: santykiai pasižymi menkais rodikliais vertinant visas kartų solidarumo dimensijas.

Anot autorių, ryšių tipas priklauso nuo suaugusių vaikų lyties, šeiminio statuso bei amžiaus, kurie išskiriami kaip pagrindiniai veiksniai,

⁶¹ Kai kurių ryšių tipų pavadinimai verčiant į lietuvių kalbą turi aiškiai neigiamą konotaciją. Tai galima sieti su kartų solidarumo prieigos autorių polinkiu koncentruotis į pozityviąją kartų solidarumo pusę. Dėl to jie sulaukė kritikos iš autorių, raginusių atsižvelgti į santykių konfliktiškumą ir ambivalentiškumą šeiminių ryšių tyrimuose (žr. 1.1.2 skyrių).

⁶² Ryšių tipų vertimams ir jų apibrėžimų vertimams iš anglų kalbos į lietuvių remtasi Juozeliūnienės, Tureikytės ir Butėnaitės (2014) publikacijoje pasiūlytais vertimais.

struktūruojantys šeiminius ryšiais susijusių asmenų gyvenimą. Remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) atlikta analize, ryšių tipų pasiskirstymas taip pat skiriasi, priklausomai nuo to, ar analizuojami ryšiai su motina, ar su tėvu, bei tėvų šeiminio statuso: ryšiai su tėvu dažniau pasižymi netikrumu, o ryšiai su motina, ypač dukters–motinos diadoje, dažniau išskiria tvirtumu.

Atsižvelgdamas į tuos pačius aspektus, kaip ir Silversteinas ir Bengtsonas (1997), Nauckas (2014, 2015) išskyrė keturis ryšių tipus: *glaudžius*, *artimus*, *bet geografiškai nutolusius*, *privalomus* ir *atitrūkusius* šeiminius ryšius. Į geografinį atstumą bei instrumentinę pagalbą taip pat atsižvelgiama Park ir kt. (2005), Dykstra ir Fokkema (2011) bei Guo ir kt. (2012) šeiminių ryšių tipologijose, tačiau kitos šių autorių įtrauktos dimensijos skiriasi.

Apžvelgiant tipologines studijas, svarbu išskirti kelis svarbius jų ribotumus. *Pirma*, beveik visos tipologijų studijos analizuoja vadinamųjų Vakarų valstybių (Vakarų Europos arba JAV) atvejus. Šiuo aspektu išsiskiria tik Baykara-Krumme ir Fokkema (2018), Guo ir kt. (2012), Park ir kt. (2005) tyrimai, kuriuose šeiminių ryšių tipologijos sudarytos remiantis duomenimis surinktais atitinkamai Turkijoje, Kinijoje bei Pietų Korėjoje. Išskirti taip pat galima Naucko ir bendraautorių tyrimus, kuriuose (be Vakarų valstybių) taip pat analizuojami šeiminių ryšių tipai Estijoje, Ganoje, Indijoje, Izraelyje, Kinijoje, Lenkijoje, Palenstinoje, Pietų Afrikoje, Rusijoje ir Turkijoje⁶³ (Nauck, 2015). *Antra*, dalis tipologinių studijų apima visus kartų solidarumo aspektus (pvz., Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018; Dykstra ir Fokkema, 2011; Park et al., 2005; Silverstein ir Bengtson, 1997), įskaitant ir konflikto dimensiją (pvz., Guo et al., 2012), tačiau kita dalis remiasi tik dalimi jų (pvz., emocinės dimensijos pagrindu, įskaitant artumą ir konfliktiškumą, sudarytos tipologijos tokios kaip Ferring et al., 2009; Silverstein et al., 2010). *Trečia*, kaip mini Guo et al. (2012), visų tipologinių studijų autoriai iki šiol koncentravosi į suaugusių vaikų–tėvų ryšių analizę, horizontalius šeiminius ryšius palikdami nuošalėje. Ši tyrimų grupė itin svarbi atliekamam disertacijos tyrimui, kadangi siekiama atskleisti Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių tipus bei palyginti juos su migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių tipais, analizuojant tiek vertikalius, tiek horizontalius šeiminius ryšius. *Ketvirta*, tik palyginti nedaug tipologinių studijų atsižvelgia į geografinį atstumą (Dykstra ir Fokkema, 2011; Nauck, 2014, 2015; Park et al., 2005; Silverstein ir Bengtson, 1997) arba migracijos patirtį (Baykara-Krumme ir

⁶³ Iš vadinamųjų Vakarų valstybių į analizę įtraukti Prancūzijos, Vokietijos ir JAV duomenys.

Fokkema, 2018; Guo et al., 2012; Rooyackers et al., 2014, 2016). Guo ir kt. (2012) tyrime migracijos patirtis įtraukiama kaip vienas iš nepriklausomų kintamųjų; o Baykara-Krumme ir Fokkema (2018) bei Rooyackers, De Valk ir Merz (2014, 2016) studijose analizuojami migracijos patirties turinčių asmenų šeiminiai ryšiai, tačiau apsiribojama imigrantų iš trečiųjų šalių į Vakarų Europos valstybes analize (Rooyackers et al., 2014, 2016).

Šeiminiai ryšiai vidinio Europos Sąjungos mobilumo kontekste pasitelkiant tipologines studijas iki šiol netyrinėti, išskyrus Lietuvos šeiminių ryšių tipus analizavusių autorių grupę, kuriai priklauso ir disertacijos autorė (pvz., Juozeliūnienė et al., 2018; Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, et al., 2014; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016; Tureikytė, 2015). Kartų solidarumo migracijos kontekste tyrimai Rytų ir Vidurio Europoje apžvelgiami kitame poskyryje.

1.1.2.3 Kartų solidarumo migracijos kontekste tyrimai Rytų ir Vidurio Europoje

Rytų ir Vidurio Europos šalyse šeiminiai ryšiai migracijos kontekste analizuoti daugiausia dėmesio skiriant atotolio motinystei (pvz., Lutz ir Palenga-Möllnbeck, 2012; Sokolowska, 2018) ir vaikų patirtims (King et al., 2011; Pantea, 2012b). Paskutiniu metu imta atsižvelgti ir į vyrų patirtis atotolio šeimose (Lutz, 2018; Palenga-Möllnbeck ir Lutz, 2016; Tolstokorova, 2018), senelių ir anūkų transnacionalinius ryšius (Souralová, 2018; Vildaitė, 2014) bei vyresnio amžiaus asmenų įsitraukimą į anūkų priežiūrą migracijos kontekste (Pantea, 2012a).

Šeiminiai ryšiai tarp užsienyje gyvenančių suaugusių vaikų ir kilmės šalyse likusių jų tėvų taip pat ima sulaukti kiek daugiau akademikų dėmesio. Tyrimuose, kuriuose atsižvelgiama į vyresnio amžiaus asmenų patirtis migracijos kontekste, dažniausiai analizuojamas bendravimas tarp tikslo šalyje arba šalyse gyvenančių emigravusių šeimos narių bei kilmės šalyje likusių vyresnio amžiaus asmenų (pvz., Bauer ir Österle, 2016; Földes, 2016; Hărăguș ir Telegdi-Csetri, 2018; Isaksen ir Czapka, 2018; Krzyżowski ir Mucha, 2014; Piperno, 2006; Pustułka ir Ślusarczyk, 2016).

Kai kuriuose tyrimuose aptariami ir normatyviniai kartų solidarumo aspektai. Analizuojamos normatyvinės emigravusiųjų nuostatos suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams atžvilgiu (pvz., Kordasiewicz et al., 2017; Krzyżowski, 2014), prieštaravimai tarp įsipareigojimų vyresnio amžiaus tėvams bei įsipareigojimų (mažamečiams) vaikams arba anūkams (Bauer ir Österle, 2016; King et al., 2016; Souralová, 2016), tarp kurių neretai atsideria

tiek darbingo amžiaus mobilūs Rytų ir Vidurio Europos gyventojai, tiek kilmės šalyse likę vyresnio amžiaus asmenys.

Ankstesni tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali keisti emigravusių suaugusių vaikų nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams ir sykiu paveikti kilmės šalyje gyvenančių jų tėvų nuostatas, lyginant su užsienyje gyvenančių suaugusių vaikų neturinčiais šalies gyventojais (Krzyżowski, 2014). Rytų ir Vidurio valstybėse dominuojančios familialistinės nuostatos ir viešojo globos sektoriaus nepakankamumas ir (arba) nepasirengimas skatina pasitelkti šeiminius ir kitų asmeninius ryšius, siekiant išpildyti priežiūros įsipareigojimus (Deneva, 2012; King et al., 2016; Krzyżowski ir Mucha, 2014). Išvykus jauniems darbingo amžiaus šalies gyventojams, priežiūros įsipareigojimai deleguojami kitiems šeimos nariais (dažniausiai moterims) arba imigrantams iš neturtingesnių šalių (taip pat dažniau moterims) (Bauer ir Österle, 2016). Lietuvoje daugiausia remiamasi šeiminiiais ir asmeniniais ryšiais (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020).

Atitinkamai šeimos narių migracija ir globos cirkuliacijos transnacionalumas gali apriboti kilmės šalyje likusių šeimos narių mobilumą (King et al., 2016) ir paveikti pagalbos abipusiškumą ateityje (Deneva, 2012). Dalis emigravusiųjų priežiūros įsipareigojimus siekia įvykdyti patys, planuodami reguliarius apsilankymus kilmės šalyje (Bauer ir Österle, 2016), lydimus ambivalentiškų jausmų (Pustułka ir Ślusarczyk, 2016). Priežiūra kai kuriais atvejais taip pat gali būti organizuojama kilmės šalyje gyvenusiems priežiūros poreikių turintiems tėvams persikraustant arčiau užsienyje gyvenančių suaugusių vaikų (Bauer ir Österle, 2016).

Apskritai tyrimai patvirtina, kad kartų ryšiai nenutrūksta ir palaikomi per atstumą (Földes, 2016), o kartų solidarumas galimas ir be geografinio artumo (Hărăguş ir Telegdi-Csetri, 2018). Kartų įsipareigojimai viena kitai išlieka (Hărăguş ir Telegdi-Csetri, 2018; Krzyżowski ir Mucha, 2014), tačiau gali keistis įsipareigojimų turinys ir jų įvykdymas (Kordasiewicz et al., 2017; Krzyżowski ir Mucha, 2014). Transnacionališkai organizuojant globą išryškėja tarpininkavimo (*mediation*) svarba, pasireiškianti koordinuojant priežiūrą arba deleguojant įsipareigojimus (Hărăguş ir Telegdi-Csetri, 2018).

Tyrimai taip pat atskleidžia, kad kilmės šalyje likę gyventi vyresnio amžiaus tėvai išlieka aktyvūs pagalbos teikėjai (Földes, 2016; Hărăguş ir Telegdi-Csetri, 2018). Jie teikia tiek instrumentinę, tiek emocinę, tiek finansinę pagalbą užsienyje gyvenantiems suaugusiems vaikams per atstumą arba juos lankydami užsienyje. Pagalbos pobūdis per apsilankymus užsienyje susijęs ir su lyties dimensija: pavyzdžiui, pagalba prižiūrint mažamečius vaikus dažniausiai teikiama moterų, o atliekant būsto taisymus, atnaujinimą

arba naujo būsto statybas labiau pasikliaujama vyriška giminystės linija (Hārāguš ir Telegdi-Csetri, 2018).

Apartas kartų solidarumą migracijos kontekste analizavusių tyrimų įžvalgas papildo atliktų tyrimų Lietuvoje apžvalga (žr. 1.1.3 skyrių). Ji pasitelkiama formuluojant disertacijos tyrimo hipotezes (žr. 2.1 skyrių).

1.1.3 Kartų solidarumo tyrimai Lietuvoje

Lietuvos akademinėje literatūroje, kaip ir daugelyje kitų Rytų ir Vidurio Europos valstybių, analizuojant šeiminius ryšius migracijos kontekste⁶⁴ pirmiausia koncentruotasi į migracijos poveikį branduolinei šeimai: partnerystei per atstumą (Maslauskaitė ir Stankūnienė, 2007), Lietuvoje likusiems nepilnamečiams emigrantų vaikams⁶⁵ ir šeiminiams ryšiams, palaikomiems per atstumą (Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009). Analizuojant ryšius tarp emigravusių tėvų ir Lietuvoje likusių nepilnamečių vaikų, pasiūlyta *atotalio šeimos* sąvoka (Juozeliūnienė et al., 2008; Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009), vėliau pritaikyta tiriant ir kitas šeimos narių konfigūracijas (Mikulionienė, 2013, 2014).

Daugiausia dėmesio iki šiol skirta atotalio motinystės ir tėvystės klausimams (Juozeliūnienė et al., 2008; Juozeliūnienė, 2008; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2018; Juozeliūnienė ir Leonavičiūtė, 2009), mažiau – suaugusių vaikų ir Lietuvoje gyvenančių tėvų ryšiams. Kartų solidarumas migracijos kontekste analizuotas iš Lietuvoje likusių pensinio amžiaus sulaukusių tėvų perspektyvos, pasitelkiant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus (Gedvilaitė-Kordušienė, 2014, 2015a, 2017), bei iš Lietuvoje likusių šeimos narių perspektyvos, remiantis kokybinio tyrimo duomenimis (Mikulionienė, 2013, 2014). Taip pat, remiantis kiekybiniais duomenimis, analizuoti Lietuvos gyventojų šeiminiai ir giminystės ryšiai kaip resursai, kuriuos gali pasitelkti migraciją patiriančios šeimos (Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, et al.,

⁶⁴ Lietuvos gyventojų migracijos klausimai pirmiausia analizuoti per ekonominę prizmę, akcentuojant protų nutekėjimą (Gruževskis, 2004, 2006; Labanauskas, 2006). Migraciniai sprendimai, po 2004 m. suintensyvėjus gyventojų judėjimui, pirmiausia aiškinti pasitelkiant atskirų individų elgesį akcentuojančias teorines prieigas (pvz., Martinaitis ir Žvalionytė, 2007). Remiantis eLABa sistemoje 2004–2018 m. užregistruotų publikacijų analize (N = 400), atlikta disertacijos autorės, šeiminių ryšių migracijos kontekste klausimus aptariantys tyrimai sudaro palyginti nedidelę (22.5 proc.) publikacijų apie Lietuvos gyventojų migraciją dalį.

⁶⁵ Kaip atskirą grupę galima išskirti užsienyje gyvenančių šeimų tyrimus. Juose dažniausiai koncentruojamasi į užsienyje gyvenančių vaikų aprūpinimo ir lietuviybės išlaikymo klausimus. Išsami akademinės literatūros apie šeiminius ryšius migracijos kontekste analizė pateikiama Juozeliūnienės, Bielevičiūtės ir Budginaitės-Mačkinės (2020a, 2020b) publikacijose.

2014; Tureikytė, 2015). Disertacijos tyrimas papildė šiuos tyrimus, analizuojant kartų solidarumą migracijos kontekste ne tik tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų, bet ir tarp brolių ar seserų.

Nors kartų solidarumas migracijos kontekste analizuotas palyginti nedaug, ryšiai tarp kartų bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje susilaukė daugiau Lietuvos mokslininkų dėmesio. Daugiausiai, remdamosios tarptautinio „Lyčių ir kartų“ tyrimo duomenimis, *kartų solidarumą arba atskiras ryšių tarp kartų solidarumo dimensijas* Lietuvoje analizavo Gedvilaitė-Kordušienė (2009a, 2009b, 2011a, 2011b, 2013), Kraniauskienė (2013; Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2012) ir Maslauskaitė (2011). Pasitelkdamos atskirų kiekybinių arba mišrių metodų tyrimų duomenis, kartų solidarumą taip pat tyrė Kanopienė (2012, 2013, 2014b), Kuconytė-Būdelienė (2017), Tureikytė (2015). Daugelyje šių tyrimų daugiausia dėmesio skirta bendravimo ir funkcinėi kartų solidarumo dimensijoms, dažniausiai susitelkiant į vieną iš jų. Publikacijose, kuriose nagrinėti *bendravimo tarp kartų ypatumai*, koncentruotasi į bendravimo tarp tėvų ir suaugusių vaikų būdus (Kanopienė, 2012; Mikulionienė, 2013, 2014), bendravimo dažnį (Kanopienė, 2012; Maslauskaitė, 2011; Mikulionienė, 2013, 2014; Gedvilaitė-Kordušienė, 2015b) ir jų lemiančius šeimos, individualius ir struktūrinius veiksnius (Maslauskaitė, 2011) bei atskirai analizuoti vyresnio amžiaus tėvų, gyvenančių globos įstaigose, ryšiai su suaugusiais vaikais (Gedvilaitė-Kordušienė, 2017). Apžvelgiant *funkcinę ryšių tarp kartų dimensiją* analizavusių Lietuvos akademikų darbus, galima išskirti su paramos lūkesčiais ir faktiškais paramos tarp suaugusių vaikų ir tėvų srautais susijusius klausimus gvildenusias publikacijas (Gedvilaitė-Kordušienė, 2011a, 2015b; Kanopienė, 2013, 2014b; Kraniauskienė, 2013; Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2012; Kuconytė-Būdelienė, 2017). Kalbant apie paramos turinį, galima paminėti, kad apžvelgtose publikacijose kartu arba atskirai analizuotas emocinės paramos ir materialinės paramos teikimas (Gedvilaitė-Kordušienė, 2009a, 2015a; Kanopienė, 2013; Kraniauskienė, 2013; Kuconytė-Būdelienė, 2017) bei pagalba prižiūrint nesavarankiškus šeimos narius – daugiausia mažamečius vaikus (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2012; Kuconytė-Būdelienė, 2017; Kanopienė, 2013) ir senus arba negalią turinčius tėvus (Gedvilaitė-Kordušienė, 2009a; Kraniauskienė, 2013).

Nors bendravimo ir funkcinė kartų solidarumo dimensijos palyginti nemažai analizuotos Lietuvos akademikų darbuose, kitos ryšių tarp kartų dimensijos kol kas sulaukė mažiau dėmesio. *Konsensuso* ir *emocinė* dimensijos minimos tik publikacijose, kuriose pristatomos kartų solidarumo indeksų reikšmės Lietuvoje ir analizuojami šeiminiai tipai pagal Silversteino

ir Bengtsono (1997) pasiūlytą tipologiją (Juozeliūnienė et al., 2018; Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, et al., 2014; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016; Tureikytė, 2015). Be šių publikacijų, emocinis tėvų ir suaugusių vaikų artumas analizuotas keliuose Gedvilaitės-Kordušienės (2009a, 2011b) darbuose.

Struktūrinė ir normatyvinė kartų solidarumo dimensijos, į kurias dėmesys sutelktas šioje disertacijoje, bei jų ryšys su kitomis kartų solidarumo dimensijomis Lietuvoje iki šiol palyginti nedaug tyrinėtas. Analizuojant *normatyvinį solidarumą* nagrinėtos dominuojančios familizmo nuostatos, Lietuvoje nustatytą normatyvinio kartų solidarumo lygį vertinant kitų šalių kontekste (Kraniauskienė, 2013). Tyrinėti normatyvinio solidarumo lygį lemiantys veiksniai (Gedvilaitė-Kordušienė, 2013, 2014), lūkesčiai dėl globos senatvėje (Žalimienė et al., 2019). Apžvelgiant *struktūrinę kartų solidarumo dimensiją* (įskaitant geografinį atstumą) analizavusią akademinę literatūrą, išskirti šiuo atveju galima kelių autorių publikacijas. Viena iš jų – Maslauskaitės (2011) straipsnis, kuriame analizuojamas suaugusių vaikų ir tėvų susitikimų dažnis ir jį lemiantys veiksniai (įskaitant geografinį atstumą)⁶⁶. Kaip priklausomas kintamasis geografinis atstumas tarp tėvų ir suaugusių vaikų Lietuvoje ir jį lemiantys veiksniai analizuoti Gedvilaitės-Kordušienės disertacijoje (2011b) *Tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai* ir kitose šios autorės publikacijose.

Kitos *struktūrinę arba normatyvinę kartų solidarumo dimensijas* analizavusios publikacijos koncentravosi vien į ryšius tarp kartų atotolio šeimose⁶⁷ ir, kaip minėta, daugiausia dėmesio skyrė Lietuvoje likusių emigrantų vaikų priežiūros klausimams. Kalbant apie šeiminius ryšius migracijos kontekste minėtinos Mikulionienės (2013) publikacija „Mes čia – jie ten. Tarpgeneracinio bendravimo įprasminimas, būdai, vertinimas“, parengta remiantis mokslinio projekto „Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ medžiaga (VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-106) (projekto vadovė prof. dr. Vida Kanopienė), bei VU FSF Sociologijos katedros mokslininkų grupės projekto „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“⁶⁸ pagrindu parengtos publikacijos. Jose Lietuvos gyventojų ryšiai analizuoti kaip šeiminiai resursai

⁶⁶ Atstumas nuo tėvų namų išskirtas kaip stipriausiai susitikimų dažnį veikiantis kintamasis (Maslauskaitė, 2011, p. 357).

⁶⁷ Atotolio šeimos sąvoka šiuo atveju naudojama pagal Mikulionienės (2014) publikacijoje pateiktą sąvokos aiškinimą.

⁶⁸ Šis mokslinis projektas pristatytas disertacijos įvade.

migracijos situacijose (Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė, et al., 2014; Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016), tirtas ryšių „įtvirtinimas“ (Juozeliūnienė, Budginaitė ir Bielevičiūtė, 2018), tačiau normatyvinio solidarumo ir vyresnio amžiaus asmenų priežiūros klausimai neaptariami.

Apie priežiūros įsipareigojimus vyresnei kartai migracijos kontekste vieninteliu iki šiol atliktu išsamiu tyrimu apie 65 m. ir vyresnius asmenis, turinčius emigravusių suaugusių vaikų, lieka Gedvilaitės-Kordušienės podoktorantūros studijų metu įgyvendinto projekto pagrindu parengtos publikacijos, kuriose analizuojami atskiri kartų solidarumo aspektai. Jose žvelgiama iš pensinio amžiaus sulaukusių tėvų perspektyvos ir kalbama apie jų lūkesčius suaugusių vaikų atžvilgiu. Tuo tarpu Lietuvoje likusių brolių ir seserų normatyvinės nuostatos, pasirengimas teikti pagalbą tėvams ir nerimas dėl tėvų (priežiūros) emigravus jų broliams ar seserims, emigravusių nuostatos Lietuvoje likusių tėvų atžvilgiu bei grįžusių į Lietuvą dėl šeiminių įsipareigojimų nuostatos tėvų priežiūros atžvilgiu ir jų šeiminių ryšių pobūdis šiame kontekste iki šiol neanalizuotas.

Atskirai apžvelgus kartų solidarumo tipologines studijas, galima paminėti, kad kartų solidarumo dimensijų analizė šeiminių ryšių tipologijoms sudaryti pasitelkta tik Tureikytės (2015) bei Juozeliūnienės ir bendraautorių (Juozeliūnienė et al., 2014; 2018; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) publikacijose. Apžvelgus bendrą kartų solidarumo dimensijų ištirtumą Lietuvoje, galima teigti, kad struktūrinė kartų solidarumo dimensija ir normatyvinė kartų solidarumo dimensija bei ryšių tarp kartų tipai analizuoti atskiruose tyrimuose, bet bendrai visi šie aspektai, ypač migracijos kontekste, kol kas netyrinėti, ypač atsižvelgiant ne tik į tėvų–suaugusių vaikų ryšius, bet ir (ypač) į seserų–brolių ryšius migracijos kontekste.

Disertacijos tyrimu siekiama papildyti kartų solidarumo tyrimus Lietuvoje bei kartų solidarumo tipologines studijas. Disertacija ne tik įsilieja į kartų solidarumo tyrimus Lietuvoje, bet ir papildo šį tyrimų lauką į tyrimą horizontaliais ryšiais susijusių asmenų solidarumo analize, įtraukiant papildomus aspektus, leidžiančius įvertinti normatyvines nuostatas (ankstesniuose kartų solidarumo tyrimuose Lietuvoje kartų solidarumo tipų ir normatyvinio solidarumo ryšys neanalizuotas).

Normatyvinė kartų solidarumo dimensija išplečiama papildant *pasirengimo padėti tėvams (invested support)* ir *nerimo dėl tėvų (priežiūros) (filial anxiety)* rodikliais migracijos patirtims tirti. Kartų solidarumo tyrimuose normatyvinis solidarumas paprastai apsiriboja bendrų nuostatų analize, o individualus pasirengimas padėti savo tėvams neįtraukiamas. Tai laikoma vienu iš kartų solidarumo tyrimų trūkumų (žr. Rossi ir Rossi, 1990),

kurį disertacijos tyrimas siekia įveikti. Tuo tarpu Cicirellio (1988) pasiūlytas „nerimo dėl tėvų (priežiūros)“ rodiklis kartų solidarumo tyrimuose Lietuvoje neanalizuotas, taip pat netaikytas migracijos tyrimuose ir už Lietuvos ribų.

Solidarumo ir asmeninių tinklų sąryšio klausimai, analizuojami disertacijoje, iki šiol Lietuvoje netyrinėti⁶⁹. Disertacijos tyrime kartų solidarumo tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų bei tarp brolių ar seserų analizė papildoma asmeninių tinklų tyrimu, siekiant nustatyti, kokią vietą juose užima kilmės šeimos nariai ir kiek jais, lyginant su kitaip susijusiais asmenimis, Lietuvos gyventojai galėtų remtis, vienam iš tėvų prireikus priežiūros.

Disertacijos mokslinis naujumas pasižymi ir tuo, kad itin daug dėmesio skiriama lyties dimensijai. Su lytimi siejama kartų solidarumo tipų, normatyvinio solidarumo (bendrų normatyvinių nuostatų ir individualaus pasirengimo padėti savo tėvams) ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodiklių bei asmeninių tinklų raiška migracijos kontekste. Ankstesni tyrimai atskleidė išskirtinį motinų vaidmenį giminystės matricoje (Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016) bei skirtingą pagalbos pobūdį migracijos patirties turintiems šeimoms, priklausomai nuo Lietuvoje likusių narių lyties (Juozeliūnienė, Budginaitė ir Bielevičiūtė, 2018). Disertacijos tyrime ši dimensija pagilinama ne tik analizuojant kartų solidarumą ir reikšmingų asmenų tinklus migracijos kontekste, bet ir tiriant normatyvinę kartų solidarumo dimensiją (bendras nuostatas ir individualų pasirengimą padėti tėvams) bei nerimą dėl tėvų (priežiūros).

1.2 Reikšmingų asmenų tinklai

Kadangi gyvenimo trajektorijos darosi vis labiau pliuralios, asmeniniai ryšiai individualizuojasi, o šeiminių formų įvairovė didėja (Widmer et al., 2013), individų konstruojamus reikšmingų asmenų tinklus gali sudaryti tiek šeiminių arba giminystės ryšių siejami, tiek kraujo ryšiais nesusiję asmenys (Aeby et al., 2018; Levy ir Widmer, 2013; Milardo ir Wellman, 1992).

Disertacijoje siekiama nustatyti, kokią vietą Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinkluose užima šeiminiiais ryšiais susiję asmenys, kiek Lietuvos gyventojai galėtų jais remtis tėvams prireikus priežiūros. Lietuvos gyventojų lūkesčiai savo reikšmingų asmenų tinklo nariams, susiję su tėvų

⁶⁹ Kartų solidarumą ir kartų solidarumo tipus Lietuvoje analizavo Tureikytė (2015), o asmeninius tinklus migracijos kontekste – Butėnaitė (2015) (plačiau pastaroji tyrimų grupė aptariama 1.2.3 poskyryje).

priežiūra, analizuojami atskirą dėmesį sutelkiant į šeimos migracijos patirtį ir į tinklų sandarą pagal lytį. Siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi ir kiek skiriasi migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai ir jų pagalbos potencialas tėvų priežiūros atveju. Taip pat siekiama nustatyti, ar moterys dažniau įvardijamos kaip galinčios padėti tėvų priežiūros įsipareigojimų klausimu nei vyrai.

Šioje disertacijos dalyje pristatoma asmeninių tinklų koncepcija, tinklaveikos individualizmo prieiga bei konfigūracinė analizė (žr. 1.2.1 skyrių). Apžvelgiami reikšmingų asmenų tyrimai Europoje (žr. 1.2.2 skyrių) ir Lietuvoje (žr. 1.2.3 skyrių), atskirą dėmesį sutelkiant į tyrimus apie vidinės arba tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų reikšmingų asmenų tinklų pobūdį ir asmeninių tinklų geografiją bei lyties dimensiją.

1.2.1 Teorinės prieigos asmeninių tinklų tyrimams

1.2.1.1 Asmeninių tinklų analizė

Analizuojant asmeninius ryšius, pasitelkiama asmeninių tinklų koncepcija, kurią išplėtojo Robertas M. Milardo ir Barry Wellman⁷⁰ kartu su bendraautoriais (Johnson ir Milardo, 1984; Milardo, 1988, 1989, 1992; Milardo ir Wellman, 1992; Wellman ir Wellman, 1992).

Remiantis šia koncepcija, asmeniniai tinklai analizuojami kaip apimantys tiek šeiminius, tiek giminystės ryšius, tiek kraujo ryšiais nesusijusius asmenis. XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmečiuose, kai dar buvo formuluojama asmeninių tinklų koncepcija, anglosaksiškoje akademinėje literatūroje asmeniniai ir bendruomeniniai ryšiai (Greenbaum ir Greenbaum, 1985; Wellman, 1979, 1988) bei šeiminiai ryšiai (Johnson ir Milardo, 1984; Milardo, 1989) dažniausiai analizuoti atskirai. Šeiminių ir asmeninių ar bendruomeninių ryšių skirtį siekta peržengti tiek Milardo sudarytoje knygoje *Šeimos ir socialiniai tinklai (Families and social networks, 1988)*, tiek 1992 m. pasirodžiusiame specialiajame *Journal of Social and Personal Relationships* numeryje publikuotuose straipsniuose (Milardo, 1992; Milardo ir Wellman, 1992; Wellman ir Wellman, 1992). Juose šeiminiai ryšiai

⁷⁰ Ankstesnių autorių darbus šioje srityje ir jų įtaką plėtojama asmeninių tinklų koncepcijai Milardo detalizavo įvadiniame knygos *Šeimos ir socialiniai tinklai* skyriuje (1988, p. 14–20). Wellmanas asmeninių tinklų analizės principus pristatė straipsnyje „Tinklų analizė: pagrindiniai principai“ (*Network analysis: some basic principles, 1983*), kuriame apžvelgiamos ir pagrindinės tyrimų šioje srityje tradicijos.

koceptualizuoti kaip platesnės socialinių sąveikų sistemos, kurioje plėtojami įvairaus intensyvumo ir kompleksiško ryšiai su kitais asmenimis, šeimomis ir kitomis socialinėmis grupėmis, dalis.

Minėtojo specialiojo numerio įvadiniam straipsnyje „Kas asmeniškai – tas socialiai“ (*The personal is social*) Milardo ir Wellmanas (1992) siekė „išplėsti asmeninių tinklų analizės galimybes ir kontekstų, kuriuose ji taikoma, įvairovę“ (p. 349). Jie išskyrė penkis principus, kuriais ragino remtis analizuojant asmeninius tinklus, ir skatino domėtis:

- *ryšių įvairovė*: neapsiriboti intymiais, santuokiniais ir draugystės ryšiais, įtraukti profesiniais ryšiais, kaimynystės ar kitais ryšiais susietus asmenis; analizuoti tiek stipriuosius, tiek silpnuosius ryšius (Milardo ir Wellman, 1992, p. 340);
- *ryšių turiniu*: neapsiriboti emociškai stipriais ryšiais ir atsižvelgti į tai, kad žmonės remiasi asmeniniais tinklais siekdami „praktinio, socialinio ir politinio išlikimo“ (Milardo ir Wellman, 1992, p. 340);
- *ryšių funkcija tinkluose*: pripažįstant, kad diadiniai ryšiai yra veikiami ir platesnio (tiek bendrų, tiek atskirų) ryšių tinklo, diadiniai ryšiai turėtų būti analizuojami platesniame ryšių tinklo kontekste; dėl to svarbu analizuoti ne tik diadinius ryšius, bet ir asmeninių tinklų dydį, sandarą, struktūrą bei turinį (Milardo ir Wellman, 1992, p. 340–341);
- *ryšių pobūdį veikiančiais socialiniais kontekstais*: ryšių pobūdis gali priklausyti nuo visuomenėje dominuojančių normų, tyrimo dalyvių gyvenimo etapo ir kt. veiksnių (Milardo ir Wellman, 1992; Wellman ir Wellman, 1992);
- *šeiminių ir bendruomeninių ryšių įvairovė*: tiek šeiminiai, tiek bendruomeniniai ryšiai yra daugiasluoksniai; negalima tikėtis, kad visi šeiminiai ryšiai pasižymės panašiais bruožais arba tikėtis panašumų tarp kitų asmeninių ryšių nepriklausomai nuo jų pobūdžio (Milardo ir Wellman, 1992, p. 342).

Milardo ir Wellmanas skatino išplėsti asmeninių tinklų analizę ir taikyti ją įvairesniuose kontekstuose, neapsiribojant gerą ekonominę padėtį turinčių ir dominuojančią poziciją Vakarų visuomenėse užimančių grupių asmeniniais tinklais (Milardo ir Wellman, 1992). Sykiu, atsižvelgiant į ryšių ir jų funkcijų įvairovę, autoriai ragino analizuoti ne (tik) asmeninių ryšių tinklą (sudarytą pagal vieną kriterijų – pvz., pagal ryšių artimumą), bet asmeninius tinklus (daugiskaita) (Milardo, 1992).

Anot asmeninių tinklų koncepciją plėtojusią autorių, kiekvienam asmeniui, su kuriuo individą sieja artimi (emociniai) ryšiai, galima išskirti dvidešimt ar daugiau asmenų, su kuriais bendraujama intensyviai, bet tie asmenys nelaikomi artimais. Šie silpnieji arba silpnesnieji ryšiai taip pat gali turėti didelę įtaką formuojant individo gyvenimo patirtį (Milardo, 1992). Siekiant geriau suprasti, kaip asmeniniai tinklai veikia santykius, reikia išsamiau analizuoti tinklų, kuriems priklauso individai, pobūdį (Dragon ir Duck, 2005) bei asmeninių tinklų tipų įvairovę (Milardo, 1992).

Remiantis asmeninių tinklų koncepcija, ilgainiui išskirti keturi asmeninių tinklų tipai (Milardo, 1989, 1992; Milardo ir Wellman, 1992):

- artimų (reikšmingų) (*significant*) asmenų tinklai;
- mainų arba paramos (*exchange*) tinklai;
- bendravimo (*interactive*) tinklai;
- globalūs (*global*) tinklai.

Šie asmeninių tinklų tipai ne tik laikyti konceptualiai unikaliais, bet ir narystėmis palyginti mažai persidengiančiais (Milardo ir Wellman, 1992, p. 340), tad jiems identifikuoti pasitelktos skirtingos strategijos (Milardo, 1988, p. 22–34). Pabrėžiama, kad narystė tinkle gali remtis ryšių reikšmingumu (*reikšmingų asmenų tinklai*), pagalbos srautais (*paramos tinklai*) ir bendravimo dažniu (*bendravimo tinklai*) arba gali įtraukti visus individui žinomus asmenis (*globalūs tinklai*). Kiekviena iš šių tinklų identifikavimo strategijų šiame skyriuje pristatoma išsamiau.

Artimų (reikšmingų) asmenų tinklais laikomi tinklai, sudaryti iš žmonių, kuriuos individas (*ego*) laiko artimais ir svarbiais (Milardo, 1992). Pagrindinis kriterijus identifikuojant šiam tinklo tipui priklausančius asmenis – ryšių stiprumas, artimumas. Anksčiausiuose šią koncepciją plėtojusią autorių darbuose reikšmingi asmenys buvo apibūdinami kaip su tyrimo dalyviu(-e) „kartu negyvenantys asmenys, su kuriais ji(s) jaučiasi artimiausia(s), – tokie kaip draugai, kaimynai ar giminės“ (Wellman, 1979). Vėlesniuose tyrimuose pasitelkiamos instrukcijos nepateikdavo papildomų apribojimų (pvz., kai „negyvena kartu“) ir leisdavo įvardyti platesnį spektrą asmenų, kurie svarbūs respondentui(-ei) (Milardo, 1992; Rapkin ir Stein, 1989; Wellman ir Wellman, 1992). Pavyzdžiui, reikšmingais asmenimis laikyti tie, kurių „nuomonė apie [tyrimo dalyvio(-ės)] asmeninį gyvenimą [jam(-ai)] svarbi“ (Johnson ir Milardo, 1984), arba tie, „su kuriais [respondentas(-ė)] palaiko reikšmingus ryšius“ (Wellman et al., 1988).

Į reikšmingais laikomų asmenų tinklus gali būti įtraukti tiek aktyvūs, tiek pasyvūs ryšiai (Milardo, 1988). *Aktyviais* ryšiais laikomi tie, su kuriais tyrimo dalyvius jungia rutininės veiklos, galinčios apimti pagalbos teikimą ir (arba) gavimą, dalijimąsi patarimais arba kritika, parama arba, priešingai, palaikymo trūkumą (Milardo, 1988). *Pasyviais* ryšiais laikomi tie, su kuriais *ego* bendrauja retai ir juos rečiau jungia bendros veiklos, tačiau šiuos asmenis *ego* laiko svarbiais savo gyvenime ir potencialiai jais taip pat galėtų remtis prireikus pagalbos.

Remiantis ankstesnių reikšmingų asmenų tinklų tyrimų rezultatais (daugiausia anglosaksiškoje akademinėje literatūroje), artimų (reikšmingų) asmenų tinklus vidutiniškai sudaro penki asmenys ir bent pusę jų – artimais šeiminiiais ryšiais susiję asmenys (Johnson ir Milardo, 1984; Milardo, 1992; Rapkin ir Stein, 1989; Wellman et al., 1988).

Vienu iš privalumų, kai analizuojant asmeninius ryšius pasitelkiamas reikšmingų asmenų tinklas, laikoma tai, kad jie sudaromi iš individo (*ego*) perspektyvos (Wellman, 1983) ir suteikia informaciją tik apie tuos asmenis, kuriuos ji(s) pati(-s) laiko reikšmingais arba svarbiais. Vis dėlto apsiribojant reikšmingais asmenimis į analizę gali nepatekti draugai, kaimynai, kolegos ir kiti asmenys, su kuriais individus sieja ne tokie stiprūs ryšiai. Kaip rodo akademinės literatūros apžvalga, šie palyginti silpnesni ryšiai (*weak ties*) taip pat gali būti svarbūs (Milardo ir Wellman, 1992; Wellman, 1983). Kiti šios prieigos atstovų įvardyti ribotumai tokie: vengiama įtraukti asmenis, su kuriais bendraujant kyla neigiamų emocijų, konfliktuojama (Milardo, 1988); asmenys įtraukiami dėl su ryšiu susijusių normatyvinių lūkesčių (pvz., „ji mano sesuo, dėl to reikšminga“; žr. McCallister-Jones ir Fischer, 1978) arba įtraukiami sentimentalūs ryšiai, kas būdinga vyresnio amžiaus asmenims (Johnson, 1988); skirtingai apibrėžiama, ką reiškia tyrimo dalyvių artumas ir (arba) reikšmingumas (priklausomai nuo, pavyzdžiui, tyrimo dalyvio(-ės) lyties; žr. Hammer, 1984; Milardo et al., 1983)⁷¹.

Priešingai nei reikšmingų asmenų tinklai, kur pirmiausia koncentruojamasi į sentimentalius ryšius (*sentimental ties*), **paramos tinklai** konceptualizuojami remiantis realiais pagalbos srautais. Jie apima asmenis, teikiančius

⁷¹ Kritika „artumo“ kriterijui, naudojamam analizuojant asmeninius tinklus, susijusi ir su tuo, kad „artumas“ nėra vienadimensis fenomenas – jis suprantamas skirtingai (Hampton et al., 2011; Rainie ir Wellman, 2012).

materialinę, emocinę arba simbolinę pagalbą⁷² (Milardo, 1992). Į mainų tinklus įtraukiami tiek kraujo ryšiais susiję, tiek nesusiję asmenys, kurie, pavyzdžiui, padeda buityje, prižiūri vaikus, teikia emocinę pagalbą arba padeda šeimos nariams, kuriems reikalinga priežiūra (Fischer, 1982; Wellman, 1988; Wellman ir Wortley, 1989, 1990). Pagalba tarp į mainų tinklus įtrauktų asmenų gali būti teikiama vieni kitiems remiantis įvairiais motyvais. Akademiniėje literatūroje išskiriami tokie pagrindiniai motyvai kaip altruizmas, paramos poreikis, pagalbos abipusiškumas, artumas ir normos bei teisinėje sistemoje įtvirtinti įsipareigojimai (pvz., suaugę vaikų pareiga rūpintis savo tėvais yra įtvirtinti kai kurių valstybių teisės aktuose) (Kunemund, 2008).

Identifikuojant šiuos tinklus paprastai pasitelkiami keli klausimai, apimantys platų socialinių mainų ir socialinių aplinkų spektrą (Milardo, 1988, 1992). Analizuojama tinklo sandara, turinys ir ryšių konfigūracijos bei jų įtaka (potencialiems) pagalbos srautams (Wellman, 1981, 1983).

Remiantis ankstesnių tyrimų rezultatų apžvalga (Milardo, 1992), mainų tinklus paprastai sudaro apie dvidešimt asmenų ir, lyginant su reikšmingų asmenų tinklais, mažesnę dalį juose užima šeiminiiais ryšiais susiję asmenys; dažniau įtraukiami draugystės, kaimynystės, profesiniais ir (arba) kitais ryšiais susiję individai. Pagal pagalbos pobūdį išskiriami instrumentinę, finansinę ir (arba) emocinę pagalbą teikiantys asmeninių tinklų nariai (Wellman ir Wortley, 1989, 1990). Pagal sąveikos būdą išskiriami keturi mainų tinklų tipai: *tinklinis*⁷³ (*networker*), *šeiminis*⁷⁴ (*householder*), *savarankiškas*⁷⁵ (*self-reliant*) ir *vengiantis sutuoktinio(-ės)*⁷⁶ (*spouse-avoider*)⁷⁷ (Wellman ir Wellman, 1992, p. 396).

Bendravimo tinklai apima asmenis, su kuriais bendraujama reguliariai. Analizuojant šio tipo tinklus dažniausiai siekiama išsiaiškinti, kaip dažnai ir

⁷² Prie mainų tinklų analizės plėtros prisidėjo Fischeris (1982) ir McCallister-Jones (McCallister-Jones ir Fischer, 1978), kuriais rėmėsi tiek Milardo (1988, 1992), tiek Wellmanas (pvz., Wellman ir Wellman, 1992), plėtodami asmeninių tinklų koncepciją.

⁷³ Turi platų ryšių tinklą, kuriuo remiasi, įskaitant prokreacinę šeimą, kilmės šeimą, kitus kraujo ryšiais susijusius ir nesusijusius asmenis.

⁷⁴ Remiasi prokreacine šeima (pirmiausia sutuoktiniu(-e) arba partneriu(-e)) bei kartu gyvenančiais kilmės šeimos nariais.

⁷⁵ Nesiremia nei prokreacine, nei kilmės šeima, nei kitais asmeniniais ryšiais susijusiais asmenimis, tačiau palaiko artimus ryšius su jais bendraudami.

⁷⁶ Remiamasi asmenimis, tiek susijusiais, tiek nesusijusiais kraujo ryšiais, bet nesiremiama sutuoktiniu(-e) arba partneriu(-e).

⁷⁷ Ši tipologija parengta įtraukiant tiek asmeninius ryšius, tiek ir ryšius su sutuoktiniais arba partneriais, peržiūrėjus Wellmano (1979) bendruomeninių ryšių klasifikavimo tipologiją.

kiek intensyviai bendraujama su į asmeninį tinklą patenkančiais individualais (Milardo, 1988). Pagal sąveikos būdą išskiriamas akistatinis ir distancijuotas bendravimas (Butėnaitė, 2015). Ankstesni tyrimai rodo, kad bendravimo tinklai paprastai būna šiek tiek didesni negu mainų tinklai ir atitinkamai gerokai didesni nei reikšmingų asmenų tinklai (Fischer, 1982; Milardo, 1988). Persidengimas tarp skirtingų tinklų tipų palyginti mažas: pavyzdžiui, remiantis Milardo (1989, 1992), mainų ir bendravimo tinklai persidengia mažiau nei 25 proc. ir tarp šių tinklų dydžių nėra statistiškai reikšmingo ryšio (t. y. didesni mainų tinklą turintys asmenys nebūtinai turės ir didesni bendravimo tinklą). Dėl to manoma, kad mainų ir bendravimo tinklų analizė apima skirtingus individų gyvenimo aspektus (Milardo, 1988).

Tarp mainų ir reikšmingų asmenų tinklų manoma esant didesni persidengimą (pagalba paprastai teikiama ir gaunama pirmiausia iš reikšmingais laikomų asmenų), tačiau savo apimtimi ir ryšių intensyvumu jie gali reikšmingai skirtis. Kadangi mainų tinklus sudaro palyginti didelė dalis šeiminių ir giminystės ryšiais susijusių asmenų, kurie dažniausiai pažįsta vieni kitus (turi bendrų giminystės ryšių), mainų tinklams priklausantys asmenys labiau vienas nuo kito priklauso (ir yra glaudžiau susiję) negu bendravimo tinklams priskiriami asmenys, su kuriais dažnai sieja silpnesni ryšiai ir tarp kurių būna daugiau kraujo ryšiais nesusijusių asmenų (Milardo, 1988). Manoma, kad mainų tinklai kinta priklausomai nuo gyvenimo etapo ir priklauso nuo bendravimo ir (arba) pagalbos galimybių prieinamumo; o bendravimo tinklai atspindi kasdienės socialines patirtis (Milardo, 1992).

Paskutinis (ketvirtasis) asmeninių tinklų tipas, kurį išskyrė šią koncepciją plėtoję autoriai, – **globalūs tinklai**, apimantys visus asmens pažįstamus. Šis asmeninių tinklų tipas apima didžiausią žmonių skaičių, kadangi globaliam tinklui priskiriami visi asmenys, kurių vardus individas žino ir su kuriais kada nors kaip nors kontaktavo, nepriklausomai nuo to, ar kontaktas buvo paviršutiniškas, ar gilus⁷⁸ (Milardo, 1988). Globalus tinklas gali apimti nuo kelių šimtų iki tūkstančio ir daugiau individų (Milardo, 1992).

Asmeninių tinklų analizės autorių teorinės įžvalgos aktualios disertacijai, kadangi joje koncentruojamasi į reikšmingų asmenų tinklus ir jie analizuojami iš *ego* perspektyvos. Atskiras dėmesys sutelkiamas į *ego* lūkesčius savo reikšmingų asmenų tinklui, koncentruojantis į pagalbos potencialą, tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros.

⁷⁸ Siekiant identifikuoti globalų tinklą, pasitelkiamos tokios procedūros kaip „atvirkštinis mažas pasaulis“ (*reverse small world*) ir kt. (detales aprašomi Milardo, 1992, p. 456–458).

1.2.1.2 Asmeniniai tinklai ir tinklaveikos individualizmas

Analizuojant asmeninius tinklus svarbios ir tinklaveikos individualizmo (*networked individualism*) idėjos (Rainie ir Wellman, 2012). Rainie ir Wellmanas (2012), suformulavę pagrindines tinklaveikos individualizmo nuostatas, analizuoja, kaip socialines tvarkas ir kasdienes praktikas veikia trys vadinamosios revoliucijos – socialinės tinklaveikos (*social networking*) išaugimas, visuotinis interneto naudojimas (*consolidation of internet*) ir nuolatinis gyvenimas *online*, naudojantis mobiliaisiais prietaisais (*always-on connectivity of mobile devices*).

Remiantis tinklaveikos individualizmo nuostatomis, atskaitos tašku tampa individas ir jo konstruojami socialiniai tinklai, o ne socialinės grupės (pvz., namų ūkis, vietos bendruomenė, profesinė grupė) (Rainie ir Wellman, 2012). Bendruomenė nebėra laikoma šalia individo esančiu dariniu. Ji suprantama kaip paties „individo konstruojama darbinė sistema (*operating system*), reprezentuojanti savitą bendravimo, mainų ir sąveikų pobūdį“ (Butėnaitė, 2015, p. 83). Ši „darbinė sistema“ konceptualizuojama kaip „asmeninė, daugianarė, įvairių paskirčių ir lygiagretaus veikimo“ (Juozeliūnienė, 2013a). Pasiūloma nauja bendruomenės samprata – virtualios, „išvietintos“ (Rainie ir Wellman, 2012).

Rainie ir Wellmano (2012) analizuotas komunikacijos technologijų įsitvirtinimas XXI a. veikia šeiminius ir asmeninius ryšius, tarpusavio santykius ir šeiminius vaidmenis (Juozeliūnienė, 2013a). Nors dalis ankstesnių autorių technologinius pokyčius matė kaip bendruomeninių ryšių silpnėjimo priežastį (McPherson et al., 2006), Rainie ir Wellmanas (2012) atskleidžia, kaip asmenys, turintys gerų naudojimosi informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis įgūdžių, turi ir platesnius, įvairesnius asmeninius tinklus⁷⁹ (žr. Hampton et al., 2009; Wellman ir Gulia, 1999). Anot šių autorių, nors internetas ir mobilusis ryšys pakeitė bendruomenių pobūdį, jos buvo ne sunaikintos, o tik transformuotos įsitinklinusių individų tinklinėje „darbinėje sistemoje“ (Rainie ir Wellman, 2012).

Anot Rainie ir Wellmano (2012, p. 122–126), nuo „įvietintų“ bendruomeninių tinklų⁸⁰ XX a. antroje pusėje pereita prie intensyviau

⁷⁹ Didesni tinklai siejami ir su didesniu pagalbos potencialu bei realia pagalba (Rains ir Young, 2009).

⁸⁰ Įvietinti bendruomeniniai tinklai metaforiškai apibūdinami kaip „nuo durų iki durų“ (*door-to-door networks*) (p. 122).

palaikomų ryšių per atstumą⁸¹ telefonu ir gerėjant susisiekiimo priemonėms. Tobulėjant ir plintant komunikacijos technologijoms, ryšius tarp namų ūkių arba profesinių grupių pakeitė individualizuoti ryšiai⁸². Ryšių individualizavimą(si) skatina naujausios technologijos, leidžiančios susisiekti su konkrečiu asmeniu, o anksčiau kalbantis laidiniu telefonu arba lankantis namuose buvo neišvengiamai užmezgamas ryšys ne tik su individu, bet su visu namų ūkiu (Rainie, Wellman ir Kennedy, 2012).

Asmeniniai tinklai pasižymi takumu, įvairove, pasirinkimo galimybe ir manevringumu, tačiau yra ne tokie glaudūs ir jiems ne taip būdingas ilgalaikis pasitikėjimas (Rainie ir Wellman, 2012). Kiekvienas asmuo atlieka kelis vaidmenis namuose, būdamas tarp draugų ir giminių, darbo aplinkoje ar švietimo įstaigoje. Tinklai, kuriems ji(s) priklauso, nelabai susiję, turi palyginti nedaug bendrų ryšių. Tinklų individualizavimas ir priklausymas keletui tinklų vienu metu išplečia ryšių įvairovę, tačiau tuo pat metu kiekviename iš jų sumažina įsitraukimo įsipareigojimų lygį. Priklausymas kelioms skirtingoms grupėms ir keliems skirtingiems tinklams sudaro prielaidas sukaupti didesnę socialinę kapitalą (Rainie ir Wellman, 2012, p. 125) ir skirtingi socialiniai ryšiai turi „tikslingas, į asmenį orientuotas paskirtis“ (Juozeliūnienė, Tureikytė ir Butėnaitė, 2014, p. 57).

Gyvenimas tinklaveikos individualizmo sąlygomis turi rimtų padarinių tiek individams, tiek jų socialinei aplinkai, tiek visuomenei. Ryšių palaikymas tampa kiekvieno individo atsakomybe (ir našta), ir individai nuolat derasi dėl (bendrų) planų su atskiromis grupėmis ar individais iš savo besiplečiančio asmeninio tinklo (Rainie ir Wellman, 2012). Lyginant su tinklais, kurie dominavo XX a. ir buvo grįsti bendruomeniniais ryšiais, moterų ir vyrų asmeniniai tinklai dabar panašesni, tačiau tuo pat metu matyti, kad skirtingų lyčių porose moterys (vis dar) aktyviau palaiko ryšius su (bendrais) draugais, kaimynais bei giminėmis (Rainie, Wellman ir Kennedy, 2012).

Bendruomenės egzistuoja toliau, tačiau yra erdviškai labiau išsisklaidžiusios ir funkcionuoja kaip diferencijuoti asmeniniai tinklai, o ne kaip artimoje kaimynystėje susiformavę ryšiai arba glaudžiai susijusios grupės (Rainie ir Wellman, 2012). Dėl technologinės plėtros padidėjęs gyventojų mobilumas ir lengvesnis ryšių palaikymas per atstumą leidžia individams išsaugoti (artimus) ryšius net ir pasikeitus gyvenamajai vietai

⁸¹ Intensyvėjantis ryšių per atstumą palaikymas metaforiškai apibūdinamas kaip tinklai „nuo vienos vietos iki kitos vietos“ (*place-to-place networks*) (p. 123).

⁸² Intensyvėjantis ryšių individualizavimas(is) metaforiškai apibūdinamas kaip tinklai „nuo asmens iki asmens“ (*person-to-person networks*) (p. 124).

(Hampton ir Wellman, 2002) arba atnaujinti šeiminius ryšius, atsiradus poreikiui (Rainie ir Wellman, 2012). Informacinės technologijos padeda išplėsti asmeninius ryšius – ypač su asmenimis, susietais silpnaisiais ryšiais, – ir sumažina geografinio artumo svarbą (Rainie ir Wellman, 2012, p. 138). Informacinės technologijos pasitelkiamos ir palaikant ryšį su artimiausiais asmenimis. Anot Rainie, Wellmano ir Kennedy (2012, p. 170), jos padeda šeimoms nariams siekiant išlaikyti (kasdienį) ryšį ir sykiu būti mobiliems. Šeimos gali išlaikyti ryšius nepriklausomai nuo laiko ir vietos, asmeninius kontaktus gyvai papildydamos bendravimu mobiliosiomis priemonėmis ir internetu (Rainie et al., 2012).

Tinklaveikos individualizmo idėjos aktualios analizuojant šeiminių ir asmeninių ryšių išlaikymą per atstumą. Disertacijoje analizuojami bendrosios populiacijos ir migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų asmeniniai tinklai, remiantis prielaida, kad ryšiai išlaikomi net ir pasikeitus gyvenamajai vietai.

1.2.1.3 Konfigūracinė analizė

Pripažįstant šeiminių ryšių ir šeiminių formų įvairovę, šeimos sociologijoje imta plėtoti naujas teorines perspektyvas, apimančias ne tik intymius, šeiminius ir giminystės ryšius, bet pripažįstančias ir kraujo ryšiais nesusijusių asmenų svarbą⁸³. Viena iš jų – šeimos konfigūracijų koncepcija, pasitelkianti socialinių tinklų analizės metodus šeiminių ir asmeninių ryšių analizei (Widmer et al., 2013; Widmer ir Jallinoja, 2008).

Pasitelkiant konfigūracinę analizę šeiminiams ir asmeniniams ryšiams tirti⁸⁴, remiamasi atvira šeimos samprata, pagal kurią bendrumo jausmą subjektyviai sukuria individai, vaidinantys svarbų vaidmenį asmeniniame gyvenime (Česnuitytė, 2020). Kaip rašo Wall (2011), šeimos konfigūracijų prieiga plėtotą remiantis simbolinio interakcionizmo idėjomis; taip pat remiamasi Jacobo Moreno (1934), pasiūliusio terminą „konfigūracija“, įžvalgomis (Widmer, 2010, p. 6) bei sociologo Norberto Eliaso (1994), pritaikiusio šį terminą tinklams, idėjomis (Widmer, 2010; Widmer et al., 2009). Plėtojant šią prieigą atsižvelgta ir į asmeninių tinklų analizę plėtojusių

⁸³ Naujausių teorinių perspektyvų šeimos sociologijoje apžvalga pateikiama Seymour (2020). Pristatomos šeiminių praktikų, šeimos darybos ir demonstravimo, asmeninio gyvenimo, šeimų konfigūracijų ir kitus konceptus plėtojusių autorių pagrindinės teorinės įžvalgos.

⁸⁴ Lietuvoje šeimos konfigūracijų prieigą pristatė ir daugiausia taikė Mykolo Romerio universiteto tyrėjų grupė (Česnuitytė et al., 2014; Česnuitytė, 2015; Kanopienė et al., 2013).

autorių darbus (Klein ir Milardo, 2000; Milardo, 1988), kuriuose porų santykiai analizuoti platesnio socialinio tinklo kontekste.

Pagal šeimos konfigūracijų prieigą siekiant išskirti šeimos konfigūracijai priklausančius asmenis, pirmiausia pasitelkta laisvojo sąrašo sudarymo technika (*free-listing technique*), pasiūlyta Levin (1993) kartu su Trostu (Levin ir Trost, 1992), leidžianti patiems tyrimo dalyviams apibrėžti, ką jie laiko reikšmingais ryšiais. Vėliau išplėtotas šeimos tinklo metodas (*family network method*) (Widmer, 1999; Widmer et al., 2005; 2013; Widmer ir La Farga, 2000). Šis metodas, susidedantis iš dviejų dalių: reikšmingų asmenų (teigiama arba neigiama prasme) įvardijimo⁸⁵ ir ryšių tarp jų apibūdinimo⁸⁶. Į analizę įtraukiami tiek kartu gyvenantys šeimos nariai, tiek reikšmingais laikomi ryšiai su kartu negyvenančiais (kilmės arba prokreacinės) šeimos nariais, giminėmis, artimais draugais, kaimynais, kolegomis ir kt. (Widmer, 2010). Šeiminiai ryšiai analizuojami kompleksinių (asmeninių) ryšių tinklo kontekste, kuris apima platų ryšių spektrą ir įvairių ryšių geografiją.

Pagal šeimos konfigūracijų prieigą, šeima apibrėžiama ne pagal institucinius kriterijus, bet pagal individų tarpusavio priklausomybę, peržengiančią santuokinius, gyvenimo viename ūkyje ar netgi kraujo ryšio kriterijus (Geist, 2011). Akcentuojamas ne ryšių buvimas (arba nebuvimas), o ryšių tarp socialiniam tinklui priklausančių individų pobūdis (Widmer, 2010). Siekiama atskleisti emocinės, kognityvinės ir praktinės tarpusavio priklausomybės tarp šeiminių ir asmeninių ryšių susietų asmenų (partnerių arba sutuoktinių, tėvų ir vaikų, kitų giminaičių, draugų ir kt.) kompleksškumą (Widmer, 2006, 2010; Widmer ir Jallinoja, 2008).

Šeima konceptualizuojama šeimos narių tarpusavio santykių pagrindu ir suprantama kaip didesnės apimties socialinis tinklas, sudarytas iš daugelio diadų (sutuoktinių, tėvo–vaiko ir kt.). Toks konceptualizavimas leidžia tirti šeimą ne tik kaip „socialinį institutą, bet ir šeimą pagal pasirinkimą, t. y. apimančią asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų“ (Česnuitytė et al., 2014, p. 81). Analizuojamos ne (tik) atskiros diados, bet tinklas kaip vienetas (Česnuitytė, 2015). Remiantis konfigūracine prieiga, teigiama, kad individai tinkle vienas nuo kito priklauso, o kiekvienoje konfigūracijoje susidaro tam tikra tarpusavio priklausomybių struktūra, kuri kiekvienoje

⁸⁵ Gali būti pasitelkiamas ir laiko apibrėžimas – pvz., „žmonės, kurie buvo reikšmingi teigiama arba neigiama prasme per paskutinius metus“ (Widmer et al., 2013).

⁸⁶ Detaliam metodas pristatomas publikacijoje „Šeimos tinklo metodas: šeimos konfigūracijų tyrimų įrankis terapeutams“ (*Le Family Network Method (FNM): Un outil d'investigation des configurations familiales a disposition des thérapeutes*; Widmer et al., 2005).

diadoje veikia paramos srautus, galimų įtampų ir konfliktų lygį (Widmer, 2010). Šeimą apibrėžiant kaip ryšių konfigūracijas, atsiranda galimybė analizuojant šeiminius ryšius pasitelkti platų spektrą metodų, plačiai naudojamų tiriant socialinius tinklus (Widmer et al., 2013), ir atskleisti šeiminių ryšių dinamiką už branduolinės šeimos ribų (Widmer, 2010).

Nors konfigūracinė analizė dar „negali būti laikoma teorine prieiga“ (Widmer, 2010, p. 7), ji remiasi keturiomis teorinėmis prielaidomis, leidžiančiomis analizuoti kompleksiškus ryšius vėlyvojoje modernybėje (Widmer et al., 2009):

- Šeima turėtų būti apibrėžiama remiantis ne instituciniais kriterijais (pvz., priklausymas namų ūkiui), o realiais asmenų tarpusavio ryšiais – asmeniniais tinklais. Nors instituciniai kriterijai laikomi svarbiais, konfigūracinėje analizėje jie nėra centriniai; analizuojant šeiminius ir asmeninius ryšius koncentruojamasi į realius santykius ir tarpusavio priklausomybę.
- Ryšiai vienoje diadoje nėra analizuojami kaip nepriklausomi ir atskiri nuo kitų diadinių ryšių. Konfigūracinėje perspektyvoje atsižvelgiama į platesnį ryšių tinklą, kuriame įtvirtinti atskiri diadiniai ryšiai. Teigiama, kad siekiant suprasti atskiros diados funkcionavimą svarbu analizuoti ryšių kontekstą (pavyzdžiui, platesnių šeiminių ryšių įtaką sutuoktinių arba partnerių santykiams). Dėl to analizuojama ne tik viena diada, bet platesnė diadų konfigūracija.
- Individų veiksmų ir grupinių struktūrų, kurioms jie priklauso, ryšys yra dvipusis, dėl to individų veiksmai ir grupės(-ių) struktūra analizuojama neatsietai. Viena vertus, siekiant suprasti individualius pasirinkimus, įsipareigojimus ir „derybas“, į kurias individai įsitraukia asmeniniame gyvenime, svarbu analizuoti šeiminių ryšių tarpusavio priklausomybes, kuriose „įtvirtinti“ atskiri diadiniai ryšiai. Kita vertus, siekiant suprasti tarpusavio priklausomybes, siejančias individus, svarbu analizuoti individo tapatumą, pasirinkimus ir įsipareigojimus šeimos nariams. Kitaip tariant, konfigūracinė analizė neleidžia ignoruoti struktūrinės šeimos konfigūracijų dimensijos nei individų tapatumo ir jų nuostatų poveikio atskiram šeimos konfigūracijos nariui (Widmer, 2018).
- Laikantis konfigūracinės perspektyvos, akcentuojama vietos ir laiko dimensijų svarba. Teigiama, kad individų tarpusavio priklausomybė keičiasi priklausomai nuo visuomeninių, socialinių, kultūrinių ir ekonominių pokyčių. Dėl to šeima, kaip ir asmeninių ryšių konfigūracijos, analizuojama laike ir erdvėje, siekiant užfiksuoti pokyčius ir (arba)

stabilumą keičiantis istoriniams periodams arba individualiame gyvenimo kelyje (Widmer, 2010).

Taikant šias prielaidas, šeiminiai ryšiai analizuojami platesniame socialinių, generacinių ir biografinių pokyčių kontekste. Siekiama identifikuoti ne tik tai, kaip individai kuria ir plėtoja reikšmingų šeimos narių ir (arba) reikšmingų asmenų tinklus, bet ir kaip socialiniai ir biografiniai pokyčiai (pvz., tapimas motina arba tėvu, šeimos narių netektis, šeimos narių migracija, partnerystės iširimasis ir kt.) veikia pasirinkimus ir (arba) juos apriboja (Widmer, 2010).

Svarbią vietą šeimos konfigūracijų analizėje užima „rišančio“ (*binding*) ir „jungiančio“ (*bridging*) socialinio kapitalo⁸⁷ bei šeimos konfigūracijų ir individualių gyvenimo trajektorijų ryšio tyrimai (Widmer, 2006, 2010). Atskleidžiama, kad didėjanti šeiminių formų įvairovė nesumažina individų išpareigojimų vienui kitiems (išreikštų tiek per emocinę, tiek per materialinę priklausomybę), veikiančių šeimos konfigūracijų įvairovę ir kompleksiskumą. Remiantis šiais tyrimais, šeimos konfigūracijos nėra statiškos, o individualios gyvenimo trajektorijos suteikia naujų galimybių arba sukuria papildomų apribojimų, veikiančių tarpusavio priklausomybės dinamiką (Widmer, 2010).

Disertacijoje analizuojamas tiek asmeninio tinklo pobūdis, tiek atskiri diadiniai ryšiai (solidarumas tarp kartų ir kartoje). Disertacijos tyrime, apžvelgus vertikalų ir horizontalų šeiminių ryšių bruožus, ryšiai kontekstualizuojami platesniame asmeninių ryšių tinkle, lyginant kraujo ryšiais susijusių ir nesusijusių tinklo narių pagalbos potencialą tėvų priežiūros atveju. Konfigūracinės perspektyvos autorių pasiūlyta reikšmingų asmenų sąrašo sudarymo formuluotė pasitelkta identifikuoti reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos ir kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausos dalyviams reikšmingus asmenis.

⁸⁷ Čia vartojamas Ramonaitės (2011) silpnųjų ir stipriųjų ryšių analizėje pasiūlytas lietuviškas anglišku sąvokų *binding* ir *bridging* vertimas. Remiantis tyrimais atliktais kitose šalyse, Rytų Europos valstybėse „rišantis“ socialinis kapitalas laikomas dominuojančiu (Kasearu ir Kutsar, 2010).

1.2.2 Reikšmingų asmenų ir pagalbos tinklų tyrimai

Asmeninių tinklų⁸⁸ koncepcija pirmiausia išplėtota Šiaurės Amerikos, o šeimos konfigūracijų koncepcija – Europos mokslininkų⁸⁹. Jos abi, nors ir skirtingu lygiu, pasitelkiamos asmeninių tinklų tyrimuose Europoje, į kuriuos labiausiai koncentruojamasi šioje disertacijos dalyje. Apžvelgiamos autorių, analizuojančių tiek asmeninius tinklus sudarančius diadinius ryšius, tiek bendrą asmeninių ryšių tinklo pobūdį, publikacijos. Šiame disertacijos skyriuje aptariami tiek diadinių ryšių, tiek tinklo pobūdžio tyrimai (kai kur analizuojami tiek diadiniai ryšiai, tiek tinklo pobūdis). Skyriaus pabaigoje aptariami reikšmingų asmenų ir pagalbos tinklus migracijos kontekste analizavusių tyrimų rezultatai, aktualūs formuluojant disertacijos teorines prielaidas.

Tyrimuose, kur koncentruojamasi į asmeninius tinklus sudarančius *diadinius ryšius*, analizuojamas jų turinys (pvz., Treas, 2008, 2011), ryšių įvairovė (pvz., Bellotti, 2008; Gauthier et al., 2018), trukmė, stiprumas, simetriškumas (Schonpflug et al., 1990). O tyrimuose, kur koncentruojamasi į bendrą asmeninio *tinklo pobūdį*, atsižvelgiama į tokius aspektus kaip tinklo dydis, tankis (pvz., Treas, 2011), susigrupavimas (pvz., Wall et al., 2018; Wall ir Gouveia, 2014), atstumas arba ryšių pasiekiamumas (pvz., Green, 2004; Kowald et al., 2013), tinklų persidengimas (pvz., Schonpflug et al., 1990).

Tyrinėjamas tinklų formavimasis ir jų pobūdį lemiantys individualūs veiksniai – tokie kaip, pavyzdžiui, amžius ir lytis (pvz., Gauthier et al., 2018; Gouveia, 2014; Rözer, 2016) arba kiti istoriniai bei socialiniai veiksniai (pvz., asmeniniai tinklai analizuojami atsižvelgiant į gyvenimo kelio etapą laikantis lyginamosios perspektyvos; žr. Gauthier et al., 2018; Wall et al., 2018). Tapimas motina ar tėvu literatūroje išskiriamas kaip vienas iš asmeninius tinklus keičiančių veiksnių (Aeby, 2015; Giudici ir Widmer, 2017). Plačiai analizuota ir skyrybų (ir naujos partnerystės sudarymo) įtaka asmeniniams tinklams ir jų konfigūracijoms (Aeby et al., 2014; Qureshi, 2016; Terhell et al., 2004) bei kraujo ryšiais nesusijusių asmenų svarba (Höllinger ir Haller, 1990), jų vaidmuo asmeniniuose tinkluose (Aeby, 2015; Pahl ir Pevalin, 2005; Pahl ir Spencer, 2004)⁹⁰.

⁸⁸ Milardo (1988, 1992), Milardo ir Wellman (1992), Wellman ir Wellman (1992).

⁸⁹ Widmer (2004), Widmer et al. (2013), Widmer ir Jallinoja (2008).

⁹⁰ Pahlas ir Spencer (2004) siūlo asmeninių bendruomenių kategoriją, leidžiančią analizuoti ne visus asmeninius ryšius, o tik tuos, kuriuos individas laiko reikšmingais. Plačiau asmeninės

Kai kuriuose tyrimuose išskirtinai analizuojami pagyvenusių asmenų tinklai (pvz., Girardin et al., 2018; Girardin ir Widmer, 2015; Litwin, 1996; Treas, 1977; Widmer ir Girardin, 2016), sveikatos problemų (Girardin Keciour, 2017) arba negalią turinčių asmenų tinklai (Giesbers et al., 2019; Sapin et al., 2016; Widmer, Kempf, et al., 2013). Poroje gyvenančių moterų ir vyrų tinklai (García-Faroldi, 2017; Luotonen ir Castrén, 2018) tiriami neretai dėmesį sutelkiant į asmeninių tinklų įtaką poros santykių kokybei (Giudici ir Widmer, 2017; Widmer et al., 2009) bei šeiminiams vaidmenims (Rözer et al., 2018); taip pat diadinių ryšių įtaką asmeninių tinklų formavimuisi (Rözer, 2016).

Atskiros dėmesio sulaukia ir geografinio mobilumo (vidinio arba tarptautinio) įtaka asmeninių tinklų kūrimui ir plėtojimui (Viry et al., 2017; Widmer, Viry, et al., 2018; Widmer ir Viry, 2017). Analizuojami viename namų ūkyje gyvenančių asmenų tinklai (Ramos et al., 2017), po vieną gyvenantys asmenys (Jamieson ir Simpson, 2013) ir asmenys, gyvenantys keliose vietose vienu metu (pvz., Bolzman, Kaeser, et al., 2017; Hamman et al., 2014) ir, nepaisant mobilumo ir (arba) daugiavietiško, ryšius išlaikantys per atstumą (Viry, 2012).

Pastebima, kad geografinė šeiminių ir asmeninių ryšių „sklaida“ priklauso nuo to, kiek atviri yra šeiminiai ir asmeniniai tinklai (Widmer, Gauthier, et al., 2018). Viena vertus, šeiminiai ir asmeniniai ryšiai išsiplėčia erdvėje dėl vidinio arba tarptautinio mobilumo ir, nepriklausomai nuo pasikeitusio atstumo, ryšiai gali būti toliau palaikomi, pagalbos srautai gali nenutrūkti (Ramos et al., 2018; Viry, 2012; Widmer, Viry, et al., 2018). Kita vertus, nuo geografinio atstumo gali priklausyti kai kurių asmenų (ne)įtraukimas į reikšmingų asmenų tinklus (Widmer, Gauthier, et al., 2018). Mobilumas išplečia asmeninių ryšių geografiją ir sukuria ne tokį glaudų tinklą, kuris sukasi apie patį individą, tad reikšmingais laikantys tik labai artimus ir intensyvius ryšius gali būti linkę nurodyti tik palyginti arti gyvenančius asmenis (Viry, 2012). Taip pat matyti, kad kuo didesnis reikšmingų asmenų tinklas, tuo, tikėtina, platesnė jo geografija (Widmer, Gauthier, et al., 2018).

Tyrimai rodo, kad migrantai įsitraukę į erdvėje išsiplėtusius tinklus, kurie yra ne tokie integruoti (Widmer ir Viry, 2017). Geografinis giminių ir draugų „išsibarstymas“ gali lemti tinklų fragmentaciją; migrantų tinklai pasižymi mažesniu solidarumu ir mažesniu pasitikėjimo lygiu negu glaudžiai susiję ir

bendruomenės kategorija pristatoma Juozeliūnienės (2014) ir bendraautorių (Juozeliūnienė, Tureikytė ir Butėnaitė, 2014).

geografiškai artimi tinklai. Dažnai gyvai savo artimuosius matantys migrantai turi daugiau „pereinamųjų“ (*transitive*) ryšių tinkluose, bet mažiau padėti galinčių asmenų nei tie, kurie artimuosius mato rečiau (Widmer ir Viry, 2017). Migracijos patirties turinčių asmenų tinklai analizuojami atsižvelgiant į lyties aspektą (pvz., migracijos patirties turinčių moterų tinkluose pastebimas didesnis moterų skaičius ir didesnis šeimos narių skaičius; žr. Basit, 2017), amžių (Bolzman, Kaeser, et al., 2017; Bolzman, 2018). Tyrinėjamas technologijų vaidmuo išlaikant šeiminius ir asmeninius ryšius (pvz., Kim, 2017; Pearce et al., 2013; Pustułka, 2015; Wilding, 2006).

Tarptautinis gyventojų mobilumas asmeninius tinklus analizuojančių autorių dėmesio sulaukia dėl vaikų, likusių kilmės šalyje tėvams emigravus, priežiūros klausimų (Bonizzoni ir Leonini, 2013; Nedelcu ir Wyss, 2016). Tiriama, kaip asmeniniai tinklai pasitelkiami priežiūrai, kiek (kaip) įtraukiami į transnacionalines praktikas (Bolzman, Bernardi, et al., 2017; Nedelcu, 2017). Analizuojamas senelių vaidmuo atotolio šeimose, atsižvelgiant į šeimos narių mobilumo pobūdį ir asmeninių tinklų sandarą (Nedelcu ir Wyss, 2020). Geografinis mobilumas analizuojamas ir atsižvelgiant į (potencialius) pagalbos tinklus vyresniame amžiuje (Green, 2014; Litwin, 1996), pagalbos formas ir kylančias įtampas (Bolzman, 2018).

Remiantis atlikta akademinės literatūros apžvalga, daugiausia reikšmingų asmenų ir (arba) pagalbos tinklų Europoje (tiek bendrosios šalies populiacijos, tiek migracijos patirties turinčių asmenų atveju) analizuoti remiantis empiriniais duomenimis, surinktais Šveicarijoje⁹¹, Jungtinėje Karalystėje⁹², Portugalijoje⁹³, Vokietijoje⁹⁴, Olandijoje⁹⁵, Italijoje⁹⁶ ir Ispanijoje⁹⁷; tiek atskirai, tiek laikantis lyginamosios ar tarptautinės perspektyvos⁹⁸. Iš Rytų ir Vidurio Europos valstybių empiriniai duomenys laikantis lyginamosios perspektyvos iki šiol analizuoti įtraukiant Čekijos (Nedelcu ir Wyss, 2016; Treas, 2011), Latvijos, Lenkijos (Treas, 2011), Rumunijos (Nedelcu ir Wyss, 2016), Slovėnijos (Treas, 2011), Vengrijos (Höllinger ir Haller, 1990; Treas,

⁹¹ Tinklai daugiausia analizuoti Šveicarijoje (pvz., Aeby et al., 2014; Bolzman, 2018; Giesbers et al., 2019; Girardin et al., 2018; Guidici ir Widmer, 2017; Viry, 2012).

⁹² Ši tema sulaukė nemažai dėmesio Jungtinėje Karalystėje (Green, 2014; Lie, 2010; Qureshi, 2016; Raschka et al., 2002).

⁹³ Konfigūracinė analizė taikyta Portugalijoje (pvz., Aboim et al., 2013; Gouveia, 2014).

⁹⁴ Vokietijoje (Rözer et al., 2018; Schonpflug et al., 1990).

⁹⁵ Olandijoje (Terhell et al., 2004; Van der Pas et al., 2007).

⁹⁶ Italijoje (Binozzoni ir Leonini, 2013).

⁹⁷ Ispanijoje (García-Faroldi, 2017).

⁹⁸ Į lyginamuosius tyrimus taip pat daugiausia įtraukiamos Vakarų Europos valstybės (pvz., Höllinger ir Haller, 1990; Kalmijn ir Saraceno, 2008; Litwin, 1996; Wall et al., 2018).

2011) atvejus. Tai rodo, kad asmeniniai tinklai daugiausia analizuojami Vakarų Europos valstybėse ir palyginti mažai Rytų ir Vidurio Europoje.

Lietuvos atvejo analizė laikantis lyginamosios perspektyvos pristatyta Vidos Česnuitytės ir bendraautorių sudarytoje monografijoje *Šeimos ir asmeniniai tinklai (Families and personal networks)* (Wall, Widmer, Gauthier, Česnuitytė ir Gouveia, 2018). O asmeninių tinklų koncepcija šeiminių ryšių tyrimams pasitelkta Lietuvos atvejo analizei Irenos Juozeliūnienės ir Julia Seymour (2015) sudarytoje monografijoje *Šeiminiai pokyčiai atvirų Europos sienų ir globalaus mobilumo akivaizdoje (Family change in times of the de-bordering of Europe and global mobility)*. Detaliau asmeninių tinklų ir šeimos konfigūracijų koncepcijų pasitelkimo analizuojant Lietuvos atvejį pavyzdžiai aptariami kitame poskyryje.

1.2.3 Reikšmingų asmenų ir pagalbos tinklų tyrimai Lietuvoje

Asmeninių tinklų koncepciją ir tinklaveikos individualizmo idėjas, pristatytas 1.2.1 skyriuje, pasitelkti tyrinėjant migraciją patiriančias šeimas pasiūlė Juozeliūnienė, Kanapienienė ir Kazlauskaitė (2008), o taikymo galimybės išsamiai pristatytos Irenos Juozeliūnienės publikacijose (Juozeliūnienė, 2013a, 2013b). Ši koncepcija pasitelkta tyrime „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“⁹⁹ (Butėnaitė, 2015; Juozeliūnienė et al., 2018; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016). Tyrime ši koncepcija derinta su simbolinio interakcionizmo teoriniais konceptais ir kartų solidarumo prieiga (Juozeliūnienė, 2013a, 2013b). Asmeninių tinklų koncepcija taip pat taikyta kai kuriuose VU sociologijos katedroje rašytuose baigiamuosiuose darbuose (Butėnaitė, 2013; Kurlavičiūtė, 2009; op. cit. Juozeliūnienė, Tureikytė ir Butėnaitė, 2014, p. 57).

Asmeninius tinklus analizuojant kaip šeiminius resursus migracijos kontekste (Juozeliūnienė et al., 2014), atskleista, kad migracijos patirties įgiję asmenys linkę pasikliauti savo jėgomis ir pasinaudoti šeimos pagalba. Asmeniniuose tinkluose reikšmingų asmenų santykiai su tyrimo dalyviu(-e) nėra vienareikšmiai (Butėnaitė, 2015): reikšmingumas siejamas su konkrečia veikla ir priklauso nuo to, kokios pagalbos tikimasi iš šio asmens. Migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai labiausiai tikisi pagalbos iš šeimos narių ir tikisi visų rūšių pagalbos (instrumentinės, emocinės, finansinės); giminaičiais labiau pasikliautų finansiniais klausimais, o iš kraujo ryšiais

⁹⁹ Šis mokslinis projektas pristatytas disertacijos įvade.

nesusietų asmenų (pvz., draugų) dažniausiai tikimasi emocinės pagalbos. Nors bendrai ne kraujo ryšiais susieti asmenys sudaro palyginti nedidelę asmeninių tinklų dalį¹⁰⁰, migracijos atveju iš draugų ir pažįstamų būtų tikimasi daugiau pagalbos negu iš giminaičių (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016).

Iš Lietuvos gyventojų migracijos tyrimuose asmeninių tinklų koncepciją pasitelkusių autorių taip pat galima paminėti Jurgos Bučaitės-Vilkės ir bendraautorių publikacijas (2011; Bučaitė-Vilkė ir Rosinaitė, 2010), nors šeiminiai ryšiai atskirai jose neanalizuoti. Koncentruojamasi į stipriuosius ir silpnuosius ryšius, jų panaudojimą darbo paieškų ir įsikūrimo užsienyje procesuose. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad asmeniniai tinklai atlieka dvejopą funkciją: viena vertus, ryšiai su užsienyje gyvenančiais asmenimis legitimuoja sprendimą migruoti kaip socialiai priimtina elgesį (dėl informacijos sklaidos) ir sumažina rizikas, kurias emigrantai gali patirti atvykę į tikslo šalį; kita vertus, tikslo šalyje turimi ir (arba) kuriami (silpnieji) ryšiai gali prisidėti prie profesinio mobilumo, atverti platesnes galimybes, ypač turintiems didesnę socialinę ir kultūrinę kapitalą (Bučaitė-Vilkė ir Rosinaitė, 2010). Tuo tarpu transnacionalinių ryšių išlaikymas užtikrina pagalbos srautus tarp kilmės ir tikslo šalies (Bučaitė-Vilkė et al., 2011).

Konfigūracinės analizės, aptartos 1.2.2 skyriuje, taikymo šeiminių ryšių tyrimuose Lietuvos akademinėi bendruomenei galimybės išsamiausiai pristatytos įgyvendinant projektą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“ (projekto vadovė prof. dr. V. Kanopienė). Projekto kontekste atlikta Lietuvos gyventojų reprezentatyvi apklausa¹⁰¹ pasitelkiant tarptautiniam tyrimui parengtą „Gyvenimo trajektorijos ir socialiniai tinklai“ (*Life Trajectories and Social Networks*) apklausos klausimyną¹⁰². Teorinė ir metodologinė prieiga bei šeiminių ir asmeninių ryšių tyrimo rezultatai detalai pristatomi šį tyrimą atlikusios mokslininkių grupės publikacijose (Česnūitytė, Kanopienė ir Mikulionienė, 2014; 2015; Kanopienė, Mikulionienė ir Česnūitytė, 2013). Šeimos konfigūracijų prieiga taip pat naudota Vidos Česnūitytės daktaro disertacijoje *Lietuvos šeima: sampratos ir praktikos* (2015) ir vėlesnėse autorės

¹⁰⁰ Remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis (N = 1 016), atliktos 2013 m., kraujo ryšiais nesusiję asmenys sudarė 14 proc. Lietuvos gyventojų asmeninių tinklų (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016, p. 76)

¹⁰¹ Apklaustos keturios Lietuvos gyventojų kohortos: 1950–1955, 1960–1965, 1970–1975 ir 1980–1985, N = 2 000 (Kanopienė et al., 2013, p. 16).

¹⁰² Apklausa atlikta Portugalijoje (2009–2010) ir Šveicarijoje (2011). Lyginamąją trijų apklausų duomenų analizę išsamiai pristato Wall ir kt. (2018).

tarptautinėse publikacijose kartu su bendraautoriais (pvz., Wall et al., 2018). Šeiminių ryšių analizei migracijos kontekste Lietuvoje ši prieiga pasitelkta pastaraisiais metais (pvz., Česnuitytė, 2020).

Šeimos konfigūracijų¹⁰³ perspektyvą Lietuvoje taikiusios autorės analizavo Lietuvos gyventojų šeimos sampratas ir dominuojančius šeimos modelius (konfigūracijas) (Česnuitytė, 2014a, 2014b, 2015), tarpusavio pagalbos saitus ir paramos tinklų struktūrą (Kanopienė, 2014a, 2014b). Tyrimų apie šeimos sampratas ir šeimos modelius (konfigūracijas) rezultatai atskleidė, kad kraujo ir santuokos ryšiai yra svarbūs kriterijai subjektyvioje Lietuvos gyventojų šeimos sampratoje (Česnuitytė, 2015, p. 196)¹⁰⁴. Kilmės ir prokreacinės šeimos nariai vyrauja tarp šeima laikomų asmenų, tačiau šeimos samprata neapsiriboja tik branduoline ir išplėstine šeima (Česnuitytė, 2014a). Lietuvos gyventojai identifikuodami šeimą taiko įvairius kriterijus, tarp kurių patenka tarpusavio pagalba ar parama, emocinis artumas, prisirišimas, gyvenimas kartu arba netolimas atstumas, bendros veiklos ir kt. (Česnuitytė, 2015, p. 197). Remiantis šiais kriterijais, tolimi giminaičiai arba kraujo ryšiais nesusiję asmenys gali būti laikomi šeimos nariais (*ibid*). Pastebėta, kad kraujo ryšiais nesusijusius asmenis į savo šeimos narių sąrašą dažniau nei kiti įtraukia savo šeimos nesukūrę asmenys, išsiskyrę(-usios) bei našliai(-ės) (Česnuitytė, 2014a). Alternatyvūs šeimos modeliai sutinkami visose į tyrimą įtrauktose Lietuvos gyventojų kohortose; jie būdingesni asmenims, praradusiems branduolinę prokreacinę šeimą, neturintiems vaikų arba palaikantiems su jais silpnuosius ryšius. Pastaroji grupė taip pat labiau nei kitos orientuota į asmeninę branduolinę kilmės šeimą (Česnuitytė, 2014b).

Anksčiau Lietuvoje atlikta tarpusavio paramos tinklų ir asmeninių paramos lūkesčių analizė parodė, kad potencialių pagalbos teikėjų grupė ganėtinai didelė – vidutiniškai vienas tyrimo dalyvis nurodė nuo 9 iki 10 asmenų (Kanopienė, 2014b). Analizė taip pat atskleidė potencialios paramos saitų kompleksškumą, kadangi šie saitai „driekiasi už šeimos ir giminės ribų“ (Kanopienė, 2014b, p. 184), apima asmenis, nesusijusius šeiminiiais arba giminystės ryšiais (pvz., draugus, kaimynus). Iš prokreacinės šeimos narių

¹⁰³ Tyrimo „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai“ pagrindu parengtose publikacijose naudojamas ir alternatyvus angliško termino vertimas, referuojant į Widmerio ir bendraautorių pasiūlytą prieigą kaip *socialinio tinklo perspektyvą* (Kanopienė et al., 2013, p. 15), o pačią šeimų konfigūraciją kaip *šeimos modelį ir struktūrinį šeimos modelį* (Česnuitytė, 2014b, p. 37).

¹⁰⁴ Kaip mini Česnuitytė (2015, p. 196), paprastai ir pirmiausia šeimos nariais įvardijami tėvai; be to, tarp šeimos narių įvardijami ir mirę tėvai.

(sutuoktinių ar partnerių, vaikų) pirmiausia tikimasi pagalbos buityje, norint pabendrauti arba ligos atveju. Kilmės šeimos nariais (tėvais, seserimis, broliais) visos analizuotos Lietuvos gyventojų kohortos pirmiausia mano galinčios remtis prireikus pagalbos su mažamečių vaikų priežiūra arba finansinės pagalbos. Prireikus finansinės pagalbos dalis Lietuvos gyventojų taip pat kreiptusi į kraujo ryšiais nesusijusius asmenis, kurie matomi ir kaip emocinės pagalbos teikėjai; o tolimesnių giminaičių vieta potencialių paramos teikėjų sąraše yra ne tokia reikšminga kaip kraujo ryšiais nesusijusių asmenų (Kanopienė, 2014b). Potencialios paramos sąitų analizė lyčių aspektu atskleidė, kad moterys užima reikšmingesnę vietą socialinės paramos tinkluose (Kanopienė, 2014b): į jas dažniau būtų kreipiamasi prireikus prižiūrėti vaikus ar kitus šeimos narius; taip pat ligos atveju bei kitais aspektais (pasijutus vienišiams, prireikus finansinės pagalbos); pagalbos lūkesčiai vyrų atžvilgiu didesni nei moterų tik prireikus instrumentinės pagalbos buityje.

Realijų paramos srautų tarp kartų remiantis kokybiniais duomenimis analizė atskleidė, kad vyresnės kartos teikiama pagalba yra reikšmingesnė nei gaunama; o pagalbos srautai vienoje kartoje tiek šeimoje (tarp brolių ar seserų), tiek už šeimos ribų (tarp draugų, kaimynų ir pan.) dažniausiai teikiama abipusiškai. Tarpusavio pagalbos srautuose reikšmingą vietą užima kilmės šeima: tėvais daugelis tyrimo dalyvių mano galintys pasikliauti visada; brolių ir seserų ryšiai pagrįsti emocinės pagalbos abipusiškumu; seserų pagalba taip pat „susijusi su jų pačių atliekamais (motinos, žmonos, dukros) vaidmenimis“, o broliais pirmiausia būtų remiamasi prireikus finansinės arba instrumentinės pagalbos (Kanopienė, 2014b, p. 195).

Lietuvos gyventojų migracijos tyrimuose šeimos konfigūracijų analizė iki šiol taikyta palyginti ribotai. Derinant su šeiminių praktikų prieiga, ji pasitelkta Česnutytės (2020) publikacijoje, analizuojančioje rutinines praktikas, tradicijas ir švenčių minėjimą kaip transnacionalinės šeimos darybos išraišką. Atskleista, kad migracijos kontekste šeiminių praktikos gali mobilizuoti Lietuvos gyventojų asmeniniams tinklams priklausančius asmenis kaip šeimą nepriklauso nuo to, ar juos sieja, ar nesieja kraujo ryšiai. Šeimos nario emigracija asmeninius tinklus potencialiai daro atviresnius asmenims, nesusijusiems šeiminių arba giminystės ryšiais (Česnutytė, 2020, p. 121).

Disertacijos tyrimu prisidedama prie asmeninių tinklų tyrimų plėtros Lietuvoje koncentruojantis į asmeninių tinklų potencialą padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Disertacijos mokslinis darbo naujumas taip pat susijęs su tuo, kad iki šiol asmeninių tinklų ir kartų solidarumo sąryšio klausimai nenagrinėti.

2. DISERTACIJOS TYRIMO TEORINĖS PRIELAIDOS IR TYRIMO METODOLOGIJA

Disertacijoje remiamasi *kartų solidarumo prieiga* (Bengtson, 2001; Silverstein ir Bengtson, 1997), kuri pasitelkiama ne tik tiriant ryšius tarp suaugusių vaikų ir tėvų, bet ir analizuojant santykius tarp seserų ir brolių (Nauck, 2015). Kartų solidarumo prieigos atstovų teorinės išvalgos pasitelkiamos formuluojant disertacijos tyrimo hipotezes (pristatomas 2.1 skyriuje), o jų pasiūlytais metodologiniais instrumentais remtasi rengiant disertacijos tyrimo metodologiją (pristatoma 2.3 skyriuje).

Rengiant teorinį disertacijos modelį, kartų solidarumo prieiga derinama su *asmeninių tinklų koncepcijos* autorių (Milardo, 1992; Milardo ir Wellman, 1992) ir *konfigūracinės analizės* atstovų (Widmer et al., 2013; Widmer ir Jallinoja, 2008) teorinėmis išvalgomis. Jos pasitelkiamos analizuojant reikšmingų asmenų tinklus ir skirtingus pagalbos lūkesčius šių tinklų narių atžvilgiu ir formuluojant disertacijos tyrimo hipotezes (plačiau pristatomos 2.2 skyriuje).

2.1 Kartų solidarumo prieigos pasitelkimas tiriant šeiminius ryšius migracijos sąlygomis

Geografinis artumas ilgai laikytas vienu pagrindinių aspektų, nuo kurio priklauso vienu šeimos narių galimybės teikti kitiems abipusę pagalbą (Szydlik, 2016). Didėjant gyventojų mobilumui Europoje ir geografiniam atstumui tarp šeimos narių (ypač dėl tarptautinės migracijos), svarbu analizuoti, ar atstumas paveikia ir kiek paveikia šeiminius įsipareigojimus ir šeiminius ryšius.

Disertacijos tyrime pirmiausiai apžvelgiama struktūrinė kartų solidarumo dimensija – *šeiminių ryšių struktūra* ir šių ryšių *geografija*, siekiant atskleisti, kiek Lietuvos gyventojai turi šeiminiiais ryšiais susietų asmenų ir kiek šie ryšiai yra geografiškai artimi arba nutolę. Ryšių pobūdžio ir jų geografijos analizės rezultatai vėliau pasitelkiami analizuojant atskirus kartų solidarumo aspektus: vertybines nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai ir kartų solidarumo tipus, dominuojančius tarp kilmės šeimos narių migracijos kontekste.

Tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali keisti emigravusių suaugusių vaikų nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams ir sykiu paveikti kilmės šalyje gyvenančių tėvų nuostatas, lyginant su suaugusių vaikų užsienyje neturinčiais šalies gyventojais (Krzyżowski, 2014). Pasitelkiant kartų solidarumo prieigą,

disertacijoje dėmesys pirmiausia sutelkiamas į normatyvinę kartų solidarumo dimensiją – *vertybines nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnei kartai*. Analizuojant šią dimensiją, siekiama atskleisti šeiminių įsipareigojimų stiprumą, priklausomai nuo šeiminių ryšių geografijos. Teorinės prielaidos ir tyrimo hipotezės apie nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnei kartai pristatomos 2.1.1 skyriuje.

Pasirengimo padėti savo tėvams (Rossi ir Rossi, 1990; 1991) ir *nerimo dėl tėvų (priežiūros)* (Cicirelli, 1988) rodikliai, papildantys *kartų solidarumo prieigą*, leidžia geriau atskleisti, ar užsienyje gyvenančių šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai yra patys pasirengę prisiimti priežiūros įsipareigojimus ir dėl jų nerimauja labiau, lyginant su bendra Lietuvos gyventojų populiacija. Teorinės prielaidos ir tyrimo hipotezės apie pasirengimą padėti tėvams senatvėje ir nerimą dėl jų (priežiūros), priklausomai nuo migracijos patirties ir kitų individualių bei šeiminių bruožų, pristatomos 2.1.2 skyriuje.

Siekiant įvertinti šeiminių ryšių pagalbos potencialą Lietuvoje, sudaryta Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeimos nariais tipologija ir nustatytas kiekvieno ryšių tipo paplitimas. Analizuojant bendrą Lietuvos gyventojų populiaciją, siekiama išsiaiškinti, ar „artimų, bet nutolusių“ ryšių tipas vis dar dominuoja bendroje Lietuvos populiacijoje, kaip rodo ankstesni tyrimai (Juozeliūnienė et al., 2014). Analizuojant grįžusių į Lietuvą gyventi migracijos patirties turinčių asmenų ryšius su kilmės šeimos nariais siekiama sudaryti šių ryšių tipologiją, kadangi ši grupė iki šiol nebuvo analizuota kartų solidarumo tyrimuose. Ar grįžusiųjų ryšiai pasižymi stipriu kartų solidarumu? Ar, priešingai, yra labiau privalomojo pobūdžio? Teorinės prielaidos ir tyrimo hipotezės, iškeltos ieškant atsakymų į šiuos klausimus, pristatomos 2.1.3 skyriuje.

Sudarius ryšių su kilmės šeimos nariais tipologijas, atskirai analizuojami ryšiai su tėvais (vertikali šeiminių ryšių linija) ir ryšiai su seserimis ir broliais (horizontali šeiminių ryšių linija), priklausomai nuo geografinio atstumo. Kuo pasižymi vertikalūs šeiminiai ryšiai ir kiek šių ryšių pobūdis priklauso nuo Lietuvos gyventojų migracijos patirties? Kiek horizontalūs šeiminiai ryšiai svarbūs pagalbos (migracijoje) požiūriu? Kiek praktinės, finansinės ir emocinės pagalbos kartos teikia viena kitai? Teorinės prielaidos ir tyrimo hipotezės, iškeltos ieškant atsakymų į šiuos klausimus, pristatomos 2.1.4 skyriuje.

2.1.1 Vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai

Nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai rodo bendras visuomenės vertybes (Gans ir Silverstein, 2006) ir atskleidžia familializmo lygį šalyje (Kraniauskienė, 2013) bei suaugusių vaikų nusiteikimą ir pasiryžimą priimti priežiūros įsipareigojimus (ateityje) (Bonvalet ir Ogg, 2007; Dykstra et al., 2014).

Anksčiau Lietuvoje atlikti familializmo nuostatų bendroje Lietuvos populiacijoje tyrimai (Kraniauskienė, 2013) atskleidė aukštą normatyvinio solidarumo lygį. Naujausias vyresnių nei 50 m. amžiaus asmenų familializmo nuostatų tyrimas nurodo aukštą familialistinių nuostatų lygį šioje amžiaus grupėje (Žalimienė et al., 2019).

Analizuojant vertybinių nuostatų dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnei kartai stiprumą Lietuvoje, disertacijos tyrimu pirmiausia siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvoje gyventojų deklaruojamos vertybinės nuostatos šiuo klausimu išlieka šalies socialine norma (visose Lietuvos gyventojų amžiaus grupėse).

Remiantis ankstesnių tyrimų rezultatais, disertacijoje suformuluota hipotezė apie **vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai lygį Lietuvoje**:

HIPOTEZĖ 1a: Lietuvos gyventojų deklaruojamos vertybinės nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams yra (išliekanti) socialinė norma.

Socialine norma Lietuvos gyventojų deklaruojamas vertybines nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai galima laikyti tuo atveju, jei **dauguma** respondentų **pritaria familialistinėms nuostatoms** ir jų **atsakymai mažai varijuoja** priklausomai nuo sociodemografinių (įskaitant tyrimo dalyvių ir jų tėvų amžių) ir šeiminių bruožų.

Tyrimai rodo, kad individualios nuostatos gali keistis laikui bėgant, atsižvelgiant į asmenines aplinkybes (Finley et al., 1988), tokias kaip (ribota) galimybė suteikti pagalbą (pvz., turint kitų įsipareigojimų), šeimos struktūros pokyčiai (Dykstra ir Fokkema, 2012; Gans ir Silverstein, 2006, 2008). *Migracijos patirtis* išskiriama kaip viena iš tokių, besikeičiančių, aplinkybių, nuo kurių gali priklausyti vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai pokyčiai (De Valk, 2006; Krzyżowski, 2014). Matomos dvi galimo pokyčio kryptys: supanašėjimas su tikslo šalies gyventojais (pvz., pritarimo familializmo nuostatoms lygis gali mažėti persikėlus gyventi į mažesnio lygio familializmu nei kilmės šalis pasižyminčią šalį) arba, priešingai, matomas stiprus kilmės šaliai būdingų nuostatų išlaikymas gyvenant kitoje šalyje,

nepriklausomai nuo tikslo šalyje dominuojančių nuostatų (pvz., Dykstra ir Fokkema, 2012). Be to, tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali keisti ne tik emigravusių suaugusių vaikų nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams, bet ir paveikti kilmės šalyje gyvenančių jų tėvų nuostatas, lyginant su šalies gyventojais, neturinčiais užsienyje gyvenančių atžalų (Krzyżowski, 2014).

Ankstesnis tyrimas, atliktas Lietuvoje 2013–2014 m. (Gedvilaitė-Kordušienė, 2015), kuriame analizuotos familializmo nuostatos migracijos kontekste, atskleidė, kad vyresni nei 60 m. amžiaus asmenys, turintys užsienyje gyvenančių vaikų, pritaria vertybinei nuostatai, jog suaugę vaikai yra įsipareigoję savo tėvams (Gedvilaitė-Kordušienė, 2015). Nors tyrime ir paaiškėjo, kad pagyvenę tėvai, kurių visi suaugę vaikai (arba vienturtis suaugęs vaikas) gyvena užsienyje, šiek tiek mažiau pritaria familialistinėms nuostatomis nei tie, kurie turi ir užsienyje, ir Lietuvoje gyvenančių suaugusių vaikų, šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi (Gedvilaitė-Kordušienė, 2015, p. 97). Kitų amžiaus grupių Lietuvoje nuostatos migracijos kontekste nebuvo tirtos, nors dalis joms priklausančių respondentų turi emigravusių suaugusių vaikų arba kitų artimųjų (pvz., emigravę broliai ir seserys). Šių grupių nuostatos nebuvo lygintos su bendros populiacijos, neturinčios emigravusių šeimos narių, nuostatomis dėl ankstesnio tyrimo autorės pasirinkto tyrimo dizaino. Neanalizuotos ir tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, kurie anksčiau gyveno užsienyje, bet tyrimo metu – Lietuvoje, nuostatos.

Atsižvelgiant į tyrimų šiuo aspektu stoką Lietuvoje, disertacijos tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi ir kiek skiriasi vertybinių nuostatų dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnei kartai stiprumas Lietuvoje, priklausomai nuo Lietuvos gyventojų asmeninės arba jų šeimos narių migracijos patirties.

Remiantis ankstesnių tarptautinių tyrimų rezultatais, disertacijoje suformuluota hipotezė apie **ryšį tarp vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai stiprumo ir migracijos patirties**:

HIPOTEZĖ 1b: Nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai priklauso nuo tiesioginės ir netiesioginės migracijos patirties.

Ši hipotezė būtų patvirtinta nustačius **statistiškai reikšmingą ryšį tarp pritarimo vertybinėms nuostatomis dėl įsipareigojimų vyresnei kartai ir migracijos patirties**.

Hipotezės 1a ir 1b tikrinamos analizuojant vertybines nuostatas dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams atskiruose 3.1.2 skyriaus poskyriuose, 3.1.1 skyriuje apžvelgus šeiminių ryšių geografiją.

2.1.2 Pasirengimas padėti tėvams (senatvėje) ir nerimas dėl jų (priežiūros)

Kartų solidarumo tyrimuose dažniausiai matuojamos bendros nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, leidžiančios nustatyti universalius lūkesčius, susijusius su suaugusių vaikų atsakomybe už tėvus. O konkretaus tyrimo dalyvio nuostatos motinos arba tėvo atžvilgiu tiriamos rečiau. Akademiniėje literatūroje pripažįstama, kad svarbu analizuoti ne tik bendras nuostatas, bet ir individualias intencijas padėti (ateityje) (Kordasiewicz et al., 2017). Jas veikia tiek bendri įsitikinimai dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, tiek supratimas, kas įmanoma esamoje galimybių struktūroje (Baldassar, Baldock ir Wilding, 2007). Intencijos ir pasirengimas padėti svarbūs kaip būsimą priežiūros potencialą leidžiantys įvertinti veiksniai (Townsend ir Dawes, 2007). Siekiant įvertinti suaugusių vaikų individualias nuostatas dėl įsipareigojimų (senstantiems) tėvams (migracijos kontekste), disertacijoje pasirinktas kartų solidarumo prieigos atstovų Rossi ir Rossio (1990) pasiūlytas *pasirengimo padėti savo tėvams (invested support)* rodiklis¹⁰⁵.

Ribotos galimybės patenkinti esamus ar numatomus savo tėvų globos poreikius gali kelti rūpestį dėl ateityje numatomo tėvų sveikatos pablogėjimo (Cicirelli, 1988). Akademiniėje literatūroje pripažįstama, kad suaugę vaikai nerimauja dėl tėvų, o nerimo lygis priklauso nuo (besikeičiančių) suaugusių vaikų galimybių, nuo suaugusių vaikų–tėvų ryšių pobūdžio (pvz., stipresni emociniai ryšiai siejami su geresniu pasirengimu tėvų globai, žr. Paulson ir Basset, 2016) ir nuo bendro kultūrinio konteksto, apibrėžiančio šeiminius įsipareigojimus ir formuojančio bendrus lūkesčius, kiek suaugę vaikai turėtų skirti laiko padėti savo (pagyvenusiems) tėvams (Cicirelli, 1993). Siekiant įvertinti nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygį, disertacijoje pasirinkta naudoti kartų solidarumo prieigos atstovo Cicirellio (1988) pasiūlytą *nerimo dėl tėvų (filial anxiety)* rodiklį.

Mobilūs darbingo amžiaus Rytų ir Vidurio Europos gyventojai bei kilmės šalyse likę jų artimieji neretai susiduria su prieštara tarp įsipareigojimų vyresnio amžiaus tėvų atžvilgiu bei įsipareigojimų (mažamečiams) vaikams arba anūkams (Bauer ir Österle, 2016; King et al., 2016; Souralová, 2016). Remiantis ankstesniais tyrimais, migracijos patirtis ir kiti individualūs bei

¹⁰⁵ Jis suteikia papildomos informacijos apie normatyvio solidarumo dimensiją, kadangi matuojami ne tik bendri įsitikinimai apie įsipareigojimus vyresnei kartai, bet ir individualus nusiteikimas ir pasirengimas padėti savo paties ar pačios tėvams.

šeiminiai bruožai veikia intencijas ir *pasirengimą padėti savo tėvams* arba kitiems šeimos nariams (Kordasiewicz et al., 2017).

Išvykus jauniems darbingo amžiaus asmenims (ypač moterims), šiose valstybėse numatoma „priežiūros deficitą“ (Erel, 2012) gali kompensuoti kilmės šalyse likusių šeimos narių, pirmiausia seserų ir brolių (Kordasiewicz et al., 2017), giminaičių (Reisenauer, 2018) arba kitų reikšmingų asmenų pagalba (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020). Atsižvelgiant į tai, emigravus šeimos nariams, kilmės šalyje likusiems artimiesiems gali sumažėti galimybių dalytis (kasdieniais) priežiūros įsipareigojimais, kai jų tėvams pablogėtų – jei pablogėtų – sveikata. Taip padidėja tikimybė, kad rasis prieštaravimų tarp įsipareigojimų vyresnio amžiaus tėvų atžvilgiu bei įsipareigojimų (mažamečiams) vaikams arba anūkams (Bauer ir Österle, 2016; King et al., 2016; Souralová, 2016). Tai gali lemti mažesnę **pasirengimo padėti tėvams** ir didesnę **nerimo dėl tėvų (priežiūros)** lygį, priklausomai nuo **migracijos patirties ir jos pobūdžio**:

HIPOTEZĖ 2a: *Pasirengimo padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis susijęs su migracijos patirtimi.*

Atsižvelgiant į lūkesčius, keliamus (tradiciniams) lyčių vaidmenims, moterys dažniau nei vyrai laikomos šeimos bendrystės saugotojomis (*kin-keepers*) (Hagestad, 1988) ir dažniau prisiima priežiūros įsipareigojimus (Haber Kern ir Szydlik, 2010). Dėl to svarbu analizuoti ir lyčių dimensiją. Remiantis kai kuriais tyrimais, moterys yra labiau linkusios pritarti vertybinėms nuostatomis dėl šeiminio įsipareigojimų vyresnei kartai (Rossi ir Rossi, 1990; Schans ir De Valk, 2012; Stein, 1998; de Valk ir Schans, 2008); tačiau kai kuriose šalyse (pvz., Norvegijoje, Olandijoje, Prancūzijoje) matoma priešinga tendencija (Daatland ir Herlofson, 2003; Herlofson et al., 2011). Manoma, kad būtent dėl didesnių (tradicinių) lūkesčių moterų atžvilgiu prisiimti priežiūros įsipareigojimus (van Bavel et al., 2010) kai kuriose šalyse galima matyti didesnę šių normų atmetimą tarp moterų ir didesnę konfliktų tarp suaugusių dukterų ir tėvų lygį (Szydlik, 2016). Remiantis ankstesniais tyrimais, dukros dažniau nei sūnūs turėtų nurodyti aukštesnę nerimo dėl tėvų lygį (Cicirelli, 1988; Morais et al., 2019; Shrira et al., 2019).

Atsižvelgiant į tai, disertacijoje suformuluota hipotezė apie **pasirengimo padėti tėvams bei nerimo dėl tėvų priežiūros lygio ir lyties ryšį**:

HIPOTEZĖ 2b: *Pasirengimas padėti savo tėvams ir nerimas dėl priežiūros priklauso nuo lyties.*

Ankstesni tyrimai rodo, kad suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams lygis gali priklausyti ir nuo šeiminių bruožų. *Susituokę arba partnerę(-į) turintys* asmenys paprastai labiau pritaria familializmo nuostatoms (Lee, Netwer ir Coward, 1994). *Vaikų turėjimas* paprastai reiškia pritarimo familializmo nuostatoms tėvų atžvilgiu sumažėjimą (Herfolsen et al., 2011), o *seserų ir (arba) brolių turėjimas* gali reikšti tiek stipresnį, tiek silpnesnį įsipareigojimų tėvams lygį (Dykstra ir Fokkema, 2012; Liefbroer ir Mulder, 2006; van Gaalen et al., 2008).

Prastesnės sveikatos tėvus turintys suaugę vaikai turėtų labiau nerimauti dėl tėvų nei tie, kurių tėvai (dar) neturi priežiūros poreikių (Cicirelli, 1988; Shrira et al., 2019). Taip pat priežiūros įsipareigojimų turintys arba anksčiau turėję suaugę vaikai turėtų jausti stipresnį nerimą dėl tėvų (Bradley et al., 2008; Laditka ir Laditka, 2001; Morais et al., 2019).

Remiantis ankstesnių tarptautinių tyrimų rezultatais, disertacijoje suformuluota hipotezė apie **pasirengimo padėti tėvams bei nerimo dėl tėvų (priežiūros) ir šeiminių bruožų ryšį**:

HIPOTEZĖ 2c: Pasirengimas padėti savo tėvams ir nerimo dėl tėvų lygis priklauso nuo šeiminių bruožų.

Šios tyrimo hipotezės tikrinamos analizuojant pasirengimą padėti tėvams ir nerimą dėl tėvų (priežiūros) atskiruose 3.1.2 skyriaus poskyriuose.

2.1.3 Kartų solidarumas ir solidarumo tipai

Pripažinus, kad tipologinės kartų solidarumo studijos leidžia geriau atskleisti šeiminių ryšių kompleksiskumą ir prieštaravimus nei atskirų dimensijų analizė (Marshall, Matthews ir Rosenthal, 1993; Manger, 1995; Silverstein ir Bengtson, 1997), analizuojant kartų solidarumą akademinėje literatūroje vis dažniau pasitelkiamos tipologinės studijos. Disertacijos tyrimu pirmiausia siekiama nustatyti bendroje Lietuvos populiacijoje labiausiai paplitusius kartų solidarumo tipus bei sudaryti migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių tipologiją ir nustatyti šių ryšių pagalbos potencialą.

Prie šio pobūdžio tyrimų plėtojimo aktyviai prisidėjo kartų solidarumo priegios atstovai. Bentsonas ir Harootyanas (1994), remdamiesi faktorinės penkių kartų solidarumo dimensijų analizės rezultatais ir taikydami latentinių klasterių analizę, pasiūlė šeiminių ryšių tipologiją, sudarytą iš dešimties solidarumo tipų (žr. 1.1.2 skyrių). Vėliau, šią tipologiją persvarstę,

Silversteinas ir Bengtsonas (1997) išskyrė penkis ryšių tipus¹⁰⁶: *glaudūs* ryšiai, pasižymintys aukštais rodikliais vertinant visas kartų solidarumo dimensijas; *socialūs* ryšiai, pasižymintys nedideliu geografiniu atstumu, dažnu bendravimu, emociniu artumu ir nuomonių panašumu, ir neintensyviais pagalbos srautais tarp tėvų ir suaugusių vaikų; *privalomi* ryšiai tarp suaugusių vaikų ir tėvų, kuriuos skiria nedidelis geografinis atstumas, sieja dažnas bendravimas ir intensyviai teikiama abipusė pagalba, tačiau šeimos nariai nesijaučia emociškai artimi ir jų nesieja nuomonių panašumas; *artimi, bet geografiškai nutolę* santykiai pasižymi emociniu artumu ir nuomonių panašumu bei dažnu bendravimu, tačiau šeimos narius skiria didelis geografinis atstumas ir jie viena(s) kitam(-ai) neteikia pagalbos; *atitrūkę* santykiai, pasižymintys žemais rodikliais pagal visas analizuojamas kartų solidarumo dimensijas.

Remdamiesi Silversteino ir Bengtsono (1997) pasiūlyta metodologija ir persvarstyta tipologija, Schwarz, Chakkarathas, Trommsdorff, Schwenkas ir Nauckas (2001) ją integravo į tarptautinį tyrimą „Vaikas kaip vertybė“¹⁰⁷ ir sudarė kartų solidarumo tipologiją iš keturių tipų, išskirtų atliekant 13 šalių lyginamąją analizę (Nauck ir Becker, 2012). Išskirti *glaudūs, artimi, bet geografiškai nutolę, privalomi* ir *atitrūkę* šeiminių ryšių tipai. *Glaudžiais* laikomi santykiai, kurių visos dimensijos (bendravimas, emocinis artumas, nuomonių panašumas, geografinis artumas bei teikiama ir gaunama pagalba) pasižymi didesnėmis nei vidutinės reikšmėmis. *Artimais, bet geografiškai nutolusiais* laikomi ryšiai, kuriems būdingas intensyvus bendravimas, emocinis artumas ir nuomonių panašumas, tačiau pagalbos srautai nėra intensyvūs ir šeimos narius skiria didelis geografinis atstumas. *Privalomi* santykiai remiasi geografiniu artumu, dažnu bendravimu ir intensyviais pagalbos srautais, tačiau nepasižymi emociniu artumu ir nuomonių panašumu. *Atitrūkę* santykiai pasižymi mažais rodikliais pagal visas kartų solidarumo dimensijas.

Būtent šie keturi ryšių tipai nustatyti ir iki šiol vieninteliame tipologiniame kartų solidarumo tyrime Lietuvoje (Tureikytė, 2015; Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė et al., 2014). Analizuodama dviejų kartų motinų ryšius su artima gimine (tėvais, broliais ir seserimis, sutuoktinio arba partnerio tėvais

¹⁰⁶ Tipų vertimams ir jų apibrėžimų vertimams iš anglų kalbos į lietuvių remtasi Juozeliūnienės, Tureikytės ir Butėnaitės (2014) publikacijoje pasiūlytais vertimais ir apibrėžimais.

¹⁰⁷ Integravus kartų solidarumo prieigą, pakoreguotas ir tarptautinio tyrimo pavadinimas. Šiuo metu tyrimas žinomas kaip „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“.

bei jo broliais ir seserimis), Tureikytė (2015) atskleidė, kad ryšiai intensyviau palaikomi su kilmės šeima nei sutuoktinio arba partnerio šeima. Stipriausi ryšiai užfiksuoti tarp tyrimo dalyvių ir jų motinų; motina (močiutė) išryškinta kaip „centrinė latentinės giminystės matricos figūra“ (Tureikytė, 2015).

Atskirai analizuodama motinų, auginančių mažus vaikus, ir motinų, auginančių vaikus paauglius, santykių su artima gimine tipus, autorė atskleidė, kad abiejose grupėse dominuoja *glaudūs* ryšiai su motina: 67.9 proc. auginančiųjų mažus vaikus ir 76.6 proc. auginančiųjų paauglius vaikus palaiko *glaudžius* ryšius su savo motina (Tureikytė, 2015). Su savo tėvu tiek viena, tiek kita tyrimo dalyvių grupė taip pat dažniausiai nurodė palaikančios *glaudžius* ryšius (49.0 proc. pirmoje grupėje ir 58.2 proc. antroje grupėje santykių su tėvu priskirti šiam ryšių tipui), antroje vietoje – *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas (atitinkamai 32.4 proc. ir 28.1 proc.).

Tarp tyrime dalyvavusių moterų ir su jomis horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų, remiantis Tureikytės (2015) analize, dominuoja *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai: 53.9 proc. motinų, auginančių mažus vaikus, ryšiai su seserimis priskirti šiam tipui ir beveik tokia pat dalis ryšių su broliais (53.8 proc.); 58.0 proc. tyrime dalyvavusių motinų, auginančių paauglius, palaikė artimus ryšius, nepaisydamos geografinio atstumo su savo seserimis, ir 55.5 proc. – su broliais.

Pagal tą patį mokslinį tyrimą atlikta ir bendra Lietuvos gyventojų šeiminių ir giminystės ryšių klasifikacija, pasitelkiant Silversteino ir Bengtsono (1997) pasiūlytus tarpgeneracinių ryšių tipologijos sudarymo principus ir atsižvelgiant į Naucko ir Beckerio (2012) pasitelktą analogišką analitinę giminystės ryšių klasifikaciją. Ryšių su šeima ir artima gimine analizė atskleidė, kad Lietuvoje, remiantis 2013 m. duomenimis, vyravo *artimi, bet geografiškai nutolę* (43.0 proc.), antroje vietoje – *glaudūs* (31.5 proc.), paskui *atitrūkę* (19.6 proc.) ir *privalomi* (5.9 proc.) ryšiai¹⁰⁸ (Juozeliūnienė, Tureikytė, Žilinskienė et al., 2014).

Tureikytės (2015) atlikta motinų, turinčių mažų arba paauglių vaikų, ryšių su kilmės šeima ir artima gimine analizė leistų tikėtis glaudžių ryšių tipo dominavimo vertikalioje šeiminių ryšių linijoje Lietuvoje ir skirtumų tarp suaugusių vaikų ryšių su tėvais ir motinomis. Be to, remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997), Guo, Chi ir Silversteino (2012) metodologinėmis rekomendacijomis, analizuojant tik kartu negyvenančių suaugusių vaikų

¹⁰⁸ Juozeliūnienės ir kt. (2015) tyrime ryšiai su šeima ir artima gimine analizuoti bendrai, o disertacijos tyrime atskirai tiriami ryšiai su kiekvienu iš kilmės šeimos narių.

ryšius su kilmės šeima taip pat galima tikėtis bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje aptikti mažiau *glaudžių, privalomų ir socialių* ryšių negu Tureikytės (2015) tyrime, kadangi, pašalinus kartu gyvenančių tyrimo dalyvių atsakymus, likusioje imtyje procentaliai didesnė bus geografiškai nutolusiųjų dalis. Vis dėlto svarbu atsižvelgti į tai, kad minėtajame vieninteliame šeiminių ryšių tipologijos tyrime apklausos imtis apsiribojo moterimis, turinčiomis vaikų; taip pat bendrai analizuoti visi šeiminiai ryšiai, nepriklausomai nuo geografinio atstumo (t. y. įtraukti ir kartu su savo tėvais arba vienu iš tėvų gyvenančių moterų atsakymai). Dėl to bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje galima tikėtis didesnės šeiminių ryšių įvairovės: ankstesni tyrimai rodo, kad ryšiai su tėvais ir motinomis gali varijuoti priklausomai nuo suaugusio vaiko lyties, o artimiausiais ryšiais pasižymi suaugusių dukrų–motinų diada. Tai iš dalies patvirtina ir bendros Lietuvos gyventojų ryšių su šeima ir artima gimine analizės rezultatai (Juozeliūnienė et al., 2014), atskleidę, kad bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje dominuoja *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai. Visgi svarbu pabrėžti, kad pastarajame tyrime buvo kartu analizuojami ne tik ryšiai tarp respondentų ir jų tėvų bei brolių ir seserų, bet ir respondentų ryšiai su uošviais ir partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) broliais ir seserimis. Atsižvelgiant į tai, kad ryšiai su kilmės šeima, tikėtina, artimesni nei su sudarius partnerystę arba santuoką atsiradusiais naujais šeiminių ryšiais (Tureikytė, 2015), galima tikėtis, kad didesnė dalis ryšių su kilmės šeimos nariais bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje pasižymės didesniu artumu nei Juozeliūnienės, Tureikytės, Žilinskienės ir bendraautorijų (2014) tyrime.

Remiantis anksčiau Lietuvoje atliktos bendros šeiminių ir giminystės ryšių analizės rezultatais, disertacijoje suformuluota hipotezė apie **Lietuvoje dominuojančius šeiminių ryšių tipus:**

HIPOTEZĖ 3a: Bendroje Lietuvos populiacijoje dominuoja glaudžių bei artimų, bet geografiškai nutolusių ryšių su kilmės šeimos nariais tipai.

Remiantis tarptautiniais tyrimais, migracijos patirtis veikia ryšius tarp kartų (Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018; Guo et al., 2012). Lietuvoje atlikti tyrimai leidžia tikėtis bendroje Lietuvos populiacijoje dominuojant *glaudžių ir artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipus (Juozeliūnienė et al., 2014; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016; Tureikytė, 2015). Tarptautinių tyrimų, kuriuose atsižvelgiama į migracijos patirtį, rezultatai (Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018; Guo et al., 2012) leistų tikėtis, kad tiesioginės tarptautinės

migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeima tipai skirsis nuo bendros Lietuvos populiacijos.

Pagal kartų solidarumo tipologiją, visi geografiškai nutolę ryšiai turėtų patekti arba į *artimus*, bet *geografiškai nutolusius*, arba į *atitrūkusius* (Silverstein ir Bengtson, 1997). Pirmuoju atveju jie gali būti aktyvuojami ir suintensyvėjus pagalbos srautams virsti *glaudžiais*, o štai *atitrūkusiam* šeiminių ryšių tipui priskirtini ryšiai atsiradus priežiūros poreikiams gali tapti *privalomi* (ypač laikantis tvirtų vertybinių nuostatų dėl suaugusių vaikų atsakomybės rūpintis tėvais) arba išlaikyti menką kartų solidarumą vertinant visas kartų solidarumo dimensijas (jeigu pagalba nesuteikiama).

Svarbių išvalgų analizuojant migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės šeimomis duoda ir bendri grįžtamosios migracijos tyrimai Lietuvoje. Ankstesni grįžtamosios migracijos tyrimai rodo, kad emigravusius grįžti dažniausiai paskatina šeimos, namų, draugų ir artimųjų ilgesys, šeiminės aplinkybės bei noras gyventi savo kultūrinėje aplinkoje (Budginaitė ir Mašidlauskaitė, 2015; Sipavičienė et al., 2009). Naujausiuose tyrimuose, aptariančiuose grįžimo priežasčių klausimus, namų ir šeimos ilgesys taip pat išskiriami kaip vienos svarbiausių grįžti skatinusių priežasčių (Žilinskienė, 2020). Tai leistų tikėtis, kad daugelį grįžusiųjų sieja artimi ryšiai su šeimomis. Atitinkamai šeiminių ryšių tipologijoje turėtų dominuoti *glaudūs* (jeigu grįžusieji renkasi gyventi arčiau artimųjų) arba *artimi*, bet *geografiškai nutolę* ryšiai (jeigu šalies viduje juos skiria palyginti didelis atstumas).

Remiantis ankstesnių tarptautinių tyrimų ir Lietuvoje atliktų studijų rezultatais, suformuluota hipotezė apie **migracijos patirties turinčių asmenų šeiminių ryšių tipologiją**:

HIPOTEZĖ 3b: Migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių tipų paplitimas skiriasi nuo bendroje Lietuvos populiacijoje dominuojančių ryšių su kilmės šeimos nariais tipų.

Jeigu analizuojant migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės šeimomis būtų nustatyta kitokia šeiminių ryšių tipologija arba atskirų ryšių tipų paplitimas skirtųsi nuo bendros populiacijos, ši hipotezė būtų patvirtinta.

Šiame poskyryje pristatytos tyrimo hipotezės tikrinamos sudarant bendrą šeiminių ryšių tipologiją ir atskirai analizuojant migracijos patirties turinčių asmenų šeiminių ryšius 3.1.3 skyriaus poskyriuose.

2.1.4 Solidarumas tarp kartų ir kartoje

Tipologinių kartų solidarumo tyrimų apžvalga atskleidė, kad šeiminių ryšių tipai šalyse varijuoja priklausomai nuo įvairaus lygio veiksmų. Kartų solidarumas gali priklausyti nuo kilmės šeimos struktūros (pvz., suaugę vaikai turi abu tėvus ar tik vieną iš tėvų), nuo brolių ir seserų skaičiaus bei asmeninių tinklų dydžio (pvz., draugų skaičiaus) (Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018; Dykstra ir Fokkema, 2011). Bendruose kartų solidarumo tyrimuose pripažįstama, kad geografinis atstumas gali neigiamai veikti šeiminius ryšius ir kartų solidarumo lygis varijuoja priklausomai nuo šeimos narių migracijos patirties ir lyties (Kiilo, Kasearu ir Kutsar, 2016).

Kaip reikšmingi individualūs bruožai išskirtini išsilavinimas (Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018; Silverstein et al., 1994), religingumas (Baykara-Krumme ir Fokkema, 2018), rasė (Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997), finansinė padėtis (Guo et al., 2012), nuosavo nekilnojamojo turto turėjimas (Silverstein ir Bengtson, 1997), suaugusio vaiko amžius (Dykstra ir Fokkema, 2011; Guo et al., 2012; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997) ir lytis (Dykstra ir Fokkema, 2011; Guo et al., 2012; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997).

Bendrai kartų solidarumo lygis labiau priklauso nuo suaugusių vaikų negu nuo tėvų (Guo et al., 2012), tačiau tėvų bruožai (pvz., amžius, lytis, išsilavinimas, šeiminis statusas) taip pat reikšmingi aiškinant kartų solidarumo tipų variacijas šalies viduje: dažniausiai kaip statistiškai reikšmingi kartų solidarumo tipologinėse studijose išskiriami tėvų šeiminis statusas (Dykstra ir Fokkema, 2011; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997) bei tėvų lytis (Dykstra ir Fokkema, 2011; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997). Analizuojant horizontalius šeiminius ryšius pastebimi skirtumai tarp ryšių su broliais ir seserimis (Nauck, 2015).

Remiantis ankstesnių tyrimų rezultatais, suformuluotos hipotezės apie **solidarumą tarp kartų ir kartoje Lietuvoje:**

HIPOTEZĖ 4a: Solidarumo tipai vertikalioje šeiminių ryšių linijoje skiriasi priklausomai nuo lyties ir migracijos patirties.

HIPOTEZĖ 4b: Solidarumas horizontalioje šeiminių ryšių linijoje intensyvesnis su seserimis nei su broliais ir moteriškoje šeiminių ryšių linijoje pasižymi didesniu pagalbos potencialu migracijos kontekste.

Šios tyrimo hipotezės tikrinamos atskirai analizuojant vertikalius ir horizontalius šeiminius ryšius migracijos kontekste 3.1.4 ir 3.1.5 skyrių poskyriuose.

2.2 Reikšmingų asmenų tinklų įtraukimo į tėvų priežiūrą potencialas migracijos sąlygomis

Disertacijoje siekiama nustatyti, kokią vietą šeiminiams ryšiams susiję asmenys užima Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinkluose, kiek asmenimis, susijusiais šeiminiams ir kitais ryšiais, galėtų remtis Lietuvos gyventojai, tėvams prireikus priežiūros. Lietuvos gyventojų lūkesčiai jų reikšmingų tinklų narių atžvilgiu dėl tėvų priežiūros analizuojami atskirą dėmesį sutelkiant į šeimos narių migracijos patirtį ir tinklų sandarą pagal lytį. Siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi migracijos patirties turinčių asmenų reikšmingų asmenų tinklai ir pagalbos potencialas tėvų priežiūros atžvilgiu. Taip pat siekiama išsiaiškinti, ar moterys dažniau įvardijamos kaip potencialiai galinčios padėti prižiūrėti tėvus nei vyrai.

Lietuvoje atlikti šeiminių ir asmeninių ryšių tyrimai rodo šeiminių ryšių svarbą asmeniniuose tinkluose (Česnaitė, 2015; Česnaitė et al., 2014). Lietuvos gyventojų tarpusavio paramos tinklų ir paramos lūkesčių analizė atskleidė, kad potencialios paramos šaltiniai apima tiek šeiminius arba giminių ryšiais susijusius, tiek kraujo ryšiais nesusijusius asmenis (Kanopienė, 2014a). Pagalbos lūkesčiai reikšmingų asmenų tinklo narių atžvilgiu varijuoja priklausomai nuo ryšių pobūdžio: iš prokreacinės šeimos pirmiausia tikimasi instrumentinės pagalbos, bendravimo bei pagalbos ligos atveju, o kilmės šeima pirmiausia būtų remiamasi prireikus prižiūrėti vaikus arba finansinės pagalbos (Kanopienė, 2014a).

Asmeninius tinklus analizuojant kaip šeiminius išteklius migracijos kontekste, atskleista, kad Lietuvos gyventojai migracijos situacijoje būtų linkę kliautis savo jėgomis arba pasinaudoti šeimos pagalba (Juozeliūnienė et al., 2014). Užsienyje gyvenančių artimųjų turintys Lietuvos gyventojai iš šeimos narių tikisi visų rūšių pagalbos (instrumentinės, emocinės, finansinės); giminiškiais Lietuvos gyventojai labiau pasikliautų finansiniais klausimais, o iš kraujo ryšiais nesusijusių asmenų (pvz., draugų) dažniausiai tikimasi emocinės pagalbos (Butėnaitė, 2015). Nors ne kraujo ryšiais susieti asmenys

sudaro palyginti nedidelę asmeninių tinklų dalį¹⁰⁹, migracijos atveju iš draugų ir pažįstamų būtų tikimasi daugiau pagalbos negu iš giminaičių (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016).

Remiantis ankstesniais šeiminių ir asmeninių ryšių kaip šeiminių išteklių migracijos kontekste tyrimais, didžiausias reikšmingų asmenų tinklo potencialas **prisiimti tėvų priežiūros išpareigojimus arba jais dalytis** būtų matomas tarp šeiminių ryšiais susijusių asmenų.

HIPOTEZĖ 5a: Didžiausias reikšmingų asmenų tinklo potencialas prisiimti tėvų priežiūros išpareigojimus arba jais dalytis matomas tarp šeiminių ryšiais susijusių asmenų, nepriklausomai nuo migracijos patirties.

Rytų ir Vidurio Europos šalyse pagalbos tinklus analizavę autoriai pastebi, kad Baltijos šalims atgavus nepriklausomybę paskutiniame praeito amžiaus dešimtmetyje sustiprėjo šeiminių ryšiais pagrįsti pagalbos tinklai (Ferge, 2001). Juose moterys dažniausiai užima centrinę vietą organizuojant neformalią globą ir dažniau nei vyrai prisiima pagalbos ir priežiūros išpareigojimus (Kasearu ir Kutsar, 2010).

Ankstesnė potencialios paramos saitų analizė lyčių aspektu Lietuvoje atskleidė, kad moterys užima reikšmingesnę vietą socialinės paramos tinkluose: jas Lietuvos gyventojai dažniau nurodo kaip galinčias padėti prireikus prižiūrėti vaikus ar kitus šeimos narius (Kanopienė, 2014a).

Remiantis bendros Lietuvos gyventojų populiacijos pagalbos lūkesčių tendencijomis, galima tikėtis, kad į reikšmingų asmenų tinklus įtrauktos moterys dažniau nei vyrai bus įvardijamos kaip potencialiai galinčios padėti, tėvams prireikus priežiūros, tiek bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, tiek tarp migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų.

Disertacijos tyrime suformuluota hipotezė apie **pagalbos potencialą priklausomai nuo asmeniniam tinklui priklausančių individų lyties**:

HIPOTEZĖ 5b: Tarp reikšmingų asmenų tinklo narių moterų yra matomas didesnis potencialas prisiimti tėvų priežiūros išpareigojimus arba jais dalytis nei tarp tinklo narių vyrų.

¹⁰⁹ Remiantis 2013 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis (N = 1 016), kraujo ryšiais nesusiję asmenys sudarė 14 proc. Lietuvos gyventojų asmeninių tinklų (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016, p. 76).

Ankstesni Europos mokslininkų tyrimai rodo, kad geografinis giminių ir draugų „išsibarstymas“ gali lemti tinklų fragmentaciją ir tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų tinklai labiau „išsiplėčia“ erdvėje. Šie tinklai pasižymi mažesniu solidarumu ir mažesniu pasitikėjimo lygiu negu glaudžiai susiję ir geografiškai artimi tinklai (pvz., Widmer ir Viry, 2017). Remiantis šių tyrimų rezultatais, didesnis reikšmingų asmenų tinklo potencialas prisiimti arba dalytis tėvų priežiūros įsipareigojimus matomas tarp geografiškai arti gyvenančių asmenų.

Disertacijos tyrime suformuluota hipotezė apie asmeninio tinklo narių **pagalbos potencialą priklausomai nuo ryšių geografijos:**

HIPOTEZĖ 5c: Lietuvos gyventojai, tėvams prireikus priežiūros, būtų labiau linkę pasikliauti geografiškai arti gyvenančiais reikšmingais asmenimis nei tais, kurie gyvena kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje.

Disertacijos 2.1 ir 2.2 skyriuose išskirtos tyrimo hipotezės tikrinamos pasitelkiant dviejų apklausų, kurios išsamiai pristatomos kitoje disertacijos dalyje (žr. 2.3 skyrių), duomenis. Ten pateikiami tyrimo imties bruožai, pristatomi apklausose naudoti klausimų blokai ir klausimų operacionalizavimas, kintamųjų kodavimas. Pasitelkti duomenų analizės metodai ir disertacijos tyrimo apribojimai apžvelgiami 2.4 ir 2.5 skyriuose.

2.3 Duomenų rinkimo metodų aptarimas

Disertacijoje analizuojami duomenys surinkti pasitelkiant dvi apklausas, atliktas įgyvendinant projektą „Globali migracija ir Lietuvos šeima: šeiminių praktikos, globos cirkuliacija ir sugrįžimo strategijos“¹¹⁰. Disertacijos autorė kaip doktorantė prisidėjo prie projekto paraiškos rengimo ir įgyvendinant projektą (nuo 2017 m. spalio iki 2019 m. gruodžio) buvo tyrimo komandos narė, atsakinga už apklausų klausimynų parengimo koordinavimą projekto komandoje.

Pirmoji apklausa – „*Omnibus*“ tipo reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, Vilniaus universiteto užsakymu atlikta 2018 m. birželį. Apklausa įgyvendino viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“, taikydama daugiapakopę suratifikuotą procentinę atranką atsitiktinai

¹¹⁰ Šis mokslinis projektas pristatytas disertacijos įvade.

pasirinktuose namų ūkiuose apklausiant 18 m. ir vyresnius Lietuvos gyventojus (N = 1 005). Ši apklausa atlikta kaip ankstesnio mokslinio projekto „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“¹¹¹ tęsinys, papildyta disertacijai svarbiais kintamaisiais (pvz., tėvų ir brolių seserų amžius, išsilavinimas) bei keliais naujais klausimais apie įsipareigojimus vyresnei kartai (normatyvinė kartų solidarumo dimensija), pasirengimą padėti tėvams (*invested support*), nerimą dėl tėvų (priežiūros) (*filial anxiety*), tiesioginę ir netiesioginę migracijos patirtį bei (pagyvenusių) tėvų priežiūros poreikius ir organizavimą.

Antroji apklausa – *kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių asmenų apklausa* (N = 406), Vilniaus universiteto užsakymu atlikta 2018 m. rugpjūtį. Apklausa įgyvendino „Baltijos tyrimai“, taikydama kvotinę atranką ir lygiomis dalimis apklaudama keturias grupes: 1) tiesioginės migracijos patirties turinčios moterys, kurios po 1990 m. buvo išvykusios iš Lietuvos bent 6 mėn. laikotarpiui, o jų nepilnamečiai vaikai liko gyventi Lietuvoje; 2) tiesioginės migracijos patirties turintys vyrai, kurie po 1990 m. buvo išvykę iš Lietuvos bent 6 mėn. laikotarpiui, o jų nepilnamečiai vaikai liko gyventi Lietuvoje; 3) tiesioginės migracijos patirties turintys vyrai arba moterys, kurie po 1990 m. buvo kartu su partnere(-iu) išvykę iš Lietuvos bent 6 mėn. laikotarpiui, o jų nepilnamečiai vaikai liko gyventi Lietuvoje; 4) tiesioginės migracijos patirties turintys vyrai arba moterys, kurie po 1990 m. buvo išvykę bent 6 mėn. laikotarpiui, o jų tėvai arba vienas iš tėvų, reikalingų priežiūros, liko gyventi Lietuvoje¹¹².

2.3.1 Tyrimo imties bruožai

„Omnibus“ tipo *reprezentatyvioje apklausoje* dalyvavo 1 005 Lietuvos gyventojai. Visos imties respondentų sociodemografiniai bruožai pateikiami 7 lentelėje Prieduose. Analizuojant nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnės kartos atžvilgiu (normatyvinė kartų solidarumo dimensija) arba kitus aspektus, kurie nepriklauso nuo šeiminių ryšių skaičiaus, pasitelktas visas duomenų masyvas (N = 1 005). Disertacijos tyrimo dalyse, kuriose koncentruojamasi į Lietuvos gyventojų ir jų kilmės šeimos narių ryšius,

¹¹¹ Šis, ankstesnis, mokslinis projektas pristatytas disertacijos įvade. Disertacijos autorė 2015–2016 m. atliko antrinę ankstesnio tyrimo duomenų, susijusių su kartų solidarumu, analizę, rengdama akademinę publikaciją disertacijos tema ir ruošdamasi disertacijos tyrimui.

¹¹² 6 mėn. laikotarpio pasirinkimas plačiau paaiškinamas disertacijos įvade.

naudotas mažesnis duomenų masyvas ($N = 799$), prieš imantis duomenų analizės iš bendro duomenų masyvo pašalinus įrašus apie respondentus, kurie atliekant apklausą ne(be)turėjo nė vieno iš tėvų nei seserų ir brolių. Galutinę šeiminių ryšių tyrimo imtį sudarė 799 respondentai, kurie pateikė informaciją apie 506 diadas „respondentė(-as)–motina“, 368 diadas „respondentė(-as)–tėvas“, 403 diadas „respondentė(-as)–sesuo“ ir 387 diadas „respondentė(-as)–brolis“¹¹³ (iš viso 1 664 diados).

Rengiantis latentinių klasterių analizei, siekiant sudaryti šeiminių ryšių tipologiją parengtas atskiras duomenų masyvas, iš kurio pašalinti įrašai apie tyrimo dalyvius, gyvenančius kartu su motina, tėvu, broliu arba seserimi. Šis žingsnis atliktas remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologiniais nurodymais, gyvenimą kartų laikant atskira kartų solidarumo forma (Guo et al., 2012; Hărăguș, 2019; Isengard ir Szydlak, 2012; Silverstein ir Bengtson, 1997). Taip pat ištrinti įrašai respondentų, kurie nepateikė atsakymo apie nė vieną iš šešių dimensijų, naudotų atliekant latentinių klasterių analizę¹¹⁴. Galutinį duomenų masyvą, parengtą kartų solidarumo tipų analizei, sudarė 1 321 diada: 344 diados „respondentas(-ė)–motina“, 258 diados „respondentas(-ė)–tėvas“, 364 diados „respondentas(-ė)–sesuo“ ir 355 diados „respondentas(-ė)–brolis“.

Kvotinėje tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausoje iš viso dalyvavo 406 asmenys. Visų šioje apklausoje dalyvavusių asmenų bendri sociodemografiniai ir šeiminiai bruožai pateikiami 8 lentelėje Prieduose. Analizuojant bendras nuostatas dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnės kartos atžvilgiu (normatyvinė kartų solidarumo dimensija) arba kitus aspektus, kurie nepriklauso nuo šeiminių ryšių skaičiaus, naudotas visas duomenų masyvas ($N = 406$). Kaip ir pirmos apklausos atveju, prieš imantis šeiminių ryšių duomenų analizės, iš bendro duomenų masyvo pašalinti įrašai apie respondentus, kurie atliekant apklausą ne(be)turėjo nė vieno iš tėvų nei seserų ir brolių. Galutinę tyrimo imtį sudarė 405¹¹⁵ respondentai, kurie bendrai pateikė informaciją apie 303 diadas

¹¹³ Atmesti ir tie apklausos dalyviai, kurie į klausimą „ar turite brolių arba seserų“ atsakė teigiamai, tačiau nepateikė informacijos nei apie brolių ir seserų skaičių, nei apie ryšius su broliu arba seserimi pobūdį.

¹¹⁴ Kintamieji naudoti sudarant šeiminių ryšių tipus: bendravimas, emocinis artumas, nuomonių panašumas, atstumas, gaunama praktinė pagalba ir teikiama praktinė pagalba.

¹¹⁵ Vienintelis nei brolių, nei seserų, nei tėvų neturintis respondentas nurodė, kad buvo išvykęs kartu su sutuoktiniu(-e) arba partneriu(-e).

„respondentas(-ė)–motina“, 202 diadas „respondentas(-ė)–tėvas“, 172 diadas „respondentas(-ė)–sesuo“ ir 143 diadas „respondentas(-ė)–brolis“.

Svarbu pabrėžti, kad dalis tyrimo dalyvių į kvotinę apklausą atrinkti kaip nepilnamečių vaikų Lietuvoje palikę asmenys (N = 306) ir dalis atrinkti kaip Lietuvoje pagyvenusius tėvus, kuriems reikalinga priežiūra, turintys asmenys, turintys tarptautinės migracijos patirties (N = 100). Dėl mažos imties visų respondentų atsakymai analizuojami bendrai, atliekant šeiminių ryšių analizę. Atliekant papildomus analizės pjūvius patikrinama, ar tarp abiejų grupių esama statistiškai reikšmingų skirtumų ir, jų radus, pristatant duomenų rezultatus pateikiami patikslinimai.

Rengiantis latentų klasterių analizei, siekiant sudaryti šeiminių ryšių tipologiją, parengtas atskiras kvotinės apklausos duomenų masyvas, iš kurio pašalinti įrašai apie tyrimo dalyvius, gyvenančius kartu su motina, tėvu, broliu arba seserimi¹¹⁶. Taip pat ištrinti įrašai respondentų, kurie nepateikė atsakymo apie nė vieną iš šešių dimensijų, naudotų atliekant latentų klasterių analizę¹¹⁷. Galutinį duomenų masyvą, parengtą kartų solidarumo tipų analizei, sudarė 584 diados: 211 diadų „respondentas(-ė)–motina“, 146 diados „respondentas(-ė)–tėvas“, 91 diada „respondentas(-ė)–sesuo“ ir 136 diados „respondentas(-ė)–brolis“.

2.3.2 Disertacijai aktualūs klausimų blokai atliktose apklausose

Nors ankstesniame poskyryje aprašytos apklausos pasitelktos renkant informaciją įvairiomis įgyvendintam moksliniam projektui aktualiomis temomis, siekiant įgyvendinti disertacijos uždavinius ir atsakyti į iškeltus klausimus disertacijoje susitelkiama tik į kelis klausimų blokus.

Pirma, į klausimyną įtrauktas išplėstinis kartų solidarumo klausimų blokas, pasirinktas kaip pagrindinis sudarant kartų solidarumo tipologiją. Šis blokas apima klausimus, leidžiančius išsiaiškinti kartų solidarumo *struktūrinę dimensiją* (šeiminių ryšių skaičių ir struktūrą; geografinį atstumą), *konsensuso dimensiją* (požiūrių sutapimą svarbiausiais gyvenimo klausimais), *emocinę dimensiją* (jautimąsi artimam(-ai) savo šeimos nariams), *bendravimo*

¹¹⁶ Šis žingsnis atliktas remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologiniais nurodymais, gyvenimą kartu laikant atskira kartų solidarumo forma (Guo et al., 2012; Hărăguș, 2019; Isengard ir Szydlik, 2012).

¹¹⁷ Kintamieji naudoti sudarant šeiminių ryšių tipus: bendravimas, emocinis artumas, nuomonių panašumas, atstumas, gaunama praktinė pagalba ir teikiama praktinė pagalba.

dimensiją (bendravimo dažnį ir pobūdį) bei *funkcinę dimensiją* (teikiamą ir gaunamą praktinę pagalbą bei finansinę ir emocinę pagalbą¹¹⁸). Formuluojant šiuos klausimus pasitelktas tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ klausimyno blokas, skirtas surinkti informaciją apie kartų solidarumą remiantis kartų solidarumo prieiga.

Antra, kartų solidarumo tipologinis tyrimas papildytas šeiminių įsipareigojimų vyresnės kartos atžvilgiu (normatyvinė kartų solidarumo dimensija), pasirengimo padėti tėvams (*invested support*) bei nerimo dėl tėvų (priežiūros) (*filial anxiety*) rodikliais. Formuluojant klausimus, skirtus nustatyti nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams lygį, pasitelkti „Lyčių ir kartų tyrimo“ klausimyne naudojami penki klausimai, leidžiantys įvertinti pritarimo arba nepritarimo familialistinėms nuostatomis lygį. Taip nustatomas familializmo indeksas pagal Herlofson, Hagestad, Slagsvold ir Sørensen (2011) pasiūlytą ir Kraniauskienės (2013) Lietuvos atvejui taikytą metodiką. Tai sudaro galimybes palyginti disertacijos tyrimo rezultatus, susijusius su nuostatomis dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, su ankstesniais Lietuvos akademikų atliktų studijų rezultatais, kuriuose remiamasi „Lyčių ir kartų tyrimo“ duomenimis, bei su kitų Rytų ir Vidurio Europos mokslininkų publikacijose skelbtais tyrimų rezultatais šia tema, – juose taip pat dažniausiai analizuojami „Lyčių ir kartų tyrimo“ duomenys¹¹⁹.

Pasirengimo suteikti pagalbą tėvams (invested support) lygiui Lietuvoje matuoti naudoti metodologiniai instrumentai, kuriuos išplėtojo Rossi ir Rossis (1990, 1991). Pasitelkę vinjetes, jie aprašė hipotetinę situaciją, pagal kurią vienam iš tėvų, sulaukusiam vyresnio amžiaus, prireikia pagalbos. Situacija vertinama dviem žingsniais: pirma, respondentas(-ė) prašoma(s) įvertinti savo pasirošimą patirti finansinius, socialinius ir asmeninius sunkumus, kad padėtų vienam iš tėvų; antra, užduodami klausimai apie jo(s) elgesio motyvus. Šiuos klausimus pilotavo, adaptavo ir operacionalizavo Schwarz ir kt. (2001) tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ klausimyne. Disertacijoje pasitelkiamos šiame tarptautiniame tyrime naudotos klausimų formuluotės ir analizuojami atsakymai į pirmosios pakopos klausimus. Iš minėto tarptautinio tyrimo paimtos ir *nerimui dėl tėvų (priežiūros) (filial*

¹¹⁸ Finansinės ir emocinės pagalba įtraukta papildant ir išplečiant ankstesnius kartų solidarumo tyrimus Lietuvoje.

¹¹⁹ Be to, „Lyčių ir kartų tyrime“ pasitelktų teiginių apie suaugusių vaikų įsipareigojimus tėvams naudojimas, pagal Herlofson et al. (2011) metodiką nustatant familializmo indeksą, leidžia ateityje palyginti tyrimo rezultatus su nauja „Lyčių ir kartų tyrimo“ duomenų rinkimo banga Europos valstybėse, kurią buvo numatyta atlikti 2020-aisiais.

anxiety) matuoti skirtų klausimų formuluotės, parengtos pagal Cicirello (1988) pasiūlytą metodologinį instrumentą. Šis instrumentas leidžia įvertinti nerimą dėl senstančių tėvų priežiūros poreikių ir galimybių suteikti pagalbą.

Trečia, atsižvelgiant į tai, kad tiek šeimos nariai, tiek kraujo ryšiais nesusiję asmenys, gali būti pasitelkti tėvams prirėkus priežiūros (Juozeliūnienė et al., 2020), analizuojami ir reikšmingų asmenų tinklai bei jų pagalbos potencialas. Tyrimo dalyvių pirmiausia prašoma nurodyti per paskutinius 12 mėn. reikšmingus (teigiama arba neigiama prasme) asmenis. Vėliau prašoma patikslinti, ar nurodyti reikšmingi asmenys galėtų prižiūrėti respondentą(-ės) tėvus, atsiradus tokiam poreikiui. Kelių žingsnių prieiga reikšmingų asmenų identifikavimui pasirinkta pagal Widmerio (2016) pasiūlytą metodologinę prieigą.

Atliekant kiekybinę analizę, pasitelkti kintamieji, apibrėžiantys socialinius ir demografinius bei kitus tyrimo dalyvių bruožus (pvz., lytis, amžius, išsilavinimas, ekonominis statusas¹²⁰, šeimini statusas, migracijos patirtis ir kt.), bei jų tėvų, seserų ir brolių sociodemografinius bruožus apibrėžiantys kintamieji (pvz., lytis, amžius¹²¹, priežiūros poreikiai¹²², išsilavinimas, šeimini statusas, migracijos patirtis). Šie klausimai įtraukti į klausimų apie socialinius ir demografinius bruožus bloką, nes, apžvelgiant kartų solidarumo tyrimus, tiek Vakarų, tiek Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse jie išskirti kaip geografinį atstumą, šeiminių ryšių tipus, nuostatas dėl išpareigojimų vyresnei kartai, pasirengimą padėti tėvams ir nerimą dėl tėvų priežiūros galintys veikti veiksniai. Į šiuos veiksnius atsižvelgta formuluojant disertacijos tyrimo hipotezes (žr. 2.1 ir 2.2 skyrius).

Klausimų operacionalizavimas, kintamųjų reikšmės ir kintamųjų (per)kodavimas detaliau aprašomi kitame disertacijos poskyryje.

¹²⁰ Klausimyne pateiktas klausimas apie pajamas „kokia suma eurais tenka vienam jūsų šeimos nariui per mėnesį?“ (į jį atsakė ne visi respondantai), klausimas apie finansinę padėtį „kuri iš šių teiginių geriausiai apibūdina jūsų šeimos finansinę padėtį?“ (pateikiant penkis atsakymų variantus nuo „mums neužtenka pinigų net maistui“ iki „mes galime sau leisti pirkti viską, ko norime“) ir klausimas, kuriuo prašyta pačių tyrimo dalyvių įvertinti savo padėtį „palyginkite save su kitais Lietuvos gyventojais – kokiam socialiniam sluoksniui jūs save priskirtumėte?“ (pateikiant penkis atsakymų variantus nuo „žemiausiajam“ iki „aukščiausiajam“).

¹²¹ Žinomas tik (vyriausios) sesers ir (vyriausio) brolio atveju. Klausimyno dalyje apie tėvus klausimas apie amžių nebuvo įtrauktas.

¹²² Žinomi tik motinos ir tėvo atveju. Klausimyne naudota klausimo formuluotė: „Ar jūsų tėvams (vienam iš jų) kada nors reikėjo prižiūros arba reikia dabar?“, suteikiant galimybę pasirinkti iš šių atsakymų variantų: „Taip, reikia priežiūros dabar“; „Taip, reikėjo priežiūros anksčiau“; „Niekada nereikėjo priežiūros“.

2.3.3 Klausimų operacionalizavimas ir kintamieji

Informacija apie *kartų solidarumą – struktūrinę, emocinę, konsensuso, bendravimo ir funkcinę kartų solidarumo dimensijas* – rinkta pasitelkiant dvylika klausimų, parengtų pagal Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologiją, taikytą tyrime „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ (Schwarz et al., 2001)¹²³.

Informacija apie *struktūrinę kartų solidarumo dimensiją* apklausoje buvo renkama šiais klausimais: „Ar jūs turite (seserį / brolių)? Jeigu taip, tai kiek?“, „Ar jūsų (motina / tėvas) yra (gyva / gyvas)?“, „Ar toli (motina / tėvas / sesuo / brolis) nuo jūsų gyvena?“ Atsakydami į pirmus du klausimus, apklausos dalyviai galėjo rinktis vieną iš dviejų galimų variantų („Taip“ arba „Ne“) bei nurodyti seserų ir brolių skaičių¹²⁴, o atsakydami į trečiąjį rinkosi iš šešių variantų: „Jūsų namuose“, „Jūsų name, bet ne jūsų bute; arba artimoje aplinkoje“, „Ne daugiau kaip 15 min. kelio pėsčiomis nuo jūsų namų“, „Daugiau kaip 15 min. kelio nuo jūsų namų, bet jūsų mieste, rajone“, „Kitoje Lietuvos dalyje“ ir „Užsienyje“. Rengiantis analizei, atsakymai apie geografinį atstumą tarp respondento(-ės) ir jo(s) motinos, tėvo, sesers, ir brolio iš minėtų penkių kategorijų perkoduoti į tris: 1 = gyvena viename namų ūkyje, 2 = gyvena tame pačiame mieste arba rajone, 3 = gyvena kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje. Taip koduoti kintamuosius pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad akademinėje literatūroje pažymima, jog suaugusių vaikų, gyvenančių kartu su tėvais arba vienu iš tėvų, bruožai reikšmingai skiriasi nuo tų, kurie gyvena netoli tėvų arba vieno iš tėvų (Silverstein, 1995). Gyvenantys kitoje Lietuvos dalyje ir užsienyje sujungti į vieną kategoriją, atsižvelgiant į palyginti mažą imtį (žr. 7 lentelę Prieduose). Rengiantis sudaryti šeiminių ryšių tipologiją, pasitelkiant latentinių klasterių analizę ir atmetus kartu su tėvais gyvenančių respondentų atsakymus, likusių respondentų atsakymai perkoduoti į dichotominį kintamąjį („gyvena tame pačiame mieste arba rajone“ = 1 ir „gyvena kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje“ = 0). Kartu su

¹²³ Šių klausimų formuluotės atitinka kartų solidarumo prieigos atstovų darbuose aprašytą klausimų operacionalizavimą (Mangen et al., 1988) ir leidžia palyginti disertacijos tyrimo rezultatus su ankstesnių tyrimų rezultatais.

¹²⁴ Jei respondentai turi daugiau negu vieną brolių ir daugiau negu vieną seserį, tolesni klausimai (įskaitant klausimą apie geografinį artumą) pateikiami apie jo(s) vyriausią brolių arba apie vyriausią seserį. Analizuojant kintamąjį sukoduoti taip: 0 = neturi; 1 = turi brolių, 2 = turi seserų, 3 = turi ir brolių, ir seserų, 9 = neatsakė. Papildomai kintamąjį perkoduoti į kelis papildomus kintamuosius: „turintys brolių arba seserų“ (dichotominis kintamasis), brolių ir seserų skaičius (kintamasis, gautas sudėjus atskirai nurodytą brolių ir seserų skaičių).

tėvais arba vienu iš tėvų gyvenančių suaugusių vaikų ir jų tėvų santykinai aptariami atskirai (žr. 3.1.4 skyrių), nes jie laikomi atskira kartų solidarumo forma (Haragus, 2019; Isegard ir Szydlík, 2012).

Emocinio kartų solidarumo lygį apklausoje buvo siekiama nustatyti klausimu „Kiek su (motina / tėvu / seserimi / broliu) jaučiatės emociškai artimi?“. Apklauskos dalyviai galėjo pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų: „visiškai neartimi“, „nelabai artimi“, „gana artimi“, „labai artimi“. Taikant aprašomosios statistikos metodus, kintamasis koduotas pagal keturias kategorijas (1 = labai artimi, 2 = gana artimi, 3 = nelabai artimi, 4 = visiškai neartimi). Taikant išvadų statistikos metodus ir atliekant latentinių klasterių analizę pasitelkiami perkoduoti kintamieji (1 = artimi, 0 = neartimi)¹²⁵.

Konsensuso solidarumo lygį apklausoje buvo siekiama nustatyti klausimu „Kiek panašūs jūsų ir jūsų (motinos / tėvo / sesers / brolio) požiūriai svarbiausiais gyvenimo klausimais?“. Atsakydami į šį klausimą apklauskos dalyviai galėjo pasirinkti vieną iš keturių variantų: „labai skirtingi“, „daugiau skirtingi nei panašūs“, „daugiau panašūs nei skirtingi“, „labai panašūs“. Taikant aprašomosios statistikos metodus, kintamasis koduotas pagal keturias kategorijas (1 = labai skirtingi; 2 = daugiau skirtingi nei panašūs; 3 = daugiau panašūs nei skirtingi; 4 = labai panašūs), o taikant išvadų statistikos metodus ir nustatant šeiminių ryšių tipus pasitelkus latentinių klasterių analizę, pasitelkti perkoduoti kintamieji (1 = panašūs; 0 = skirtingi).

Bendravimo solidarumo lygis (bendravimo dažnumas ir bendravimo pobūdis) nustatytas šiais klausimais: „Kaip dažnai su (motina / tėvu / seserimi / broliu) bendraujate (asmeniškai, telefonu, laiškais, el. paštu ar kitaip)?“, „Ar dažnai su (motina / tėvu / seserimi / broliu) kalbatės apie jūsų vaikų auginimą?“, „Ar dažnai su (motina / tėvu / seserimi / broliu) kalbatės apie rimtus asmeninius reikalus?“. Atsakydami į klausimą apie bendravimo dažnį, apklauskos dalyviai galėjo pasirinkti iš vieną iš penkių variantų: „Kasdien“, „Kelis kartus per savaitę“, „Kartą per savaitę“, „Kartą per mėnesį“ ir „Rečiau nei kartą per mėnesį“ ir „Nebendrauju / nepalaikau santykių“. Į klausimus apie bendravimo pobūdį apklauskos dalyviai galėjo atsakyti rinkdamiesi iš trijų variantų: „Dažnai“, „Kartais“ ir „(Beveik) niekada“. Taikant aprašomosios statistikos metodus, analizuojant atsakymus į pirmąjį klausimą naudotos šešios kategorijos (1 = kasdien, 2 = kelis kartus per savaitę, 3 = kartą per savaitę, 4 = kartą per mėnesį, 5 = rečiau nei kartą per mėnesį, 6 = nebendrauja arba nepalaiko ryšių). Rengiant duomenų masyvą latentinių klasterių analizei

¹²⁵ Reikšmės apverstos, kad 1 atitiktų aukščiausią galimą reikšmę pagal visas dimensijas.

ir taikiant išvadų statistikos metodus, bendravimo kintamasis perkoduotas į dvinarį kintamąjį (1 = bent kartą per savaitę ir dažniau, 0 = kartą per mėnesį ir rečiau). Šis kodavimo variantas pasirinktas atsižvelgiant į kartų solidarumo tipologinių studijų autorių pateiktas metodologines gaires ir taikymo empiriniuose tyrimuose pavyzdžius (pvz., Silverstein ir Bengtson, 1997; Guo, Chi ir Silverstein, 2012).

Remiantis kartų solidarumo prieiga, *funkcinio solidarumo* lygį buvo siekiama nustatyti šiais klausimais: „Ar dažnai (motina / tėvas / sesuo / brolis) jums padeda atlikti kasdienes buitines darbus?“ ir „Ar dažnai jūs padedate (motinai / tėvui / seseriai / broliui) atlikti kasdienes buitines darbus?“. Atsakydami į abu šiuos klausimus apklausos dalyviai galėjo rinktis iš trijų variantų: „Dažnai“, „Kartais“ ir „(Beveik) niekada“. Atsižvelgiant į tai, kad disertacijos tyrime pagrindinis dėmesys sutelkiamas į migracijos patirties turinčius asmenis, kartų solidarumo klausimų blokas papildytas klausimais apie finansinę ir emocinę pagalbą, kuriai šeimos narių gyvenimas arti nėra tokia svarbi prielaida (Földes, 2016). Šių pagalbos formų įtraukimas svarbus analizuojant šeiminius ryšius migracijos kontekste (König et al., 2018). Kadangi tiek kartų solidarumo teorinio modelio autorių, tiek tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ organizatorių sudarytuose klausimynuose išskirtinai susitelkiama į praktinę pagalbą, 2018 m. atliktų apklausų klausimynuose kartų solidarumo klausimų blokas papildytas klausimais apie finansinę ir emocinę pagalbą, adaptuojant to paties tarptautinio tyrimo klausimyno bloko „Socialinė parama“ klausimus (Schwarz et al., 2001, p. 25–28). Nustatant finansinės pagalbos srautus pasitelkti šie klausimai: „Ar dažnai (motina / tėvas / sesuo / brolis) jums suteikia finansinę pagalbą?“ ir „Ar dažnai jūs (motinai / tėvui / seseriai / broliui) suteikiate finansinę pagalbą?“ Nustatant emocinės pagalbos srautus naudoti šie klausimai: „Ar dažnai (motina / tėvas / sesuo / brolis) jums pataria, paguodžia ar nuramina?“ ir „Ar dažnai jūs patariate (motinai / tėvui / seseriai / broliui), (ją / jį) paguodžiate ar nuraminatė?“ Atsakydami į visus šiuos keturis klausimus, apklausos dalyviai galėjo rinktis vieną iš trijų atsakymo variantų, kaip ir praktinės pagalbos srautų atveju: „Dažnai“, „Kartais“ ir „(Beveik) niekada“. Taikant aprašomosios ir išvadų statistikos metodus, kintamieji koduoti pagal tris kategorijas (1 = dažnai, 2 = kartais, 3 = niekada arba beveik niekada). Rengiant duomenų masyvą latentinių klasterių analizei pagal Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologiją kintamieji, susiję su teikiama ir gaunama praktine pagalba, perkoduoti į dvinarius kintamuosius (1 = teikia dažnai arba kartais,

0 = (beveik) neteikia)¹²⁶. Šis kodavimo variantas pasirinktas atsižvelgiant į kartų solidarumo tipologinių studijų autorių pateiktas metodologines gaires ir taikymo empiriniuose tyrimuose pavyzdžius.

Kartų solidarumo tipai. Tipologijai sudaryti naudoti dvinariai kintamieji, atsižvelgiant į kitų akademikų, analizavusių šeiminių ryšius tipus, darbų pobūdį ir rekomendacijas (Baykara-Krummer ir Fokkema, 2018; Dykstra ir Fokema, 2011; Guo et al., 2012; Eggeben ir Clogg, 1993; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997; Gaalen ir Dykstra, 2006). Kaip minėta kalbant apie atskirų kartų solidarumo dimensijas, atliekant latentinių klasterių analizę siekiant identifikuoti kartų solidarumo tipus pagal Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologinius nurodymus visi naudojami kintamieji paversti dvinariais kintamaisiais.

Normatyvinė kartų solidarumo dimensija analizuota atskirai, pasitelkiant metodologinį instrumentą, skirtą matuoti nuostatoms dėl išpareigojimų vyresnei kartai. Jos žinomos kaip *familializmo nuostatos* (Kraniauskienė, 2013). Familializmo nuostatos gali būti tiriamos analizuojant tiek nuostatas dėl tėvų atsakomybės už suaugusius vaikus, tiek nuostatas dėl suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus (Rossi ir Rossi, 1990). Atsižvelgiant į disertacijos tikslą, koncentruojamasi į suaugusių vaikų atsakomybę už tėvus. Pasitelkiami penki tarptautiniuose tyrimuose šiam aspektui tirti vartojami teiginiai apie suaugusių vaikų išpareigojimus tėvams:

- 1) vaikai turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, jei tėvams jos reikia;
- 2) savo darbo laiką vaikai turėtų derinti prie tėvų poreikių;
- 3) jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs;
- 4) vaikai turi padėti tėvams finansiškai, jei tėvai turi finansinių sunkumų;
- 5) vaikai turėtų priimti tėvus gyventi kartu, jei tėvai nebegali savimi pasirūpinti.

Disertacijos tyrime analizuojamų apklausų respondentai pritarimą arba nepritarimą šiems teiginiams galėjo išreikšti pagal penkių balų skalę, kur 1 reiškė „visiškai sutinku“, 2 – „sutinku“, 3 – „nei sutinku, nei nesutinku“, 4 – „nesutinku“ ir 5 – „visiškai nesutinku“. Didėnis pritarimas šiems teiginiams laikomas didesnio normatyvinio kartų solidarumo ir tuo pačiu aukštesnio familializmo lygio išraiška. Atsižvelgiant į taikytų skalių pobūdį (1 reiškia

¹²⁶ Toks pat kodavimas pritaikomas kintamajam apie teikiamą ir (arba) gaunamą finansinę bei emocinę pagalbą.

visišką pritarimą, o 5 – visišką nepritarimą), kuo žemesnė skaitinė išraiška, tuo labiau pritariama. Kai kuriuose skyriuose pristatomas detalus atsakymų pasiskirstymas, kituose pasitelkiamas apibendrintas rezultatų pateikimas, sujungiant „visiškai sutinku“ su „sutinku“ ir „nesutinku“ su „visiškai nesutinku“, paliekant „nei sutinku, nei nesutinku“ kaip tarpinį variantą.

Familializmo nuostatų analizė papildyta individualaus pasirengimo padėti tėvams (*invested support*) ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) (*filial anxiety*) rodikliais (Rossi ir Rossi, 1990; Cicirelli, 1988). Duomenys apie tyrimo dalyvių *pasirengimą padėti tėvams* senatvėje rinkti remiantis Rossi ir Rossio (1990; 1991) tyrimo dizainu¹²⁷ Konstancos universiteto tyrimo grupės išplėtotu metodologiniu instrumentu (Schwarz et al., 2001, p. 30–31). Lietuvos gyventojų *pasirengimas padėti tėvams* apklausoje matuotas pagal respondentų (ne)pritarimą septyniems teiginiams¹²⁸. Kaip klausimo įžanga pasitelkta ši formuluotė: „Įsivaizduokite situaciją, kad jūsų tėvams ar vienam iš tėvų reikalinga priežiūra, o jūs išvykstate gyventi į užsienį. Pasakykite, ar, norėdami tokioje situacijoje padėti tėvams, esate pasirengęs(-usi) patirti toliau vardijamus dalykus, – tikrai ne; greičiau, ne; nei taip, nei ne; greičiau taip; tikrai taip.“ Vėliau apklausos dalyviams pateiktas tikslinamasis klausimas „Ar jūs pasirengęs(-usi) patirti?..“ ir septyni klausimo pabaigos variantai:

- ...finansinių sunkumų?
- ...nesutarimų, kurių gali kilti su sutuoktiniu(-e) arba partneriu (-e)?
- ...sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų, nors tas lėšas galėtumėte panaudoti kitiems šeimos reikalams?
- ...sunkumų dėl laiko stokos, nes negalėtumėte skirti pakankamai laiko kitiems įsipareigojimams?
- ...emocinį stresą ir emocinę įtampą?
- ...dėl to kylančių kliūčių jūsų ateities planams?
- ...nesutarimų, kurių gali kilti bendraujant su kitais žmonėmis (pvz., draugais)?

¹²⁷ Rossi ir Rossis (1990), pasitelkdami vinjetas, analizavo ne tik suaugusių vaikų pasirengimą padėti tėvams, bet ir įsipareigojimus kitų šeimos narių ir giminaičių atžvilgiu (pvz., brolių arba seserų, senelių, tetų ir dėdžių bei kt.). Naudoti du scenarijai – krizinės situacijos ir šventinės progos. Disertacijos tyrime pasitelkiamas tik pirmasis (krizinis) scenarijus.

¹²⁸ Iki šiol Lietuvoje pasirengimo padėti tėvams skalė netaikyta šeiminių ryšių tyrimuose. Pasitelkiant šį instrumentą prisidedama prie naujų metodologinių instrumentų taikymo plėtros.

Savo (ne)pritarimą šiems teiginiams tyrimo dalyviai išreikšti galėjo penkių balų skale, kur 1 reiškė „tikrai ne“, 2 – „greičiau ne“, 3 – „nei taip, nei ne“, 4 – „greičiau taip“ ir 5 – „tikrai taip“. Didesnis pritarimas šiems teiginiams laikomas didesnio pasirengimo padėti tėvams išraiška. Atsižvelgiant į skalę (1 reiškia visišką nepritarimą, o 5 – visišką pritarimą) – kuo didesnė skaitinė išraiška, tuo didesnis pritarimas. Kai kuriuose skyriuose pristatomas detalus tyrimo dalyvių atsakymų pasiskirstymas pagal šias penkias kategorijas, kitose pasitelkiamas labiau apibendrintas rezultatų pateikimas, sujungiant atsakymų variantus „tikrai ne“ su „greičiau ne“ ir „greičiau taip“ su „tikrai taip“, paliekant „nei taip, nei ne“ kaip tarpinį variantą. Šis klausimas užduotas tik tiems respondentams, kurių bent vienas iš tėvų gyvas.

Disertacijos tyrime naudojamas *nerimo dėl tėvų (priežiūros) (filial anxiety)* rodiklis, sudarytas iš dviejų subskalių (FAA ir FAB)¹²⁹. Atsižvelgiant į disertacijos objektą ir tyrimo uždavinius, į apklausų klausimynus įtraukti tik FAA skalei priklausantys klausimai. Informacija apie Lietuvos gyventojų *nerimą dėl tėvų (priežiūros)* per apklausą buvo renkama matuojant respondentų (ne)pritarimą septyniems teiginiams. Kaip klausimo įžanga pasitelkta ši formuluotė: „Toliau – keli klausimai apie jūsų santykius su tėvais arba vienu iš tėvų tuo metu, kai jie bus seni ir silpni (arba jei yra dabar). Pasakykite, ar visiškai sutinkate, sutinkate, nei sutinkate, nei nesutinkate, nesutinkate ar visiškai nesutinkate su kiekvienu iš teiginių.“ Dalyviams pateikti šie teiginiai:

- „Bijau, kad mano tėvams reikės daugiau pagalbos, negu aš galėsiu suteikti“;
- „Norėčiau padėti savo tėvams, bet nerimauju, kaip ši pagalba paveiks mano gyvenimą“;
- „Bijau, kad palūšiu, jei man reikės daug rūpintis savo tėvais“;
- „Nežinau, kaip susitvarkysiu, jeigu mano tėvams reikės daug pagalbos“;
- „Nerimauju, kad ateis toks laikas, kai turėsiu padėti savo tėvams“;
- „Nežinau, ką darysiu, jei mano seni ir silpni tėvai prašys pagalbos“;
- „Bijau, kad pagalba tėvams pareikalaus visų mano jėgų bei išteklių“.

¹²⁹ FAA skalė leidžia įvertinti nerimą dėl tėvų (priežiūros) poreikių ir galimybių suteikti jiems pagalbą; FAB skalė skirta įvertinti rūpestį tėvų gerove (*well-being*) (Cicirelli, 1988).

Tyrimo dalyviai savo (ne)pritarimą šiems teiginiams išreikšti galėjo pagal penkiabalę skalę, kurioje 1 reiškė „visiškai sutinku“, 2 – „sutinku“, 3 – „nei sutinku, nei nesutinku“, 4 – „nesutinku“ ir 5 – „visiškai nesutinku“. Didesnis pritarimas šiems teiginiams laikomas stipresnio nerimo dėl tėvų išraiška. Atsižvelgiant į tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ mokslininkų grupės taikytų skalių pobūdį (1 reiškia visišką pritarimą, 5 – visišką nepritarimą) ir Cicirellio (1988) naudoto instrumento skalę, atsakymų variantai perkoduoti apverčiant skalę (1 reiškia visišką nepritarimą, 5 – visišką pritarimą). Kuo didesnė skaitinė išraiška, tuo didesnis pritarimas. Kai kuriuose skyriuose pristatomas detalus tyrimo dalyvių atsakymų pasiskirstymas pagal šias penkias kategorijas, kitose rezultatai pateikiami apibendrintai, sujungiant atsakymų variantus „visiškai sutinku“ su „sutinku“ bei „nesutinku“ su „visiškai nesutinku“, paliekant „nei sutinku, nei nesutinku“ kaip tarpinę kategoriją. Šis klausimas užduotas tik tiems respondentams, kurių bent vienas iš tėvų gyvas.

Įsipareigojimų vyresnei kartai ir kartų solidarumo tyrimą disertacijoje papildoma *asmeninių tinklų analizė*. Siekiant identifikuoti reikšmingų asmenų tinklą, pasitelkta klausimo formuluotė, sudaryta iš kelių žingsnių: „Kai kurie asmenys yra labai svarbūs mūsų gyvenime – teigiama arba neigiama prasme. Prašome prisiminti ir pasakyti visus asmenis, kurie buvo reikšmingi jums per paskutinius 12 mėnesių. Pirmiausia pasakykite visus jums reikšmingų asmenų vardus. Dabar nurodykite kiekvieno lytį, amžių; apibrėžkite, ar laikote juos savo šeimos nariais, koks jūsų santykis su juo arba ja ir ar toli jie nuo jūsų gyvena.“ Kelių žingsnių prieiga reikšmingų asmenų identifikavimui pasitelkiama pagal Widmerio (2016) pasiūlytą metodologiją. Apklaustos klausimyną rengusi Vilniaus universiteto Sociologijos katedros mokslininkų grupė parengė 21 kategorijų galimų ryšių (šeiminių ir ne) sąrašą, paliekant galimybę tyrimo dalyviams identifikuoti papildomas kategorijas. Iš viso identifikuotos 36 kategorijos, kurios vėliau perkoduotos į keturias grupes: *prokreacinė šeima* (respondento(-ės) partneris(-ė) arba sutuoktinis(-ė), dukra(-os), sūnus(-ūs)), *kilmės šeima* (respondento(-ės) motina¹³⁰, tėvas, sesuo(-erys), brolis(-iai)), *kiti giminystės ryšiais susiję asmenys* (močiutė(-s), senelis(-iai), anūkas(-ai), anūkė(-s), proanūkiai, marti(-čios) ir žentas(-ai), partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) motina ir tėvas, teta(-os), dėdė(-s), dukterėčia(-ios), sūnėnas(-ai) ir kiti giminystės ryšiais susiję asmenys) bei

¹³⁰ Įtraukti ir pamotės bei patėviai, bet jų itin nedaug.

kraujo ryšiais nesusiję reikšmingi asmenys (draugė(-s), draugas(-ai), kaimynas(-ai), bendradarbis(-iai) ir pan.)¹³¹. Kitu apklausos žingsniu siekta identifikuoti pagalbos potencialą prižiūrint tėvus arba vieną iš tėvų, atsiradus tokiam poreikiui, ir pagalbos potencialą prižiūrint respondento(-ės) vaiką arba vaikus¹³². Disertacijoje susitelkiama į pirmojo priežiūros įsipareigojimų tipo analizę, antrojo klausimo duomenis pasitelkiant tik siekiant iliustruoti tėvų priežiūros potencialo išskirtinumą.

2.4 Duomenų analizės metodai

Analizuojant nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, nerimą dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimą suteikti pagalbą, pasitelkti aprašomosios ir išvadų statistikos metodai.

Nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai (normatyvinis kartų solidarumas). Remiantis Herlofson ir kt. (2011) pasiūlyta ir Kraniauskienės (2013) Lietuvoje taikyta normatyvinio solidarumo tyrimo strategija, siekta ne tik įvertinti dominuojančias nuostatas dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams, analizuojant pritarimo teiginiams dažnius, bet ir nustatyti, kiek (ne)pritarimą pateiktiems teiginiams galima vertinti kaip socialinę elgsenos normą. Tam naudoti standartiniai nuokrypiai, leidžiantys nustatyti (ne)pritarimo teiginiams, susijusiems su suaugusių vaikų įsipareigojimais tėvų atžvilgiu, normatyvumo lygį. Didelė vertinimo dispersija (didelė standartinio nuokrypio reikšmė) nurodo, kad (ne)pritarimą galima laikyti galimų nuostatų išraiška, bet ne socialine norma (Herlofson et al., 2011, p. 25). Tuo tarpu maža vertinimo dispersija (maža standartinio nuokrypio reikšmė) rodo, kad „esamu klausimu visuomenėje stebimas konsensusas ir tokią solidarumo formą galima laikyti socialine norma“ (Kraniauskienė, 2013, p. 98). Nuostatos laikomos individualiais, o normos – bendrais įsitikinimais, kadangi jos reprezentuoja elgesio standartus, bendrus visuomenei, nepriklausomai nuo individualių ir šeiminių tyrimo dalyvių bruožų (Gans ir Silverstein, 2006).

Be bendros (ne)pritarimo teiginiams, susijusiems su suaugusių vaikų įsipareigojimais tėvams, analizės, disertacijoje pasitelkta Herlofson ir kt. (2011) pasiūlyta ir Lietuvoje anksčiau taikyta (Kraniauskienė, 2013)

¹³¹ Kategorijų sąrašas atitinka Česnuitytės (2020) publikacijoje taikytą klasifikaciją.

¹³² Detali vaikų priežiūros įsipareigojimų migracijos kontekste analizė atliekama Martinkėnės disertacijoje ir bendrose publikacijose (pvz., Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020).

metodika, leidžianti nustatyti familializmo indeksą. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Herlofson ir kt. (2011) tyrime buvo kaip koduojamas (ne)pritarimas teiginiams. Pirma, Herlofson ir kt. (2011) atsakymų variantai tyrimo dalyviams buvo pateikti nuo „visiškai nepritariu“ iki „visiškai pritariu“, o disertacijos tyrime naudotose apklausose – nuo „visiškai pritariu“ iki „visiškai nepritariu“. Antra, Herlofson ir kt. (2011) taikyta skalė nuo 0 iki 4, o disertacijoje analizuojamose apklausose – nuo 1 iki 5. Atsižvelgiant į tai, prieš skaičiuojant familializmo nuostatų indeksą, perkoduoti tyrimo dalyvių atsakymai: „visiškai sutinku“ perkoduotas iš 1 į 4, „sutinku“ perkoduotas iš 2 į 3, „nei sutinku, nei nesutinku“ perkoduotas iš 3 į 2, „nesutinku“ perkoduotas iš 4 į 1, o „visiškai nesutinku“ – iš 5 į 0. Trečia, Herlofson ir kt. (2011) ir Kraniauskienės (2013) tyrimuose apskaičiuojant familializmo indeksą pasitelkti 4 iš 5 teiginių, įtrauktų į disertacijoje analizuojamas apklausas, tad, siekiant palyginamumo, atsisakyta teiginio apie didesnius dukrų įsipareigojimus tėvams („jei tėvams reikia priežiūros, dukters turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs“). Įvertinus likusių keturių teiginių skalės patikimumą (*reliability*)¹³³, apskaičiuotas bendras teiginių, susijusių su suaugusių vaikų atsakomybe už tėvus, vertinimo vidurkis. Vertinant familializmo indekso lygį, atsižvelgiama į ankstesnių tyrimų rezultatus, vadovaujantis nuostata, kad kuo indekso reikšmė didesnė, tuo stipriau visuomenėje palaikoma nuostata, jog suaugę vaikai atsakingi už tėvus.

Kaip ir analizuojant dominuojančias nuostatas dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams, tiriant *pasirengimą padėti tėvams* pasitelkti standartiniai nuokrypiai, leidžiantys nustatyti (ne)pritarimo teiginiams, susijusiems su pasirengimu patirti finansinių, socialinių ir asmeninių sunkumų dispersiją. Didelė standartinio nuokrypio reikšmė rodytų, kad tyrimo dalyvių (ne)pritarimas pateiktiems teiginiams smarkiai varijuoja; maža standartinio nuokrypio reikšmė leistų teigti, kad pasirengimą padėti tėvams grindžia visuomenėje bendri arba dominuojantys įsitikinimai ir jis mažai tepriklauso nuo individualių tyrimo dalyvių bruožų. Įvertinus septynių teiginių skalės patikimumą (*reliability*)¹³⁴, apskaičiuotas bendras teiginių apie pasirengimo

¹³³ Keturių teiginių skalės (be trečiojo teiginio apie dukrų įsipareigojimus) Cronbach's Alpha = .820; penkių teiginių skalės Cronbach's Alpha = .774. Nors ir penkių teiginių skalė būtų tinkama indeksui kurti, indeksui sudaryti naudoti keturi teiginiai siekiant palyginamumo su ankstesniais tyrimais Lietuvoje (Kraniauskienė, 2013), Europoje (pvz., Meil, 2011; Muresan ir Haragus, 2015) bei indeksą išplėtojusiu autorių darbais (Herlofson et al., 2011).

¹³⁴ Septynių teiginių skalės Cronbach's Alpha = .946 (už .9 didesnė Cronbach's Alpha reikšmė laikoma puikia).

padėti tėvams vertinimo vidurkis. Vertinant pasirengimo padėti tėvams lygį, kaip ir suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus indekso atveju, vadovautasi nuostata, kad kuo indekso reikšmė didesnė, tuo stipresnis pasirengimas padėti.

Nerimas dėl tėvų (priežiūros). Lietuvos gyventojų nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis pirmiausia analizuotas pasitelkiant aprašomosios statistikos metodus. Vėliau, remiantis Cicirellio (1988) metodologija, taip pat apskaičiuotas nerimo dėl tėvų indeksas. Prieš sudarant indeksą, atlikta analizė (*principal component analysis*), siekiant įsitikinti, kad visi skalėje naudojami teiginiai gali būti laikomi vieno latentinio kintamojo išraiška¹³⁵. Prieš skaičiuojant vertinimų vidurkį, patikrintas skalės patikimumas¹³⁶. Kaip ir pasirengimo padėti tėvams atveju, vadovautasi nuostata, kad kuo indekso reikšmė didesnė, tuo stipresnis nerimo dėl tėvų lygis.

Atlikus pirminę nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, pasirengimo padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodiklių analizę, pasitelkti išvadų statistikos metodai, siekiant įvertinti ar šie rodikliai varijuoja ir kiek varijuoja priklausomai nuo individualių arba šeiminių bruožų bei migracijos patirties. Siekiant nustatyti, ar tarp kintamųjų yra statistiškai reikšmingas ryšys, ir statistiškai reikšmingų ryšių stiprumą, atlikta koreliacinė analizė. Ryšio stiprumui vertinti naudoti įvairūs koreliacijos koeficientai, priklausomai nuo kintamųjų tipo. Daugiausia naudoti Phi (ϕ) ir Kramer V (*Cramer's V*) koeficientai¹³⁷. Tais atvejais, kai imtis pakankamai didelė (pvz., į klausimą apie normatyvines nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai atsakė beveik visi respondentai), pasitelkta ir regresinė analizė.

Atskirų *kartų solidarumo* dimensijų analizei pirmiausia pasitelkti *aprašomosios statistikos metodai*. Naudota „egocentrinė“ perspektyva, pagal kurią apklausos respondentai laikomi pagrindu (*anchor*) ir vertikalūs bei

¹³⁵ Prieš analizuojant reprezentatyvios apklausos duomenis, patikrintos penkios PCA analizei atlikti reikalingos prielaidos: 1) kintamieji yra tinkamo tipo – ranginės matavimų skalės; 2) patikrinti statistiniai ryšiai tarp kiekvieno iš kintamųjų su kiekvienu iš likusių kintamųjų (iš viso 21 pora), visi ryšiai statistiškai reikšmingi; 3) Kaiser-Meyer-Olkin = .896 (> .8 laikoma „adekvačia“); 4) Bertlett's testo $p = .000$, – tai patvirtina, kad duomenis galima sutraukti; 5) nėra reikšmingų kraštutinių verčių (*outliers*). PCA patvirtino, kad tik vienas komponentas jungia visus teiginius. Visos prielaidos patikrintos ir prieš skaičiuojant nerimo dėl tėvų indeksą, naudojantis kvotinės apklausos duomenimis. Visos prielaidos patvirtintos (be to, Kaiser-Meyer-Olkin = .912 – net aukštesnė nei reprezentatyvios apklausos atveju).

¹³⁶ Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos atveju, šių septynių teiginių skalės patikimumas aukštas: Cronbach's Alpha = .992. Kvotinės tiesioginės migracijos patirties Lietuvos gyventojų apklausos patikimumas taip pat aukštas: Cronbach's Alpha = .902.

¹³⁷ Phi koeficientas naudotas keturlaukių kontingencijos lentelių atveju, o Kramer V – kategorinių kintamųjų kontingencijos lentelių atveju, nepriklausomai nuo kintamųjų reikšmių skaičiaus (Kramer V keturlaukėje kontingencijos lentelėje sutampa su Phi reikšme).

horizontalūs šeiminiai ryšiai analizuojami iš jų pozicijos (Hagestad, 2000; Puur et al., 2011). Pirmiausia identifikuota respondentų dalis, turinti vertikalių šeiminių ryšių, ir respondentų, turinčių horizontalių šeiminių ryšių, dalis. Pasitelkus aprašomosios statistikos metodus, analizuotas jų geografinis artumas (gyvena kartu arba netoli; gyvena kitoje Lietuvos dalyje ar užsienyje) tarp skirtingų diadų, jų bendravimo dažnis ir pobūdis, emocinis artumas ir konsensusas bei pagalbos srautai ir jų abipusiškumas. Analizė atlikta bendrai Lietuvos gyventojų populiacijai (N = 1 005, iš kurių 799 turi bent vieną kilmės šeimos narį) ir kvotinėje apklausoje dalyvavusių asmenų grupėms (N = 406, iš kurių 372 turi bent vieną kilmės šeimos narį).

Identifikuojant šeiminių ryšių tipus pasitelkta latentinių klasterių analizė, o analizuojant ryšius tarp tyrimo dalyvių bei jų šeimos narių bruožų ir identifikuotų šeiminių ryšių tipų naudoti išvadų statistikos metodai. Latentinių klasterių analizė (*latent class analysis*, arba LCA) leidžia analizuoti daugiadimenses ryšių kombinacijas ir identifikuoti asociacijas tarp matuojamų (*observed*) kategorinių kintamųjų per latentines klases (*unobserved latent classes*). Sudarant šeiminių ryšių tipologiją, įtraukti visi keturi diadų tipai: „respondentas(-ė)–motina“, „respondentas(-ė)–tėvas“, „respondentas(-ė)–brolis“ „respondentas(-ė)–sesuo“. Atmetus kartu su vienu iš kilmės šeimos narių gyvenančių respondentų atsakymus, atskirai analizuota bendra Lietuvos gyventojų populiacija ir kvotinėje apklausoje dalyvavusių tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų grupės. Analizė atlikta naudojant dichotomizuotus kintamuosius, be išankstinio latentinių klasių skaičiaus (Goodman, 1974). Siekiant identifikuoti šeiminių ryšių tipus, kiekviename modeliavimo žingsnyje buvo didinamas latentinių klasių skaičius. Vertinant skirtingo skaičiaus klasterių tinkamumą ryšiams klasifikuoti, atsižvelgta į LCA optimalaus modelio tinkamumo statistinius įverčius (L^2 , BIC, AIC kriterijus ir entropiją (*entropy*)). L^2 nurodo tinkamumą, atsižvelgiant į p reikšmę (pasiekus $p > .05$ reikšmę, rekomenduojama rinktis viena klase mažiau turintį LCA modelį). Modelių tinkamumas vertinamas atsižvelgiant ir į BIC ir AIC reikšmes: kuo mažesnės reikšmės, tuo labiau tinka; jeigu mažiausia BIC ir AIC reikšmė identifikuojama su skirtingą grupių (klasterių) skaičių turinčiais modeliais, renkamasi pagal BIC reikšmę. Entropijos reikšmė, artima 1, rodo aiškų klasių pasiskirstymą (*clear delineation to classes*), .8 reikšmė arba jai artima laikoma tinkama modeliui pasirinkti (Celeux ir Soromenho, 1996).

Lietuvos gyventojų ryšiams su kilmės šeima tirti pritaikius latentinių klasterių analizę, išskirtos keturios skirtingus santykių tipus nurodančios grupės (klasteriai): pirma, *glaudžių ryšių (tight-knit)*, antra, *artimų, bet*

geografiškai nutolusių ryšių (intimate-but-distant), trečia, *privalomųjų (obligatory)* ryšių, ketvirta, *atitrūkusių (detached)* ryšių tipai. Šios klasifikacijos tinkamumas, lyginant su kitomis, atsižvelgiant į LCA optimalaus modelio tinkamumui vertinti naudojamus statistinius įverčius, pateikiamas 9 lentelėje Prieduose. Kartų solidarumo dimensių koeficientai, naudoti tyrimo dalyvius priskiriant grupėms (klasteriams), pateikiami 10 lentelėje Prieduose. Kompleksiškai klasifikuojant *tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius* su kilmės šeimos nariais taip pat taikyta latentinių klasterių analizė. Išskirtos keturios skirtingus santykių tipus nurodančios grupės (klasteriai). Keturių tipų klasifikacijos tinkamumas, lyginant su kitomis klasifikacijomis, ir kartų solidarumo dimensių koeficientai pateikiami 11 ir 12 lentelėse Prieduose. Atlikus latentinių klasterių analizę ir išskyrus šeiminių ryšių tipus, pasitelkti išvadų statistikos metodai, siekiant įvertinti ar šių tipų paplitimas varijuoja ir kiek varijuoja priklausomai nuo individualių arba šeiminių bruožų bei migracijos patirties. Siekiant nustatyti, ar tarp kintamųjų yra statistiškai reikšmingas ryšys, ir ryšio stiprumą, atlikta koreliacinė analizė¹³⁸.

Reikšmingų asmenų tinklų bendrų bruožų analizei pasitelkti aprašomosios statistikos metodai. Duomenys apie kiekvieną reikšmingą asmenį buvo renkami kiekvieną jų fiksuojat atskirai (pirma nurodomas vardas sudarant sąrašą, vėliau pateikiami svarbiausi bruožai), o pirminiame duomenų masyve jie buvo sudėliojami pagal tyrimo dalyvius. Detaliau analizuojant reikšmingų asmenų tinklus (pagal ryšių geografiją, pobūdį, lytį ir pagalbos potencialą), pasinaudota SPSS VARTOCASES funkcija, leidžiančia duomenų masyvą organizuoti ne pagal tyrimo dalyvius, o pagal paminėtus reikšmingus asmenis. Klausimas apie pagalbos lūkesčius (tėvams prireikus priežiūros) atskirų tinklo narių atžvilgiu pasirinktas kaip organizuojantis klausimas. Duomenų analizei pasitelkti aprašomosios ir išvadų statistikos metodai.

2.5 Disertacijos tyrimo apribojimai

Disertacijos tyrimo apribojimai susiję su duomenų rinkimo ir analizės metodais bei tyrimo imtimi.

¹³⁸ Kadangi daugeliu atveju analizuojant šeiminių ryšių tipų paplitimą pagal atskiras diadas imtis palyginti maža (pvz., kvotinės apklausos respondentų ryšius su kilmės šeimos nariais, diadų skaičius varijavo nuo 91 iki 211 diadų), regresinės analizės taikymo galimybės ribotos.

Vienas iš disertacijos tyrimo apribojimų tas, kad tiek kartų solidarumas, tiek reikšmingų asmenų tinklai analizuojami tik iš vieno asmens (*ego*) perspektyvos. Ankstesni kartų solidarumo tyrimai (žr. 1.1.2 skyrių), į kuriuos įtraukiami keli šeimos nariai, atskleidžia, kad santykių vertinimas gali skirtis žiūrint iš skirtingų diadų sudarančių asmenų pozicijos, ypač suaugusių vaikų-tėvų diadose. Pastebima, kad vyresnės kartos linkusios pozityviau vertinti šeimos santykius su jaunesnėmis kartomis. Santykių vertinimas gali skirtis ir žiūrint iš skirtingų reikšmingų asmenų tinklą sudarančių asmenų perspektyvos, kaip rodo ankstesni reikšmingų asmenų tinklų tyrimai (žr. 1.2.2 skyrių), tad pasirinkimas analizuoti tik iš *ego* perspektyvos (neįtraukiant *alters*) taip pat apriboja galimybes matyti tuos pačius santykius iš skirtingų diadų žiūros taškų. Nors tyrimas būtų išsamesnis neapsiribojant *ego* perspektyva, respondentų įvairovės didinimas reikalautų daug sudėtingesnio tyrimo dizaino ir išteklių, kurie nėra prieinami per mokslo finansavimo schemas Lietuvoje.

Reprezentatyvioje Lietuvos gyventojų apklausoje dalyvavo 1 005 asmenys ir bendra tyrimo imtis yra adekvati tokio pobūdžio apklausai. Vis dėlto, analizuojant duomenis atskirais pjūviais, susijusiais su migracijos patirtimi, tyrimo imtis apriboja išvadų statistikos metodų taikymo galimybes. Iš Lietuvos gyventojų tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis lygi 7.2 proc., – nepakankama detalesnei analizei. Tad tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų atsakymų analizė galima tik pasitelkus kvotinės apklausos duomenis ir nėra tiesiogiai palyginama su bendra populiacija. Lietuvos gyventojų, šeimoje turinčių netiesioginės tarptautinės migracijos patirties (turi išvykusį šeimos narių), dalis reprezentatyvioje Lietuvos gyventojų apklausoje lygi 18.6 procento. Toks tyrimo dalyvių skaičius leidžia palyginti respondentų atsakymus per užsienyje gyvenančių šeimos narių turinčiųjų ir neturinčiųjų prizmę, tačiau apriboja galimybes atlikti sudėtingesnius skaičiavimus.

Kvotiniame tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių asmenų tyrime dalyvavę Lietuvos gyventojai išsiskiria iš bendros populiacijos, kadangi tikslingai apklausti nepilnamečių vaikų, kurie liko Lietuvoje vienam iš tėvų emigravus, turintys respondentai, arba tėvus, kuriems reikalinga priežiūra, turintys asmenys, bent 6 mėn. gyvenę užsienyje. Tai specifinės grupės, kurias svarbiausia analizuoti tiriant kartų solidarumą, tačiau negalima generalizuoti rezultatų ir taikyti jų visai tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų populiacijai, kadangi ne visi turi vaikų ir ne visų tėvams reikalinga priežiūra.

Palyginti maža kvotinės apklausos imtis ($N = 405$) ir palyginti maža tėvų priežiūros įsipareigojimų turinčiųjų dalis ($N = 129$) apriboja galimybes tam tikrais pjūviais pasitelkti išvadų statistiką (pvz., tik turinčiųjų tėvus, kuriems reikalinga priežiūra, analizė). Kvotinės apklausos duomenų analizė atliekama bendrai; kur randama statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių, ten disertacijoje pateikiama papildomos informacijos.

Kartų solidarumo tipologinė analizė atlikta remiantis tradicine kartų solidarumo tipologija, nepaisant pačių autorių pasiūlytų naujų tyrimo instrumentų, į kartų solidarumo tipologijos tyrimus įtraukiančių ir konflikto dimensiją (pvz., Guo, Chi ir Silverstein, 2012). Į 2017–2019 m. tyrimą įtrauktas papildomas metodologinis instrumentas, leidžiantis įvertinti suaugusių vaikų santykių su motina ir tėvu (atskirai) intymumą ir konfliktiškumą (bei žavėjimąsi). Nepaisant tyrimo dizaino panašumo į Guo et al. (2012), intymumo ir konfliktiškumo skalės ir klausimų formuluotės skiriasi. Atsižvelgiant į tai, koncentruotasi į ankstesniuose tyrimuose patikrintas ir tarptautinio tyrimo „Vaikas kaip vertybė – kartų solidarumas“ metodologiniuose instrumentuose naudojamas klausimų formuluotes, leidžiančias nustatyti ryšių tipologiją pagal Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologinius nurodymus.

Kartų solidarumo tipologinė analizė sudaryta iš duomenų masyvo pašalinus gyvenančiuosius kartu su tėvais, gyvenimą kartu laikant atskira kartų solidarumo forma (Hārāguš, 2019; Silverstein ir Bengtson, 1997). Ši duomenų analizės prieiga taikyta atsižvelgiant į Silversteino ir Bengtsono metodologinius nurodymus. Kartu su tėvais gyvenančiųjų atsakymai analizuojami atskirai, aptariant solidarumo tarp kartų bruožus, priklausomai nuo šeiminių ryšių geografijos (žr. 3.1.4 skyrių). Analizuojant reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenis, respondentų atsakymai apie kitoje Lietuvos dalyje gyvenančius ir užsienyje gyvenančius tėvus, brolius ir (arba) seseris taip pat analizuojami bendrai, atsižvelgiant į metodologinius nurodymus ir ribotą tyrimo imtį (tik 1.6 proc. motiną turinčių respondentų nurodė, kad ji gyvena užsienyje; 3.3 proc. turi užsienyje gyvenantį tėvą; 12.6 proc. – seserį; 9.3 proc. – brolį). Tokia pati prieiga taikoma ir sudarant šeiminių ryšių tipologiją, remiantis kvotinės Lietuvos gyventojų, turinčių tiesioginės tarptautinės migracijos patirties, duomenų analize.

3. SUAUGUSIŲ VAIKŲ–TĖVŲ RYŠIŲ MIGRACIJOS KONTEKSTE ANALIZĖ: KARTŲ SOLIDARUMO RAIŠKA IR REIKŠMINGŲ ASMENŲ PASITELKIMO TĖVŲ PRIEŽIŪRAI POTENCIALAS

3.1 Kartų ryšiai ir jų raiška migracijos kontekste

3.1.1 Šeiminių ryšių struktūra ir geografija

Prieš imantis detalios kartų solidarumo analizės, svarbu trumpai pristatyti *struktūrinę kartų solidarumo dimensiją* – šeiminių ryšių struktūrą ir šių ryšių geografiją. Siekiama atskleisti: kiek kilmės šeimos narių turi Lietuvos gyventojai? Ar skiriasi ir kaip skiriasi migracijos patirties šeimoje turinčių ir neturinčių Lietuvos gyventojų šeiminiai ryšiai ir jų geografija? Atsakymai į šiuos klausimus leidžia pristatyti tyrimo dalyvius ir jų šeiminius ryšius bendrai bei migracijos kontekste.

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos (2018), duomenų analizė (plačiau apie duomenų rinkimo ir analizės metodus žr. 2.3 ir 2.4 skyrius) atskleidė, kad kas antras Lietuvos gyventojas turi gyvą motiną (50.6 proc.) ir tik kas trečias – gyvą tėvą (36.6 proc.). Bendrai 539 apklaustieji (53.6 proc.) turi gyvą bent vieną iš tėvų. Iš jų dauguma nurodė, kad turi abu tėvus, trečdalis – tik motiną ir palyginti nedidelė dalis – tik tėvą (žr. 1 lentelę). Kaip ir galima tikėtis, abu tėvus arba bent vieną iš tėvų turintys respondentai yra jaunesni (vidutinis amžius – 32.3 metai), lyginant su bendra reprezentatyvioje apklausoje dalyvavusia Lietuvos gyventojų populiacija (vidutinis amžius – 48.7 metai).

Kartu su motina gyvena trečdalis turinčiųjų bent vieną iš tėvų (31.4 proc.), šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis gyvena kartu su tėvu (27.4 proc.)¹³⁹. Turintieji abu tėvus šiek tiek dažniau gyvena su motina (33.0 proc.) negu tėvu (29.3 proc.). Tai atitinka ir bendras kitų šalių tendencijas, kai tėvų skyrybų arba partnerystės iširimo atveju suaugę vaikai ne tik lieka gyventi su motina vaikystėje ir (arba) jaunystėje, bet ir dažniau gyvena kartu su motina, tėvams sulaukus vyresnio amžiaus (Hărăguș, 2019). Remiantis reprezentatyvios apklausos duomenimis, su tėvais arba vienu iš tėvų dažniausiai gyvena jauniausi tyrimo dalyviai (daugiausia 18–29 m. amžiaus), (dar) nedirbantys,

¹³⁹ Detalesnė informacija apie minėtosios reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos imtį ir tiesioginę bei netiesioginę Lietuvos gyventojų migracijos patirtį pateikiama 2.3 skyriuje.

(dar) nesukūrę savo šeimos (neturintys sutuoktinių arba partnerių, savo vaikų), palyginti žemesnio išsilavinimo (ISCED 0-2) ir dažniau kaimo arba didmiesčio gyventojai nei gyvenantys mieste. Tai atitinka ir kitų šalių atliktuose tyrimuose užfiksuotas tendencijas (Hărăguș, 2019; Isengard, 2013; Isengard ir Szydlik, 2012). Pavyzdžiui, pastebima, kad išsilavinę asmenys paprastai būna labiau mobilūs ir paprastai gyvena toliau nuo tėvų (Kalmijn, 2006).

1 lentelė. Kilmės šeimos struktūra (skaičiais ir procentais nuo apklaustųjų ir nuo turinčių bent vieną iš tėvų ir (arba) bent vieną iš brolių ir seserų)

	Dalis nuo visų respondentų (N = 1 005)		Dalis nuo turinčių bent vieną iš tėvų (N = 539)	
	N	%	N	%
Turi tėvus arba vieną iš tėvų (N = 539)				
Turi abu tėvus.....	336	33.4	336	62.3
Turi tik motiną.....	170	16.9	170	31.5
Turi tik tėvą.....	33	3.3	33	6.1
(Neturi nei motinos, nei tėvo).....	466	46.4		
Turi bent vieną brolių ir (arba) seserį (N = 642)				
			Dalis nuo turinčiųjų bent vieną iš brolių arba seserų (N = 642)	
Turi ir seserį(-ų), ir brolių(-ių).....	149	14.8	149	23.2
Turi tik seserį(-ų).....	254	25.3	254	39.6
Turi tik brolių(-ių).....	239	23.8	239	37.2
(Neturi nei brolių, nei seserų).....	363	36.1		

Šaltinis: Lietuvos gyventojų reprezentatyvi apklausa, 2018, N = 1 005.

Be palyginti didelio skaičiaus gyvenančiųjų kartu su tėvais arba vienu iš tėvų, kas antras respondentas nurodė, kad gyvena tame pačiame mieste kaip ir tėvai (49.8 proc. tame pačiame kaip motina ir 48.4 proc. kaip tėvas). Šioje grupėje labiausiai išskiria vidutinio amžiaus (30–49 m.) respondentai (dažniausiai jau sukūrę savo šeimas ir turintys savo vaikų). Nors kartu su tėvais arba vienu iš tėvų pastarieji gyvena palyginti retai (13.8 proc. gyvena su motina ir 8.8 proc. – su tėvu), tačiau būtent ši amžiaus grupė dažniausiai gyvena tame pačiame mieste arba rajone kaip motina (66.3 proc.) arba tėvas (69.4 proc.).

Tame pat mieste arba rajone kaip ir tėvai taip pat palyginti dažnai gyvena ir vyriausi tyrimo dalyviai (50 m. amžiaus ir vyresni), kurių abu arba vienas iš tėvų gyvi. Iš šiai amžiaus grupei priklausančių reprezentatyvios apklausos dalyvių, 57.5 proc. nurodė, kad gyvena tokiu atstumu nuo savo motinų (N = 87) ir 65.5 proc. – nuo savo tėvų (N = 29). Taigi bendrai tik nedidelė

dalį šios amžiaus grupės respondentų vis dar turi gyvus tėvus arba bent vieną iš tėvų, kas nėra netikėta atsižvelgiant į vidutinę Lietuvos gyventojų gyvenimo trukmę. Visgi svarbu pabrėžti, kad, lyginant su vidutinio amžiaus gyventojais, didesnė dalis 50 m. ir vyresnių tyrimo dalyvių gyvena kartu su tėvais arba vienu iš jų: 23.0 proc. vyresnio amžiaus asmenų, kurių motina gyva, nurodė gyvenantys kartu su ja ir 10.3 proc. turinčiųjų tėvą nurodė gyvenantys kartu su tėvu. Gyvenimą kartu šiuo atveju pirmiausia galima sieti su (atsiradusiais) pagalbos arba priežiūros poreikiais. Plačiau pagalbos srutai tarp kartų analizuojami vėlesnėje disertacijos dalyje (žr. 3.1.4 skyrių).

Kitoje Lietuvos dalyje nei motina ir (arba) tėvas bendrai gyvena tik 16.5 proc. (su motina) ir 17.7 proc. (su tėvu) respondentų. Toli nuo tėvų gyvenančiųjų dalis mažai varijuoja priklausomai nuo tyrimo dalyvių amžiaus. Tik labai nedidelė dalis apklaustųjų teigė, kad vienas iš tėvų gyvena užsienyje (1.6 proc. nurodė, kad užsienyje gyvena motina ir 3.2 proc. – tėvas) (žr. 2 lentelę)¹⁴⁰. Tai rodo, kad Lietuvos gyventojai turi nemažai galimybių palaikyti artimus ryšius su abiem tėvais arba vienu iš tėvų ir tik palyginti nedidelę dalį suaugusių vaikų ir jų tėvus skiria didelis atstumas (šalies viduje arba už jos ribų).

2 lentelė. Atstumas tarp Lietuvos gyventojų ir jų motinos, tėvo, sesers ir (arba) brolio (skaičiais ir procentais)

	Ryšiai su motina (N = 506)		Ryšiai su tėvu (N = 368)		Ryšiai su seserimi (N = 392)		Ryšiai su broliu (N = 379)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gyvena kartu.....	159	31.4	101	27.4	23	5.9	15	4.0
Artimi kaimynai.....	20	4.0	12	3.3	11	2.8	8	2.1
Ne daugiau kaip 15 min. pėsčiomis.....	57	11.3	34	9.2	49	12.5	27	7.1
Daugiau kaip 15 min., bet tame pačiame mieste, rajone.....	176	34.8	131	35.6	119	30.3	135	35.6
Kitoje Lietuvos dalyje...	83	16.4	65	17.7	135	34.4	149	39.3
Užsienyje.....	8	1.6	12	3.3	49	12.6	35	9.3
N/N.....	3	0.6	13	3.5	6	1.5	10	2.6

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

¹⁴⁰ Tolesnėje reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos analizėje kategorijos „kitoje Lietuvos dalyje“ ir „užsienyje“ analizuojamos kartu dėl per mažos imties.

Analizuojant kartų solidarumą svarbu atsižvelgti ne tik į vertikalius, bet ir į horizontalius šeiminius ryšius, kadangi vienu ryšių intensyvumas gali būti susijęs su kitų pobūdžiu (Silverstein ir Giarrusso, 2010). Remiantis ankstesniais tyrimais, emigracijos atveju šalyje likę gyventi seserys ir broliai neretai prisiima tėvų priežiūros išpareigojimus (Kordasiewicz et al., 2017).

Remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, apytiksliai du iš trijų respondentų (63.9 proc.) teigė, kad turi arba bent vieną brolių, arba bent vieną seserį¹⁴¹ (žr. 1 lentelę). Bent vieną seserį turi 40.1 proc. apklaustųjų ir 37.7 proc. – bent vieną brolių. Tai rodo, kad bent du trečdaliai Lietuvos gyventojų galėtų (potencialiai) pasiremti bent vienu iš kilmės šeimos narių ir dalytis priežiūros išpareigojimus, pablogėjus tėvų ar vieno iš jų sveikatai.

Kaip rodo ankstesni tyrimai, analizuojant galimybes dalytis priežiūros išpareigojimus su seserimis arba broliais, svarbu atsižvelgti ir į šių ryšių geografiją (Kordasiewicz et al., 2017). Remiantis reprezentatyvia Lietuvos gyventojų apklausa, palyginti didelė dalis Lietuvos gyventojų įsikūrę kitoje šalies dalyje negu seserys (34.4 proc.) arba broliai (39.3 proc.). Taip pat apytikriai vienas iš dešimties apklaustųjų nurodė, kad jų (vyriausia) sesuo (12.6 proc.) arba (vyriausias) brolis (9.3 proc.) gyvena ne Lietuvoje (žr. 2 lentelę). Tai rodo, kad palyginti didelė dalis Lietuvos gyventojų patys yra mobilūs (pvz., persikelia gyventi į kitą šalies dalį nei kilmės šeima) arba turi mobilių šeimos narių (pvz., brolių arba seserų, gyvenančių kitoje šalies dalyje arba užsienyje).

Didelį tarptautinį mobilumą liudija ir tai, kad bendrai 18.6 proc. Lietuvos gyventojų turi užsienyje gyvenančių šeimos narių¹⁴². Be to, 35.6 proc. apklaustųjų nurodė užsienyje turintys giminių, 33.3 proc. – draugų ir 41.1 proc. – pažįstamų. Tik 23.6 proc. Lietuvos gyventojų teigė, kad neturi nei šeiminių, nei giminystės, nei kitais ryšiais susijusių asmenų, gyvenančių užsienyje. Tai rodo, kad palyginti daugelį šeimų Lietuvoje tiesiogiai arba netiesiogiai yra paveikusi tarptautinė migracija.

Migracijos mastą atskleidžia ir tai, kad didelis skaičius Lietuvos gyventojų nurodė, jog jie arba jų artimieji anksčiau gyveno užsienyje: 7.6 proc.

¹⁴¹ Iš jų 23.2 proc. turi ir seserį(-ų) ir brolių(-ių), 39.6 proc. turi tik seserį(-ų) ir 37.2 proc. turi tik brolių(-ių). Šiek tiek daugiau nei vienas trečdalis apklausos dalyvių (36.1 proc.) nurodė, kad ne(be) turi nei sesers(-ų), nei brolio(-ių).

¹⁴² Užduodant klausimą apie šeimos narių migraciją, tyrimo dalyviams nebuvo pateikiamas šeimos narių apibrėžimas, tad atsakydami į šį klausimą jie vadovavosi asmenine šeimos samprata.

reprezentatyvios apklausos dalyvių nurodė, kad anksčiau užsienyje gyveno patys, 5.1 proc. teigė, kad užsienyje anksčiau gyveno jų sutuoktinis(-ė) arba partneris(-ė) arba kiti šeimos nariai (19.3 proc.) (žr. 7 lentelę Prieduose). Įdomu, kad tik nedidelė dalis apklaustųjų nurodė, kad jų tėvai buvo anksčiau išvykę gyventi į užsienį.

Papildomos informacijos apie užsienyje anksčiau gyvenusių ir į Lietuvą grįžusių gyventojų kilmės šeimos bruožus bei šių ryšių geografiją suteikia 2018 m. rugpjūtį atliktos kvotinės apklausos duomenys (plačiau apie duomenų rinkimo ir analizės metodus žr. 2.3 ir 2.4 skyrius). Remiantis šia apklausa, abu gyvus tėvus arba bent vieną iš tėvų turi atitinkamai 43.3 proc. ir 37.7 proc. į Lietuvą iš užsienio grįžusių gyventi asmenų¹⁴³. Panašiai kaip ir reprezentatyvios apklausos atveju, daugiau kvotinės apklausos dalyvių turi gyvą motiną (74.6 proc.) nei gyvą tėvą (49.8 proc.). Apskritai bent vieną iš tėvų turi didesnė dalis kvotinės apklausos dalyvių negu bendra Lietuvos gyventojų populiacija, o tai galima paaiškinti pirmiausia jaunesniu kvotinės apklausos dalyvių amžiumi (vidurkis = 41.49; mediana = 41.00), lyginant su reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių amžiumi (vidurkis = 48.68; mediana = 49.00)¹⁴⁴. Tai tik dar kartą patvirtina, kad jaunesnės gyventojų kohortos pasižymi didesniu mobilumu.

Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai (grįžę gyventi į Lietuvą) kartu su tėvais arba vienu iš tėvų gyvena taip pat dažnai kaip ir bendra Lietuvos populiacija (30.0 proc. gyvena su motina, 27.2 proc. gyvena su tėvu). Trečdalis gyvena netoli (tame pat mieste arba rajone) ir nedidelė dalis gyvena kitoje Lietuvos dalyje nei tėvai. Tik pavieniai tiesioginės migracijos patirties turintys respondentai nurodė, kad jų motina arba tėvas gyvena užsienyje (žr. 3 lentelę).

Analizuojant atstumą tarp į Lietuvą gyventi grįžusių suaugusių vaikų, dalyvavusių kvotinėje apklausoje, ir tėvų Lietuvoje, svarbu atsižvelgti į tyrimo dalyvių amžių. Kaip ir bendroje populiacijoje, taip ir tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių tyrimo dalyvių tarpe kartu su tėvais dažniausiai gyvena jauniausi respondentai: 56.3 proc. į Lietuvą grįžusių gyventi jaunesnių nei 30 m. amžiaus asmenų nurodė gyvenantys su motina ir 51.3 proc. – su tėvu. Atitinkamai tarp gyvenančiųjų su tėvais arba vienu iš tėvų didesnė dalis

¹⁴³ 19 proc. kvotinės apklausos dalyvių nurodė, kad jo(s) abu tėvai mirė.

¹⁴⁴ Atskirai analizuojant mažamečių vaikų turinčių respondentų (N = 306) ir migracijos patirties turinčių asmenų, kurių tėvams reikalinga priežiūra, (N = 100) duomenis, galima matyti panašias tendencijas (žr. paskutinius du stulpelius 13 lentelėje Prieduose).

neturinčių sutuoktinio arba partnerio, neturinčių savo vaikų, nedirbančių ir žemesnio išsilavinimo tyrimo dalyvių.

3 lentelė. Atstumas tarp tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir motinos, tėvo, sesers ir (arba) brolio (skaičiais ir procentais)

	Su motina (N = 303)		Su tėvu (N = 202)		Su seserimi (N = 172)		Su broliu (N = 143)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gyvena kartu.....	91	30.0	55	27.2	2	1.2	6	4.2
Artimi kaimynai.....	22	7.3	13	6.4	6	3.5	4	2.8
Ne daugiau kaip 15 min. pėsčiomis.....	49	16.2	26	12.9	34	19.8	17	11.9
Daugiau kaip 15 min., bet tame pačiame mieste, rajone.....	100	33.0	66	32.7	53	30.8	49	34.3
Kitoje Lietuvos dalyje...	38	12.5	32	15.8	45	26.2	47	32.9
Užsienyje.....	2	0.7	2	1.0	31	18.0	18	12.6
N/N.....	1	0.3	8	4.0	1	0.6	2	1.4

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Su tėvais arba vienu iš tėvų taip pat palyginti dažnai gyvena vyriausi kvotinės apklausos dalyviai: 40.0 proc. nurodė gyvenantys su savo motina (N = 55), 42.3 proc. – su tėvu (N = 26). Nors bendrai šiai amžiaus grupei priklausančių kvotinio tyrimo dalyvių yra palyginti nedaug, būtent ši grupė dažniau nei kitos į Lietuvą grįžo gyventi su tėvais arba vienu iš tėvų, turinčių priežiūros poreikių. Įdomu ir tai, kad statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas tarp gyvenimo kartu su tėvais ir kvotinės apklausos dalyvių lyties¹⁴⁵: apklausoje dalyvavusios moterys (43.6 proc.) dažniau nei vyrai (15.8 proc.) gyvena kartu su motina¹⁴⁶; daugiau moterų (38.2 proc.) nei vyrų (20.0 proc.) nurodė gyvenančios su tėvu¹⁴⁷.

Lyginant su bendra Lietuvos gyventojų populiacija, iš užsienio grįžę asmenys šiek tiek dažniau gyvena arčiau savo (vyriausios) sesers arba

¹⁴⁵ Analizuojant reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenis pastebėta, kad su tėvais dažniau nei moterys gyvena vyrai, tačiau ryšys nebuvo statistiškai reikšmingas.

¹⁴⁶ $p = .000$, Kramer $V = 304^{***}$, $df = 2$.

¹⁴⁷ Lyginant su ryšiu tarp atstumo iki motinos ir tyrimo dalyvio(-ės) lyties, ryšys tarp atstumo iki tėvo ir tyrimo dalyvio(-ės) lyties silpnesnis, tačiau statistiškai reikšmingas: $p = .019$, Kramer $V = .202^*$, $df = 2$.

(vyriausio) brolio. Šiek tiek didesnė dalis turi užsienyje gyventi likusių seserų arba brolių¹⁴⁸. Tai, viena vertus, rodo, kad grįžusieji renkasi gyventi arčiau artimųjų. Kita vertus, didesnė dalis persikeldami gyventi į Lietuvą kaip tik geografiškai nutolsta nuo savo seserų arba brolių, likusių kitoje šalyje. Tad nors daugelis grįžusiųjų patys gyvena palyginti arti tėvų, nemažai jų ir jų seserų arba brolių yra skiriami didelio geografinio atstumo, kas gali lemti didesnę priežiūros išpareigojimų dalį arčiau gyvenantiems (ateityje).

3.1.2 Suaugusių vaikų išpareigojimai tėvams ir jų raiška migracijos kontekste

Kaip jau minėta teorinėje disertacijos dalyje, geografinis atstumas laikomas vienu iš pagrindinių aspektų, nuo kurio priklauso vienu šeimoms narių galimybės teikti pagalbą kitiems (Szydlik, 2016). Tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali keisti tiek užsienyje gyvenančių, tiek Lietuvoje likusių šeimoms narių nuostatas dėl šeiminių išpareigojimų (Krzyżowski, 2014). Atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių geografiją ir didelį mobilumą, svarbu analizuoti, ar atstumas paveikia ir kiek paveikia šeiminius išpareigojimus ir šeiminius ryšius.

Šioje disertacijos dalyje pirmiausia analizuojamos Lietuvos gyventojų vertybinės nuostatos dėl suaugusių vaikų išpareigojimų tėvams (vadinamos *familializmo* nuostatomis), kurios leidžia įvertinti *normatyvinio solidarumo* lygį šalyje. Siekiama atskleisti vertybinių nuostatų dėl šeiminių išpareigojimų vyresnei kartai stiprumą (žr. 3.1.2.1 poskyrį), nerimo dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimo jiems padėti lygį (žr. 3.1.2.2 poskyrį), atsižvelgiant į lyčių dimensiją (žr. 3.1.2.3 poskyrį) ir šeiminių ryšių geografiją (žr. 3.1.2.4 poskyrį). Skyrius baigiamas analizės rezultatų apibendrinimu, juos siejant su teoriniu kontekstu bei kitų vertybines nuostatas dėl išpareigojimų vyresnei kartai bei *familializmo* lygiu šalyje susijusį pagalbos potencialą (migracijos kontekste) tyrinėjusių autorių išvalgomis (žr. 3.1.2.5 poskyrį).

¹⁴⁸ Palyginti didelė kvotinės apklausos dalyvių dalis nurodė, kad užsienyje anksčiau gyveno sutuoktinis(-ė) arba partneris(-ė) (21.9 proc.), kiti šeimos nariai (20.7 proc.). Grįžusieji, lyginant su bendra populiacija, artimoje aplinkoje turi daugiau užsienyje gyvenančių asmenų: 21.9 proc. nurodė, kad užsienyje gyvena šeimos nariai, 31.3 proc. – giminės, 56.7 proc. – draugai ir 51.2 proc. – pažįstami. Tik 0.2 proc. grįžusiųjų teigė, kad niekas iš šeimos, giminių, draugų ar pažįstamų negyvena užsienyje.

3.1.2.1 Vertybinės nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams

Ar Lietuvos gyventojų deklaruojamas vertybinės nuostatas galima laikyti socialine norma? Kiek jos varijuoja priklausomai nuo Lietuvos gyventojų sociodemografinių bruožų? Atsakymų į šiuos klausimus ieškoma šiame poskyryje.

Manoma, kad šalies gyventojų nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams liudija bendras visuomenės vertybes (Gans ir Silverstein, 2006). Stiprus pritarimas tokioms nuostatomis atskleidžia aukštą *familializmo* lygį šalyje (Kraniauskienė, 2013) bei vertybinį nusiteikimą prisiimti priežiūros įsipareigojimus ateityje (Bonvalet ir Ogg, 2007; Dykstra et al., 2014).

Anksčiau Lietuvoje atlikti vertybinių nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams tyrimai (Gedvilaitė-Kordušienė, 2013; Kraniauskienė, 2013) atskleidė, kad 2009 m. dauguma šalies gyventojų pagalbą tėvams senatvėje laikė vaikų pareiga. Naujausias vyresnių nei 50 m. amžiaus asmenų priežiūros lūkesčių tyrimas 2015–2016 m. užfiksavo, kad ši amžiaus grupė stipriai pritaria familialistinėms nuostatomis (Žalimienė et al., 2019).

Rengiant disertaciją atlikta reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos (2018) duomenų analizė parodė, kad ne tik vyresnio amžiaus gyventojai, bet ir bendra Lietuvos populiacija toliau tvirtai laikosi nuostatos, jog suaugę vaikai turi padėti tėvams. Nuostatos mažai varijuoja priklausomai nuo tyrimo dalyvių amžiaus¹⁴⁹.

Labiausiai Lietuvos gyventojai sutinka su teiginiu, kad prireikus jaunesnė karta turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, kaip galima matyti iš mažiausios vidurkio reikšmės 4 lentelėje. Atsižvelgiant į naudotą skalę (1 reiškia visišką pritarimą, o 5 – visišką nepritarimą), kuo mažesnis vidurkis – tuo didesnis pritarimas (analizės metodai pristatomi 2.4 skyriuje). Teiginiui, kad jaunesnė karta atsakinga už vyresnės kartos priežiūrą, pritarė daugiau kaip du trečdaliai apklaustųjų (žr. 4 pav.).

Remiantis pritarimo atskiriems teiginiais vidurkiu (žr. 4 lentelę), Lietuvos gyventojai taip pat palyginti tvirtai įsitikinę, kad suaugę vaikai turėtų padėti tėvams finansiškai ir priimti juos gyventi kartu, jei tėvai nebegali savimi pasirūpinti. Šiems teiginiais pritarė daugiau negu pusė respondentų (atitinkamai 61.2 proc. ir 57.8 proc.) (žr. 4 pav.).

¹⁴⁹ Statistiškai reikšmingas ryšys nenustatytas. Plačiau naudoti duomenų analizės metodai pristatomi 2.4 skyriuje.

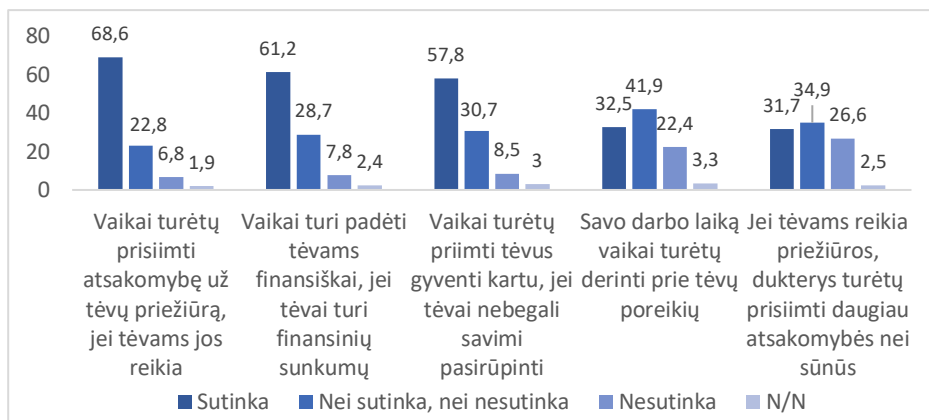
4 lentelė. Familialistinės nuostatos Lietuvoje 2018 m.: pritarimas teiginiams apie suaugusių vaikų įsipareigojimus tėvams (vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai)

Familialistinės nuostatos	N	Vidurkis	Standartinis nuokrypis ¹⁵⁰
Vaikai turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, jei tėvams jos reikia.	986	2.22	.84
Vaikai turi padėti tėvams finansiškai, jei tėvai turi finansinių sunkumų.	981	2.36	.84
Vaikai turėtų priimti tėvus gyventi kartu, jei tėvai nebegali savimi pasirūpinti.	975	2.38	.86
Savo darbo laiką vaikai turėtų derinti prie tėvų poreikių.	972	2.88	.94
Jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs.	973	3.01	1.05

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: skaičiuojant vidurkius, naudotasi 1–5 vertinimo skale (1 reiškia visišką pritarimą, o 5 – visišką nepritarimą). Mažesnis vidurkis reiškia didesnį pritarimą konkrečiam teiginiui. Prie kiekvieno teiginio pateiktas N rodo nuomonę apie šį teiginį išreiškusių respondentų skaičių, atmetus vertinimo nepateikusiuosius.

4 pav. Familialistinės nuostatos Lietuvoje 2018 m.: pritarimas teiginiams apie suaugusių vaikų atsakomybę už tėvus (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: atsakymai pateikti apibendrintai, sujungiant atsakymų variantus „visiškai sutinku“ su „sutinku“ bei „visiškai nesutinku“ su „nesutinku“.

Pritarimas likusiems dviem teiginiams, padedantiems nustatyti įsitikinimus apie įsipareigojimus vyresnei kartai, mažesnis, kaip galima matyti iš aukštesnių vidurkio reikšmių 4 lentelėje (kuo vidurkio reikšmės aukštesnės

¹⁵⁰ Standartinis nuokrypis įtrauktas, atsižvelgiant į Herlofson ir kt. (2011) metodologiją.

– tuo didesnis nepritarimas). Tik apie trečdalis apklaustųjų (32.5 proc.) sutiko, kad vaikai turėtų derinti savo darbo laiką prie tėvų poreikių. Panaši dalis (31.7 proc.) manė, kad dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs, tėvams prireikus priežiūros. Kaip galima matyti iš 4 pav., šiam teiginiui nepritarė net penktadalis apklausos dalyvių, o didžiausia dalis neišreiškė aiškios pozicijos. Tai rodo didesnę nuomonių variaciją ir ne tokias tvirtas nuostatas dėl darbo laiko derinimo bei skirtingų įsipareigojimų priklausomai nuo lyties, lyginant su įsitikinimais apie bendrus įsipareigojimus tėvams, finansinę pagalbą ir (apsi)gyvenimą kartu su tėvais.

Suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus indeksas, apskaičiuotas remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, leidžia palyginti pritarimo familialistinėms nuostatomis lygį 2018 m. su ankstesniais metais (2009). Kaip galima matyti iš 5 lentelės, indekso reikšmė išlieka panaši.

5 lentelė. Suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus indeksas Lietuvoje 2018 m. ir 2009 m.¹⁵¹

	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
2018	2.54	.71
2009	2.47	.50

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: 2009 m. indekso reikšmė apskaičiuota Kraniauskienės (2013, p. 104), remiantis „Lyčių ir kartų“ tyrimo duomenimis, Lietuvoje surinktais 2009 m. (N = 5 730).

Kuo vidurkis didesnis, tuo labiau pritarimas gali būti laikomas nuostata; kuo vidurkis mažesnis – socialine norma. Kuo didesnis standartinis nuokrypis – tuo mažiau galima pritarimą laikyti socialine norma, labiau – nuostatų išraiška. Toks pritarimo vertybinėms nuostatomis lygis, remiantis tarptautiniais lyginamaisiais tyrimais, laikomas stipraus *familializmo* išraiška (Herlofson et al., 2011; Kraniauskienė, 2013). Tai rodo, kad *familializmo* nuostatos praėjus beveik dešimtmečiui nuo paskutinio „Lyčių ir kartų tyrimo“, kuriame dalyvavo Lietuva, pasikeitė palyginti nedaug.

Lietuvos gyventojų deklaruojamas vertybines nuostatas apie įsipareigojimus vyresnei kartai laikyti socialine norma leidžia ir tai, kad

¹⁵¹ Indeksas (išreiškiantis lygus pritarimo keturiems iš penkių 4 lentelėje pateiktų teiginių vidurkį) skaičiuotas vidurkiu. Naudota 5 balų skalė: visiškai nepritarimas matuojamas kaip 0, visiškai pritarimas – 4. Skalės inversija pasirinkta remiantis metodika, naudota 2009 m. (Krniauskienė, 2013, p. 104), siekiant duomenų palyginamumo. Kuo vidurkis didesnis, tuo labiau pritarimas gali būti laikomas nuostata; kuo vidurkis mažesnis – socialine norma. Kuo standartinis nuokrypis didesnis – tuo mažiau galima pritarimą laikyti socialine norma, o labiau – nuostatų išraiška. Detaliau indekso skaičiavimo metodologija aprašoma disertacijos su 2009-aisiais (plačiau žr. 2.4 skyrių).

apklausos dalyvių atsakymai mažai varijuoja priklausomai nuo jų sociodemografinių ir šeiminių bruožų. Akademinėje literatūroje pabrėžiama, kad valstybėse, pasižyminčiose aukštu familializmo lygiu ir maža pritarimo familializmui variacija populiacijoje, galima kalbėti apie socialines normas, o valstybėse, kuriose užfiksuota didelė atsakymų variacija priklausomai nuo individualių, šeiminių ir (arba) kitų veiksnių – apie nuostatas (Murešan ir Hărăguș, 2015; Szydlík, 2016). Rengiant disertaciją atlikta analizė atskleidė, kad didžioji dalis akademinėje literatūroje išskirtų svarbiausių kintamųjų neturi statistiškai reikšmingo ryšio su familializmo lygiu Lietuvoje¹⁵². Nepriklausomai nuo besikeičiančio priežiūros paslaugų prieinamumo¹⁵³ (Žalimienė ir Junevičienė, 2018) rūpinimasis senstančiais tėvais matomas kaip suaugusių vaikų pareiga.

Apskritai tai, kad nepriklausomai nuo individualių ir šeiminių bruožų dauguma Lietuvos gyventojų linkę sutikti, jog suaugę vaikai yra atsakingi už savo tėvus, patvirtina, kad familializmą galima laikyti tvaria socialine norma Lietuvoje.

3.1.2.2 Pasirengimas padėti tėvams ir nerimas dėl tėvų (priežiūros)

Akademinėje literatūroje pripažįstama, kad svarbu analizuoti ne tik bendras nuostatas dėl suaugusių vaikų išpareigojimų tėvams, bet ir individualų pasirengimą padėti tėvams (Kordasiewicz et al., 2017). Manoma, kad individualų pasirengimą veikia tiek bendri įsitikinimai dėl išpareigojimų vyresnei kartai, tiek individualios galimybės bei jų vertinimas (Baldassar, Baldock ir Wilding, 2007). Tyrimai rodo, kad ribotos galimybės patenkinti

¹⁵² Respondentų lytis, amžius, išsilavinimas, užimtumas ir gyvenamoji vieta nepadedą paaiškinti *familializmo* lygio Lietuvoje. Su šeiminiu statusu ir prokreacinės šeimos bruožais susiję kintamieji (partnerės(-io) arba sutuoktinės(-io) turėjimas, vaikų turėjimas ir jų skaičius) neturi statistiškai reikšmingo ryšio. Kilmės šeimos bruožai (seserų arba brolių turėjimas ir jų skaičius, (ankstesni) tėvų priežiūros poreikiai) neturi įtakos nuostatų variacijai. Jos susijusios statistiškai reikšmingu ryšiu su (ne)pritarimu tik kai kuriems teiginiams.

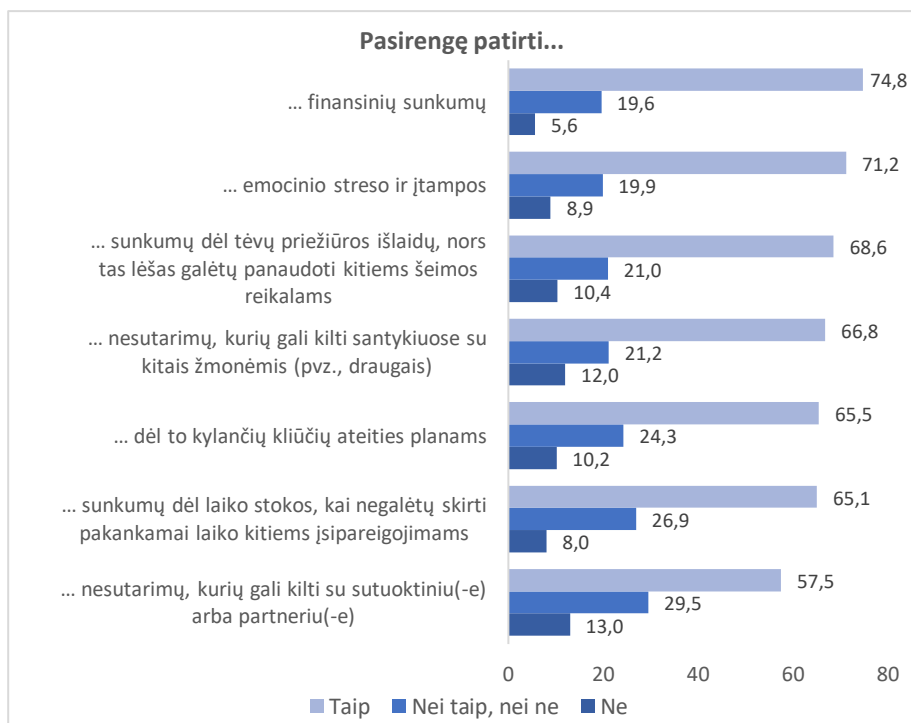
¹⁵³ Remiantis Žalimienė ir Junevičienė (2018, p. 37), Lietuvoje 2010–2017 m. sparčiai augo pagalbos į namus ir socialinės globos namuose gavėjų skaičius. Stacionarias globos paslaugas gaunanti 65 m. amžiaus ir vyresnių Lietuvos gyventojų dalis 2000–2015 m. laikotarpiu beveik nepakito (Blažienė ir Žalimienė, 2017). Remiantis naujausiais viešai prieinamais Statistikos departamento duomenimis („Gyventojų skaičius globos įstaigose seniems žmonėms metų pabaigoje“), gyventojų skaičius stacionarias globos paslaugas teikiančiose įstaigose (valstybės (apskričių) globos namuose, savivaldybių globos įstaigose ir visuomeninių organizacijų, parapijų ir privatūs globos namuose) augo per pastaruosius penkerius metus (2015–2019).

esamus ar numatomus tėvų globos poreikius gali kelti rūpestį dėl tėvų sveikatos pablogėjimo ateityje (Cicirelli, 1988; Parker et al., 2002).

Šiame disertacijos poskyryje analizuojama: ar Lietuvos gyventojai yra patys pasirengę padėti savo tėvams, prireikus priežiūros? Kiek pasirengimas padėti tėvams ir nerimas dėl jų priežiūros varijuoja priklausomai nuo Lietuvos gyventojų sociodemografinių bruožų?

Pasirengimo padėti tėvams analizė atskleidė, kad Lietuvos gyventojai nesibaimina patirti finansinių, emocinių ir kitokio pobūdžio sunkumų, tėvams senatvėje prireikus pagalbos¹⁵⁴. Bent vieną iš tėvų turintys respondentai jautėsi labiausiai pasirengę patirti finansinių iššūkių (74.8 proc.) bei emocinio streso ir įtampos (71.2 proc.); mažiausiai – nesutarimų su sutuoktiniu(-e) arba partneriu(-e) (57.5 proc.) (žr. 5 pav.).

5 pav. Lietuvos gyventojų pasirengimas padėti savo tėvams, 2018 m. (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

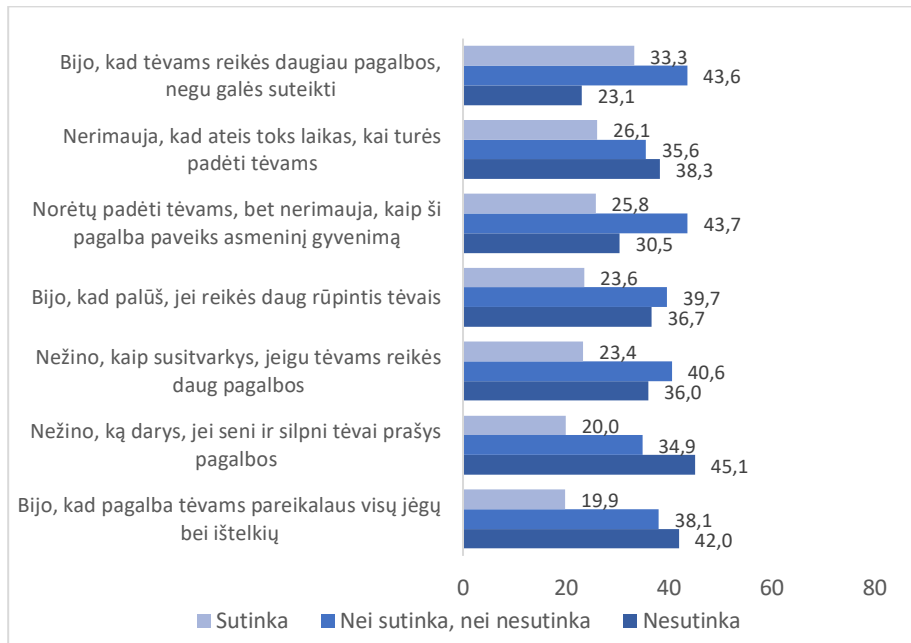
Pastaba: atsakymai pateikti apibendrintai, sujungiant atsakymų variantus „tikrai ne“ su „greičiau ne“ bei „greičiau taip“ su „visiškai taip“. Apskaičiuojant kiekvienam teiginiui

¹⁵⁴ Tai galima matyti ir iš aukštų atsakymų vidurkių (didesnis vidurkis – didesnis pritarimas), pateiktų 14 lentelėje Prieduose.

pritarusiųjų dalį, taikytas N, atmetus neatsakiusiuosius į šį klausimą ir tuos, kurie nebeturi nei vieno iš tėvų gyvų. Respondentų skaičius: N = 498 (1 teiginys nuo viršaus), N = 507 (2 teiginys), N = 501 (3 teiginys), N = 511 (4 teiginys), N = 473 (5 teiginys), N = 499 (6 teiginys) ir N = 500 (7 teiginys).

Nerimo dėl tėvų (priežiūros) analizės rezultatai rodo, kad apskritai nerimo lygis Lietuvoje nėra aukštas¹⁵⁵. Tai, kad tėvai prašys pagalbos senatvėje arba pagalba jiems pareikalaus visų jėgų ir išteklių, nerimą kėlė tik kas penktam apklaustajam (atitinkamai 20.0 proc. ir 19.9 proc. sutiko su šiuo teiginiu); net dvigubai daugiau apklaustųjų šie aspektai nekėlė nerimo (žr. 6 pav.). Labiausiai nerimaujama dėl to, kad tėvams reikės daugiau pagalbos negu pavyktų suteikti (33.3 proc.), tačiau ir šiuo atveju nerimavo tik vienas iš trijų apklaustųjų.

6 pav. Lietuvos gyventojų nerimas dėl tėvų (priežiūros), 2018 m. (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: atsakymai pateikti apibendrintai, sujungiant atsakymų variantus „tikrai ne“ su „greičiau ne“ bei „greičiau taip“ su „visiškai taip“. Apskaičiuojant kiekvienam teiginiui pritarusiųjų dalį, taikytas N, atmetus neatsakiusiuosius į šį klausimą ir tuos, kurie nebeturi nei vieno iš tėvų gyvų. Respondentų skaičius: N = 511 (1 teiginys nuo viršaus), N = 507 (2 teiginys), N = 499 (3 teiginys), N = 501 (4 teiginys), N = 473 (5 teiginys), N = 500 (6 teiginys), N = 498 (7 teiginys).

¹⁵⁵ Tai galima matyti iš 15 lentelėje Prieduose pateiktų atsakymų vidurkių.

Lyginant su bendromis vertybinėmis nuostatomis dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams (žr. 4 pav.), analizuojant *pasirengimą padėti tėvams ir nerimo dėl jų (priežiūros)* lygį, matoma didesnė atsakymų variacija. Remiantis akademinė literatūra, didesnė atsakymų įvairovė gali būti susijusi su tuo, kad pasirengimas ir nerimo lygis priklauso nuo Lietuvos gyventojų individualių arba šeiminių bruožų. Tai leistų tikėtis, kad nepaisant palyginti aukšto pasirengimo padėti tėvams ir palyginti žemo nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygio bendroje populiacijoje, kai kurios Lietuvos gyventojų grupės (pvz., turintieji užsienyje gyvenančių šeimos narių) gali jaustis mažiau pasirengusios ir (arba) gali jausti didesnę nerimą. Detalesnė analizė atskleidė, kad *pasirengimas padėti savo tėvams* nepriklauso nuo tokių *individualių bruožų* kaip lytis, amžius, išsilavinimas bei užimtumas ir tik iš dalies priklauso nuo gyvenamosios vietos¹⁵⁶. *Nerimas dėl tėvų (priežiūros)* taip pat nepriklauso nuo amžiaus, užimtumo bei gyvenamosios vietos ir tik iš dalies priklauso nuo lyties ir išsilavinimo¹⁵⁷. Plačiau lyčių vaidmuo šių rodiklių raiškoje aptariamas kitame poskyryje (žr. 3.1.2.3 poskyrį).

Tuo tarpu kai kurie *šeiminiai bruožai* analizuojant išsiskyrė kaip svarbūs aiškinant tiek pasirengimo, tiek nerimo lygį. Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizė atskleidė, kad *pasirengimo padėti tėvams lygis* ir *nerimas dėl tėvų (priežiūros)* yra statistiškai reikšmingu ryšiu susiję su brolių ir seserų skaičiumi. Pavyzdžiui, tyrimo dalyviai, turintys bent vieną brolių arba bent vieną seserį, buvo labiau *pasirengę patirti* emocinį stresą arba emocinę įtampą ir įvairias kliūtis ateities planams nei vienturčiai respondentai¹⁵⁸. Analizė taip pat atskleidė, kad nuo brolių ir seserų skaičiaus priklauso ir pasirengimas patirti finansinių sunkumų, sunkumų dėl laiko stokos atlikti kitus įsipareigojimus bei nesutarimų su sutuoktiniu(-e) arba partneriu(-e) ir kitais žmonėmis. Tris ir daugiau brolių ir (arba) seserų turintys apklausos dalyviai buvo geriausiai pasirengę patirti įvairių sunkumų (žr. 17 lentelę Prieduose).

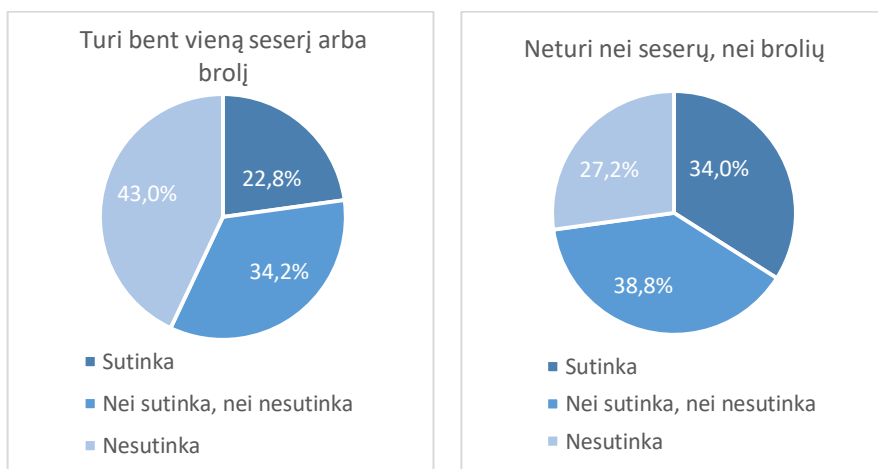
¹⁵⁶ Žr. 16 lentelę Prieduose.

¹⁵⁷ Statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas tarp respondentų išsilavinimo ir nerimo, kad ateis laikas, kai tėvams reiks priežiūros (Kramer V = .109*, p = .017, df = 4), baimės palūžti (Kramer V = .104*, p = .028, df = 4) ir visų jėgų bei resursų išsekvojimo (Kramer V = .109*, p = .020, df = 4, žr. 18 lentelę Prieduose).

¹⁵⁸ Žr. 45 pav. ir 46 pav. Prieduose.

Turintys bent vieną brolių arba seserį taip pat mažiau nei vienturčiai apklausos dalyviai *nerimavo* dėl to, kad ateis laikas padėti tėvams (žr. 7 pav.) ir kad tėvų priežiūra gali pareikalauti visų jėgų ir išteklių (žr. 18 lentelę Prieduose). Jie taip pat rečiau prisipažino nežinantys, ką darys, jeigu seni ir silpni tėvai prašytų pagalbos (žr. 47 pav. Prieduose). Vienturčiai respondentai labiau nei bent vieną brolių arba bent vieną seserį turintieji baiminosi, kad tėvams reikės daugiau pagalbos, negu jie galės suteikti. Didesnė dalis nurodė bijantys palūžti, jeigu reikės daug rūpintis savo tėvais¹⁵⁹. Tai galima paaiškinti tuo, kad bent vieną brolių arba seserį turintys asmenys bent potencialiai (ateityje) turi galimybę dalytis priežiūros įsipareigojimais ir galimais sunkumais.

7 pav. Pritarimo teiginiui „*Nerimauju, kad ateis toks laikas, kai aš turėsiu padėti savo tėvams*“ ir brolių arba seserų (ne)turėjimo ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apskaičiuojant apklaustųjų dalį naudotas N = 498 (atmetus nepateikusių šio teiginio vertinimo arba informacijos apie brolių arba seserų skaičių bei nebeturinčių nė vieno iš tėvų respondentų atsakymus). Kramer V = .158**, p = .002, df = 2. Remiantis Cohenu (1988), ryšys atsiduria arčiau vidutinio (.21) nei mažo (.07) stiprumo.

¹⁵⁹ 40.8 proc. vienturčių tyrimo dalyvių sutiko ir 17.0 proc. nesutiko su šiuo teiginiu; bent vieną brolių arba seserį turinčių ir su teiginiu sutikusių respondentų dalis buvo lygi 30.1 proc., nesutikusiųjų – 25.6 proc. Tarpinį atsakymo variantą pasirinkusiųjų dalis panaši (42.2 proc. vienturčių ir 44.4 proc. bent vieną brolių arba seserį turinčiųjų). Kramer V = .118*, p = .030, df = 2.

Nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis taip pat varijuoja priklausomai nuo prokreacinės šeimos bruožų. Pavyzdžiui, su minėtu teiginiu nesutiko daugiau sutuoktinių(-ę) arba partnerių(-ę) turinčių apklaustųjų (40.4 proc.) nei neturinčiųjų (28.9 proc.)¹⁶⁰. Respondentų bevaikystė arba mažesnis vaikų skaičius taip pat susijęs statistiškai reikšmingu ryšiu su didesniu nerimo lygiu: pavyzdžiui, su teiginiu nesutiko daugiau tris vaikus (58.3 proc.) turinčiųjų asmenų nei du (45.2 proc.) ar vieną (40.0 proc.) vaikus arba neturinčiųjų vaikų (35.2 proc.)¹⁶¹.

Suaugusių vaikų *nerimas dėl tėvų priežiūros* (ateityje) taip pat statistiškai reikšmingu ryšiu susijęs su (vieno iš) tėvų priežiūros poreikiais ir (arba) ankstesne priežiūros patirtimi. Daugiau respondentų, kurių tėvams arba vienam iš tėvų atliekant apklausą arba anksčiau buvo reikalinga prižiūra, labiau baiminosi, kad tėvams gali reikėti daugiau pagalbos, negu ji(s) galės suteikti (43.4 proc.), nei su tėvų priežiūros poreikiais (dar) nesucidūrę apklausos dalyviai ir dalyvės (30.2 proc.)¹⁶². Priežiūros įsipareigojimų turintieji (arba turėję anksčiau) taip pat labiau bijojo palūžti, jeigu prireiktų daug rūpintis tėvais (31.1 proc.), nei tokios patirties neturintys (21.9 proc.)¹⁶³.

Apskritai reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizė atskleidė, kad pasirengimas padėti tėvams (senatvėje) bei nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis varijuoja priklausomai nuo tyrimo dalyvių *šeiminės padėties*. Tai rodo prokreacinės šeimos ir ypač kilmės šeimos struktūros svarbą tam, kaip Lietuvos gyventojai yra pasirengę padėti tėvams ir kiek jie nerimauja dėl tėvų (priežiūros) ateityje. Atsižvelgiant į tai ir į aptartą didelį Lietuvos gyventojų mobilumą, galima klausti: ar pasirengimas padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis priklauso ir kiek priklauso nuo šeiminių ryšių geografijos? Atsakymo į šį klausimą ieškoma kitame poskyryje (žr. 3.1.2.4), aptarus lūkesčių moterims ir vyrams skirtumus (žr. 3.1.2.3 poskyrį).

¹⁶⁰ Kramer $V = .119^*$, $p = .030$, $df = 2$.

¹⁶¹ Nors statistiškai reikšmingas ryšys rastas tarp šių kintamųjų ir nerimo dėl tėvų (priežiūros), jie neturėjo statistiškai reikšmingo ryšio su pasirengimu padėti tėvams.

¹⁶² Daugiau nesucidūrusių su tėvų priežiūros poreikiais (46.4 proc.) nei susidūrusiųjų (33.0 proc.) buvo linkę rinktis atsakymo variantą „nei sutinku, nei nesutinku“. Nesutikusiu su šiuo teiginiu respondentų dalis abiejose grupėse labai panaši (atitinkamai 23.6 proc. ir 23.4 proc.). Kramer $V = .125^*$, $p = .020$, $df = 2$.

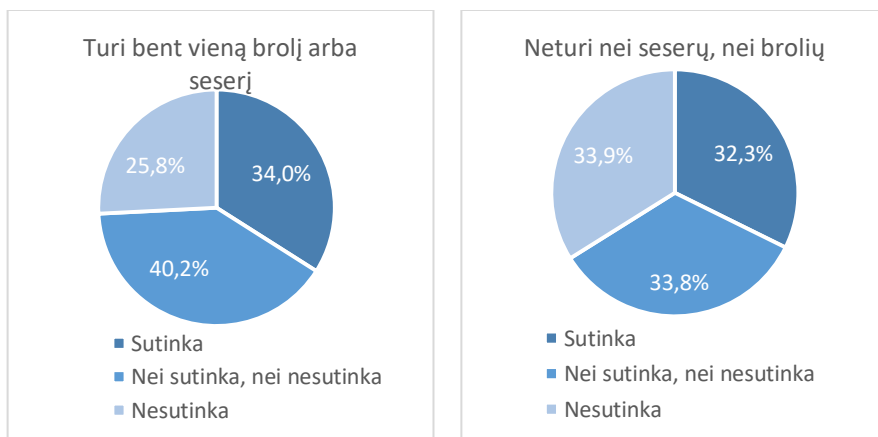
¹⁶³ Kramer $V = .118^*$, $p = .032$, $df = 2$.

3.1.2.3 Lyčių vaidmenys ir skirtingi lūkesčiai

Vertinant familializmo lygį Lietuvoje (žr. 3.1.2.1 poskyrį), buvo atsižvelgiama ir į tai, kiek šalyje gajus įsitikinimas, kad, tėvams prireikus priežiūros, dukters turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs¹⁶⁴. Kaip jau minėta, apskritai Lietuvos gyventojų nuostatos šiuo klausimu nėra stiprios ir atsakymų variacija pakankamai didelė (žr. 4 pav. 3.1.2.1 poskyryje).

Atliekant detalesnę reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos analizę, pastebėta, kad respondentų nuomonė šiuo klausimu nepriklausė nuo sociodemografinių bruožų, išskyrus respondentų išsilavinimo lygį ir gyvenamąją vietą (žr. 48 ir 49 pav. Prieduose). Tačiau pritarimo šiai vertybinei nuostatai lygis varijavo pagal kai kuriuos *kilmės šeimos* bruožus. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvių nuomonės apie dukterų ir sūnų įsipareigojimus priklauso nuo to, ar jie patys turi bent vieną seserį arba brolių (žr. 8 pav.). Neturintieji brolių ir seserų buvo vienodai linkę išreikšti „sutikimą“, „nei sutikimą, nei nesutikimą“ ir „nesutikimą“ su teiginiu. Bent vieną seserį arba brolių turintys šiek tiek dažniau išsakė arba tvirtą pritarimą, arba nepritarimą.

8 pav. Pritarimo teiginiui „Jei tėvams reikia priežiūros, dukters turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs“ ir brolių arba seserų (ne)turėjimo ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

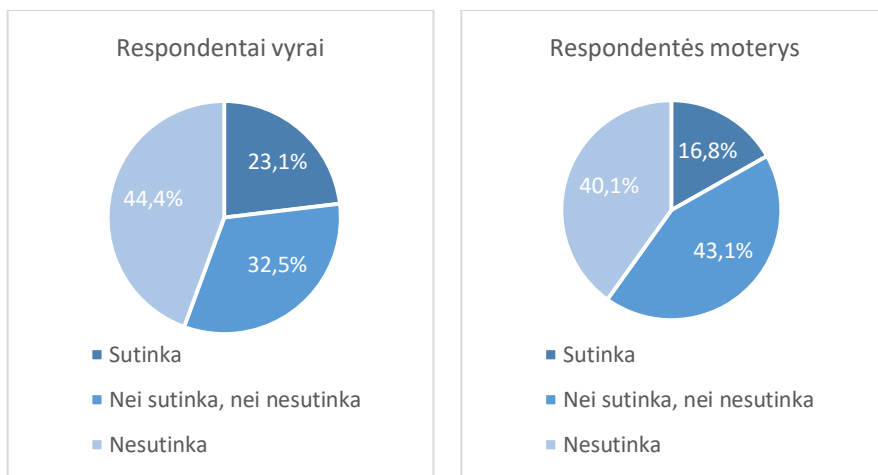
Pastaba: N/N = 33 (nepateikusiųjų šio teiginio vertinimo arba informacijos apie brolių ir seserų skaičių). Ryšys tarp pritarimo ir brolių arba seserų turėjimo silpnas, bet statistiškai reikšmingas: $p = .025$, Kramer $V = .088^*$, $df = 2$.

¹⁶⁴ Šis teiginys, pasitelkiamas matuojant normatyvinį solidarumą, nėra įtrauktas į patį indeksą, remiantis ankstesnių tyrimų metodologinėmis gairėmis. Jis buvo analizuojamas tik atskirai (žr. 6 lentelę).

Skirtumai tarp lyčių iš dalies atsiskleidė ir analizuojant *nerimą dėl tėvų (priežiūros)*. Dėl to, kad tėvų priežiūra pareikalaus visų jėgų ir išteklių, nerimavo šiek tiek didesnė dalis vyrų (23.1 proc.) nei moterų (16.8 proc.), o didesnė dalis moterų (43.1 proc.) nei vyrų (32.5 proc.) rinkosi tarpinį atsakymo variantą (žr. 9 pav. bei 18 lentelę Prieduose).

Analizuojant kitus nerimo dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimo jiems padėti aspektus, nenustatyta statistiškai reikšmingo ryšio tarp gyventojų nuomonės ir lyties. Baimė, kad tėvų priežiūra pareikalaus visų jėgų ir išteklių, yra vienintelis (išimtinis) aspektas, kurio atveju atsiskleidžia reikšmingų skirtumų tarp lyčių. Ryšys tarp šių kintamųjų, nors ir statistiškai reikšmingas, bet silpnas. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos gyventojų nuostatos šiais klausimais yra palyginti tvirtos, nepriklauso nuo (didžiosios dalies) šeiminių ir individualių bruožų, įskaitant ir respondentų lytį.

9 pav. Sutikimo su teiginiu „Bijau, kad pagalba tėvams pareikalaus visų jėgų bei išteklių“ ir respondentų lyties ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apskaičiuojant apklaustųjų dalį naudotas N = 496 (atmetus nepateikusių šio teiginio vertinimo bei nebeturinčių nė vieno iš tėvų respondentų atsakymus). Kramer V = .116*, p = .035, df = 2. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra arčiau mažo (.07) nei vidutinio (.21).

Taigi Lietuvos gyventojų nuostatos dėl (skirtingų) lyčių vaidmenų, susijusių su įsipareigojimais vyresnei kartai, nelabai priklauso nuo individualių ir šeiminių bruožų. Lietuvos gyventojų nuomonė apie (skirtingus) dukterų ir sūnų įsipareigojimus varijuoja tik šiek tiek, priklausomai nuo išsilavinimo bei gyvenamosios vietos ir nuo to, ar tyrimo dalyviai patys turi

bent vieną seserį arba brolių. Tai, viena vertus, rodo, kad šiuo aspektu Lietuvos gyventojai nėra taip tvirtai įsitikinę kaip kitais familializmo lygį leidžiančiais įvertinti aspektais (žr. 3.1.2.1 poskyrį). Kita vertus, ryšiai tarp šių kintamųjų, nors ir statistiškai reikšmingi, yra silpni, tad šiuos rezultatus reikėtų vertinti su atsarga ir ateityje panagrinėti kitais tyrimais. O nerimas dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimas jiems padėti mažai tepriklauso nuo Lietuvos gyventojų lyties (išskyrus vieną nerimo dėl tėvų aspektą – baimę, kad priežiūra pareikalaus visų jėgų) ir kitų individualių bruožų. Tai patvirtina, kad tvirtos Lietuvos gyventojų vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai internalizuojamos ir jaučiami stiprūs įsipareigojimai tėvams, nustelbiantys nerimą dėl galimų sunkumų ateityje.

Nors vertybinės nuostatos, nerimas dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimas jiems padėti palyginti mažai varijuoja priklausomai nuo šeiminių ir individualių Lietuvos gyventojų bruožų (įskaitant lytį), svarbu atskirai išnagrinėti šių nuostatų raišką migracijos kontekste. Ar Lietuvos gyventojų deklaruojamos vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai skiriasi priklausomai nuo asmeninės arba šeimos narių migracijos patirties? Ar užsienyje gyvenančių artimųjų turintieji dėl tėvų priežiūros ateityje nerimauja labiau, palyginti su bendra Lietuvos gyventojų populiacija? Atsakymų į šiuos klausimus ieškoma toliau.

3.1.2.4 Vertybinių nuostatų, pasirengimo padėti ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) raiška migracijos sąlygomis

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizė atskleidė, kad bendros *nuostatos dėl suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus* varijuoja priklausomai nuo to, ar Lietuvos gyventojai turi užsienyje gyvenančių šeimos narių¹⁶⁵. Tie, kurių šeimos nariai gyvena užsienyje, dažniau nei užsienyje gyvenančių šeimos narių neturinti Lietuvos populiacijos dalis yra linkę rinktis tarpinį atsakymą („nei sutinku, nei nesutinku“), paklausti apie suaugusių vaikų atsakomybę už tėvų priežiūrą ir laiko derinimą atsižvelgiant į tėvų poreikius. Jie taip pat mažiau linkę sutikti, kad dukros turi prisiimti daugiau įsipareigojimų nei sūnūs, kaip galima matyti iš 6 lentelėje pateiktų duomenų.

¹⁶⁵ Ryšys tarp (dalies) normatyvinių nuostatų ir šeimos narių migracinio statuso nėra stiprus, tačiau statistiškai reikšmingas.

6 lentelė. Ryšys tarp respondentų šeimos narių gyvenimo užsienyje šiuo metu ir respondentų nuostatų dėl suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus, 2018 m. (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

Vaikai turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, jei tėvams jos reikia.				
	Sutinka	Nei sutinka, nei nesutinka	Nesutinka	Iš viso
<i>p = .022, Kramer V = .088*, df = 2</i>				
Taip	69.2 %	28.0 %	2.7 %	100 %
Ne	70.1 %	22.1 %	7.7 %	100 %
Vaikai savo darbo laiką turėtų derinti prie tėvų poreikių.				
	Sutinka	Nei sutinka, nei nesutinka	Nesutinka	Iš viso
<i>p = .039, Kramer V = .082*, df = 2</i>				
Taip	27.5 %	51.7 %	20.8 %	100 %
Ne	34.9 %	41.4 %	23.7 %	100 %
Jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs.				
	Sutinka	Nei sutinka, nei nesutinka	Nesutinka	Iš viso
<i>p = .043, Kramer V = .080*, df = 2</i>				
Taip	24.9 %	40.3 %	34.8 %	100 %
Ne	34.8 %	35.1 %	30.4 %	100 %

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: pateikiami tik tie teiginiai, kurių atveju nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys (nors ir palyginti silpnas). Respondentų skaičius: N = 984 (1 teiginys nuo viršaus), N = 970 (2 teiginys), N = 972 (3 teiginys). Pagal migracijos patirtį: N = 182 (turi šeimos narių užsienyje), N = 804 (neturi šeimos narių užsienyje).

Nuostatoms dėl didesnių moteriškos šeiminės linijos išpareigojimų mažiau pritaria ne tik tie Lietuvos gyventojai, kurių šeimos nariai gyvena užsienyje, bet ir tie, kurių šeimos nariai užsienyje gyveno anksčiau. Pastaroji grupė taip pat mažiau linkusi pritarti teiginiui, kad suaugę vaikai turi padėti tėvams finansiškai, jei šie turi finansinių sunkumų. Skirtumai šio teiginio atveju nedideli, tačiau statistiškai reikšmingi (žr. 19 lentelę Prieduose). Viena vertus, tai gali atrodyti netikėta, turint mintyje dėl migracijos potencialiai pagerėjusią šeimos finansinę situaciją. Kita vertus, būtent su finansiniais iššūkiais dažniau susiduriantys Lietuvos gyventojai gali būti labiau linkę rinktis migraciją kaip strategiją pagerinti finansinę padėtį.

Individualus pasirengimas padėti tėvams statistiškai reikšmingu ryšiu susijęs su šeimos narių ankstesne migracijos patirtimi¹⁶⁶ (žr. 20 lentelę Prieduose). Ankstesnės migracijos patirties artimoje aplinkoje turintys

¹⁶⁶ Šeimos narių gyvenimas užsienyje tyrimo metu neturi reikšmingo ryšio su Lietuvos gyventojų pasirengimo padėti tėvams lygiu.

Lietuvos gyventojai atrodo labiau nei bendra populiacija pasirengę patirti nesutarimų su partneriu(-e) arba sutuoktiniu(-e), sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų bei sunkumų dėl laiko stokos, jei negalėtų pakankamai laiko skirti kitiems savo įsipareigojimams¹⁶⁷.

Nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis taip pat varijuoja priklausomai nuo šeimos narių migracijos patirties. Vaikų užsienyje turintieji labiau nerimauja, kaip susitvarkys, jeigu tėvams reikės daug pagalbos, nei tie, kurių vaikai gyvena Lietuvoje¹⁶⁸. Ši grupė taip pat labiau bijo, kad pagalba tėvams pareikalaus visų jėgų ir išteklių¹⁶⁹. Tuo tarpu brolių arba seserų užsienyje turintys Lietuvos gyventojai labiau nei likusi populiacijos dalis nerimauja dėl to, kad ateis toks laikas, kai reikės padėti tėvams ir jiems reikės daugiau pagalbos negu galėtų suteikti bei nežino, ką darys, jeigu seni ir silpni tėvai prašys pagalbos¹⁷⁰. Jie labiau bijo palūžti, jeigu reikės rūpintis savo tėvais ir labiau nerimauja, kad pagalba tėvams pareikalaus visų jėgų bei resursų¹⁷¹. Tai patvirtina šeiminių ryšių geografijos ir nerimo lygio ryšį bei horizontalių šeiminių ryšių svarbą tėvų priežiūros kontekste.

3.1.2.5 Suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams raiška migracijos kontekste: rezultatų apibendrinimas

Kaip galima matyti iš šiame skyriuje pateiktų duomenų analizės rezultatų, Lietuvos gyventojų deklaruojamų **vertybinių nuostatų tvirtumas** leidžia apie familializmą kalbėti kaip apie socialinę normą Lietuvoje. Įsitikinimas, kad suaugę vaikai privalo rūpintis savo tėvais, laikomas teigiamai kartų solidarumą veikiančiu veiksmu (Bengtson et al., 1976; Atkinson et al., 1986). Tai rodo palyginti aukštą pagalbos tėvams senatvėje potencialą Lietuvoje, nes pritariantys nuostatai, kad padėti tėvams – tai suaugusių vaikų pareiga, potencialiai gali aktyviau įsitraukti į realius pagalbos srautus tarp kartų.

¹⁶⁷ Lietuvos gyventojų, kurių šeimos nariai anksčiau gyveno užsienyje, pritarimo lygis šiems teiginiais varijuoja nuo 73.3 proc. iki 82.5 proc.; tarp neturinčių migracijos patirties savo artimiausioje šeiminiėje aplinkoje pritariančiųjų varijuoja nuo 53.8 proc. iki 65.1 proc.

¹⁶⁸ $p = .018$, Kramer $V = .124^*$, $df = 6$.

¹⁶⁹ $p = .030$, Kramer $V = .126^*$, $df = 6$.

¹⁷⁰ Statistiniai ryšio tarp migracijos patirties šeimoje ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) įverčiai: nerimauja dėl to, kad jų tėvams reikės daugiau pagalbos ($p = .032$, Kramer $V = .102^*$, $df = 4$); nerimauja, kad ateis laikas, kai turės padėti savo tėvams ($p = .009$, Kramer $V = .117^{**}$, $df = 4$) nežino, ką darys, jeigu seni ir silpni tėvai prašys pagalbos ($p = .013$, Kramer $V = .113^*$, $df = 4$).

¹⁷¹ Bijo palūžti, jeigu reikės rūpintis savo tėvais ($p = .021$, Kramer $V = .108^*$, $df = 4$) ir nerimauja, kad pagalba pareikalaus visų jėgų bei išteklių ($p = .004$, Kramer $V = .124^{**}$, $df = 4$).

- Lietuvos gyventojų deklaruojamos *vertybinės nuostatos dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams* yra tvirtos ir mažai tepriklauso nuo individualių ir šeiminių bruožų. Familialistines nuostatas galima laikyti socialine norma Lietuvoje (*HIPOTEZĖ 1a* patvirtinta).

Vertybinių nuostatų migracijos kontekste analizė aktuali, nes tyrimai kitose šalyse rodo, kad užsienyje gyvenančių asmenų nuostatos gali supanašėti su tikslo šalies gyventojais (pvz., įsitikimai, kad rūpinimasis tėvais yra (tik) suaugusių vaikų pareiga, gali laikui bėgant susilpnėti gyvenant šalyje, kurioje įprasta tai laikyti valstybės pareiga arba bendra valstybės ir šeimos narių pareiga) arba, priešingai, gimtojoje šalyje susiformavusios tvirtos nuostatos dėl įsipareigojimų tėvams gali išlikti gyvenant užsienyje (De Valk, 2006; Dykstra ir Fokkema, 2012). Šiuos aspektus analizuoti disertacijoje nebuvo įmanoma dėl mokslinio projekto, kuriuo remiamasi, dizaino. Bendrai galimybės pasitelkiant kiekybinius tyrimus analizuoti šiuos aspektus migracijos kontekste ribotos, mat neįmanoma sudaryti reprezentatyvios imties. Visgi svarbių įžvalgų šiuo klausimu suteikia ir Lietuvos gyventojų, turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, analizė.

Šiame skyriuje pristatyti duomenų analizės rezultatai atskleidžia, kad **migracijos patirtis** gali būti veiksnys, koreguojantis nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams. Lyginant su šalies gyventojais, neturinčiais užsienyje gyvenančių artimųjų, Lietuvoje likę emigrantų šeimos nariai (įskaitant tėvus, brolius, seseris ir kitus artimuosius) yra šiek tiek mažiau linkę pritarti nuostatai, kad rūpinimasis tėvais yra suaugusių vaikų pareiga.

- *Nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai skiriasi priklausomai nuo Lietuvos gyventojų ir jų šeimos narių migracijos patirties*: užsienyje gyvenančių šeimos narių turintys respondentai būna mažiau linkę sutikti, kad suaugę vaikai atsakingi už tėvų priežiūrą. Taip pat mažesnė jų dalis mano, kad suaugę vaikai savo darbo laiką turėtų derinti prie tėvų poreikių ir kad už rūpinimąsi tėvais dukterys turėtų būti atsakingos labiau nei sūnūs (*HIPOTEZĖ 1b* patvirtinta iš dalies¹⁷²).

Šias įžvalgas galima sieti su akademinė literatūra, kurioje migracijos patirtis išskiriama kaip viena iš besikeičiančių aplinkybių, laikui bėgant galinti keisti individualias nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai (Kordasiewicz

¹⁷² Aptiktas reikšmingas ryšys tarp migracijos patirties šeimoje ir trijų iš penkių teiginių, naudotų vertybinėms nuostatomis nustatyti.

et al., 2017). Tai, viena vertus, iš dalies būtų galima paaiškinti tuo, kad artimiesiems išvykus gyventi į užsienį Lietuvos gyventojų lūkesčiai jų atžvilgiu gali susilpnėti. Vadovaujantis šiuo aiškinimu, kintanti poreikių ir galimybių struktūra gali laikui bėgant paveikti ir (ne)pritarimo nuostatai, kad suaugę vaikai privalo padėti savo tėvams, lygi šalyje (Szydlik, 2008; 2016). Kita vertus, šiek tiek mažesnę pritarimą nuostatomis dėl įsipareigojimų vyresnei kartai būtų galima aiškinti ir tuo, kad į užsienį gyventi ilgam laikui išvykti dažniau renkasi būtent tie asmenys, kurių kilmės šeimoje vyravo ne tokios tvirtos nuostatos dėl šeiminių įsipareigojimų vyresnei kartai. Disertacijos tyrime į šiuos klausimus nėra įmanoma atsakyti dėl mokslinio projekto metodologinio dizaino. Nors disertacijos tyrime užfiksuoto ryšio tarp vertybinių nuostatų vyresnės kartos atžvilgiu ir migracijos patirties kryptiškai nustatyti reikėtų detalesnių longitudinalinio pobūdžio tyrimų, svarbių įžvalgų šiuo atveju suteikia ir disertacijos tyrime atliktos **pasirengimo padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) analizės** rezultatai.

Ankstesni kitų šalių tyrimai rodo, kad tvirtos vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai gali veikti suaugusių vaikų pasirengimą ateityje prisiimti priežiūros įsipareigojimus. Įsitikinimas, kad padėti tėvams pirmiausia yra suaugusių vaikų pareiga, gali nustelbti ir nerimą dėl galimų sunkumų ateityje. Disertacijos tyrimo rezultatai patvirtina, kad šeimos narių emigracija gali paveikti Lietuvoje likusių artimųjų pasirengimą prisiimti priežiūros įsipareigojimus. Asmenų, su kuriais potencialiai būtų galima dalytis priežiūros įsipareigojimus, išvykimas gyventi į kitas šalis gali kelti didesnę nerimą dėl ateityje numatomo tėvų sveikatos pablogėjimo, kadangi emigravus šeimos nariams pasikeičia kilmės šalyje likusių šeimos narių galimybių struktūra (Baldassar, Baldock ir Wilding, 2007). Tėvams prirėikus priežiūros, Lietuvoje likę artimieji (labiau negu emigravusių šeimos narių neturinti Lietuvos populiacijos dalis) gali potencialiai susidurti su priešara tarp įsipareigojimų vyresnio amžiaus tėvų atžvilgiu bei kitų šeiminių įsipareigojimų (mažamečiams vaikams, anūkams arba netgi įsipareigojimų sutuoktinio arba partnerio šeimai). Numatant, kad galimybės dalytis kasdienius įsipareigojimus dėl didelio geografinio atstumo būtų palyginti mažesnės (nei šeimos nariams gyvenant Lietuvoje), nėra netikėta, kad dalis užsienyje gyvenančių šeimos narių turinčių Lietuvos gyventojų jaučiasi

mažiau pasirengę padėti tėvams ir šiek tiek dažniau nerimauja dėl numatomų priežiūros įsipareigojimų nei bendra Lietuvos populiacija¹⁷³.

- Nors apskritai Lietuvos gyventojai jaučiasi pasirengę patys patirti įvairių sunkumų, jeigu tėvams prireiktų priežiūros, ir numatomi priežiūros įsipareigojimai jiems palyginti retai kelia nerimą, *užsienyje gyvenančių šeimoms narių turintys* Lietuvos gyventojai jaučiasi mažiau pasirengę padėti tėvams ir šiek tiek dažniau nerimauja dėl numatomų priežiūros įsipareigojimų nei bendra Lietuvos populiacija. Tai rodo, kad pasirengimas padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis yra susijęs su migracijos patirtimi šeimoje (*HIPOTEZĖ 2a* patvirtinta).

Vienintelis nerimą dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimą jiems padėti veikiantis aspektas – **šeiminių ryšių struktūra** – susijęs su struktūriniu kartų solidarumo dimensija. Daugiau horizontaliais ryšiais susietų asmenų turintys ir savo šeimas sukūrę Lietuvos gyventojai turi daugiau galimybių dalytis priežiūros įsipareigojimais.

- Pasirengę padėti tėvams senatvėje labiau jaučiasi tie Lietuvos gyventojai, kurie turi bent vieną brolių arba seserį, negu neturintieji. Turintieji bent vieną brolių arba seserį taip pat linkę mažiau nerimauti dėl to, kaip susitvarkytų su tėvų priežiūros įsipareigojimais ateityje, negu vienturčiai respondentai. Mažiau dėl įsipareigojimų savo tėvams nerimauja ir tie, kurie turi sutuoktinį(-ę) arba partnerį(-ę) ir (arba) bent vieną vaiką. Tai patvirtina, kad pasirengimo padėti tėvams ir nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis susijęs su šeiminių ryšių struktūra (*HIPOTEZĖ 2b* patvirtinta).

Nepaisant migracijos patirties ir šeiminių ryšių struktūros svarbos nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodikliams, kiti sociodemografiniai Lietuvos gyventojų bruožai (įskaitant **lyčių dimensiją**), remiantis disertacijos tyrimu, neturi tiesioginės įtakos šioms aspektams.

¹⁷³ Siekiant nustatyti, ar šis nerimas materializuosis ateityje ir kaip materializuosis, reikėtų longitudinalinio pobūdžio tyrimų.

- Pasirengimas padėti ir nerimas dėl tėvų (priežiūros) mažai tepriklauso nuo Lietuvos gyventojų lyties (*HIPOTEZĖ 2c* nepatvirtinta) ir kitų individualių bruožų¹⁷⁴.

Tai rodo, kad tvirtos vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų vyresnei kartai internalizuojamos ir jaučiami stiprūs įsipareigojimai tėvams, nustelbiantys nerimą dėl galimų sunkumų ateityje.

Tvirtas vertybines nuostatas siejant su realiais pagalbos srautais, priklausomai nuo emocinio artumo ir nuomonių panašumo tarp kartų, remiantis disertacijos tyrime atlikta vertybinių nuostatų analize galima tikėtis Lietuvoje dominuosiant tiek *glaudžius* ryšius (pasižyminčius intensyvia pagalba, emociniu artumu, nuomonių panašumu, dažnu bendravimu ir geografiniu artumu), tiek *privalomus* ryšius (pasižyminčius intensyvia pagalba, tačiau mažu emociniu artumu ir skirtingomis nuomonėmis svarbiausiais gyvenimo klausimais). Pastaruoju atveju ryšiai būtų palaikomi pirmiausia iš pareigos jausmo net ir nesijaučiant artimiems savo šeimos nariams. Detaliau Lietuvoje dominuojantys kartų solidarumo tipai ir migracijos patirtis kaip šeiminių ryšių pobūdį ir galimybes kartoms padėti viena kitai keičiantis veiksnys analizuojami disertacijos 3.1.3 skyriuje, o pagalbos srautai tarp kartų ir kartoje nagrinėjami 3.1.4 ir 3.1.5 skyriuose.

3.1.3 Kartų solidarumo tipai ir migracijos veiksnys

Ankstesniame disertacijos skyriuje apžvelgus tvirtas Lietuvos gyventojų vertybines nuostatas dėl įsipareigojimų tėvams, deklaruojamą pasirengimą jiems padėti bei patirti įvairių sunkumų, jeigu tėvams prireiktų priežiūros, kyla klausimas, kiek ir kaip šios nuostatos ir įsitikimai pasireiškia Lietuvos gyventojų kasdiniame gyvenime.

Ar Lietuvos gyventojus ir jų kilmės šeimos narius dažniausiai sieja glaudūs ryšiai, parenti tiek tvirtais įsipareigojimais, tiek stipriais emociniais ir kitokiais saitais? Kiek ryšiai tarp kartų palaikomi (tik) iš įsipareigojimo ir nėra susaistyti emocinio artumo? Kokie šeiminių ryšių tipai dominuoja Lietuvoje? Kiek šiuos ryšius veikia migracijos patirtis? Kokiais bruožais dažniausiai pasižymi migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su tėvais ir seserimis arba broliais? Ar skiriasi ir kaip skiriasi šeiminiai ryšiai

¹⁷⁴ Vienintelis aspektas, kurį analizuojant užfiksuotas statistiškai reikšmingas ryšys tarp nerimo lygio ir respondentų lyties, susijęs su baimė, kad tėvų priežiūra pareikalaus visų jėgų ir išteklių; dėl to nerimaujantys nurodė šiek tiek daugiau vyrų nei moterų.

priklausomai nuo suaugusių vaikų ir tėvų lyčių? Atsakymų į šiuos klausimus, leidžiančius nustatyti pagalbos potencialą Lietuvoje, ieškoma šioje disertacijos dalyje.

Pirmiausia, ryšiai su kilmės šeimos nariais analizuojami kartu, sudarant bendrą kartų solidarumo tipologiją. Siekiama išsiaiškinti, ar *artimų, bet nutolusių* ryšių tipas vis dar dominuoja tarp Lietuvos gyventojų ir jų šeimos narių, kaip rodo ankstesni tyrimai (Juozeliūnienė et al., 2014; žr. 3.1.3 skyrių). Analizuojant iš užsienio į Lietuvą grįžusių asmenų ryšius su kilmės šeimos nariais, siekiama sudaryti šių ryšių tipologiją, kadangi ši grupė kartų solidarumo tyrimuose iki šiol neanalizuota (žr. 3.1.3.2 poskyrį). Itin daug dėmesio sutelkiama į lyčių dimensiją (žr. 3.1.3.3 poskyrį). Skyrius baigiamas bendros ryšių su kilmės šeima tipologinės analizės rezultatų apibendrinimu, juos siejant su teoriniu kontekstu bei kitų kartų solidarumo tipologijas analizavusių autorių įžvalgomis (žr. 3.1.3.4 poskyrį).

Vėlesniuose disertacijos skyriuose atskirai susitelkiama į vertikalią (žr. 3.1.4 skyrių) ir horizontalią (žr. 3.1.5 skyrių) šeiminių ryšių linijas siekiant įvertinti pagalbos potencialą migracijos kontekste.

3.1.3.1 Kartų solidarumo tipai

Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeimos nariais¹⁷⁵ analizuojami sudarant šeiminių ryšių tipologiją. Toks tyrimo dizainas pasirinktas dėl to, kad tipologinės studijos leidžia geriau atskleisti šeiminių ryšių kompleksiskumą ir prieštaravimus nei atskirų kartų solidarumo dimensijų analizė (Marshall, Mattwes ir Rosental, 1993; Manger, 1995; Silverstein ir Bengtson, 1997). Siekiant kompleksiskai klasifikuoti Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės šeimos nariais tipus, pasitelkiami šeši kartų solidarumo aspektai, priklausantys penkioms kartų solidarumo dimensijoms. Analizėje naudojami kintamieji ir jų operacionalizavimas plačiau aptariami 2.3 skyriuje. Siekta nustatyti atskirų kartų solidarumo tipų, turinčių skirtingą pagalbos potencialą, paplitimą Lietuvoje.

Taikant latentinių klasterių analizę, išskirtos keturios skirtingos santykių tipus nurodančios grupės (klasteriai): pirma – *glaudžių* ryšių, antra – *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių, trečia – *privalomų* ryšių ir ketvirta – *atitrūkusių* ryšių (žr. 10 pav.). Latentinių klasterių analizės žingsniai ir

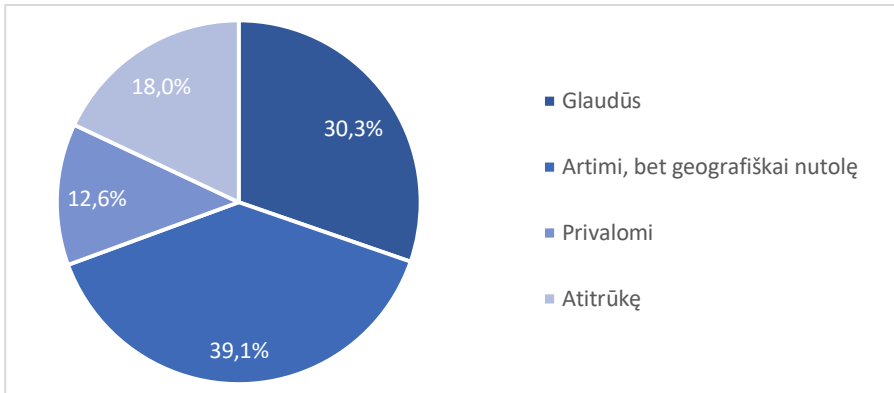
¹⁷⁵ Šiame skyriuje analizuojami tik kartu negyvenančių šeimos narių ryšiai. Gyvenimas kartu laikomas atskira kartų solidarumo forma ir detaliau apžvelgiamas 3.1.3 skyriuje.

vertinimo kriterijai skirtingo skaičiaus klasterių tinkamumo ryšiams klasifikuoti detaliau aptariami 2.4 skyriuje. Ši ryšių klasifikacija atitinka kitų šalių tipologinėse kartų solidarumo studijose naujant latentinių klasterių analizę išskirtus ryšių tipus (žr. 1.1.2 skyrių). *Glaudžių* ryšių tipui priskirti visi respondentų ir jų kilmės šeimos narių ryšiai, kurie pasižymi aukštais rodikliais vertinant visas kartų solidarumo dimensijas. *Atitrūkę* ryšiai, priešingai, pasižymi menku solidarumu visose vertinamose kartų solidarumo dimensijose: šeimos narius skiria didelis geografinis atstumas, jie mažai bendrauja, neteikia vieni kitiems pagalbos, nesijaučia emociškai artimi ir mano, kad svarbiausiais gyvenimo klausimais jų ir jų kilmės šeimos narių nuomonės nėra panašios. *Artimiems, bet geografiškai nutolusiems* ryšiams priskirti ryšiai su kilmės šeimos nariais, kuriems būdingas emocinis artumas ir nuomonių svarbiausiais gyvenimo klausimais panašumas bei dažnas bendravimas, nepaisant šeimos narius skiriančio geografinio atstumo ir nelabai intensyvių pagalbos srautų. *Privalomais* ryšiais susieti šeimos nariai gyvena arti vieni kitų, dažnai bendrauja ir intensyviai vieni kitiems teikia pagalbą, tačiau nesijaučia emociškai artimi ir jų nesieja nuomonių panašumas svarbiausiais gyvenimo klausimais. Detaliau šie ryšių tipai pristatyti aptariant ankstesnius tipologinius kartų solidarumo tyrimus (žr. 1.1.2 skyrių), o kartų solidarumo dimensijų pasiskirstymas pagal kiekvieną iš išskirtų keturių ryšių tipų pateikiamas 10 lentelėje Prieduose.

Remiantis atliktos analizės rezultatais, pagal išskirtų keturių tipų dažnumą Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeimos nariais daugiausia priskirtini *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipui (39.1 proc.) bei *glaudžių* ryšių tipui (30.3 proc.). Tai rodo, kad apskritai dauguma Lietuvos gyventojų dažnai bendrauja su savo kilmės šeimos nariais, jaučiasi jiems emociškai artimi ir jų nuomonės panašios (šie aspektai būdingi abiem minėtiems ryšių tipams). Vieni ryšius palaiko per atstumą ir yra mažai įsitraukę į abipusės pagalbos srautus (*artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas), kiti gyvena palyginti arti savo kilmės šeimos narių ir teikia vieni kitiems praktinę pagalbą (*glaudžių* ryšių tipas).

Kiti du šeiminių ryšių tipai – *privalomi* (12.6 proc.) ir *atitrūkę* (18.0 proc.) – ne tokie būdingi bendrai Lietuvos populiacijai. Nors abu ryšių tipai pasižymi menku emociniu artumu ir nedideliu nuomonių panašumu (žr. 10 lentelę Prieduose), *privalomais* šeiminiiais ryšiais susieti respondentai gyvena palyginti arti kilmės šeimos narių, dažnai su jais bendrauja ir aktyviai teikia vieni kitiems pagalbą, nors jų nesieja artimas emocinis ryšys ir skiriasi jų nuomonės svarbiausiais gyvenimo klausimais.

10 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeimos nariais tipai, 2018 m. (diadų¹⁷⁶ dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1321 diadą, iš kurių: 344 diadas sudarė „respondentas(-ė)–motina“, 258 – „respondentas(-ė)–tėvas“, 364 – „respondentas(-ė)–sesuo“, 355 – „respondentas(-ė)–brolis“. Sudarant ryšių tipologiją, remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) metodologiniais nurodymais, analizuotos tik kartu su kitais kilmės šeimos nariais negyvenančių respondentų ir jų kilmės šeimos narių diados.

Atitrūkusių ryšių tipui priskirti respondentai, kaip ir *privalomais* ryšiais su kilmės šeimos nariais susieti Lietuvos gyventojai, nėra artimi, jų nuomonės svarbiausiais klausimais gyvenime skiriasi, tačiau jie gyvena palyginti toli nuo savo kilmės šeimos narių, mažai bendrauja ir nėra siejami abipusės pagalbos. Tik apytiksliai vienas iš dešimties jaučiasi privalomais ryšiais susaistytas su kilmės šeima ir šiuos ryšius palaiko (vien) dėl tvirtų įsitikinimų dėl šeiminių įsipareigojimų. Palyginti mažas *atitrūkusio* tipo ryšių paplitimas rodo, kad didžiąją Lietuvos gyventojų dalį saisto artimi ryšiai nepriklausomai nuo geografinio atstumo (bendrai 69.4 proc. ryšių pasižymi emociniu artumu ir nuomonių svarbiausiais gyvenimo klausimais panašumu), o artimais ryšiais nesusieti šeimos nariais padeda iš pareigos (*privalomi* ryšiai sudaro apie 12.6 proc.).

Ši Lietuvos gyventojų šeiminių ryšių tipologija atitinka ankstesniame tyrime (2012–2014 m.)¹⁷⁷ Lietuvoje išskirtus šeiminių ir giminystės ryšių tipus (Juozeliūnienė et al., 2014; Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2016; Tureikytė, 2015). Disertacijos tyrime analizuojami tik ryšiai su kilmės šeimos nariais, o Juozeliūnienės ir kt. (2014) tyrimo, kuris remiasi 2013 m. Vilniaus

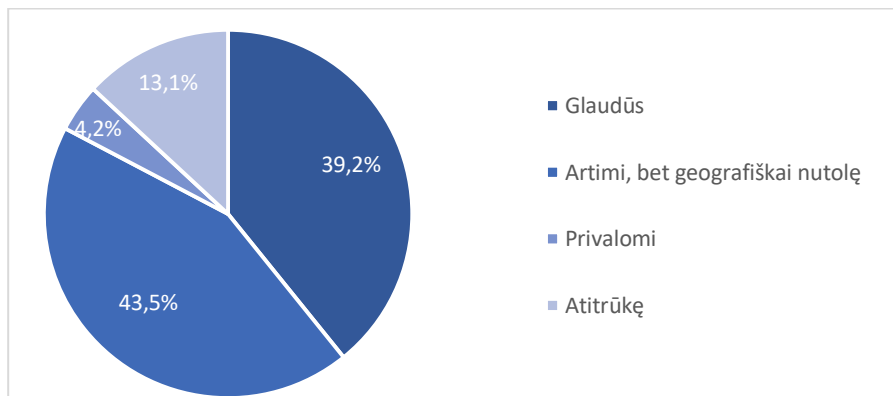
¹⁷⁶ Analizuojamas diadas sudaro keturių tipų diados: „respondentas(-ė)–motina“, „respondentas(-ė)–tėvas“, „respondentas(-ė)–sesuo“ ir „respondentas(-ė)–brolis“.

¹⁷⁷ Plačiau šis mokslinis tyrimas pristatytas disertacijos įvade.

universiteto užsakymu atlikta reprezentatyvia Lietuvos gyventojų apklausa, rezultatai paremti šeiminių ir giminystės ryšių bendra analize (įtraukiant ne tik kilmės šeimos narius, bet ir ryšius su partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) šeimos nariais); taip pat analizuoti visi ryšiai, neatskiriant viename namų ūkyje gyvenančių šeiminių (ir giminystės) ryšiais susietų asmenų nuo kitų respondentų.

Siekiant duomenų palyginamumo, rengiant disertaciją atlikta antrinė ankstesnio tyrimo duomenų analizė, ryšius su kilmės šeimos nariais atskiriant nuo ryšių su artima gimine. Kaip galima matyti iš 11 pav., ryšių tipologija ir atskirų ryšių tipų paplitimas apskritai išlieka panašūs: disertacijoje analizuojamoje 2018 m. atliktoje apklausoje (žr. 10 pav.), kaip ir 2013 m. apklausoje (žr. 11 pav.), dažniausias ryšių tipas – *artimi, bet geografiškai nutolę*.

11 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeimos nariais tipai, 2013 m. (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2013, N = 1 016.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 916 diadų, iš kurių 368 diadas sudarė „respondentas(-ė)–motina“, 258 – „respondentas(-ė)–tėvas“, 420 – „respondentas(-ė)–sesuo“, 375 – „respondentas(-ė)–brolis“.

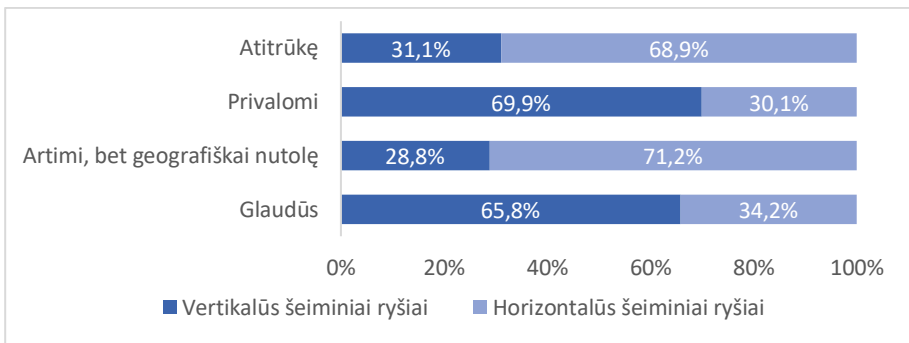
Ryšio tipų paplitimas, nustatytas disertacijos tyrimu, lyginant su ankstesniu tyrimu, skiriasi, bet gana nedaug: 2013 m. užfiksuota didesnė *glaudžių* ir *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių dalis, o štai 2018 m., lyginant su 2013 m., nustatytas didesnis *atitrūkusių* ir *privalomų* ryšių paplitimas Lietuvoje (žr. 10 pav. ir 11 pav.).

Detalesnė ryšių su kilmės šeimos nariais tipologijos, sudarytos remiantis 2018 m. reprezentatyvios apklausos duomenimis, analizė atskleidė, kad kiekvieno iš identifikuotų ryšių tipų paplitimas skiriasi tarp vertikaliais ir

horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų diadų¹⁷⁸. Kaip matyti 12 pav., didesnę dalį *atitrūkusių* ryšių ir *artimų, bet geografiškai nutolusių* sudaro ryšiai su broliais ir seserimis nei tėvais. O *glaudžiais* ir ypač *privalomais* ryšiais, priešingai, tyrimo dalyviai dažniau susieti su vienu iš tėvų nei su broliais arba seserimis. Tai rodo, kad pagalbos srautai vertikalioje šeiminių ryšių linijoje daug intensyvesni nei horizontalioje.

Horizontaliais ryšiais susiję asmenys dažniau gyvena toliau vienas nuo kito (tikėtinau – dėl didesnio mobilumo šiose nei vertikaliose diadose). O vertikaliais ryšiais susiję asmenys dažniau gyvena palyginti arčiau ir aktyviai padeda vieni kitiems, tik priklausomai nuo emocinio artumo ir nuomonių panašumo arba labiau natūraliai bendrauja ir padeda vieni kitiems (*glaudžių ryšių* tipas), arba padeda labiau iš poreikio ir privalomybės (*privalomų ryšių* tipas). Tai rodo, kad šeiminiiais įsipareigojimais Lietuvos gyventojai jaučiasi labiau susaistyti su tėvais nei broliais arba seserimis. Su pastaraisiais ryšiai per atstumą dažniau susilpnėja ir „atitrūksta“ negu su tėvais.

12 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su tėvais ir broliais arba seserimis tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

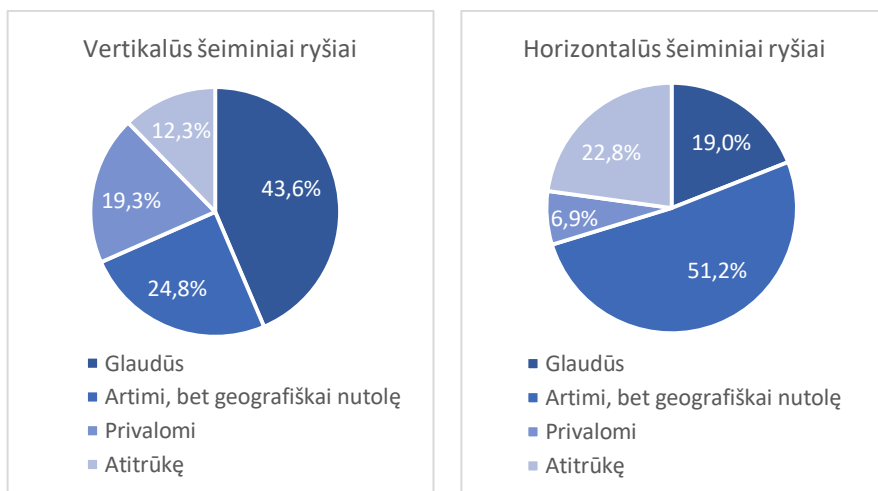
Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 602 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“) ir 719 horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp šeiminių ryšių pobūdžio ir solidarumo tipo statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .403^{***}$, $df = 4$. Remiantis Cohenu (1988), ryšį galima laikyti stipriu statistiniu ryšiu.

¹⁷⁸ Ryšys tarp priskyrimo skirtingiems solidarumo tipams ir šeiminių ryšių pobūdžio (vertikalūs šeiminiai ryšiai vs. horizontalūs šeiminiai ryšiai) yra statistiškai reikšmingas: Kramer $V = .403^{***}$, $p = .000$, $df = 4$.

Lyginant ryšių tipus, dominuojančius tarp vertikaliais ir horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų, matyti, kad vertikalūs ryšiai dažniausiai būna *glaudūs* (43.7 proc.), antroje vietoje – *artimi, bet geografiškai nutolę* (24.8 proc.). Apie penktadalis suaugusių vaikų–tėvų diadų priskirtinos *privalomų* ryšių tipui ir tik vieno iš dešimties tyrimo dalyvių ryšius su tėvais galima būtų apibūdinti kaip *atitrūkusius* (žr. 10 pav.).

Horizontalioje ryšių linijoje dominuoja *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas (51.2 proc.), matoma panaši dalis yra *atitrūkusių* (22.8 proc.) ir *glaudžių* (19.0 proc.) ryšių, nors pastarųjų šiek tiek mažiau. *Privalomų* ryšių tipas horizontalioje šeiminių ryšių linijoje randamas rečiausiai (6.9 proc.) (žr. 13 pav.).

13 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su tėvais ir broliais bei seserimis tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 602 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietos diados („respondentas(ė)–vienas iš tėvų“) ir 719 horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų diadų („respondentas(ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp šeiminių ryšių pobūdžio ir solidarumo tipo statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .403^{***}$, $df = 4$. Remiantis Cohenu (1988), ryšį galima laikyti stipriu statistiniu ryšiu.

Taigi sudaryta bendra kartų solidarumo tipologija atskleidė, kad Lietuvoje 2018 m. dominavo artimi šeiminiai ryšiai. Artimi ryšiai išlaikomi tiek šeimoms nariams gyvenant palyginti arti vieni kitų, tiek per atstumą.

Kadangi atstumas tarp kartų laikui bėgant gali keistis, galima klausti, ar ir kiek ankstesnė migracijos patirtis siejasi su ryšių stiprumu. Ankstesnėje disertacijos dalyje atskleista, kad vertybinės nuostatos dėl išipareigojimų vyresnei kartai varijuoja priklausomai nuo migracijos patirties. Ar ir kiek nuo

ankstesnės migracijos patirties priklauso ir šeimos narių artimumas bei ryšių su kilmės šeimos nariais pobūdis? Ar į Lietuvą dažniau grįžta tie asmenys, kuriuos sieja artimesni šeiminiai ryšiai? Ar ir kiek grįžimas gali būti susijęs su privalomu ryšių pobūdžiu (t. y. stipresnių įsipareigojimų šeimai jaučiantys asmenys labiau linkę grįžti, nepriklausomai nuo to, ar jaučiasi artimi savo šeimos nariams ar ne)?

Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, siekiama nustatyti, kuo pasižymi tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeimos nariais, ir sudaryti šių šeiminių ryšių tipologiją. Tai atliekama tolesniame poskyryje.

3.1.3.2 Migracijos patirtis ir kartų solidarumas

Kaip minėta formuluojant disertacijos tyrimo hipotezes apie kartų solidarumą (žr. 2.1 skyrių), iki šiol užsienyje gyvenusių ir į Lietuvą grįžusių asmenų ryšiai su kilmės šeima nebuvo nagrinėti pasitelkiant tipologinę kartų solidarumo analizę. Vis dėlto tam tikrų įžvalgų apie šeiminių ryšių svarbą ir jų galimą pobūdį suteikia kiti grįžtamosios migracijos tyrimai, kuriuose analizuoti grįžimą skatinantys veiksniai.

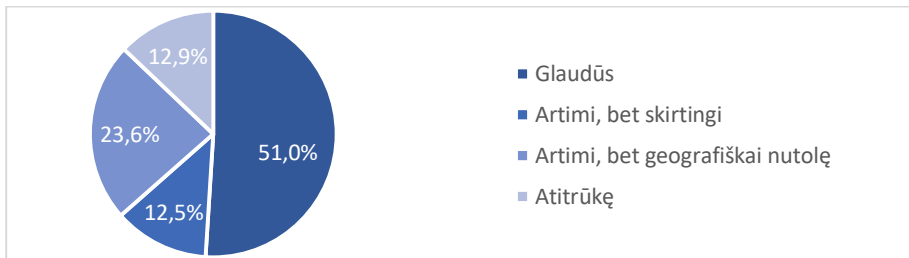
Remiantis Lietuvoje atliktais ankstesniais grįžtamosios migracijos tyrimais, šeimos, namų, draugų ir artimųjų ilgesys, šeiminės aplinkybės bei noras gyventi savo kultūrinėje aplinkoje dažniausiai išskiriami kaip vieni pagrindinių grįžimą paskatinusių veiksnių (Budginaitė ir Mašidlauskaitė, 2015; Sipavičienė et al., 2009). Naujausi tyrimai, kuriuose aptariami grįžimo priežasčių klausimai, namų ir šeimos ilgesys taip pat išskiriami kaip svarbiausios grįžti paskatinusios priežastys (Žilinskienė, 2020). Tai leistų tikėtis, kad daugelį grįžusiųjų sieja artimi ryšiai su šeima. Atitinkamai šeiminių ryšių tipologijoje turėtų dominuoti *glaudūs* (jeigu grįžusieji renkasi gyventi arčiau artimųjų) arba *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai (jeigu grįžus gyventi į Lietuvą juos skiria palyginti didelis atstumas šalies viduje).

Kompleksiškai klasifikuojant iš užsienio grįžusių Lietuvos gyventojų ryšių su jų kilmės šeimos nariais tipus ir taikant latentinių klasterių analizę, išskirtos keturios skirtingus santykių tipus nurodančios grupės (klasteriai)¹⁷⁹. Trys iš

¹⁷⁹ Analizės žingsniai ir skirtingo skaičiaus klasterių tinkamumo ryšių klasifikavimui vertinimo kriterijai detaliau aptariami disertacijos 2.4 skyriuje. Keturių tipų klasifikacijos tinkamumas, lyginant su kitomis klasifikacijomis, ir kartų solidarumo dimensijų koeficientai pateikiami atitinkamai 11 ir 12 lentelėse Prieduose.

keturių išskirtų tipų atitinka tradicinius kartų solidarumo tipologinėje analizėje išskiriamus tipus: *glaudžius*, *artimus*, *bet geografiškai nutolusius* ir *atitrūkusius* ryšius¹⁸⁰ (Nauck, 2014; 2015; Silverstein ir Bengtson, 1997). Ketvirtas ryšių tipas pasižymi labai panašiais bruožais kaip ir *glaudūs* arba *privalomi* ryšiai (Silverstein ir Bengtson, 1997, p. 444). Nuo *glaudžių* ryšių ši tipą skiria žemas nuomonių panašumas, o nuo *privalomų* – didelis emocinis artumas (žr. 12 lentelę Prieduose). Kadangi emocinis artumas yra svarbus santykių kokybės pagrindas, naujas ryšių tipas laikomas modifikuota *glaudžių* ryšių versija. Šį naują tipą galima dar laikyti modifikuota *privalomų*¹⁸¹ ryšių tipo versija, tačiau tai, kad santykiei pasižymi stipriu emociniu artumu, neleidžia šio ryšių pobūdžio laikyti privalomu. Šį naują ryšių tipą disertacijoje nuspręsta pavadinti *artimais, bet skirtingais* ryšiais, siekiant pabrėžti reikšmingą skirtumą nuo tradicinio glaudžių ryšių tipo – žemą nuomonių panašumo lygį. Visų keturių ryšių tipų paplitimas tarp tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir jų kilmės šeimos narių pristatomas 14 pav. Informacija apie kiekvienos iš kartų solidarumo dimensijų raišką klasifikuojant ryšius pateikiama 12 lentelėje Prieduose.

14 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeimos nariais tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 584 diadas, iš kurių 146 diadas sudarė „respondentas(-ė)–tėvas“, 211 – „respondentas(-ė)–motina“, 136 – „respondentas(-ė)–brolis“, 91 – „respondentas(-ė)–sesuo“. Analizuotos tik kartu su kilmės šeimos nariais negyvenančių respondentų ir jų kilmės šeimos narių diados (remiantis Silversteinu ir Bengtsonu, 1997).

¹⁸⁰ Plačiau šie ryšių tipai buvo pristatyti apžvelgiant teorines kartų solidarumo prieigos idėjas (žr. 1.1 skyrių) bei pristatant bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje identifikuotus ryšių su kilmės šeimos nariais tipus (žr. 3.1.3.1 poskyrį).

¹⁸¹ *Privalomų (obligatory)* ryšių tipas, išskirtas tiek Silversteino ir Bengtsono (1997), tiek Naucko ir Beckerio (2013; Nauck, 2015), pasižymi nedideliu geografiniu atstumu ir dažnu bendravimu, tačiau, priešingai nei tradicinio socialių ryšių tipo atveju, abipusė pagalba teikiama intensyviai, nors ryšiai nėra laikomi emociškai artimais ir jų nesiejama nuomonių panašumas.

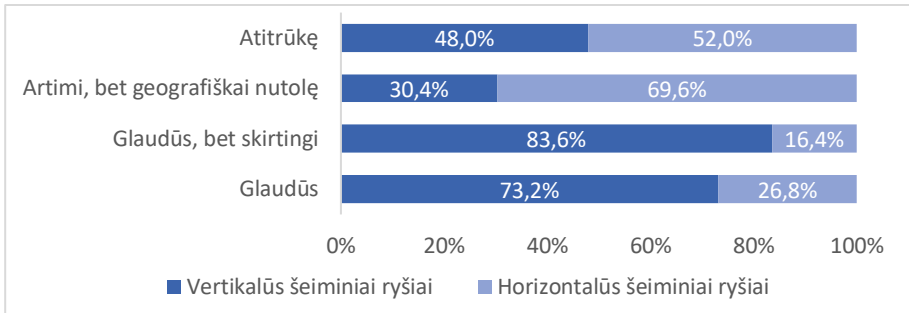
Remiantis analizės rezultatais, migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeimos nariais daugiausia priskirtini *glaudžių* ryšių tipui (51.0 proc.). Šio tipo ryšiai dominuoja tarp kvotinės apklausos respondentų ir jų kilmės šeimos narių. Antroje vietoje – *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas (23.6 proc.). *Atitolę* (12.9 proc.) ir *artimi, bet skirtingi* (12.5 proc.) santykiai apima panašią dalį (žr. 14 pav.) ir bendrai sudaro apie vieną ketvirtadalį visų ryšių.

Kiekvienas iš šių ryšių tipų vis kitaip paplitęs tarp vertikaliais ir horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų diadų. Kaip galima matyti iš 15 pav., didesnę dalį *atitrūkusių* ryšių ir *artimų, bet geografiškai nutolusių* sudaro ryšiai su broliais ir seserimis. *Glaudžiais* ir ypač *artimais, bet skirtingais* ryšiais tyrimo dalyviai dažniau susieti su vienu iš tėvų nei su broliais arba seserimis. Tai rodo, kad pagalbos srautai intensyvesni vertikalioje šeiminių ryšių linijoje, o horizontaliais ryšiais susiję asmenys dažniau gyvena toliau vieni nuo kitų (tikėtina, dėl didesnio mobilumo šiose diadose nei vertikaliose).

Lyginant vertikaliais ir horizontaliais šeiminiiais ryšiais susietų asmenų tarpe dominuojančius ryšių tipus, matyti, kad vertikalūs ryšiai dažniausiai būna *glaudūs* (61.1 proc.), antroje vietoje – *artimi, bet skirtingi* (17.1 proc.). Apytikriai viena iš dešimties suaugusių vaikų–tėvų diadų priskirtinos *artimų, bet geografiškai nutolusių* (11.7 proc.) arba *atitrūkusių* (10.1 proc.) ryšių tipams. Tai rodo, kad apskritai tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai labiau linkę įsikurti palyginti netoli tėvų (tik vienas iš penkių respondentų gyvena kitoje Lietuvos dalyje nei tėvai) (žr. 15 pav.).

Lyginant šias tendencijas su bendros Lietuvos populiacijos vertikalinių ir horizontalių šeiminių ryšių tipų pasiskirstymu (žr. 3.1.3.1 poskyrį), matyti, kad *glaudaus* tipo ryšiai gerokai dažnesni (61.1 proc.) migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų vertikaliose šeiminiuose ryšiuose negu bendroje populiacijoje (palyginti: šiam tipui priskirtini 43.7 proc. bendros Lietuvos populiacijos ryšių su tėvais). Mažesnę dalį iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusių asmenų santykių su tėvais (11.7 proc.) galima laikyti *artimais, bet geografiškai nutolusiais* (šiam tipui priskirtini 24.8 proc. bendros Lietuvos populiacijos ryšių su tėvais), o *atitrūkusių* ryšių dalis labai panaši (palyginti: 13 pav. ankstesniame poskyryje ir 16 pav.).

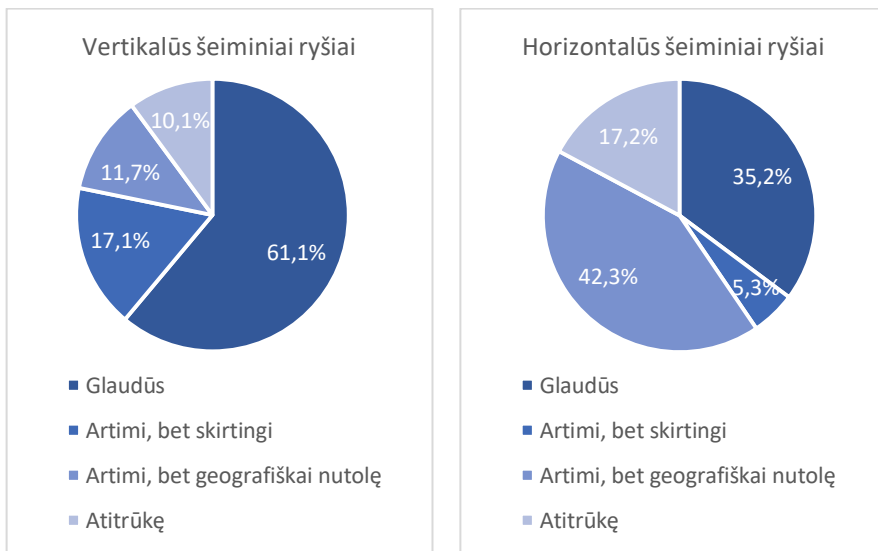
15 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su tėvais ir broliais arba seserimis tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2020, N = 406.

Pastaba: tipologija sudaryta remiantis informacija apie 584 diadas, iš kurių 357 vertikaliais šeiminingais ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“) ir 227 – horizontaliais („respondentas(-ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp šeiminių ryšių pobūdžio ir solidarumo tipo statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .401^{***}$, $df = 3$. Remiantis Cohenu (1988), ryšys priskirtinas stipriam statistiniam ryšiui.

16 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su tėvais ir broliais bei seserimis tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 584 diadas, iš kurių: 357 vertikaliais šeiminingais ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“) ir 227 horizontaliais šeiminingais ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp šeiminių ryšių pobūdžio ir solidarumo tipo statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .401^{***}$, $df = 3$. Remiantis Cohenu (1988), ryšys priskirtinas stipriam statistiniam ryšiui.

O horizontalioje šeiminių ryšių linijoje migracijos patirties turinčiose šeimose dominuoja *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai (42.3 proc.), nors jie ir šiek tiek mažiau paplitę nei bendros Lietuvos populiacijos atveju (51.2 proc. bendros populiacijos ryšių su broliais arba seserimis priskirtini šiam tipui, žr. palyginti 13 pav. ankstesniame poskyryje).

Taigi analizės rezultatai rodo, kad migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeima dažniausiai būna artimi, ypač vertikalioje šeiminių ryšių linijoje. Tipologinė analizė taip pat atskleidė, kad migracijos patirtis formuoja naujas kartų solidarumo formas: išskirtas naujas *artimų, bet skirtingų* ryšių tipas rodo, kad, nepaisant ankstesnės migracijos patirties, santykiškai išlieka emociškai artimi, tačiau čia pat išryškėja nuomonių ir įsitikinimų skirtumai tarp užsienyje gyvenusių asmenų ir migracijos patirties neturinčių jų šeimos narių Lietuvoje.

3.1.3.3 Lyties dimensija

Ankstesni JAV ir Europos mokslininkų tyrimai atskleidė, kad šeiminių ryšių tipų pasiskirstymas priklauso tiek nuo suaugusio vaiko (Dykstra ir Fokkema, 2011; Guo et al., 2012; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997), tiek nuo vieno iš tėvų lyties (Dykstra ir Fokkema, 2011; Silverstein et al., 1994; Silverstein ir Bengtson, 1997).

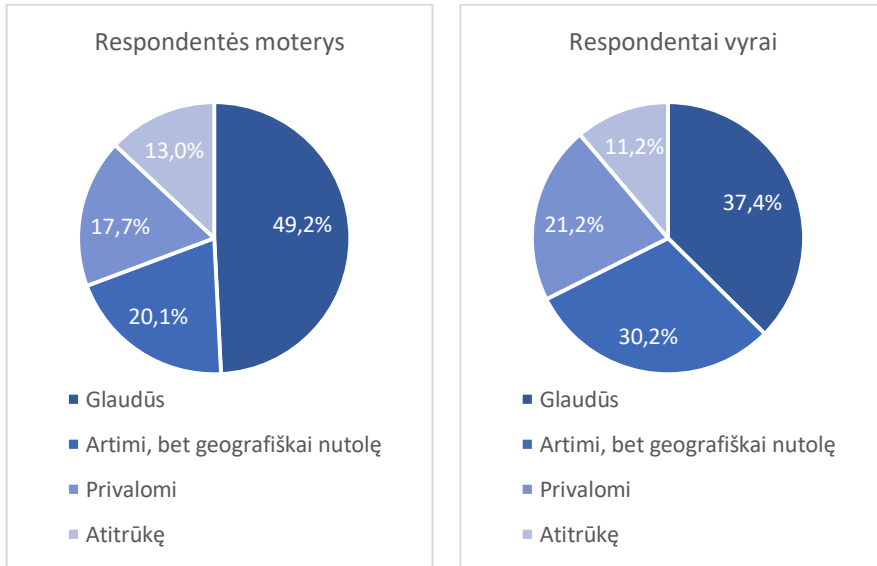
Detalesnė reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizė patvirtino, kad ryšys tarp solidarumo tipų pasiskirstymo ir kilmės šeimos nario lyties statistiškai reikšmingas tiek vertikalioje, tiek horizontalioje šeiminių ryšių linijose¹⁸². Lietuvos gyventojus artimiausi ryšiai sieja su motinomis: beveik pusė visų suaugusių vaikų ir jų motinų ryšių (49.4 proc.) stipriai remiasi visomis kartų solidarumo dimensijomis ir gali būti apibūdinami kaip *glaudūs*. Palyginti: su tėvu *glaudžius* ryšius palaiko 36.4 proc. Lietuvos gyventojų (žr. 19 pav. 3.1.4 skyriuje); o su seserimis ir broliais – atitinkamai 21.2 proc. ir 16.6 proc. apklaustųjų (žr. 22 pav. 3.1.5 skyriuje).

Ryšių tarp kartų pobūdis priklauso ir nuo tyrimo dalyvio(-ės) lyties (o ryšiai kartoje nėra susiję statistiškai reikšmingu ryšiu su respondentu(-ės)

¹⁸² Ryšys statistiškai reikšmingas, vidutinio stiprumo: $p = .000$, Kramer $V = .233^{***}$, $df = 9$.

lytimi)¹⁸³. Artimiausi ryšiai tiek su motina, tiek su tėvu užfiksuoti tarp tyrimo dalyvių moterų: 49.2 proc. respondentų ryšius su vyresne karta galima laikyti *glaudžiais*, bet tik apytiksliai vienas iš trijų tyrimo dalyvių vyrų (37.4 proc.) nurodė, kad su motina ir (arba) tėvu juos sieja emocinis artumas, nuomonių panašumas, dažnas bendravimas, geografinis artumas bei intensyvi abipusė pagalba (žr. 17 pav.).

17 pav. Lietuvos gyventojų ryšių vertikalioje šeiminių ryšių linijoje tipai priklausomai nuo respondentų lyties (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 602 vertikaliais šeiminių ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“) ir 719 horizontaliais šeiminių ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp šeiminių ryšių pobūdžio ir solidarumo tipo statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer V = .403***, $df = 4$. Remiantis Cohenu (1988), ryšys gali būti laikomas stipriu.

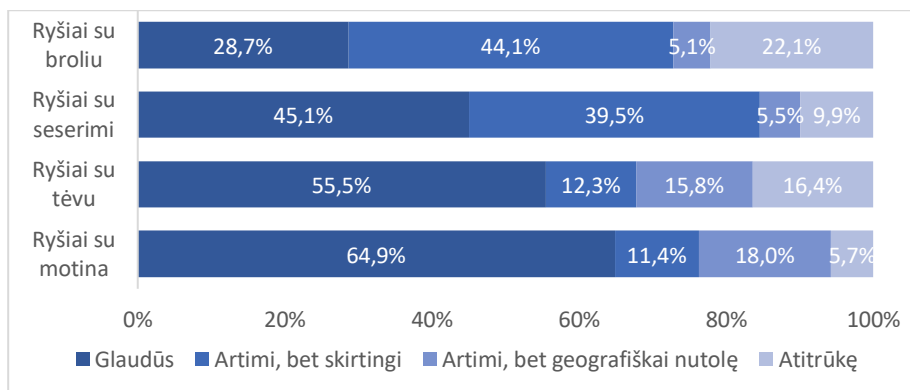
Respondentus vyrus dažniau nei moteris su abiem tėvais sieja tiek *artimi*, *bet geografiškai nutolę*, tiek *privalomi* ryšiai. Tai, viena vertus, rodo, kad vyrai rečiau nei moteris aktyviai įsitraukia į abipusę pagalbą (*artimi*, *bet geografiškai nutolę* ryšiai nepasižymi funkcinė kartų solidarumo dimensija).

¹⁸³ Ryšių tipų paplitimas vertikalioje šeiminių ryšių linijoje priklauso nuo respondentų lyties ($p = .006$, Kramer V = .143**, $df = 3$), tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų neužfiksuota horizontalioje šeiminių ryšių linijoje priklausomai nuo respondentų lyties ($p = .349$ ($> .05$), Kramer V = .068, $df = 3$).

Kita vertus, didesnė dalis vyrų nei moterų ryšius palaiko dažniau iš pareigos nei dėl emocinio artumo arba nuomonių panašumo (*privalomiems* ryšiams būdingos žemos šių solidarumo dimensijų reikšmės)¹⁸⁴.

Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, dalyvavusių kvotinėje apklausoje, ryšių su kilmės šeimos nariais tipai priklausomai nuo kilmės šeimos nario pristatomi 18 pav. Šios apklausos duomenų analizė atskleidė, kad nei vertikaloje¹⁸⁵, nei horizontalioje šeiminių ryšių linijoje nėra statistiškai reikšmingo ryšio migracijos patirties turinčių tyrimo dalyvių lyties atžvilgiu¹⁸⁶. Analizuojant migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės šeima, skirtumai tarp lyčių atsiskleidžia tik lyginant ryšius su motina ir ryšius su tėvu. Kaip galima matyti iš 18 pav., artimiausi ryšiai iš užsienio grįžusius Lietuvos gyventojus sieja su motina (net 64.9 proc. ryšių su motinomis *glaudūs*).

18 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeimos nariais tipai kilmės šeimos nario lyties atžvilgiu (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės. Ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 584 diadas, iš kurių 146 diadas sudarė „respondentas(-ė)–tėvas“, 211 – „respondentas(-ė)–motina“, 136 – „respondentas(-ė)–brolis“, 91 – „respondentas(-ė)–sesuo“. Ryšys statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .254^{***}$, $df = 9$.

Antroje vietoje – su tėvu (55.5 proc. ryšių gali būti laikomi *glaudžiais*), trečioje – su seserimis (45.1 proc.) ir tik apytiksliai vienas iš keturių

¹⁸⁴ *Atitrūkusių* ryšių šiek tiek dažniau pastebima analizuojant moterų nei vyrų vertikalius šeiminius ryšius, tačiau skirtumas labai nedidelis.

¹⁸⁵ $p = .282 (> .05)$, Kramer $V = .103$, $df = 3$.

¹⁸⁶ $p = .062 (> .05)$, Kramer $V = .180$, $df = 3$.

apklaustųjų (28.7 proc.) nurodė esąs *glaudžių* ryšių siejamas su broliu. Detaliau skirtumai vertikalojoje šeiminių ryšių linijoje analizuojami 3.1.4 skyriuje, o horizontalių šeiminių ryšių pobūdis pagalbos migracijoje požiūriu analizuojamas 3.1.5 skyriuje.

Lyginant migracijos patirties turinčių asmenų ir bendros Lietuvos populiacijos ryšių su kilmės šeimos nariais įvairovę, matyti, kad apskritai daug didesnė dalis grįžusiųjų gyvena arčiau kilmės šeimos narių. Tai rodo mažesnė *artimų, bet geografiškai nutolusių* bei *atitrūkusių* ryšių dalis visose grupėse.

Atitrūkusio tipo ryšių bendrai nėra dažna, tačiau šių ryšių paplitimas varijuoja priklausomai nuo kilmės šeimos nario lyties ir ryšio pobūdžio su respondentu(-e). Atitrūkusio tipo ryšiai šiek tiek dažnesni vyriškoje nei moteriškoje šeiminių ryšių linijoje: migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų santykius su broliais (22.1 proc.) bei santykius su tėvais (16.4 proc.) galima apibūdinti kaip atitrūkusius. Šio tipo ryšiai gerokai retesni analizuojant migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su seserimis (9.9 proc.) ar su motinomis (5.7 proc.). Bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje šio tipo ryšiai šiek tiek dažnesni analizuojant ryšius su seserimis, ir, kaip ir kvotinės apklausos atveju, tik labai nedidelę dalį (5.8 proc.) ryšių su motinomis reprezentatyvioje Lietuvos gyventojų apklausoje galima apibūdinti kaip atitrūkusius. Tai rodo, kad artumas (emocinis ir fizinis) bei intensyvūs pagalbos srantai būdingesni ryšiams su moteriškos šeimos linijos atstovėmis.

Tai gali būti susiję su specifine kvotinės apklausos imtimi: didelė dalis apklaustųjų turėjo bent vieną nepilnametį vaiką, kuris jiems emigravus liko gyventi Lietuvoje (plačiau analizuojamos kvotinės apklausos apribojimai aptariami 2.5 skyriuje). Kadangi pagalba paprastai dažniau teikiama per moterišką liniją ir ji labiau integruota į tradicinius moterims priskiriamus lyčių vaidmenis, daug daugiau emigravusių asmenų gyvendami užsienyje klovėsi savo motinomis ir (arba) seserimis prižiūrint Lietuvoje likusias atžalas. Jų ryšiai arba buvo artimesni jau prieš išvykstant, arba emigravus aktyvuota giminystės matrica išliko aktyvi ir grįžus į Lietuvą.

3.1.3.4 Dominuojantys kartų solidarumo tipai ir pagalbos potencialas: rezultatų apibendrinimas

Šiame skyriuje pristatyti disertacijos tyrimo rezultatai atskleidžia, kad Lietuvos gyventojus sieja **artimi ryšiai su kilmės šeima**. Dauguma jų dažnai

bendrauja, jaučiasi emociškai artimi ir mano, kad jų nuomonės panašios (šie aspektai būdingi tiek *glaudžių*, tiek *artimų*, *bet geografiškai nutolusių* ryšių tipams).

- Lietuvos gyventojus ir jų kilmės šeimos narius dažniausiai sieja artimi ryšiai, palaikomi tiek gyvenant palyginti arti (*glaudžių* ryšių tipas), tiek per atstumą (*artimų*, *bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas) (*HIPOTEZĖ 3a* patvirtinta).

Artimi ryšiai su kilmės šeima dominuoja nepriklausomai nuo geografinio atstumo, o intensyviais pagalbos srautais susieti ryšiai su kilmės šeima dažniau grįsti artumu negu privalomu ryšių pobūdžiu.

Kadangi stipresni emociniai ryšiai ir šeimos narių artimumas paprastai siejami su geresniu pasirengimu tėvų globai (Pauson ir Basset, 2016), galima tikėtis, kad aktyvūs pagalbos srautai *glaudžiam* ryšių tipui priskirtuose šeiminiuose ryšiuose didele dalimi išliks ir atsiradus tėvų priežiūros poreikiui. *Artimi*, *bet geografiškai nutolę* ryšiai gali tapti *glaudūs*, pasikeitus geografiniam atstumui tarp šeimos narių, vieniems iš jų persikėlus gyventi arčiau kitų, iškilus tėvų priežiūros poreikiui.

Tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeima dažniausiai būna **artimi**, ypač vertikaloje šeiminių ryšių linijoje. Šiuo aspektu migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai panašūs į bendros Lietuvos gyventojų populiacijos ryšius su kilmės šeimos nariais. Vis dėlto ryšių paplitimo dažnis šiek tiek skiriasi: migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai, dalyvavę kvotinėje apklausoje, su kilmės šeimos nariais dažniau susieti glaudžiais ryšiais, lyginant su bendra Lietuvos gyventojų populiacija. Disertacijos tyrimo rezultatai, susiję su tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir jų kilmės šeimos narių ryšių tipologijos sudarymu, prisideda prie grįžtamosios migracijos tyrimų plėtros Lietuvoje. Kaip jau minėta, šeiminių (ir asmeninių) ryšių tematika iki šiol juose buvo aptariama ribotai. Ankstesni grįžtamosios migracijos tyrimai atskleidė, kad emigravusiuosius dažniausiai paskatina grįžti šeimos, namų, draugų ir artimųjų ilgesys bei šeiminės aplinkybės (Budginaitė ir Mašidlauskaitė, 2015; Sipavičienė et al., 2009). Tad nėra netikėta, kad iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžę asmenys, turintys šeiminių

įsipareigojimų (nepilnamečių vaikų arba tėvus, kuriems reikalinga priežiūra¹⁸⁷), yra artimais ryšiais susieti su kilmės šeima.

Nustatytas naujas kartų solidarumo tipas (*artimi, bet skirtingi* ryšiai), nors ir nėra labai paplitęs (šiam tipui priskirtini apie 12.5 proc. analizuotų ryšių su kilmės šeimos nariais), leidžia kalbėti apie kartų solidarumo pokyčius migracijos kontekste.

- Migracijos patirtis formuoja naujas kartų solidarumo formas: išskirtas naujas *artimų, bet skirtingų* ryšių tipas (*HIPOTEZĖ 3b* patvirtinta).

Šis ryšių tipas nuo *glaudžių* ryšių tipo, kuris dominuoja tarp iš užsienio grįžusių Lietuvos gyventojų ir jų kilmės šeimos narių, skiriasi šeimos narių nuomonių nesutapimu. Tai rodo, kad, nepaisant ankstesnės migracijos patirties, santykiškai tarp užsienyje gyvenusių asmenų ir migracijos patirties neturinčių jų šeimos narių Lietuvoje gali išlikti emociškai artimi, tačiau kartu išryškėti nuomonių ir įsitikinimų svarbiais gyvenimo klausimais skirtumų. Tai leidžia kalbėti tiek apie galimus požiūrių svarbiausiais gyvenimo klausimais pokyčius gyvenant užsienyje, tiek apie didesnę skirtingą nei šeimos nariai nuomonę turinčių Lietuvos gyventojų mobilumą.

Analizuojant kartų solidarumo tipus, migracijos patirties turinčiose šeimose nerasta *privalomų* ryšių tipo, kuris nurodytų, kad šeiminiai ryšiai ir pagalbos srantai palaikomi nepriklausomai nuo emocinio artumo ir nuomonių panašumo stokos. Šis ryšių tipas, nors ir palyginti nedažnai, visgi aptinkamas bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje. Tai rodo, kad absoliuti dauguma kvotinėje apklausoje dalyvavusių iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusių asmenų jaučiasi emociškai artimi su savo kilmės šeimos nariais (emociniu artumu pasižymi net trys iš keturių analizuojant kvotinės apklausos duomenis nustatytų šeiminių ryšių tipų). Kaip minėta, stipresni emociniai ryšiai siejami ir su potencialiai geresniu pasirengimu tėvų priežiūrai, jeigu tokios prireiktų. Kartų solidarumo tipai ir pagalbos srantai tarp kartų ir kartoje detaliau analizuojami 3.1.4 ir 3.1.5 poskyriuose.

¹⁸⁷ Ši specifinė grupė analizuota atsižvelgiant į mokslinio projekto, kuriuo remiamasi disertacijos tyrime, kvotinės apklausos imtį (žr. 2.3 skyrių). Analizės apribojimai plačiau aprašyti 2.5 skyriuje.

3.1.4 Suaugę vaikai ir jų tėvai: kartų ryšiai per atstumą

Ankstesnėse disertacijos dalyse atskleista, kad Lietuvos gyventojai ir jų tėvai gyvena palyginti arti (žr. 3.1.1 skyrių), daugelis pritaria familialistinėms nuostatomis (žr. 3.1.2 skyrių) ir juos dažniausiai jungia artimi ryšiai tiek gyvenant palyginti netoli, tiek per atstumą (žr. 3.1.3 skyrių). Viename namų ūkyje su tėvais gyvenančių Lietuvos gyventojų ir jų tėvų ryšiai į tipologinę kartų solidarumo analizę (pristatytą 3.1.3 skyriuje) nebuvo įtraukti, remiantis metodologiniais tipologinių studijų autorių nurodymais (Silverstein ir Bengtson, 1997) (apie tyrimo apribojimus plačiau žr. 2.5 skyriuje). Į tai atskirai atsižvelgiama šiame skyriuje.

Šiame skyriuje susitelkiama į suaugusių vaikų ryšius su motina ir tėvu, atsižvelgiant į juos skiriančią atstumą ir įvairios pagalbos potencialą Lietuvoje. Atskirai analizuojamas solidarumas tarp viename namų ūkyje su tėvais (arba vienu iš tėvų) gyvenančių kartų, tarp gyvenančių palyginti netoli ir tarp palaikančių ryšius per atstumą. Atsižvelgiama ne tik į praktinę pagalbą (jos intensyvumas matuojamas sudarant kartų solidarumo tipus), bet ir į finansinės bei emocinės pagalbos srautus, kurie nuo geografinio atstumo priklauso mažiau (Földes, 2016).

Pirmiausia analizuojamas kartų solidarumas bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, atsižvelgiant į tėvų lytį ir pagalbos pobūdį (žr. 3.1.4.1 poskyrį), paskui – solidarumas tarp kartų atsižvelgiant į tėvų priežiūros poreikius ir migracijos patirtį Lietuvos gyventojų šeimose (žr. 3.1.4.2 poskyrį). Skyrius baigiamas kartų solidarumo analizės rezultatų apibendrinimu, juos siejant su teoriniu kontekstu bei kitų kartų solidarumą (migracijos kontekste) tyrinėjusių autorių įžvalgomis (žr. 3.1.4.3 poskyrį).

3.1.4.1 Kartų solidarumas

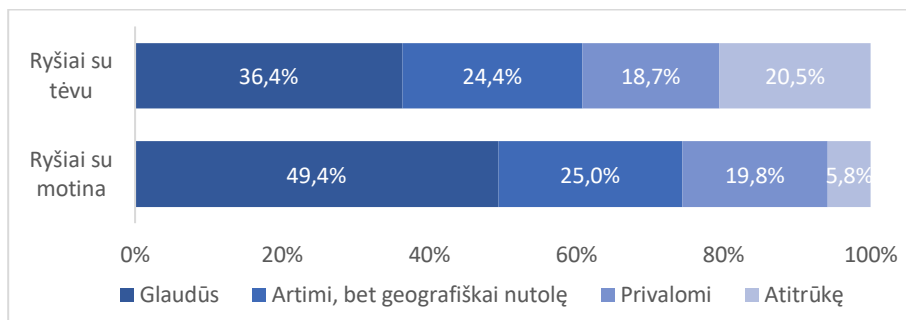
Analizuojant Lietuvos gyventojų ryšių su kilmės šeima pobūdį (detaliau žr. 3.1.3 skyrių), atskleista, kad su tėvais kartu negyvenančių respondentų ryšiai su motina ir tėvu dažniausiai būna *glaudūs* (43.7 proc.). Ketvirtadalis suaugusių vaikų–tėvų ryšių gali būti laikomi *artimais, bet geografiškai nutolusiais* (24.8 proc.); penktadalis suaugusių vaikų–tėvų diadų priskirtinos *privalomų* ryšių tipui ir tik vieno iš dešimties tyrimo dalyvių ryšius su tėvais galima būtų apibūdinti kaip *atitrūkusius*.

Šių ryšių tipų paplitimas skiriasi priklausomai ir nuo kilmės šeimos nario lyties. Artimiausi ryšiai tyrimo dalyvius sieja su motinomis: 49.4 proc. Lietuvos gyventojų ryšių su motinomis pasižymi aukštu solidarumo lygiu

pagal visas kartų solidarumo dimensijas ir juos galima laikyti *glaudžiais* (žr. 19 pav. žemiau). Išskirtinai stiprius ryšius su motina patvirtina ir tai, kad mažiausiai tarp respondentų ir motinų paplitęs ryšių tipas – *atitrūkę* (5.8 proc.). Šio tipo ryšiai, priešingai nei *glaudūs* ryšiai, pasižymi mažais rodikliais vertinant pagal visas kartų solidarumo dimensijas.

Glaudaus tipo ryšiai taip pat dažniausi analizuojant Lietuvos gyventojų ryšius su tėvais (36.4 proc.), tačiau, palyginus su ryšiais su motinomis, gerokai mažesnė dalis suaugusių vaikų jaučiasi labai artimi su savo tėvais. Be to, kas penkto apklausos dalyvio(-ės) (20.5 proc.) ryšius su tėvais galima apibūdinti kaip *atitrūkusius*. Tai rodo, kad Lietuvos gyventojų ryšių su tėvais įvairovė gerokai didesnė: nors trečdalis apklaustųjų su tėvais palaikomi ryšiai remiasi visomis kartų solidarumo dimensijomis, kiti trys ryšių tipai yra palyginti panašiai pasiskirstę.

19 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su motina ir tėvu tipai (diadų dalis procentais)

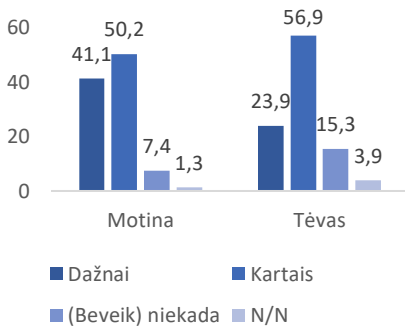
Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 344 diadas sudarė „respondentas(-ė)–motina“, 258 – „respondentas(-ė)–tėvas“, 364 – „respondentas(-ė)–sesuo“, 355 – „respondentas(-ė)–brolis“. Ryšys statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .233^{***}$, $df = 9$. Šiame grafike pateikiami tik ryšių su motinomis ir ryšių su tėvais tipai. Ryšių horizontalioje šeiminių ryšių linijoje tipologija detaliau aptariama 3.1.5 skyriuje.

Labiausiai ryšių su motinomis ir ryšių su tėvais skirtumai atsiskleidžia analizuojant emocinį artumą ir nuomonių panašumą (žr. 21 lentelę Prieduose) bei bendravimo turinį (žr. 20 pav. ir 21 pav.).

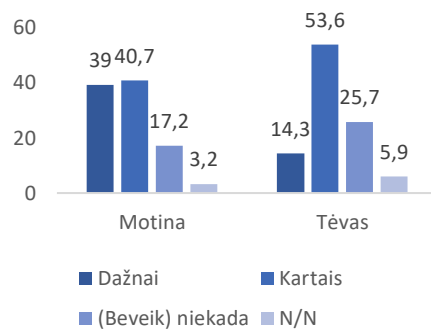
Remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, motinoms emociškai artimi jaučiasi 85.3 proc. apklaustųjų (tėvams – 71.4 proc.) ir 67.2 proc. mano, kad jų ir jų motinos požiūriai svarbiausiais gyvenimo klausimais panašūs (galima palyginti: su tėvais panašų požiūrį turintys jautėsi 53.7 proc. respondentų) (žr. 21 lentelę Prieduose). Su motinomis taip pat dažniau negu su tėvais kalbamasi apie rimtus asmeninius reikalus ir vaikų auginimą (žr. 20 pav. ir 21 pav.).

20 pav. Bendravimo pobūdis: kalbėjimasis su motinomis ir (arba) tėvais apie rimtus asmeninius reikalus (procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 506 (turi motiną), N = 368 (turi tėvą).

21 pav. Bendravimo pobūdis: kalbėjimasis su motinomis ir (arba) tėvais apie vaikų auginimą (procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 344 (turi motiną ir turi vaikų), N = 237 (turi tėvą ir turi vaikų).

Tai apskritai rodo, kad kartu su tėvais negyvenantieji (tiek įsikūrę tame pačiame mieste arba rajone, tiek gyvenantys kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje) palaiko artimus ryšius su tėvais, o motina išsiskiria kaip artimiausias šeimos narys, nepriklausomai nuo paties respondento lyties ir kitų individualių bruožų. Tai, viena vertus, rodo didelį pagalbos potencialą (stiprūs ryšiai pasižymi didesniu potencialu netikėtai prireikus pagalbos) tiek iš suaugusio vaiko pusės, tiek paramos iš vieno iš tėvų (pablogėjus kito sveikatai) atžvilgiu.

Skirtingas kartų solidarumo tipų paplitimas ne tik nurodo praktinės pagalbos intensyvumą ir pagalbos potencialą ateityje. Ryšių tipai ir atitinkamai pagalbos potencialas vertikalioje šeiminių ryšių linijoje priklauso ne tik nuo to, ar kalbame apie ryšius su motina, ar su tėvu. Disertacijos tyrimas atskleidžia, kad kartų solidarumo tipų paplitimas varijuoja priklausomai ir nuo to, ar tyrimo dalyvis(-ė) (vis dar) turi abu tėvus (ar tik vieną iš jų) bei nuo kitų kilmės šeimos bruožų. Tik vieną iš tėvų turintys tyrimo dalyviai (neturintys kitų kilmės šeimos narių) šiek tiek rečiau negu likusi Lietuvos gyventojų populiacijos dalis renkasi gyventi palyginti toli nuo jų (kaip matyti iš šiek tiek mažesnio *artimų, bet geografiškai* nutolusių ryšių paplitimo) ir dažniau nei kitos grupės būna su motina arba tėvu susieti *privalomais* ryšiais. *Artimais, bet geografiškai nutolusiais* ryšiais galima laikyti apie 15,9 proc. tik vieną iš tėvų turinčių (ir neturinčių kitų kilmės šeimos narių) apklaustųjų ryšių su jų motina arba tėvu (galima palyginti: bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje

šiam ryšių tipui vidutiniškai priskiriama 24.8 proc. ryšių). *Privalomais* ryšiais susieti su savo motina arba tėvu, kuri(s) yra vienintelė(-is) kilmės šeimos narys, jaučiasi 34.1 proc. Lietuvos gyventojų (galima palyginti: bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje šiam ryšių tipui vidutiniškai priskiriama 19.1 proc. ryšių tarp kartų)¹⁸⁸.

Ryšių tipų pasiskirstymas vertikalioje šeiminių ryšių linijoje, ypač ryšių su tėvu atveju, priklauso ir nuo kitų šeiminių bei individualių Lietuvos gyventojų bruožų. Tiek ryšių su motina, tiek ryšių su tėvu pobūdis priklauso nuo respondento(-ės) amžiaus, išsilavinimo bei gyvenamosios vietos¹⁸⁹. *Glaudžiausi* ryšiai su kiekvienu iš tėvų sieja vyriausius apklausos dalyvius: šiam ryšių tipui priskirtini net 53.3 proc. 50 metų ir vyresnių tyrimo dalyvių ryšiai su motina ir (arba) tėvu. Šios amžiaus grupės respondentai taip pat dažniau nei jauni ir vidutinio amžiaus apklausos dalyviai su tėvais susieti *privalomo* tipo ryšiais¹⁹⁰. Tai galima sieti su išaugusiais tėvų priežiūros poreikiais, atsižvelgiant į tai, kad 50 m. ir vyresnių respondentų tėvų amžius gali būti apie 70 m. ir daugiau. Tarp ryšių tipų pasiskirstymo ir tėvų priežiūros poreikių disertacijos tyrime nustatytas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys¹⁹¹: ryšiai tarp tyrimo dalyvių ir jų tėvų, turinčių priežiūros poreikių, arba *glaudūs* (45.8 proc.), arba *privalomi* (41.1 proc.). Nors *glaudžių* ryšių dalis panaši kaip ir likusioje Lietuvos gyventojų populiacijoje (43.8 proc. ryšių su tėvais, kuriems nėra reikalinga pagalba, priskirtini šiam ryšių tipui), itin didelė privalomų ryšių dalis šioje grupėje nurodo, kad kiti ryšių tipai (tiek *artimi*, bet *geografiškai nutolę*, tiek *atitrūkę*) atsiradus priežiūros poreikiams gali įgauti privalomą pobūdį.

Artimi, bet *geografiškai nutolę* bei *atitrūkę* ryšiai labiau nei kitoms grupėms būdingi ir jauniausiems (18–29 m.)¹⁹², gyvenantiems

¹⁸⁸ Ryšis nors ir silpnas, statistiškai reikšmingas: $p = .002$, Kramer $V = .121^{**}$, $df = 9$.

¹⁸⁹ Ryšis tarp respondento(-ės) amžiaus ir solidarumo tarp kartų tipo nestiprus, tačiau statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer $V = .171^{***}$, $df = 6$. Tas pats būdinga ir ryšiui tarp kartų solidarumo tipo ir respondento(-ės) išsilavinimo ($p = .000$, Kramer $V = .142^{***}$, $df = 6$) bei gyvenamosios vietos ($p = .000$, Kramer $V = .143^{***}$, $df = 6$).

¹⁹⁰ 28.3 proc. 50 m. amžiaus ir vyresnių tyrimo dalyvių amžius su motina ir (arba) tėvu galima priskirti privalomų ryšių tipui. Šiam tipui priskirtini jauniausio (18–29 m.) ir vidutinio (30–49 m.) amžiaus grupėse atitinkamai 16.3 proc. ir 18.2 proc. vertikalinių šeiminių ryšių.

¹⁹¹ $p = .000$, Kramer $V = .299^{***}$, $df = 3$.

¹⁹² 36.7 proc. jauniausio amžiaus tyrimo dalyvių ryšių su tėvais galima priskirti *artimų*, bet *geografiškai nutolusių* ryšių tipui ir 17.0 proc. – *atitrūkusiems* ryšiams.

didmiesčiuose¹⁹³, aukščiausių išsilavinimo lygį pasiekusiems¹⁹⁴ tyrimo dalyviams. Tai galima sieti su jauniausios Lietuvos gyventojų grupės mobilumu, susijusiu su universitetinėmis studijomis. Tikėtina, kad reikšminga dalis aukštąjį išsilavinimą įgijusių lieka gyventi ir dirbti didžiuosiuose miestuose, tad atitinkamai juos skiria didesnis atstumas nuo tėvų, lyginant su likusiais tyrimo dalyviais.

Ši grupė (jauni, didmiesčių gyventojai, siekiantys aukštojo išsilavinimo arba jį neseniai įgiję) taip pat gali patekti ir tarp kartu su tėvais gyvenančių respondentų. Gyvenimas kartu su tėvais (arba vienu iš tėvų) viename namų ūkyje laikoma specialia kartų solidarumo forma (Isengard ir Szydlík, 2012), dėl to kartų solidarumas tarp kartu gyvenančių šeimos narių analizuojamas atskirai. Apskritai skirtumų tarp suaugusių vaikų ryšių su motinomis ir tėvais, kai abi kartos gyvena viename namų ūkyje, gerokai mažiau. Lietuvoje ši solidarumo forma būdinga tiek suaugusių vaikų ir jų motinų, tiek suaugusių vaikų ir jų tėvų ryšiams¹⁹⁵. Abiem kartoms gyvenant kartu, ryšiai tiek su motinomis, tiek su tėvais pasižymi aukštu emociniu artumu, nuomonių panašumu¹⁹⁶, dažnu bendravimu¹⁹⁷ ir intensyviais praktinės pagalbos srautais (žr. 22 lentelę Prieduose).

Nors dalis individualių ir šeiminių bruožų veikia tiek ryšių su motina, tiek su tėvų pobūdį, verta atkreipti dėmesį ir į tuos bruožus, nuo kurių priklauso kartų solidarumas tik suaugusių vaikų–motinų arba tik suaugusių vaikų–tėvų diadose. Bendrai ryšių tipų variacija priklausomai nuo individualių ir šeiminių ryšių bruožų šiek tiek didesnė respondentų ryšiuose su tėvu nei su motina. Tarp tik ryšius su išskirtinai tėvu veikiančių veiksmų labiausiai galima išskirti prokreacinės šeimos struktūrą¹⁹⁸: partnerį(-ę) arba sutuoktinį(-ę) turintys

¹⁹³ 34.7 proc. didmiesčiuose gyvenančių tyrimo dalyvių ryšių su tėvais galima priskirti *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipui ir 17.3 proc. – *atitrūkusiems* ryšiams.

¹⁹⁴ 27.6 proc. aukštąjį išsilavinimą įgiję respondentai susieti su savo tėvais *artimais, bet geografiškai nutolusiais* ryšiais ir 15.8 proc. – *atitrūkusiais*.

¹⁹⁵ Su motinomis kartu gyvena apie 31.4 proc. reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių; su tėvais – 27.4 proc.

¹⁹⁶ Lyginant su gyvenančiais atskirai nuo tėvų (žr. 21 lentelę Prieduose), viename namų ūkyje su tėvais (arba vienu iš tėvų) gyvenantys šiek tiek rečiau sutinka, kad jų ir jų motinų nuomonės svarbiausiais gyvenimo klausimais panašios (žr. 22 lentelę Prieduose). Nuomonių sutapimas su tėvais tiek gyvenant atskirai (žr. 21 lentelę Prieduose), tiek gyvenant kartu (žr. 22 lentelę Prieduose) panašus.

¹⁹⁷ Absoliuti dauguma bendrauja tiek su motinomis, tiek su tėvais kasdien (žr. 22 lentelę Prieduose).

¹⁹⁸ Ryšis tarp partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės) (ne)turėjimo ir ryšių su tėvu pobūdžio silpnas, tačiau statistiškai reikšmingas: $p = .005$, Kramer $V = .222$, $df = 3$.

Lietuvos gyventojai šiek tiek dažniau susieti *glaudžiais* ryšiais su tėvu (37.4 proc.) negu likusi populiacijos dalis (27.7 proc.); o prokreacinės šeimos (dar) nesukūrusių tyrimo dalyvių ryšius su tėvu dažniau (38.3 proc.) nei likusios gyventojų dalies (17.1 proc.) galima priskirti *atitrūkusiems* ryšiams. O ryšių su motina pobūdis labiau negu ryšių su tėvu pobūdis priklauso nuo tyrimo dalyvio(-ės) lyties¹⁹⁹: suaugusių dukterų ir motinų ryšiai glaudesni negu ryšiai sūnų–motinų diadose (plačiau žr. 3.1.3 skyrių).

Ryškesnių skirtumų tarp ryšių su motinomis ir ryšių su tėvais priklausomai nuo geografinio atstumo tarp kartų atsiskleidžia į analizę įtraukiant finansinės ir emocinės pagalbos srautus. Didesnė dalis kartu su tėvais (arba vienu iš tėvų) gyvenančių tyrimo dalyvių finansinę pagalbą teikė motinoms (49.1 proc.) negu tėvams (34.7 proc.). Motinos iš kartu gyvenančių suaugusių vaikų taip pat dažniau sulaukia emocinės pagalbos (88.1 proc. respondentų teigė palaikantys motinas emociškai) nei tėvai (77.2 proc.) (žr. 22 lentelę Prieduose).

Skirtumai tarp atskirai nuo tėvų gyvenančių suaugusių vaikų teikiamos ir gaunamos pagalbos lygio priklausomai nuo tėvų lyties šiek tiek mažiau ryškūs kalbant apie finansinę pagalbą (53.9 proc. nurodė šiuo aspektu padedantys motinoms ir 45.9 proc. – tėvams) ir ryškesni emocinės pagalbos atveju (90.3 proc. nurodė suteikiantys motinoms emocinę pagalbą ir 74.5 proc. – tėvams) (žr. 21 lentelę Prieduose). Įdomu, kad atstumas tarp suaugusių vaikų ir tėvų labiau išryškina skirtumus tarp motinoms ir tėvams teikiamos praktinės pagalbos lygio: 65.1 proc. su motinomis kartu negyvenančių apklaustųjų nurodė padedantys joms buityje ir tik 42.9 proc. kartu su tėvais negyvenančių teigė šiuo aspektu jiems padedantys²⁰⁰ (žr. 21 lentelę Prieduose).

Apskritai pagalbos lygis varijuoja priklausomai nuo jos pobūdžio bei geografinio atstumo tarp kartų. Su tėvais arba vienu iš tėvų gyvenantys tyrimo dalyviai intensyviausiai įsitraukę į praktinės, finansinės ir emocinės pagalbos mainus (lyginant su gyvenančiais tame pačiame mieste arba rajone ir kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje). Kartu su tėvais gyvenantys suaugę vaikai tėvams daugiausiai teikia praktinės (net 67.5 proc. tai daro dažnai) ir emocinės pagalbos (29.8 proc. tai daro dažnai), rečiau – finansinės (žr. 50 pav. Prieduose). Praktinė pagalba teikiama ir gaunama palyginti abipusiškai, o tiek

¹⁹⁹ Ryšys tarp respondento(-ės) lyties ir ryšių su motina tipo silpnas, bet statistiškai reikšmingas ($p = .000$, Kramer $V = .184^{***}$, $df = 3$). Ryšys tarp tarp respondento(-ės) lyties ir ryšių su tėvu tipo nėra statistiškai reikšmingas ($p = .211 (> .05)$, Kramer $V = .133$, $df = 3$).

²⁰⁰ Kartu su tėvais gyvenantys buityje padeda panašiai tiek motinoms, tiek tėvams (žr. 22 lentelę Prieduose).

emocinės, tiek finansinės pagalbos suaugę vaikai dažniau sulaukia iš tėvų, negu suteikia patys (žr. 50 pav. Prieduose).

Tame pačiame mieste arba rajone kaip ir tėvai (arba vienas iš tėvų) įsikūrę Lietuvos gyventojai tėvams padeda beveik tiek pat, kiek ir patys sulaukia iš jų pagalbos. Pagal pagalbos pobūdį tarp kartų intensyviausi emocinės pagalbos srautai: apie trečdalis apklaustųjų teigė dažnai emociškai padedantys savo tėvams, taip pat panaši dalis nurodė dažnai patys iš tėvų sulaukiantys palaikymo (žr. 51 pav. Prieduose). Taip pat apie pusę apklaustųjų bent kartais tėvams padeda buityje arba finansiškai ir panaši dalis kartais gauna tokio pobūdžio pagalbos (žr. 51 pav. Prieduose).

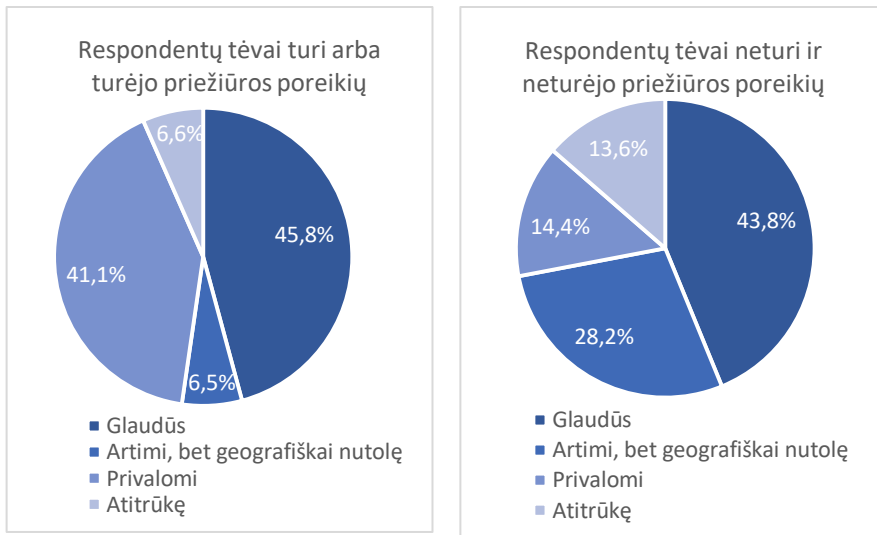
3.1.4.2 Kartų solidarumas tarp kartų ir tėvų globa migracijos kontekste

Analizuojant tiek ryšių pobūdį, tiek pagalbos srautus tarp kartų, matyti reikšmingų skirtumų priklausomai nuo tėvų priežiūros poreikių ir Lietuvos gyventojų migracijos patirties.

Nors tiek priežiūros poreikių turinčių tėvų dalis, tiek tėvai, kuriems tokia pagalba nereikalinga, su savo suaugusiais vaikais susiję *glaudžiais* ryšiais (žr. 22 pav.), kitų ryšių tipų dažniai skiriasi. *Privalomais* ryšiais su tėvais jaučiasi susisaistę 41.1 proc. Lietuvos gyventojų, kurių tėvams reikalinga priežiūra. Tai patvirtina šeiminių įsipareigojimų stiprumą: net ir tais atvejais, kai suaugę vaikai nesijaučia emociškai artimi ir mano, kad jų ir tėvų požiūris į gyvenimą skiriasi, jie prisiima priežiūros įsipareigojimus gyvendami šalia arba pakeisdami tėvų (arba savo) gyvenamąją vietą, jog jų nebeskirtų didelis geografinis atstumas.

Tėvų priežiūros įsipareigojimų dar neturintys Lietuvos gyventojai artimus ryšius su tėvais dažniau palaiko per atstumą (28.2 proc.) ir dažniau jaučiasi atitrūkę nuo tėvų (13.6 proc.) nei Lietuvos gyventojai, kurių tėvams priežiūra reikalinga. Atsižvelgiant į tai, kad *glaudžių* ryšių dalis abiejose grupėse panaši, tikėtina, kad dalis priežiūros įsipareigojimų neturinčių suaugusių vaikų *atitrūkusių* ryšių gali tapti *privalomi*. Taip pat, atsiradus poreikiui, *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai galėtų tapti *glaudūs*, pasikeitus atstumui ir suintensyvėjus pagalbos srautams. Vis dėlto taip pat tikėtina, kad atsiradę tėvų priežiūros poreikiai galėtų paveikti ryšių kokybę ir santykiai laikui bėgant gali tapti panašesni į *privalomus*, – tai paaiškintų 22 pav. matomus šių dviejų grupių reikšmingus skirtumus.

22 pav. Lietuvos gyventojų ryšių vertikalioje šeiminių ryšių linijoje tipai priklausomai nuo tėvų priežiūros poreikių (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 602 vertikaliais šeiminių ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“) ir 719 horizontaliais šeiminių ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–brolis arba sesuo“). Ryšys tarp priežiūros poreikių (N = 593, N/N = 9) ir solidarumo tipo (N = 602) statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer V = .229***, df = 3. Remiantis Cohenu (1988), ryšys priskirtinas vidutinio stiprumo statistiniam ryšiui.

Aptarus, kokie ryšiai dominuoja tarp tėvų priežiūros įsipareigojimų turinčių Lietuvos gyventojų ir jų tėvų, kyla klausimas, kas būdinga iš užsienio į Lietuvą grįžusių asmenų ryšiams su tėvais, priklausomai nuo tėvų priežiūros poreikių.

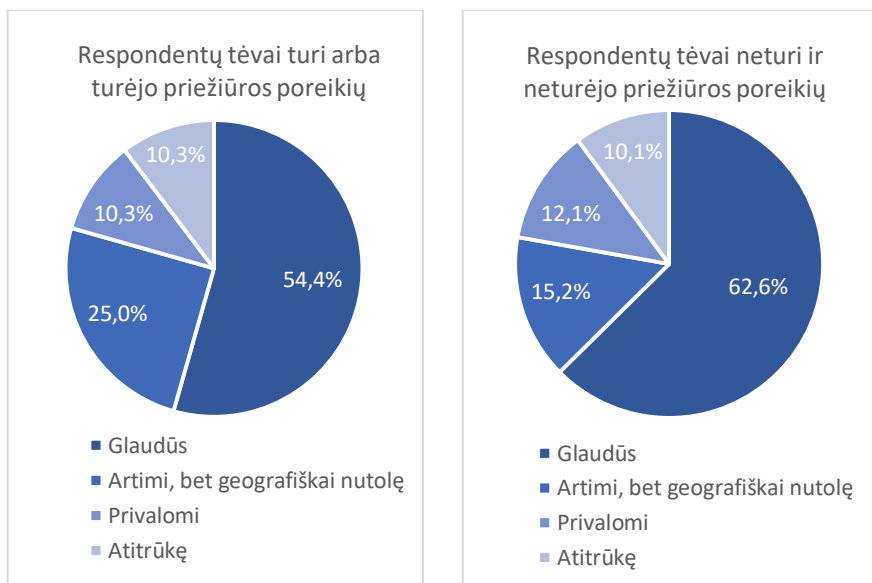
Lyginant respondentų, turinčių tėvus arba vieną iš tėvų, kuriems arba kuriam reikalinga priežiūra, kvotinės apklausos atsakymus su likusia kvotinės apklausos respondentų dalimi, galima pastebėti, kad skirtumai nėra dideli ir nėra statistiškai reikšmingi²⁰¹ (žr. 23 pav.).

Įdomu, kad tėvų priežiūros įsipareigojimų neturintys į Lietuvą iš užsienio grįžę respondentai dažniau būna susiję su tėvais *glaudžiais* ryšiais (62.6 proc.) negu tokių priežiūros įsipareigojimų turintieji (54.4 proc.). Ir atitinkamai didesnė dalis *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių esti tarp tų respondentų, kurių tėvams reikalinga priežiūra, negu kitoje grupėje. Tai gali būti susiję tiek

²⁰¹ Kramer V = .104, $p = .279$ (> .05), df = 3.

su tyrimo imties specifika²⁰², tiek su kitais veiksniais, kuriuos sunku identifikuoti dėl mažo respondentų skaičiaus ir jo nulemtų ribotų galimybių taikyti sudėtingesnius statistinės analizės metodus. Tam ateityje reiktų detalesnių ir išsamesnių tyrimų su didesnėmis imtimis.

23 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšių su abiem tėvais tipai priklausomai nuo tėvų priežiūros poreikių (procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės. Ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 584 diadas. Grafike vaizduojamos 357 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietos diados („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“). Ryšys nėra statistiškai reikšmingas: Kramer V = .104, p = .279 (> .05), df = 3.

Taigi atskirai nuo tėvų įsikūrusius Lietuvos gyventojus artimiausi ryšiai sieja su motinomis: didžiausią dalį ryšių su motinomis galima laikyti *glaudžiais*, o mažiausią – *atitrūkusiais*. Nors ryšiai su tėvais, gyvenant atskirai, taip pat palyginti artimi (artimesni nei su broliais arba seserimis), šių ryšių įvairovė gerokai didesnė. Ryškiausi skirtumai tarp ryšių su motinomis ir

²⁰² Lyginant su kvotinės apklausos dalyvių, kurių tėvams reikalinga priežiūra, dalimi, gerokai daugiau apklaustųjų turėjo mažamečių vaikų, likusių gyventi Lietuvoje, kurių priežiūra buvo deleguota seneliams (respondentų tėvams). Tai bent iš dalies galėtų paaiškinti geografiškai artimesnius ryšius šalies viduje.

tėvais matomi analizuojant emocinį artumą, nuomonių panašumą, bendravimo pobūdį bei pagalbos srautus. O viename namų ūkyje su motina ir (arba) tėvu įsikūrusių Lietuvos gyventojų ryšių pobūdis mažiau varijuoja priklausomai nuo tėvų lyties, išskyrus teikiamos finansinės ir emocinės pagalbos lygį: šio pobūdžio pagalbos iš kartu gyvenančių vaikų motinos sulaukia daugiau negu tėvai²⁰³.

3.1.4.3 Solidarumo tarp kartų pobūdis ir pagalbos srautų intensyvumas: rezultatų apibendrinimas

Ryšių tarp kartų analizė, atsižvelgiant į migracijos patirtį šeimoje bei tėvų priežiūros poreikius, atskleidė, kad:

- Solidarumo tarp kartų stiprumas priklauso nuo tėvų lyties ir geografinio atstumo tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų: su motinomis Lietuvos gyventojus sieja artimesni ryšiai nei su tėvais, ypač gyvenant atskirai nuo tėvų (*HIPOTEZĖ 4a* patvirtinta).

Lyčių dimensijos analizė kartų solidarumo tipologiniame tyrime, atliktame rengiant disertaciją, patvirtino, kad glaudžiausius ryšius tiek Lietuvos gyventojų populiacija, tiek tiesioginės migracijos patirties turintys asmenys palaiko su motinomis. Ryšių tarp kartų pobūdis priklauso ir nuo tyrimo dalyvių lyties – artimesni ryšiai tiek su motinomis, tiek su tėvais užfiksuoti tarp tyrimo dalyvių moterų nei tarp tyrime dalyvavusių vyrų ir jų motinų bei tėvų. Tai rodo, kad lytis vadina svarbų vaidmenį plėtojantis ryšiams tarp kartų tiek bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, tiek migracijos patirties turinčiose šeimose Lietuvoje.

Ankstesniame disertacijos skyriuje apžvelgtas kartų solidarumo tipų pasiskirstymas, priklausomai nuo vertikaliais šeiminiiais ryšiais susieto asmens lyties ir migracijos patirties, taip pat gali paryškinti įžvalgą apie ryšių su motina išskirtumą. *Glaudžiausi* ryšiai iš užsienio grįžusius asmenis sieja būtent su motinomis, kurios dažniau nei grįžusiųjų tėvai pasirenkamos kaip atsakingos už Lietuvoje likusių mažamečių vaikų (savo anūkų) globą (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020). Ryšių su

²⁰³ Ryšių tarp kartų ir kartoje analizei suformuluotos tyrimo hipotezės, pristatytos 2.1.1.4 poskyryje, ir jų patvirtinimo arba paneigimo galimybės bendrai pristatomos 3.1.5 skyriaus pabaigoje.

motinomis išskirtinumas taip pat atskleidžiamas analizuojant reikšmingų asmenų tinklus kitoje disertacijos dalyje (žr. 3.2 skyrių).

Šiame skyriuje pristatyti disertacijos tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad šeiminių ryšių pobūdis varijuoja priklausomai nuo priežiūros tėvų poreikių bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, tačiau tarp tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir jų tėvų solidarumo tipų pasiskirstymas nepriklauso nuo to, ar tėvams arba vienam iš tėvų reikalinga priežiūra. Tad verta svarstyti, kiek solidarumo vertikalioje šeiminių ryšių linijoje pobūdis migracijos patirties turinčiose šeimose gali būti susijęs su bendra kilmės šeimos struktūra ir pagalbos potencialu horizontalioje šeiminių ryšių linijoje. Brolių ir seserų ryšiai pagalbos migracijoje požiūriu nagrinėjami toliau (žr. 3.1.5 skyrių).

3.1.5 Brolių ir seserų ryšiai pagalbos migracijoje atžvilgiu

Išanalizavus ryšių su tėvais pobūdį (žr. 3.1.4 skyrių), atskirai analizuojami ryšiai su seserimis ir broliais (horizontali šeiminių ryšių linija). Kuo pasižymi šie ryšiai ir kokie ryšių tipai dominuoja Lietuvoje? Kiek horizontalūs šeiminiai ryšiai svarbūs pagalbos (migracijoje) požiūriu?

Horizontalioje ryšių linijoje dominuoja *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipas. Matoma panaši dalis *atitrūkusių* ir *glaudžių* ryšių, nors pastarųjų šiek tiek mažiau. *Privalomais* ryšiais su seserimis ir broliais susiję jaučiasi tik labai nedidelė Lietuvos gyventojų dalis (žr. 24 pav.).

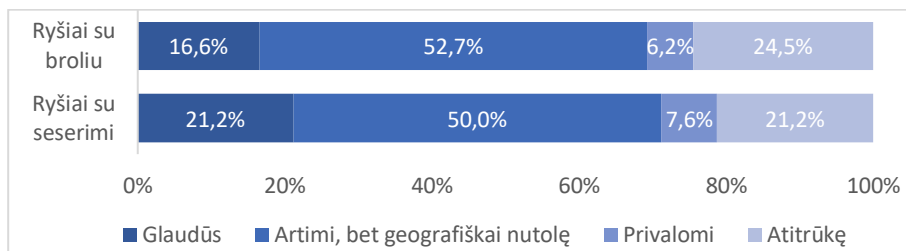
Labiausiai išsiskiriantį *artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių tipą „respondentų(-čių) ir seserų“ diadose (50.0 proc.) rasime beveik taip pat dažnai kaip ir „respondentų(-čių) ir brolių“ diadose (52.7 proc.). Lyginant kito tipo ryšių pasiskirstymą tarp brolių ir seserų, matyti, kad ryšiai su seserimis dažniau būna artimesni nei ryšiai su broliais: didesnė dalis ryšių su seserimis nei broliais priklauso *glaudaus* tipo ryšiams (atitinkamai 21.2 proc. ir 16.6 proc.) ir kartu mažiau ryšių su seserimis nei su broliais priskiriami *atitolusių* ryšių tipui (atitinkamai 21.2 proc. ir 24.5 proc.).

Analizuojant ryšių horizontalioje šeiminių ryšių linijoje pobūdį priklausomai nuo individualių ir šeiminių ryšių pirmiausia įdomu pastebėti, kad užsienyje gyvenančių šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai šiek tiek dažniau buvo linkę nurodyti, kad juos ir Lietuvoje gyvenančius brolius bei seseris sieja *glaudūs* ryšiai²⁰⁴. Tai gali būti susiję tiek su suartėjimu su broliu

²⁰⁴ Ryšys nors ir silpnas, bet statistiškai reikšmingas ($p = .010$, Kramer $V = .126$, $df = 3$).

arba seserimi dėl kito(-ų) šeimos narių migracijos, tiek bendrai artimesniais ryšiais ir pasirinkimu gyventi arti dar prieš artimiesiems išvykstant.

24 pav. Lietuvos gyventojų ryšių su seserimis ir broliais tipai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 321 diadą, iš kurių: 344 – „respondentas(-ė)–motina“, 258 – „respondentas(-ė)–tėvas“, 364 – „respondentas(-ė)–sesuo“, 355 – „respondentas(-ė)–brolis“. Ryšys statistiškai reikšmingas: $p = .000$, Kramer V = .233***, $df = 9$.

Ryšių horizontalioje šeiminių ryšių linijoje tipų paplitimas, kaip ir vertikalioje (žr. 3.1.4 skyrių), varijuoja priklausomai nuo tyrimo dalyvių amžiaus²⁰⁵. Visgi, priešingai negu ryšių su tėvais atveju, glaudesniais ryšiais su broliais ir seserimis susieti būtent jauniausi tyrimo dalyviai (18–29 m. amžiaus grupėje): 27.1 proc. ryšių su broliais ir (arba) seserimis galima laikyti *glaudžiais* (galima palyginti: vidutiniškai šiam ryšių tipui priskiriama apie 19.0 proc. visų horizontalių šeiminių ryšių bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje). Nepaisant glaudesnių ryšių šioje amžiaus grupėje, daugelį šios amžiaus grupės respondentų ir brolius arba seseris sieja *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai. Vidutinio ir vyriausio amžiaus respondentų tarpe šis ryšių tipas bėgant laikui ima dar labiau dominuoti (ir sudaro daugiau nei pusę visų ryšių horizontalioje šeiminių ryšių linijoje). Prokreacinės šeimos nesukūrusieji (neturintys nei partnerio(-ės) arba sutuoktinio(-ės), nei savo vaikų) paprastai šiek tiek artimesni su savo broliais ir (arba) seserimis, tačiau skirtumai tarp grupių, nors ir statistiškai reikšmingi, nėra dideli. O tokie individualūs tyrimo dalyvių bruožai kaip išsilavinimas, užimtumo statusas ir respondento(-ės) lytis neturi statistiškai reikšmingo ryšio su solidarumo kartoje tipų pasiskirstymu. Vis dėlto ryšių pobūdis varijuoja priklausomai nuo to, ar kalbame apie respondentų(-čių) ryšius su seserimis, ar apie ryšius su broliais.

²⁰⁵ $p = .005$, Kramer V = .113, $df = 6$.

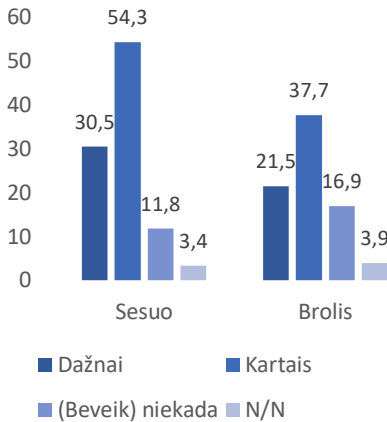
Ryškiausi skirtumai, lyginant ryšius su seserimis ir ryšius su broliais, atsiskleidžia analizuojant bendravimo turinį. Palyginti didelė dalis respondentų (84.8 proc.) kalbasi apie rimtus asmeninius reikalus su seserimis (vyriausiomis) ir gerokai mažesnė (59.2 proc.) – su broliais (vyriausiais) (žr. 25 pav.). Daugiau vaikų turinčių apklausos dalyvių, nurodžiusių, kad su artimaisiais kalbasi atžalų auginimo klausimais, nurodė tokio pobūdžio klausimus aptariantys su seserimis (vyriausiomis) (65.8 proc.) nei broliais (vyriausiais) (51.7 proc.) (žr. 26 pav.).

Nors skirtumas tarp bendravimo šiuo klausimu su seserimis (vyriausiomis) ir broliais (vyriausiais) intensyvumo lygio mažesnis nei kalbėjimo apie rimtus asmeninius klausimus atveju, palyginti daug apklaustųjų, turinčių bent vieną vaiką, nurodė „(beveik) niekada“ nesikalbantys apie vaikų auginimą su vyriausiais broliais (41.0 proc.); šiuo klausimu nekalbančių su vyriausiomis seserimis – tik vienas iš keturių apklaustųjų (27.6 proc.). Galima palyginti: su tėvais ir (arba) su motinomis atžalų auginimo klausimais nesikalbantys nurodė atitinkamai 25.7 proc. ir 17.2 proc. apklaustųjų (žr. 3.1.4 skyrių).

Analizuojant pagalbos srautus (funkcinę kartų solidarumo dimensiją), skirtumai tarp ryšių su broliais ir ryšių su seserimis, lyginant su kitomis kartų solidarumo dimensijomis, mažiausi. Horizontalių šeiminių ryšių atveju pastebimas visų trijų tipų pagalbos abipusiškumas, – panaši dalis apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų teigė teikiantys praktinę, finansinę arba emocinę pagalbą seserims (vyriausioms) ir iš jų gaunantys šio pobūdžio pagalbą; taip pat panaši dalis nurodė teikiantys pagalbą broliams (vyriausiesiems) ir iš jų gaunantys pagalbą (žr. 23 lentelę Prieduose). Tai rodo, kad horizontalioje šeiminių ryšių linijoje tiek praktinė, tiek finansinė, tiek emocinė pagalba, tikėtina, teikiama principu „aš tau, tu man“, kadangi respondentų, nurodžiusių, kad gauna visų trijų tipų pagalbos, dalis labai panaši kaip ir ją teikiančių savo seserims ir (arba) broliams.

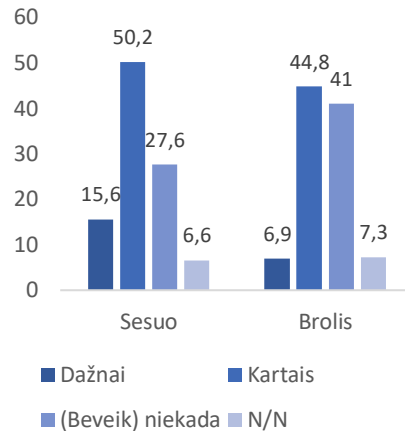
Artimų, bet geografiškai nutolusių ryšių dominavimas bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje atskleidžia palyginti didelį mobilumą horizontalioje šeiminių ryšių linijoje. Kartu nurodo, kad tėvams prireikus priežiūros, reikšmingą dalį Lietuvos gyventojų ir jų brolių arba seserų skiriantis geografinis atstumas gali apriboti galimybes dalytis priežiūros įsipareigojimus. Tai iš dalies rodo ir pagalbos srautų lygis, priklausomai nuo geografinio atstumo.

25 pav. Kalbėjimosi apie rimtus asmeninius reikalus dažnumas (procentas nuo turinčių seserų arba brolių)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.
Pastaba: N = 392 (turi seserų), N = 379 (turi brolių).

26 pav. Kalbėjimosi apie vaikų auginimą dažnumas (procentas nuo turinčių seserų arba brolių)

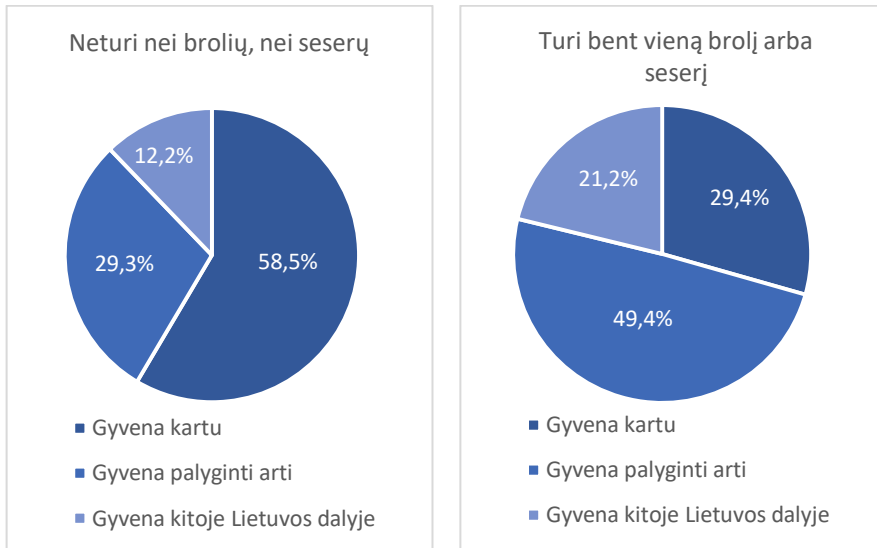

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.
Pastaba: N = 333 (turi seserų ir turi vaikų), N = 317 (turi brolių ir turi vaikų).

Tarp kvotinės apklausos respondentų, kurių tėvams reikalinga priežiūra, atstumo iki tėvų ir to, ar jie turi bent vieną brolių arba seserį, yra statistiškai reikšmingas ryšys – vieturčiai dažniau gyvena kartu su tėvais negu bent vieną brolių arba seserį turintieji. Tai rodo, kad būtent daugiau brolių arba seserų turintieji gali sau leisti gyventi toliau, nes priežiūros išpareigojimais dalijamasi arba juos gali prisiimti arčiau gyvenanti sesuo arba brolis.

Ryšių su seserimis ir ryšių su broliais skirtumai, palyginti su skirtumais tarp ryšių su tėvais tipų (aptartų 3.1.4 skyriuje), apskritai gerokai mažesni, nors moteriška kilmės šeimos linija tiek vienu, tiek kitu atveju būna artimesnė visiems tyrimo dalyviams. Taip pat, priešingai nei analizuojant respondentų vertikalius šeiminius ryšius priklausomai nuo respondento(-ės) lyties, analizuojant horizontalius šeiminius ryšius nerasta statistiškai reikšmingo ryšio tarp solidarumo tipo ir respondento(-ės) lyties. Tai rodo, kad lyčių vaidmenys ir šių lūkesčių atitikimas vaikų ir tėvų santykiuose gali būti daug stipresnis suaugusių negu horizontalioje šeiminių ryšių linijoje.

27 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, kurių tėvams arba vienam iš tėvų yra arba buvo reikalinga priežiūra, atstumas iki tėvų, priklausomai nuo to, ar respondentas(-ė) turi brolių arba seserų (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės. Grafikuose vaizduojama 211 vertikaliais šeiminių ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“), iš kurių 41 neturi brolių arba seserų ir 170 turi bent vieną brolių arba seserį. Ryšys tarp to, ar respondentas(-ė) turi brolių arba seserį, ir atstumo tarp respondento(-ės) ir jo(s) tėvų yra statistiškai reikšmingas: Kramer V = .242**, p = .002, df = 2.

Taigi ryšių kartoje analizė, atisžvelgiant į migracijos patirtį šeimoje bei tėvų priežiūros poreikius, atskleidė, kad Lietuvos gyventojus su broliais ir ypač seserimis sieja artimi ryšiai, nepaisant dažnai skiriančio geografinio atstumo. Ryšiai horizontalioje šeiminių ryšių linijoje retai būna privalomojo pobūdžio ir tik labai nedidelė dalis Lietuvos gyventojų gyvena arti brolių arba seserų ir jiems intensyviai padeda, jeigu nesijaučia jiems artimi ir jeigu nesutampa požiūriai svarbiausiais gyvenimo klausimais. Pagalbos požiūriu tiek praktinė, tiek finansinė, tiek emocinė pagalba horizontalioje šeiminių ryšių linijoje teikiama principu „aš tau, tu man“. Solidarumo tipai tarp migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir jų seserų arba brolių palyginti panašūs į tokios patirties neturinčios bendros Lietuvos gyventojų populiacijos horizontalius šeiminius ryšius.

Artimų, bet geografiškai nutolusių ryšių dominavimas tarp Lietuvos gyventojų ir jų brolių arba seserų ne tik atskleidžia palyginti didelį jų mobilumą, bet ir nurodo, kad, tėvams prireikus priežiūros, reikšmingą dalį

Lietuvos gyventojų ir jų brolius arba seseris skiriantis geografinis atstumas gali apriboti galimybes dalytis priežiūros įsipareigojimais. Iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžę tyrimo dalyviai labiau linksta apsigyventi kartu su tėvais tais atvejais, kai neturi nė vieno brolio nei sesers.

- Solidarumo su seserimis ir solidarumo su broliais lygis pakankamai panašus ir mažai priklauso nuo migracijos patirties šeimoje (*HIPOTEZĖ 4b* nepatvirtinta). Vis dėlto horizontalių ryšių svarba migracijos kontekste atsiskleidžia per tai, kad vienturčiai iš užsienio grįžę Lietuvos gyventojai dažniau gyvena kartu su tėvais negu brolių arba seserų turintys grįžusieji.

Tai, kad horizontalioje šeiminingoje ryšių linijoje dominuoja *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai nurodo palyginti aukštą potencialą ateityje dalytis priežiūros įsipareigojimais, pablogėjus tėvų sveikatai. Emociškai artimi ir artimai bendraujantys broliai ir seserys gali būti labiau linkę padėti vieni kitiems negu tie, kurių ryšiai atitrūkę.

3.1.6 Kartų solidarumas migracijos kontekste: raiškos ypatumai ir tolesnių tyrimų kryptys

Remiantis šioje disertacijos dalyje pristatytais tyrimo rezultatais, didelė dalis šeiminių ryšių analizei, pasitelkus kartų solidarumo prieigą, išsikelę hipotezių patvirtintos (žr. *1a, 2a, 2b, 3a, 3b ir 4a hipotezes*) arba patvirtintos iš dalies (žr. *1b hipotezę*). Nepatvirtintos dvi hipotezės: *hipotezė 2c*, susijusi su nerimu dėl tėvų (priežiūros) ir pasirengimu jiems padėti (žr. 3.1.2 skyriaus apibendrinimą) priklausomai nuo lyčių dimensijos, ir *hipotezė 4b*, susijusi su solidarumo kartoje lygio variacija priklausomai nuo migracijos patirties (žr. 3.1.5 skyriaus apibendrinimą). Detaliai kiekvieną iš jų paremiantys arba paneigiantys argumentai pristatyti 3.1.2–3.1.5 skyrius apibendrinančiuose poskyriuose. Šiame, baigiamajame, kartų solidarumo analizės skyriuje apžvelgiami svarbiausi visos 3.1 dalies rezultatai ir siejami su ankstesniais vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai ir kartų solidarumo tyrimais bei galimomis ateities tyrimų kryptimis.

Disertacijos tyrimas atskleidė **nuostatų dėl šeiminių įsipareigojimų tvirtumą** Lietuvoje nepriklausomai nuo Lietuvos gyventojų individualių ir šeiminių bruožų ir patvirtino, kad vertybinių nuostatų dėl įsipareigojimų vyresnei kartai lygį galima laikyti tvaria socialine šalies norma. **Aukštas pasirengimo padėti tėvams** ir palyginti **žemas nerimo dėl tėvų (priežiūros) lygis** Lietuvoje rodo, kad tvirtos vertybinės nuostatos dėl įsipareigojimų

vyresnei kartai internalizuojamos, jaučiami stiprūs įsipareigojimai tėvams, nustelbiantys nerimą dėl galimų sunkumų ateityje (plačiau žr. 3.1.2 skyrių).

Nors disertacijos tyrime užfiksuotos tyrimo dalyvių (įskaitant jauniausią kartą) vertybinės nuostatos dėl priežiūros įsipareigojimų vyresnei kartai stiprios, susidūrus su realiais tėvų priežiūros poreikiais ateityje ir galima priešara tarp šeiminių įsipareigojimų tėvams ir kitiems šeimos nariams (pvz., nepilnamečiams vaikams ir kt.), galimybių struktūra gali būti ne visada palanki teikti tėvams pagalbą. Vienas iš tėvų priežiūros įsipareigojimų prisiėmimą ateityje galinčių ap sunkinti veiksnių – brolių ir seserų arba kitų šeimos narių (pvz., suaugusių vaikų) emigracija.

Disertacijos tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad **migracijos patirtis** šeimoje gali **neigiamai paveikti** tiek Lietuvoje likusių šeimos narių **nuostatas** dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, tiek **pasirengimą padėti tėvams** bei **lemti nerimą dėl tėvų** priežiūros ateityje. Užsienyje gyvenančių šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai šiek tiek rečiau linksta sutikti, kad rūpinimasis tėvais pirmiausia yra suaugusiųjų vaikų pareiga. Ši Lietuvos gyventojų grupė taip pat jaučiasi mažiau pasirengusi padėti tėvams ir šiek tiek dažniau nerimauja dėl (numatomų) priežiūros įsipareigojimų nei bendra Lietuvos populiacija (plačiau žr. 3.1.2 skyrių). Tai pirmiausia galima sieti su emigravus šeimos nariams pasikeitusia kilmės šalyje likusių šeimos narių galimybių struktūra (Baldassar, Baldock ir Wilding, 2007). Užsienyje gyvenančių šeimos narių turintiems Lietuvos gyventojams galimybės dalytis (kasdieniais) įsipareigojimais dėl didelio šeimos narius skiriančio geografinio atstumo būtų palyginti mažesnės nei tuo atveju, kai visi šeimos nariai gyvena Lietuvoje, ypač jeigu jie gyvena tame pačiame mieste arba rajone.

Nepaisant didesnio nerimo lygio tarp Lietuvos gyventojų, turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, ir potencialiai jiems galinčių tekti didesnių tėvų priežiūros įsipareigojimų, remiantis kartų solidarumo tipologine analize, **aukštu pagalbos potencialu pasižyminčių kartų solidarumo tipų paplitimas Lietuvoje yra didelis**. Disertacijos tyrimas atskleidė, kad dauguma Lietuvos gyventojų dažnai bendrauja su kilmės šeimos nariais, jaučiasi jiems emociškai artimi ir jų nuomonės panašios. Šie aspektai būdingi tiek *glaudžių*, tiek *artimų*, *bet geografiškai* nutolusių ryšių tipams, kurie dažniausiai sieja Lietuvos gyventojus ir jų kilmės šeimos narius. Atsižvelgiant į tai, kad stipresni emociniai ryšiai ir šeimos narių artimumas paprastai siejami su geresniu pasirengimu tėvų globai (Pauson ir Basset, 2016), galima tikėtis, kad aktyvūs pagalbos srautai *glaudžių* ryšių tipui priskirtuose šeiminiuose ryšiuose didele dalimi išliks ir atsiradus tėvų priežiūros poreikiams. *Artimi*, *bet geografiškai* nutolę ryšiai gali tapti *glaudūs*, pasikeitus geografiniam

atstumui tarp šeimos narių, vieniems iš jų persikėlus gyventi arčiau kitų, atsiradus tėvų priežiūros poreikiams. Šie pokyčiai gali pakeisti ryšių pobūdį ir į labiau *privalomą*, jeigu, vienai iš kartos pakeitus gyvenamąją vietą ir apsigyvenus kartu arba palyginti arti viena kitos, santykiai pablogėtų arba taptų labiau įtempti. Lyginant Lietuvos gyventojų, kurių tėvai turi priežiūros poreikių, ir likusios gyventojų dalies ryšių su tėvais tipų pasiskirstymą, galima pastebėti, kad nors abiejose grupėse dominuoja *glaudūs* ryšiai su tėvais, kitų ryšių tipų paplitimas skiriasi. Daug daugiau Lietuvos gyventojų, kurių tėvams reikalinga priežiūra, jaučiasi su jais susieti *privalomo* pobūdžio ryšiais, pasižyminčiais intensyviais pagalbos srautais, bet mažu arba sumažėjusiu emociniu artumu ir nuomonių panašumu (žr. 3.1.4 skyrių). Tai, viena vertus, patvirtina šeiminių įsipareigojimų stiprumą. Kita vertus, leidžia svarstyti apie galimą *privalomo* pobūdžio ryšių dalies didėjimą vyresnėse Lietuvos gyventojų amžiaus grupėse, ypač jeigu jų galimybės dalytis priežiūros įsipareigojimais ribotos.

Remiantis disertacijos tyrimo rezultatais, susijusiais su tiesioginės migracijos patirties turinčių asmenų nuostatomis ir jų ryšių su kilmės šeimos nariais pobūdžiu, galima būtų tikėtis, kad tėvams prireikus priežiūros į ją galėtų būti įtraukiami ir užsienyje gyvenantys šeimos nariai: pavyzdžiui, teikiant finansinę paramą Lietuvoje likusiems šeimos nariams arba padidinant šeimos finansines galimybes remtis neformalia (apmokama) globa namuose, įtraukiant kitus asmenis. Remiantis tuo, kad dalis į Lietuvą grįžusių gyventi asmenų šeiminius įsipareigojimus ir tėvų sveikatos pokyčius nurodo kaip svarbius grįžti skatinusius veiksnius (Žilinskienė, 2020), galima tikėtis, kad **atsiradus priežiūros poreikiams emigravę šeimos nariai gali** trumpesniai arba ilgesniai laikui **grįžti į Lietuvą** ir **prisiimti priežiūros įsipareigojimus, dalytis jais** su Lietuvoje likusiais artimaisiais arba kitais būdais įsitraukti į tinkamos pagalbos tėvams, turintiems priežiūros poreikių, užtikrinimą.

Tai iš dalies patvirtina ir ryšių pobūdžio analizės tarp tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir kilmės šeimos narių analizė, atskleidusi, kad **grįžusiuosius su kilmės šeima sieja artimi ryšiai**. Daugeliu aspektų migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšiai su kilmės šeimos nariais panašūs į bendros Lietuvos gyventojų populiacijos ryšius su kilmės šeimos nariais. Palyginti didelį pagalbos potencialą rodo ir aukštas kartų solidarumo lygis: didesnė dalis grįžusiųjų (nei bendra Lietuvos gyventojų populiacija) nurodė, kad juos su kilmės šeimos nariais sieja *glaudūs* ryšiai. Įdomu, kad, nepriklausomai nuo turimų šeiminių įsipareigojimų, kurie gali būti laikomi ir viena grįžimą paskatinusių priežasčių, analizuojant tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės

šeimos nariais **nerasta privalomų ryšių tipo**, kuris, nors ir palyginti nedažnai, visgi aptinkamas bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje. Tai rodo, kad absoliuti dauguma kvotinėje apklausoje dalyvavusių iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusių asmenų jaučiasi emociškai artimi savo kilmės šeimos nariams (emociniu artumu pasižymi net trys iš keturių analizuojant kvotinės apklausos duomenis nustatytų šeiminių ryšių tipų). Tai, viena vertus, patvirtina, kad iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusius asmenis, turinčius šeiminių įsipareigojimų (mažamečiams vaikams arba pagyvenusiems tėvams), su tėvais sieja glaudesni ryšiai. Kita vertus, šių ryšių pobūdis priklauso nuo specifinės kvotinės apklausos imties, susijusios su vienu iš disertacijos tyrimų apribojimų (žr. 2.5 skyrių). Tai skatintų svarstyti, kiek skirtųsi iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusių asmenų, kurie patys dar nėra sukūrę šeimos arba ją sukūrė jau būdami užsienyje, ryšių su kilmės šeimos nariais tipai. Taip pat skatintų analizuoti, ar (ir kiek) grįžti į Lietuvą pasirinkę šeiminių įsipareigojimų šalyje likusiesiems turintys apklausos dalyviai su kilmės šeimos nariais susieti artimesniais ryšiais nei užsienyje gyvenantys Lietuvos piliečiai ir lietuvių kilmės asmenys.

Tai svarbūs klausimai, bet siekiant į juos atsakyti Lietuvoje šiuo metu dar nėra prieinama tinkamų kiekybinių duomenų, dėl to jie disertacijoje neaptariami. Tokie palyginimai būtų galimi tik pasitelkus alternatyvius ir inovatyvius tyrimo dizainus. Kaip vieną iš tokių inovatyvių Europoje atliktų tyrimų dizaino pavyzdžių galima išskirti „2000 šeimų“ tyrimą²⁰⁶. Detalesnei ryšio tarp migracijos patirties ir kartų solidarumo tipų analizei būtų vertinga pasitelkti ir kiekybinius grįžtamosios migracijos tyrimus su didesne tyrimo dalyvių imtimi, įtraukiančius įvairesnes grįžusiųjų grupes (ne tik asmenis, turinčius nepilnamečių vaikų Lietuvoje, arba tuos, kurių tėvai, turintys priežiūros poreikių, gyvena Lietuvoje). Šio aspekto analizę galima pagilinti ateityje pasitelkiant kokybinius grįžtamosios migracijos ir užsienyje gyvenančių asmenų šeiminių ryšių tyrimus, leidžiančius geriau atskleisti galimą ryšių konfliktiškumą ir galimą ambivalentišką ryšių pobūdį, su kuriuo gali būti susiję šeimos narių nuomonių skirtumai.

Analizuojant įsipareigojimus vyresnei kartai ir kartų solidarumą Lietuvoje migracijos kontekste, svarbus ir **lyčių aspektas**. Kaip atskleidė disertacijos tyrimas, lyginant su bendra populiacija, mažesnė dalis Lietuvos gyventojų, turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, mano, kad suaugę vaikai turėtų derinti savo darbo laiką prie tėvų poreikių ir kad už rūpinimąsi tėvais labiau

²⁰⁶ Žr. Guveli ir kt. (2016) publikaciją, pristatančią „2000 šeimų“ tyrimo dizainą.

turėtų būti atsakingos dukros nei sūnūs (plačiau žr. 3.1.2 skyrių). O štai kartų solidarumo tipų analizė atskleidė, kad šiek tiek didesnę dalį vyrų ryšių su motinomis ir tėvais galima priskirti *privalomiems* ryšiams ir *artimiems, bet geografiškai* nutolusiems. Daug didesnė dalis moterų nei vyrų jaučiasi su savo motinomis ir tėvais saistomos *glaudžių* ryšių. Tai gali būti susiję su internalizuotais skirtingais lyčių vaidmenimis šeimose: lyginant su suaugusiais sūnumis, artimesnį suaugusių dukterų ryšių su motinomis ir tėvais išlaikymą galima sieti su moterų kaip šeimos bendrystės saugotojų (*kin-keepers*) (Hagestad, 1988) vaidmens stiprumu Lietuvoje. Tai gali rodyti nuostatų dėl lyčių vaidmenų pokyčius migracijos kontekste ir naujų šeiminių praktikų formavimąsi, ypač atsižvelgiant į palyginti didelį moterų mobilumą (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2018).

Ankstesni kokybiniai tyrimai rodo, kad migracijos patirtis gali skatinti dominuojančių (tradicinių) lyčių vaidmenų pokyčius šeimose (Juozeliūnienė ir Budginaitė, 2018). Tai iš dalies leistų teigti ir įgyvendinant disertacijos tyrimą atlikta kiekybinių duomenų apie tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ryšius su kilmės šeimos nariais analizė. Disertacijos tyrimo rezultatai rodo, kad ryšių su kilmės šeimos nariais pobūdis priklauso nuo kilmės šeimos nario lyties: **artimiausi ryšiai** tiesioginės migracijos patirties turinčius Lietuvos gyventojus **sieja su motinomis**. Lyčių dimensijos svarbą patvirtino ir kartų solidarumo tipologinė analizė ir pagalbos srautų analizė priklausomai nuo pagalbos pobūdžio (praktinė, emocinė, finansinė pagalba) bei šeiminių ryšių geografijos. Skirtumai ryškiausi emocinės pagalbos atveju ir taip pat pakankamai ryškūs kalbant apie praktinę pagalbą (motinoms dažniau nei tėvams teikiama abiejų tipų pagalba ir jos teikimą nebūtinai apriboja geografinis atstumas tarp kartų). Finansinė pagalba gali būti lengviau teikiama nepriklausomai nuo geografinio atstumo; tai, atrodytų, mažiau pasakytina apie praktinės pagalbos teikimą. Nepaisant to, beveik du trečdaliai apklausos dalyvių, negyvenančių kartu su motinomis, nurodė joms padedantys buityje. Tai rodo, kad esant poreikiui pagalbos (net ir praktinės) teikimas gali vykti net ir esant palyginti dideliame geografiniam atstumui tarp kartų, ypač jeigu pagalba reikalinga motinoms. Intensyvesnius praktinės pagalbos srautus tarp suaugusių vaikų ir motinų galima sieti ir su pagalbos abipusiškumu – tyrimo dalyviai nurodė, kad motinos dažniau negu tėvai teikia praktinę pagalbą (įskaitant mažamečių vaikų priežiūrą) (žr. 3.1.4 skyrių).

Visgi svarbu atsižvelgti ir į tai, kad skirtingi lūkesčiai vaidmenims ir skirtingas jų atitikimas gali būti būdingesni vertikalioje šeiminių ryšių linijoje nei horizontalioje. Kaip galima matyti iš 3.1.5 skyriuje pateikiamų disertacijos

tyrimo rezultatų, horizontalioje šeiminių ryšių linijoje pagalba paprastai teikiama „aš tau, tu man“ principu ir skirtumai tarp brolių ir seserų ryšių pobūdžio daug mažesni nei pastebėtieji vertikalioje šeiminėje ryšių linijoje.

Nors pagalbos potencialas horizontalioje šeiminių ryšių linijoje gali mažiau priklausyti nuo lyčių dimensijos, **šeiminių ryšių geografija ir šeiminių ryšių struktūra** išlieka svarbūs **pagalbos teikimą galintys apriboti veiksniai**. *Artimų, bet geografiškai nutolusių* ryšių dominavimas horizontalių šeiminių ryšių linijoje ne tik atskleidžia palyginti didelį Lietuvos gyventojų mobilumą (įskaitant mobilumą šalies viduje), bet ir mažesnes galimybes dalytis priežiūros įsipareigojimais. Tai patvirtina ir tiesioginės migracijos patirties turinčių vienturčių Lietuvos gyventojų gyvenamosios vietos pasirinkimo tendencijos: šeiminiai įsipareigojimai ir tėvų sveikatos pablogėjimas kaip pagrindinis grįžti į Lietuvą skatinantis veiksnys gali būti būdingesnis horizontaliais šeiminių ryšiais susijusių šeimos narių (brolių arba seserų) neturintiems emigrantams. Taip pat tiems, kurių broliai arba seserys gyvena ne Lietuvoje arba gyvena palyginti toli nuo tėvų, bei tiems, kurių dalies šeimos narių nesieja artimi ryšiai (pvz., atitrūkusio tipo ryšiams priskirtini šeiminiai ryšiai). Kaip rodo disertacijos tyrimo kontekste atlikta tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų ir jų kilmės šeimos narių geografinio pasiskirstymo analizė, reikšminga dalis kartu su tėvais arba vienu iš tėvų gyventi pasirinkusių grįžusiųjų neturi nei brolių, nei seserų. Atsižvelgiant į demografinius pokyčius ir horizontalių šeiminių ryšių mažėjimą Lietuvos šeimose (lyginant su ankstesnėmis kartomis, vis didesnė gyventojų dalis renkasi turėti tik vieną vaiką), tikėtina, kad ateityje didesnė dalis emigravusių vienturčių asmenų rinksis grįžti į Lietuvą, tėvams prirėikus pagalbos (padėti jiems patys arba organizuoti neformalią arba formalią globą Lietuvoje), arba didesnė dalis bus linkę skatinti savo pagyvenusius tėvus išvykti iš Lietuvos į tą užsienio šalį, kurioje gyvena vienturtis sūnus arba dukra. Priklausomai nuo individualių ir šeiminių pasirinkimų, mažėjantis gimstamumas Lietuvoje ir didelis šalies gyventojų mobilumas gali kurti naujus priežiūros paslaugų poreikius tiek Lietuvoje, tiek šalyse, į kurias emigruoti iki šiol dažniausiai rinkdavosi Lietuvos piliečiai.

Decentralizuojantis socialinės globos sistemai Lietuvoje, plečiantis socialines paslaugas teikiančių nevyriausybinų organizacijų bei privačių paslaugų teikėjų tinklui ir bendrai didėjant priežiūros paslaugų poreikiui dėl populiacijos senėjimo, rūpinimasis savo pagyvenusiais tėvais gali ateityje įgauti įvairesnių formų, ypač Lietuvos gyventojų mobilumo kontekste. Transnacionalinių šeimų tyrimai atskleidžia, kad šeiminiai ryšiai „įtvirtinami“ šeimėnėmis praktikomis, kurios (per)kuriamos transnacionaliame kontekste

(Bryceson ir Vuorela, 2002). Viena iš tokių kitose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse atliktuose tyrimuose užfiksuotų praktikų – pakartotiniai trumpi vizitai į kilmės šalį, susiję su šeiminiiais išpareigojimais ir rūpinimusi jaunesne arba vyresne kartomis (Pustułka ir Ślusarczyk, 2016). Gyvi apsilankymai kaip „tinkamo“ rūpinimosi šeimos nariais išraiška gali būti laikomi būtinais ir nepakeičiamais, atsižvelgiant į Rytų ir Vidurio Europos šalyse dominuojančias vertybines nuostatas dėl šeiminių išpareigojimų (Fedyuk, 2011). Jie būdingi ir mobilių Lietuvos gyventojų šeiminiams ir globos praktikoms (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020). Kadangi tokias praktikas kaip dažni vizitai gali reikšmingai apriboti besikeičiančios išorinės aplinkybės (kaip disertacijos baigimo metu 2020 m. pirmoje pusėje Lietuvoje įvestas karantinas dėl COVID-19), galima svarstyti, kaip tai gali paveikti rūpinimosi savo tėvais per atstumą galimybes ateityje.

Svarstant apie galimybes ir apribojimus ateityje organizuoti pagyvenusių šeimos narių globą Lietuvoje arba užsienyje, negalima atmesti ir galimybes, kad dalis emigravusių dėl kokių nors priežasčių (pvz., prastos finansinės padėties ar nelankstaus darbo pobūdžio) gali neįsitraukti į tėvų globos organizavimą. Tokiais atvejais priežiūros išpareigojimais arba globos organizavimas liktų pirmiausia Lietuvoje gyvenančių šeimos narių pareiga. Numatomi didesni priežiūros išpareigojimai ir labiau ribotos galybės jais dalytis galėtų neigiamai paveikti Lietuvoje likusius artimuosius, prisiėmusius šiuos išpareigojimus. Remiantis kitų šalių tyrimais, didesni priežiūros išpareigojimai gali turėti neigiamos įtakos neformaliai globą teikiančių šeimos narių sveikatai (Pinquart ir Sorensen, 2007), ypač jeigu atokvėpio paslaugos nėra pakankamos arba pakankamai prieinamos. Jie taip pat gali lemti ne tokį savanorišką pagalbos teikimą (labiau privalomą pagalbos pobūdį) ir neigiamai paveikti šeiminius ryšius tarp kartų (Brandt et al., 2009) bei kartoje.

Vienu iš šeiminius išpareigojimus palengvinančių veiksnių tokiose situacijose gali būti kitų reikšmingų asmenų pasitelkimas tėvams prireikus priežiūros. Kiek, lyginant su šeimos nariais, Lietuvos gyventojams svarbūs kiti, kraujo ryšiais susiję ir nesusiję, asmenys? Koks reikšmingų asmenų tinklo pasitelkimo tėvų priežiūrai potencialas? Šie klausimai analizuojami 3.2 skyriuje.

3.2 Reikšmingų asmenų tinklų pasitelkimo tėvų priežiūrai potencialas

Reikšmingų asmenų tinklai gali būti laikomi šeimos resursais, o jų pagalbos potencialas gali būti aktualizuojamas migracijos kontekste (Butėnaitė, 2015). Šie tinklai gali varijuoti priklausomai nuo individualių bruožų (pvz., lyties, socioekonominio statuso, amžiaus) (Giudici ir Widmer, 2017; Gouveia, 2014; Rözer, 2016) ir nuo istorinio bei socialinio konteksto (Widmer et al., 2018).

Kas būdinga reikšmingų asmenų tinklams Lietuvoje? Kokio dydžio reikšmingų asmenų tinklai dominuoja? Kokią dalį reikšmingų asmenų tinklo sudaro kraujo ryšiais susiję asmenys bei kokia šių reikšmingų ryšių geografija? Ieškant atsakymų šioje disertacijos dalyje pirmiausia analizuojama reikšmingų asmenų tinklų struktūra bei pagalbos potencialas tėvams prireikus priežiūros (žr. 3.2.1 skyrių). Vėliau atskirai analizuojami migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų tinklai ir jų pagalbos potencialas (3.2.2). Siekiama išsiaiškinti: ar skiriasi ir kiek skiriasi reikšmingų asmenų tinklai priklausomai nuo Lietuvos gyventojų migracijos patirties? Kuo pirmiausia galėtų remtis migracijos patirties šeimoje turintys Lietuvos gyventojai? Trečiajame šios dalies skyriuje koncentruojamasi į lyties dimensiją (3.2.3), siekiant išryškinti migracijos patirties turinčių ir neturinčių Lietuvos gyventojų tinklų pobūdį ir jų pagalbos potencialą. Skyrius baigiamas reikšmingų asmenų tinklų tyrimo rezultatų apibendrinimu ir sąsaja su teorinės dalies prielaidomis ir tyrimo hipotezėmis bei kitų asmeninius tinklus analizavusių autorių įžvalgomis.

3.2.1 Reikšmingų asmenų tinklų struktūra

Disertacijos tyrimas atskleidė, kad Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai yra palyginti nedideli²⁰⁷. Paprašyti įvardyti asmenis, buvusius reikšmingus per pastaruosius 12 mėnesių (teigiama arba neigiama prasme), reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyviai (N = 1 005) iš viso

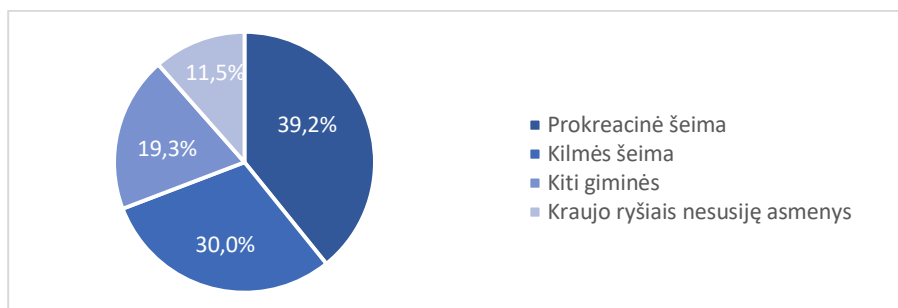
²⁰⁷ Remiantis ankstesnių tarptautinių tyrimų rezultatais, vidutiniškai reikšmingų asmenų tinklus sudaro penki asmenys ir bent pusė jų būna susiję su *ego* artimais šeiminingais ryšiais (Johnson ir Milardo, 1984; Milardo, 1992; Rapkin ir Stein, 1989; Barry Wellman et al., 1988). Palyginti: tyrimų Europoje duomenimis (2010–2012), Portugalijoje užfiksuoti šiek tiek didesni tinklai (vidurkis – 4.35, standartinis nuokrypis – 2.42), panašūs Šveicarijoje (vidurkis – 3.74, standartinis nuokrypis – 2.24) (Gouveia et al., 2018, p. 67).

nurodė 3 914 asmenų. Įvardytų asmenų skaičius varijavo nuo 0 iki 14 (vidurkis – 3.95, standartinis nuokrypis – 2.395)²⁰⁸.

Tyrimas atskleidė, kad dauguma Lietuvos gyventojų gali įvardyti bent vieną asmenį, kurį laiko reikšmingu (reikšmingų asmenų neturintys nurodė tik 1.4 proc. apklaustųjų). Dažniausiai tyrimo dalyviai įvardijo tris (21.1 proc. apklaustųjų) arba keturis (18.6 proc. apklaustųjų) asmenis (žr. 56 pav. Prieduose).

Pagal ryšių pobūdį reikšmingų asmenų tinklus daugiausiai sudaro šeimos nariai (bendrai prokreacinės ir kilmės šeimos nariai sudaro 69.2 proc. visų reikšmingų asmenų), rečiau – giminės (19.4 proc.) ir kraujo ryšiais nesusiję asmenys²⁰⁹ (11.4 proc.) (žr. 28 pav.).

28 pav. Reikšmingi asmenys pagal ryšių pobūdį (dalis procentais nuo visų reikšmingų asmenų)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 992 respondentai (N/N = 13) apie 3 914 reikšmingų asmenų; iš jų 14 nurodė, kad neturi nė vieno reikšmingo asmens.

Dažniausiai tarp reikšmingų asmenų minimi prokreacinės šeimos nariai (partneris(-ė) arba sutuoktinis(-ė), dukra(-os), sūnus(-ūs)) (39.2 proc.), antroje vietoje – kilmės šeimos nariai (motina, tėvas, sesuo(-erys), brolis(-iai)) (30.0 proc.). Tai patvirtina, kad šeiminiai ryšiai lieka svarbūs Lietuvos

²⁰⁸ Panašios tendencijos užfiksuotos 2011 m. duomenimis, surinktais atliekant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą ir pagal tarptautiniuose tyrimuose taikomą metodologiją atliktą tyrimą „Šeimos modelio trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva“, pristatytą apžvelgiant Lietuvoje atliktus tyrimus (žr. 1.2.3 skyrių). Analizuojant kelių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklus nustatyta, kad vidutiniškai tinklą sudarė 3.44 asmenys (standartinis nuokrypis – 1.86). Reikšmingų asmenų neturintys nurodė 2.5 proc. ankstesnio tyrimo dalyvių. Vieną reikšmingą asmenį turintys nurodė 13.0 proc. tyrimo dalyvių, du – 17.5 proc., tris – 24.6 proc. (Gouveia et al., 2018, p. 67).

²⁰⁹ Be tradicinės šeiminių ryšių klasifikacijos, svarbu atsižvelgti į pačių tyrimo dalyvių subjektyvų šeimos supratimą. Plačiau šis aspektas analizuojamas Česnuitytės (2020).

gyventojams ir šio sudaro didesnę dalį reikšmingų asmenų tinklo, lyginant su kitomis (Vakarų) Europos valstybėmis (Ramos et al., 2018; Widmer, 2010).

Lietuvos gyventojai ir jiems reikšmingi asmenys paprastai gyvena palyginti arti vieni kitų: 39.4 proc. – tame pačiame mieste arba rajone, 32.0 proc. – tame pačiame namų ūkyje. Kitoje Lietuvos dalyje (20.1 proc.) arba užsienyje (8.2 proc.) gyvenantys asmenys rečiau minimi kaip reikšmingi²¹⁰. Nors užsienyje gyvenančiųjų dalis palyginti su kitomis grupėmis nedidelė, jų priskyrimas reikšmingiems asmenims indikuoja stiprių transnacionalinių ryšių palaikymą su asmenimis, kurie laikomi svarbiais, nepaisant atstumo²¹¹.

3.2.1.1 Reikšmingų asmenų, galinčių prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus ir (arba) jais dalytis, dalis

Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyviams taip pat užduoti keli papildomi klausimai apie pagalbos lūkesčius, leidžiantys įvertinti reikšmingų asmenų tinklo potencialą prisiimti įvairius priežiūros įsipareigojimus.

Duomenų analizė atskleidė, kad potencialūs pagalbos tėvams, jei jiems prireiktų priežiūros, tinklai dydžiu neprilygsta reikšmingų asmenų tinklams²¹². Paklausti, kas galėtų padėti, jeigu prireiktų prižiūrėti tėvus²¹³, iš viso respondentai iš savo reikšmingų asmenų tinklų išskyrė 1 098 asmenis. Tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingais laikomų asmenų. Kitaip tariant, tėvams prireikus priežiūros, Lietuvos gyventojai mano galintys pasikliauti tik vienu iš keturių asmenų, savo laikomų reikšmingais.

Apskritai du trečdaliai (66.4 proc.) reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių nurodė, kad, tėvams prireikus priežiūros, galėtų padėti bent

²¹⁰ Ankstesni Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad gyvenimas kartu arba netolimas atstumas gali būti laikomas vienu iš kriterijų asmenį laikyti ne tik reikšmingu, bet ir šeimos nariu (žr. Česnuitytė, 2015).

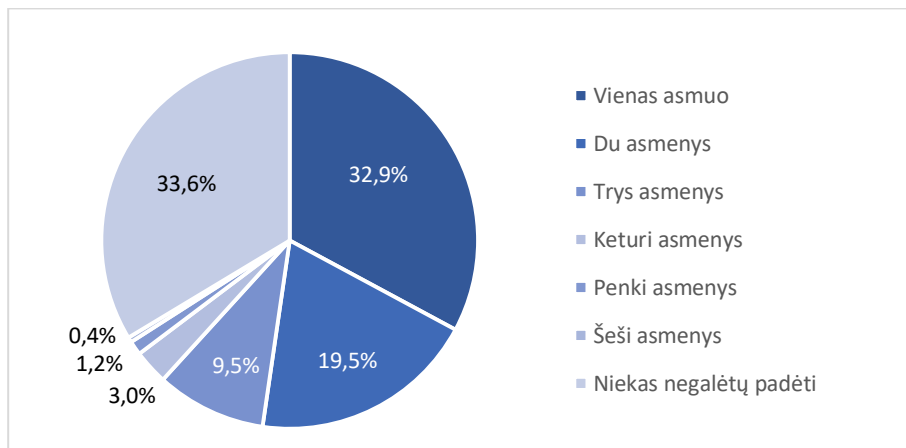
²¹¹ Galima palyginti: kitose Europos valstybėse tinklų geografinę kompoziciją analizavo Ramosas ir bendraautorai (2018), Viry (2012), Widmeris ir kt. (2018).

²¹² Remiantis ankstesniais tyrimais, pagalbos ir (arba) priežiūros tinklai būna kelis kartus mažesni nei reikšmingų asmenų tinklai (Keating et al., 2003).

²¹³ Respondentams išvardijus reikšmingus asmenis ir pateikus informacijos apie jų brožus (lytį, amžių, ryšio pobūdį, atstumą bei ar laiko jį(-ą) šeimos nariu), buvo užduodami du papildomi klausimai apie priežiūros lūkesčius: 1) „kurie iš šių asmenų galėtų jums padėti, jei prireiktų prižiūrėti jūsų tėvus arba vieną iš tėvų (jei jiems būtų reikalinga priežiūra)?“, – atsakymo į šį klausimą rezultatai analizuojami šiame skyriuje; 2) „kurie iš šių asmenų galėtų jums padėti, jei prireiktų prižiūrėti jūsų vaikus (jei turite vaikų, kuriems reikalinga priežiūra)?“, – šis aspektas analizuojamas Gintės Martinkėnės rengiamoje disertacijoje.

vienas iš reikšmingų asmenų. Trečdalis apklaustųjų (33.6 proc.) teigė, kad tokioje situacijoje neturėtų kuo remtis (žr. 29 pav.).

29 pav. Reikšmingų asmenų, kuriais tyrimo dalyviai mano galintys remtis, tėvams prireikus priežiūros, skaičius (dalis procentais)

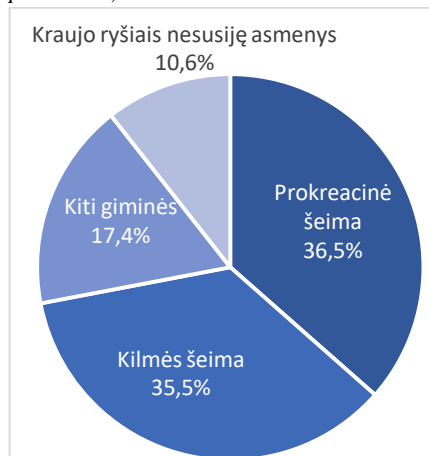
Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 910 respondentų (N/N = 95) apie 1 098 reikšmingus asmenis, galinčius padėti tėvams prireikus priežiūros (tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingų asmenų tinklo); iš jų 306 nurodė neturintys nė vieno reikšmingo asmens, į kurį galėtų atsiremti tokioje situacijoje.

Manantys, kad turėtų kuo remtis tokioje situacijoje, daugiausia nurodė vieną (32.9 proc.) arba du (19.5 proc.) reikšmingus asmenis, iš kurių tikėtusi pagalbos. Tris reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros, turi vienas iš dešimties apklaustųjų (9.5 proc.), o keturis ir daugiau reikšmingų asmenų – 4.6 proc. (žr. 29 pav.).

Lyginant manančiųjų, kad turi kuo remtis, ir manančiųjų, kad neturi, reikšmingų asmenų tinklus, matyti, kad pirmosios grupės reikšmingų asmenų tinklai bendrai yra didesni (vidurkis – 4.42, standartinis nuokrypis – 2.512) negu antrosios (vidurkis – 3.17, standartinis nuokrypis – 2.016). Be to, Lietuvos gyventojai, kurie tikisi sulaukti pagalbos bent iš vieno svarbiu laikomo asmens, dažniau nei likusi respondentų dalis (nurodžiusi, kad neturi kuo remtis) į savo reikšmingų asmenų tinklą įtraukė kilmės šeimos narius (žr. 30 pav. ir 31 pav.). Tai patvirtina kilmės šeimos narių svarbą, tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros.

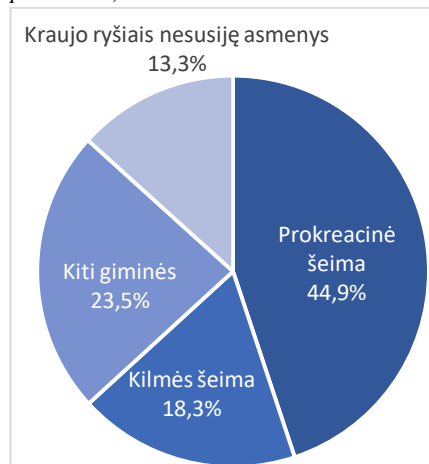
30 pav. Turinčiųjų kuo remtis reikšmingi asmenys pagal ryšių pobūdį (dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 604 respondentai (nurodę, kad turi bent vieną reikšmingą asmenį, kuris galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros) apie 2 658 reikšmingus asmenis.

31 pav. Neturinčiųjų kuo remtis reikšmingi asmenys pagal ryšių pobūdį (dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 292 respondentai apie 1 247 reikšmingus asmenis; iš jų 14 nurodė, kad neturi nė vieno reikšmingo asmens. Į šį klausimą apie reikšmingus asmenis neatsakė 95 respondentai, o 13 respondentų neatsakė į klausimą apie asmenis, galinčius padėti, tėvams prireikus priežiūros (N/N = 108).

Pagalbos lūkesčiai reikšmingų asmenų atžvilgiu, tėvams prireikus priežiūros, varijuoja priklausomai nuo respondentų lyties²¹⁴ bei amžiaus²¹⁵. Daugiau vyrų (71.6 proc.) nei moterų (62.2 proc.) nurodė, kad turi bent vieną reikšmingą asmenį, kuriuo galėtų pasikliauti tokioje situacijoje (plačiau žr. 3.2.3 skyrių). Tarp jaunų ir vidutinio amžiaus respondentų (18–49 m.) bent vieną reikšmingą asmenį, kuris galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros, turintys nurodė apie 80–90 proc. apklaustųjų²¹⁶. 50–59 m. amžiaus grupėje bent vieną asmenį, kuris galėtų padėti prireikus, teigė turintys 69.0 proc. apklaustųjų. Ir tik 33.6 proc. apklaustųjų, priklausančių 60 m. ir vyresnių grupei, manė galintys pasiremti bent vienu reikšmingu asmeniu.

²¹⁴ Ryšys nėra stiprus ($\Phi = -.98$), bet statistiškai reikšmingas ($p = .003$).

²¹⁵ Ryšys stiprus ($Kramer V = .480^{***}$, $df = 5$) ir statistiškai reikšmingas ($p = .000$). Nors priklauso nuo lyties ir amžiaus, nepriklauso nuo respondentų gyvenamosios vietos: ryšys labai silpnas ($Kramer V = .035$, $df = 2$) ir statistiškai nereikšmingas ($p = .581$).

²¹⁶ Dalis varijavo tarp 82.6 proc. ir 91.7 proc., priklausomai nuo kohortos.

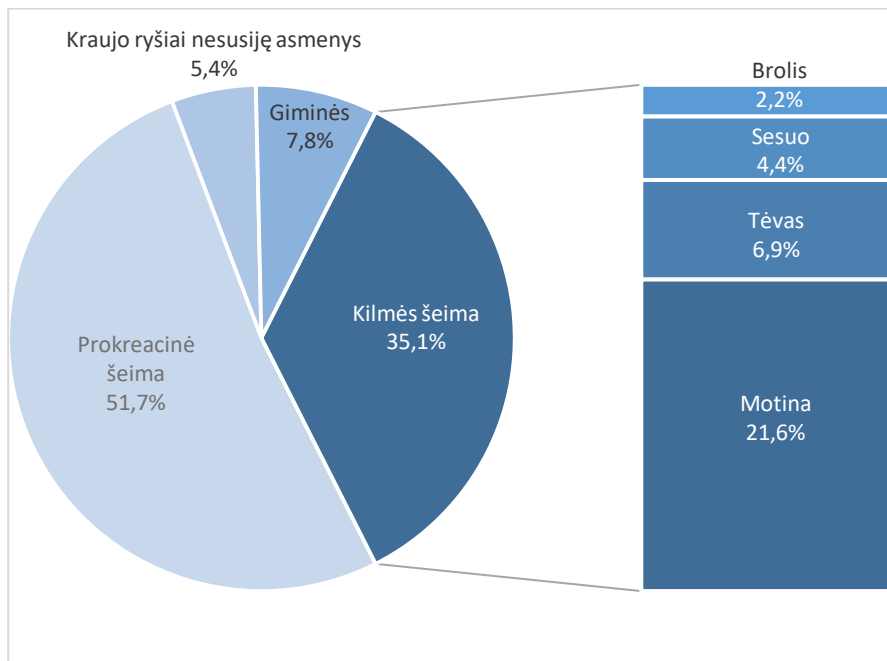
Tolesnėje disertacijos dalyje koncentruojamasi būtent į asmenis, kuriais tyrimo dalyviai manė galintys pasikliauti tėvams prireikus priežiūros. Pirmiausia siekiama išsiaiškinti, kas būdinga potencialios pagalbos tinklams: kokiais ryšiais galintys padėti reikšmingi asmenys susiję su tyrimo dalyviais ir kokia tų ryšių geografija?

Vėliau atskirai analizuojama, ar potencialių pagalbos ir (arba) priežiūros tinklų pobūdis priklauso ir kiek priklauso nuo migracijos patirties šeimoje (žr. 3.2.2 skyrių) ir tyrimo dalyvių lyties (žr. 3.2.3 skyrių).

3.2.1.2 Asmenų, galinčių prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis, ryšių pobūdis su tyrimo dalyviu

Paklausti, kuo iš reikšmingų asmenų galėtų pasikliauti pablogėjus tėvų sveikatai ir jiems prireikus priežiūros, Lietuvos gyventojai daugiausia nurodė prokreacinės šeimos narius (51.8 proc.) ir kilmės šeimos narius (35.1 proc.), rečiau – gimines (7.9 proc.) bei kraujo ryšiais nesusijusius reikšmingus asmenis (5.2 proc.) (žr. 32 pav.).

32 pav. Reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti respondento(-ės) tėvams prireikus priežiūros, pagal šeiminių ryšių pobūdį (dalis procentais nuo galinčiųjų padėti)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

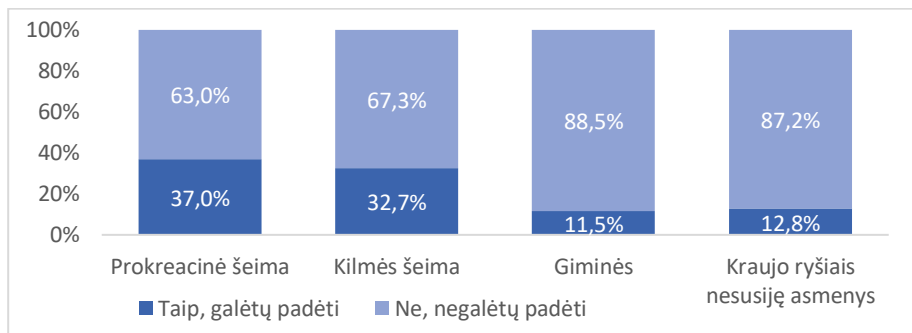
Pastaba: sudaryta remiantis 910 tyrimo dalyvių (N/N = 95) pateikta informacija apie 1 098 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti (tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingų asmenų tinklo).

Iš kilmės šeimos narių daugiausiai tyrimo dalyvių mano galintys remtis motina (21.6 proc. visų reikšmingų asmenų, įvardytų kaip galinčių padėti tokioje situacijoje, sudarė respondentų motinos), mažiau – tėvu (6.9 proc. sudarė respondentų tėvai). Tai gali būti susiję ne tik su skirtingais lyčių vaidmenimis ir lūkesčiais jų atžvilgiu (kai moterys matomos kaip dažniau priežiūros įsipareigojimus galintys prisiimti asmenys), bet ir su demografinėmis tendencijomis: atsižvelgiant į vidutiniškai mažesnę moterų amžių sudarant santuokas ir vidutiniškai trumpesnę vyrų gyvenimo trukmę, tikėtinau, kad tėvai anksčiau nei motinos gali susidurti su sveikatos sunkumais ir priežiūros poreikiu.

Turint tik vieną iš tėvų, pagalbos galima tikėtis iš horizontaliais šeiminiiais ryšiais susijusių asmenų. Reikšmingų asmenų sąrašuose seserys ir broliai bendrai sudarė 6.6 proc. reikšmingų asmenų, įvardytų kaip potencialiai galinčių padėti, tėvams (arba vienam iš tėvų) prireikus priežiūros.

Prokreacinės šeimos nariai apskritai būdavo dažniau įvardijami kaip reikšmingi asmenys nei, pavyzdžiui, kilmės šeimos nariai (žr. 28 pav.). Dėl to nėra netikėta, kad didesnė dalis jų nurodomi kaip galintys padėti, ateityje tėvams prireikus priežiūros. Atskirai analizuota, kokia dalis kiekvienam ryšių tipui priklausančių reikšmingų asmenų galėtų padėti šiuo reikalu. Kaip galima matyti iš 33 pav., prokreacinės ir kilmės šeimos narių dalis palyginti panaši.

33 pav. Reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti respondento(-ės) tėvams prireikus priežiūros, pagal ryšių pobūdį (dalis procentais nuo reikšmingų asmenų, priklausančių tai ryšių grupei)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis 910 tyrimo dalyvių (N/N = 95) pateikta informacija apie 1 098 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti, tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 3914). Prokreacinė šeima N = 1 531; kilmės šeima N = 1 173; giminės N = 758; kraujo ryšiais nesusiję asmenys N = 446; N/N = 6.

Šiek tiek daugiau nei trečdalis reikšmingais įvardytų prokreacinės šeimos narių (37.0 proc.) nurodyti kaip galintys prisiimti tėvų priežiūros

įsipareigojimus arba jais dalytis; šiek tiek mažiau nei trečdalį reikšmingais įvardytų kilmės šeimos narių (32.7 proc.) tyrimo dalyviai matė kaip galinčius paremti tokioje situacijoje. Galima palyginti: tik kas dešimtas kitais giminystės ryšiais susijęs asmuo (11.0 proc.) arba kraujo ryšiais nesusijęs reikšmingas asmuo (12.8 proc.) matomi kaip potencialiai galintys padėti tėvams (arba vienam iš jų) prireikus priežiūros.

Tai rodo, kad prokreacinės ir kilmės šeimų nariai užima svarbią vietą reikšmingų asmenų tinkluose, užtikrinant platesnius priežiūros tinklus ir potencialų priežiūros įsipareigojimų dalijimąsi. Palyginti mažas giminių ir kitais kraujo ryšiais nesusijusių asmenų skaičius tarp galinčių padėti rodo, kad didelė Lietuvos gyventojų dalis galėtų remtis tik kilmės arba prokreacinės šeimos nariais.

Kitame disertacijos poskyryje koncentruojamasi į reikšmingų asmenų tinklo, galinčio prisiimti priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis, geografiją.

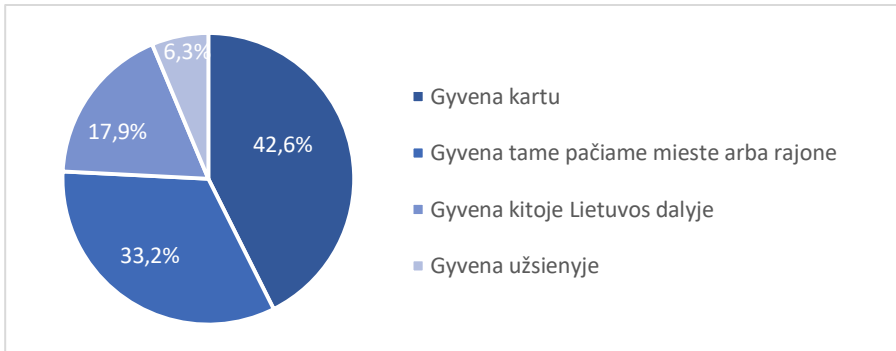
3.2.1.3 Reikšmingų asmenų, galinčių prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis, tinklų geografija

Analizuojant reikšmingų asmenų tinklų potencialą prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus, svarbu atsižvelgti ne tik į ryšių pobūdį, bet ir į geografiją. Kaip matyti iš 34 pav., didžiausia dalis tėvams prireikus priežiūros galinčių padėti reikšmingų asmenų gyvena kartu (42.6 proc.) arba palyginti netoli apklausos dalyvių (33.2 proc.). Kitoje Lietuvos dalyje gyvenantieji sudaro 17.9 proc. visų potencialiai galinčių padėti šiuo klausimu reikšmingų asmenų, o užsienyje gyvenantieji – 6.0 procentus.

Lyginant su bendro reikšmingų asmenų tinklo geografija (žr. pirmą šio skyriaus poskyrį), kartu gyvenantieji sudaro didesnę dalį (42.6 proc.) galinčių padėti (palyginti: 32.0 proc. reikšmingų asmenų sudarė kartu gyvenantieji ir net 39.4 proc. – gyvenantieji tame pačiame mieste arba rajone).

Vis dėlto analizuojant reikšmingų asmenų tinklų potencialą prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus, svarbu atsižvelgti ir į tai, kokią dalį bendro reikšmingų asmenų tinklo pagal atstumą, tyrimo dalyvių manymu, galima aktyvuoti prireikus pagalbos. Nors gyvenantieji kartu šiuo aspektu išsiskiria labiausiai (žr. 35 pav.), skirtumai kitose trijose grupėse nėra dideli.

34 pav. Reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros, pagal atstumą tarp respondento(-ės) ir reikšmingo asmens (dalis procentais nuo galinčių padėti skaičiaus)

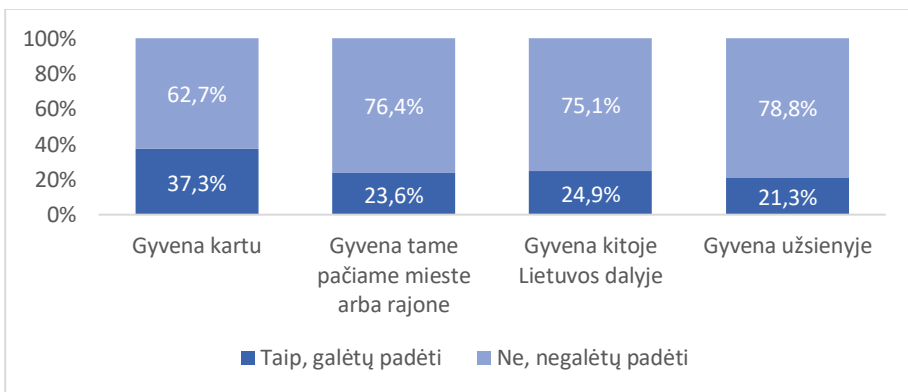

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis 910 tyrimo dalyvių (N/N = 95) pateikta informacija apie 1 098 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 3 914). Į klausimą apie atstumą neatsakė 14 apklaustųjų (N/N = 14).

Remiantis pagalbos lūkesčių iš reikšmingų asmenų tinklų analizės rezultatais, Lietuvos gyventojų manymu, 23.6 proc. tame pačiame mieste arba tame pačiame rajone gyvenančių, 24.9 proc. kitoje Lietuvos dalyje gyvenančių ir 21.3 proc. užsienyje gyvenančių reikšmingų asmenų galėtų prisiimti tėvų priežiūros išpareigojimus atsiradus poreikiui (žr. 35 pav.).

35 pav. Reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros, pagal atstumą tarp respondento(-ės) ir reikšmingo asmens (dalis procentais nuo gyvenančiųjų tuo atstumu)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 1 096 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 28.0 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 3 914); N/N = 95. Gyvena kartu N = 1 251; gyvena tame pačiame mieste arba rajone N = 1 541; gyvena kitoje Lietuvos dalyje N = 788; gyvena užsienyje N = 320; N/N = 14.

Tai rodo, kad, išskyrus kartu gyvenančiuosius, reikšmingų asmenų geografija nebūtinai yra lemiamas veiksnys renkantis, kas galėtų prižiūrėti tėvus, atsiradus tokiam poreikiui. Tai, kad net vienas iš keturių užsienyje gyvenančių reikšmingais laikomų asmenų matomi kaip galimai tokius priežiūros įsipareigojimus galintys prisiimti asmenys, ne tik rodo stiprius transnacionalinius ryšius, bet ir palyginti didelį jų pagalbos potencialą.

Kitame disertacijos poskyryje būtent ir analizuojami netiesioginės ir tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų, galinčių padėti tėvams prirėkus priežiūros, tinklai.

3.2.2 Migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų ypatumai

Šiame poskyryje analizuojami Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai ir pagalbos potencialas, priklausomai nuo Lietuvos gyventojų (netiesioginės ir tiesioginės) tarptautinės migracijos patirties. Informacija apie netiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų (t. y. turinčių šeimos narių, kurie gyvena užsienyje) reikšmingų asmenų tinklus surinkta atliekant reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą (N = 1 005), o informacija apie tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų (t. y. anksčiau gyvenusių užsienyje, bet tyrimo metu gyvenusių Lietuvoje) reikšmingų asmenų tinklus surinkta pasitelkiant kvotinę Lietuvos gyventojų, turinčių tarptautinės migracijos patirties, apklausą (N = 406).

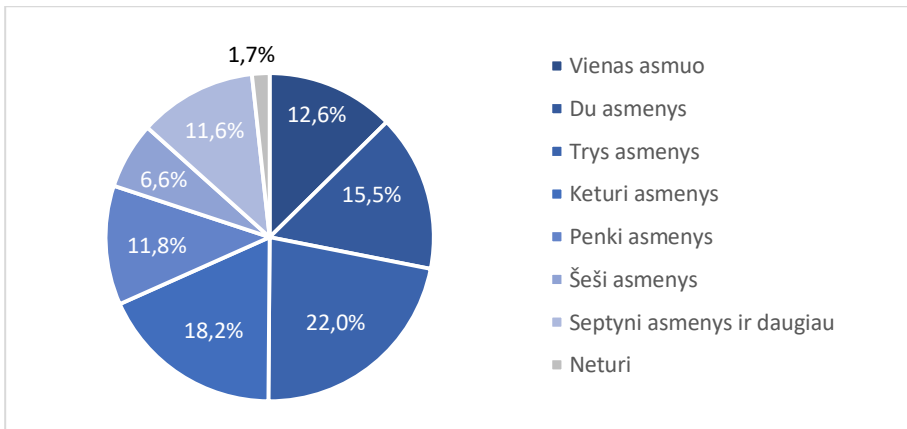
Bendrai migracijos patirties (tiek netiesioginės, tiek tiesioginės) turintys Lietuvos gyventojai paprastai įvardijo daugiau reikšmingų asmenų nei tokios patirties neturintys. Galima palyginti: šeimos narių užsienyje neturintys Lietuvos gyventojai vidutiniškai nurodė 3.82 reikšmingų asmenų (standartinis nuokrypis – 2.404), o užsienyje gyvenančių šeimos narių turintieji vidutiniškai įvardijo 4.49 asmenų (standartinis nuokrypis – 2.288)²¹⁷. Kvotinėje apklausoje dalyvavusių tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklus vidutiniškai sudarė 5.19 asmenys (standartinis nuokrypis – 2.539)²¹⁸.

²¹⁷ Užsienyje gyvenančių šeimos narių turi 187, neturi – 818. Iš jų į klausimą apie reikšmingus asmenis neatsakė 3 respondentai, kurie turi šeimos narių užsienyje, ir 10 respondentų, kurie neturi (N/N = 13).

²¹⁸ Tai patvirtina ir tarptautiniuose reikšmingų asmenų tinklų tyrimuose užfiksuotą tendenciją, kad migracijos patirties turintys asmenys turi didesnius ir labiau geografiškai „išsiplėtusius“ tinklus (Widmer et al., 2018).

Reikšmingų asmenų tinklų dydžio skirtumus, priklausomai nuo migracijos patirties, atskleidžia ir žemiau pateikiami analizės rezultatai. Kaip galima matyti iš 36 pav. ir 37 pav., apie pusė migracijos patirties neturinčių Lietuvos gyventojų (50.1 proc.) ir 34.9 proc. užsienyje gyvenančių šeimos narių turinčių Lietuvos gyventojų, dalyvavusių apklausoje, nurodė turintys nuo vieno iki trijų reikšmingų asmenų. Bet tik apie ketvirtadalis (26.2 proc.) kvotinėje apklausoje dalyvavusių tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų nurodė nuo vieno iki trijų reikšmingų asmenų (žr. 38 pav.). Atitinkamai šešis ir daugiau reikšmingų asmenų nurodė 17.2 proc. migracijos patirties neturinčiųjų (36 pav.) ir 28.4 proc. Lietuvos gyventojų (žr. 37 pav.). Palyginti: daugiau nei trečdalis (35.3 proc.) kvotinėje apklausoje dalyvavusių iš užsienio grįžusių asmenų nurodė turintys tokio dydžio reikšmingų asmenų tinklus (žr. 38 pav.)²¹⁹.

36 pav. Migracijos patirties neturinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų dydis (dalis procentais)

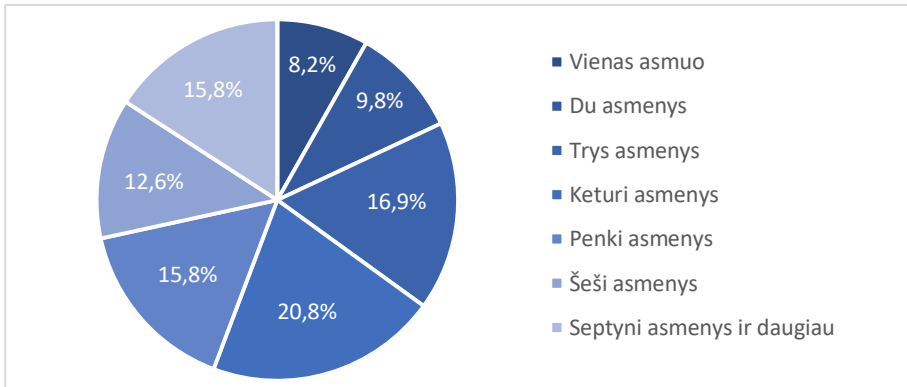

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 992 respondentai apie 3 914 reikšmingų asmenų. Į klausimą apie reikšmingus asmenis ir apie šeimos narių migracijos patirtį atsakymų nepateikė 13 tyrimo dalyvių (N/N = 13). Iš į abu klausimus atsakiusių 808 respondentai nurodė, kad neturi nė vieno užsienyje gyvenančio šeimos nario, o 184 respondentai – kad turi užsienyje gyvenančių šeimos narių. Reikšmingų asmenų tinklo dydis statistiškai reikšmingu ryšiu susijęs su užsienyje gyvenančių šeimos narių (ne)turėjimu: $p = .000$, Spearman's $\rho = .138^{***}$. Šioje iliustracijoje pateikiama tyrimo dalyvių, neturinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių ir atsakiusių į abu klausimus, tinklų sandara (N = 808).

²¹⁹ Detalesnis reikšmingų asmenų skaičiaus pasiskirstymas pateikiamas disertacijos Prieduose.

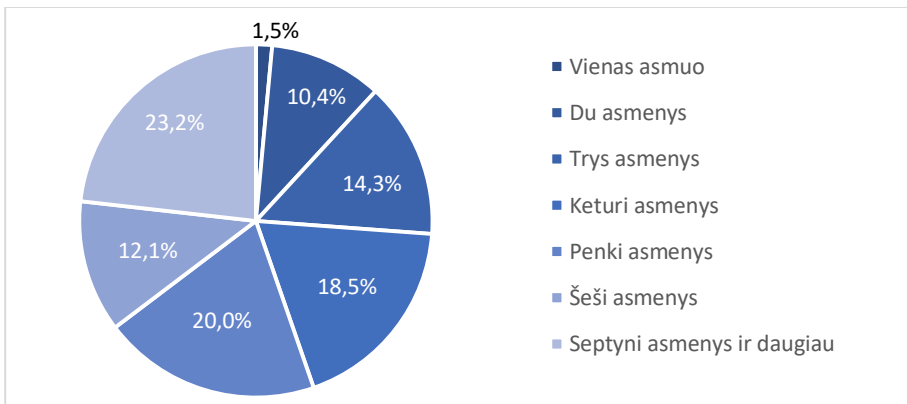
37 pav. Netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų dydis (dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 992 respondentai apie 3 914 reikšmingų asmenų. Į klausimą apie reikšmingus asmenis ir į klausimą apie šeimos narių migracijos patirtį atsakymų nepateikė 13 tyrimo dalyvių (N/N = 13). Informacija apie statistinį ryšio reikšmingumą pateikiama 36 pav. Šioje iliustracijoje pateikiama tyrimo dalyvių, turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių ir atsakiusių į abu klausimus, tinklų sandara (N = 184).

38 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų dydis (dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 405 respondentai (N/N = 1) apie 2 101 reikšmingą asmenį.

Tiek netiesioginės, tiek tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklų dydis, viena vertus, rodo, kad didesnius tinklus turintys asmenys ir jų šeimos nariai gali būti mobilesni. Kita vertus, būtent dėl šeimos narių migracijos arba tiesioginės asmeninės migracijos patirties gali susiformuoti platesnis reikšmingų asmenų tinklas, suintensyvėti

jau esami šeiminiai, giminystės ir asmeniniai ryšiai ir (arba) plėtotis nauji asmeniniai ryšiai Lietuvoje (jeigu dalis šeimos narių lieka gyventi šalyje) arba užsienyje (jeigu respondentas(-ė) pats(-i) kurį laiką gyveno užsienyje).

Nors bendras reikšmingų asmenų tinklų dydis ir sandara varijuoja priklausomai nuo apklaustųjų migracijos patirties, analizuojant šių ryšių pasitelkimo tėvų priežiūrai potencialą nerasta reikšmingų skirtumų²²⁰. Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizė atskleidė, kad užsienyje gyvenančių šeimos narių turintieji mano galintys pasikliauti vidutiniškai vienu asmeniu iš savo reikšmingų asmenų tinklo (tėvams prireikus priežiūros galinčių padėti asmenų skaičiaus vidurkis – 1.18, standartinis nuokrypis – 1.115), kaip ir užsienyje gyvenančių šeimos narių neturintieji (vidurkis – 1.21, standartinis nuokrypis – 1.213). Du trečdaliai apklaustųjų (tiek užsienyje gyvenančių šeimos narių neturinčiųjų, tiek turinčiųjų) manė turintys bent vieną asmenį, kuriuo galėtų remtis tėvams prireikus priežiūros, o trečdalis nurodė neturintys, kuo remtis tokioje situacijoje (žr. 60 pav. Prieduose).

Kvotinėje tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausoje dalyvavusieji taip pat vidutiniškai nurodė vieną asmenį, kuris galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros (galinčių padėti asmenų skaičiaus vidurkis – 1.42, standartinis nuokrypis – 1.057). Nors tėvų priežiūros išipareigojimus galinčių prisiimti arba jais dalytis asmenų skaičius panašus kaip ir reprezentatyvios apklausos atveju, šiek tiek mažesnė dalis respondentų nurodė, kad neturi nė vieno asmens, kuris galėtų padėti tokioje situacijoje²²¹. Tai rodo, kad, viena vertus, didesnė dalis tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų galėtų kliautis bent vienu asmeniu, tačiau, kita vertus, lyginant su reprezentatyvios apklausos dalyviais, mažesnė dalis jų turi didesnius (ypač keturių ir daugiau asmenų) reikšmingų asmenų, galinčių prisiimti priežiūros išipareigojimus arba jais dalytis, tinklus (žr. 61 pav. Prieduose).

Nors apskritai, tėvams prireikus priežiūros, galinčių padėti asmenų skaičius mažai varijuoja priklausomai nuo migracijos patirties, priežiūros tinklų geografija reikšmingai skiriasi. Mažesnė dalis reprezentatyvios

²²⁰ Lyginant Lietuvos gyventojų, turinčių ir neturinčių šeimos narių užsienyje, reikšmingų asmenų, galinčių padėti prireikus tėvų priežiūros, tinklo dydį, nerasta statistškai reikšmingo ryšio ($p = .987$, Spearman's $\rho = -.001$).

²²¹ Penktadalis apklaustųjų (20.5 proc.) nenurodė nė vieno iš reikšmingų asmenų kaip galinčių padėti tėvams prireikus priežiūros ir atitinkamai keturi penktadaliai (79.5 proc.) teigė turintys bent vieną reikšmingą asmenį.

apklausos dalyvių (56.9 proc.), turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, gyvena kartu su reikšmingais asmenimis arba gyvena tame pačiame mieste ar rajone. Bet absoliuti dauguma (90.1 proc.) respondentų, neturinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, pagalbos tikėtusi iš kartu arba palyginti arti gyvenančių reikšmingų asmenų (žr. 39 pav.). Tai rodo, kad mobilių šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai palaiko artimus ryšius nepriklausomai nuo geografinio atstumo ir turi labiau geografiškai pasiskirsčiusius potencialios pagalbos tinklus, kuriais galėtų remtis tėvams prireikus pagalbos. O mobilių šeimos narių neturintieji artimus ryšius daugiausiai palaiko su geografiškai artimais asmenimis ir rečiau pagalbos tikisi iš toli(au) gyvenančių. Vis dėlto sunku pasakyti, ar, emigravus vienam iš šeimos narių, šiuo metu reikšmingų transnacionalinių ryšių neturinčių asmenų potencialios pagalbos tinklai taip pat taptų geografiškai įvairesni, ar geografiškai nutolę ryšiai susilpnėtų ir nebebūtų nurodomi kaip galintys padėti, tėvams prireikus priežiūros²²².

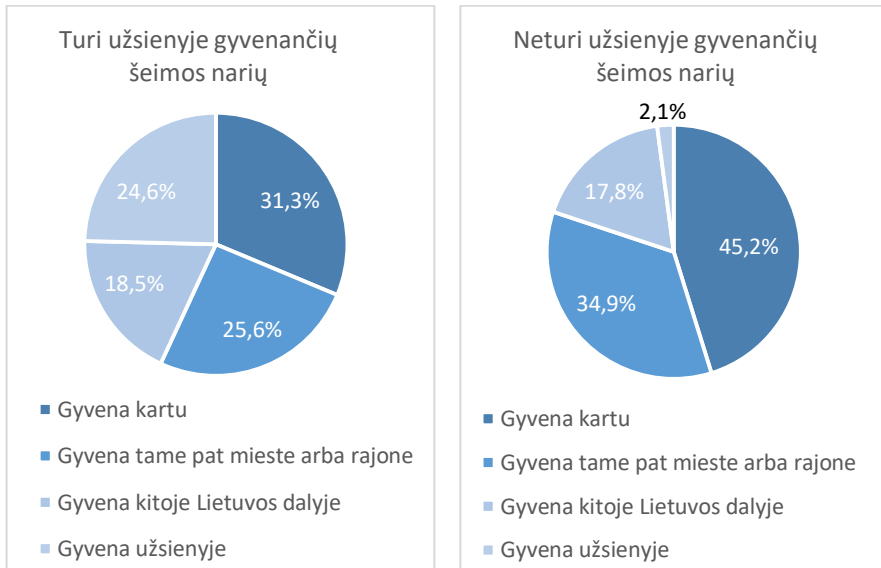
Įdomu, kad kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių potencialios pagalbos tinklai (žr. 40 pav.) savo sandara panašesni į tarptautinio mobilumo patirties šeimoje neturinčių, o ne į turinčių Lietuvos gyventojų potencialios pagalbos tinklus (žr. 39 pav.)²²³. Viena vertus, tikėtina, kad grįžus į Lietuvą reikšmingų transnacionalinių ryšių skaičius ir pagalbos potencialas ilgainiui sumažėja. Kita vertus, būtent artimų ryšių išlaikymas su Lietuvoje gyvenančiais ir didesnis jų pagalbos potencialas gali būti paskata emigravusiems grįžti į Lietuvą. Tai patvirtintų ir grįžtamosios migracijos priežasčių tyrimai, šeimos ilgesį išskiriantys kaip vieną iš svarbių veiksnių (Žilinskienė, 2020).

Pagal ryšių pobūdį potencialūs pagalbos tinklai reikšmingai nesiskiria, priklausomai nuo to, ar reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyviai turi užsienyje gyvenančių šeimos narių (žr. 60 pav. ir 61 pav. Prieduose). Pirmiausia Lietuvos gyventojai remtųsi prokreacinės (51.7 proc.) ir kilmės (35.1 proc.) šeimos nariais, ir tik nedidelė dalis mano galintys pasitelkti gimines (7.8 proc.) ir kraujo ryšiais nesusijusius asmenis (5.4 proc.) (žr. 32 pav. 3.2.1 skyriuje).

²²² Tokiam klausimui atsakyti būtų reikalingi longitudinaliniai tyrimai, leidžiantys analizuoti reikšmingų asmenų tinklų ir potencialios pagalbos tinklų pokyčius, priklausomai nuo geografinio atstumo (pokyčių).

²²³ Detaliau analizuojant, kokią dalį visų tuo atstumu gyvenančių reikšmingų asmenų tinklo sudaro galintieji padėti tėvams prireikus priežiūros (žr. 62 pav. Prieduose), matyti, kad pagalbos lūkesčių (ne)turėjimas nepriklauso nuo to, kiek arti ar toli gyvena reikšmingi asmenys.

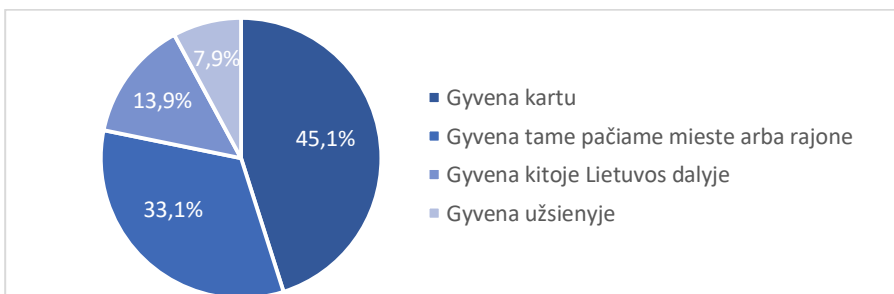
39 pav. Reikšmingų asmenų tinklą, galinčių padėti tėvams prirėikus priežiūros, geografija priklausomai nuo to, ar Lietuvos gyventojai turi užsienyje gyvenančių šeimos narių (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apklaustųjų daliai apskaičiuoti naudotas N = 1 092 reikšmingi asmenys (atmetus nenurodžiusiuosius, kur gyvena jiems reikšmingi asmenys, arba neatsakiusiuosius į klausimą apie užsienyje gyvenančius šeimos narius). Užsienyje gyvenančių šeimos narių turi N = 195; užsienyje gyvenančių šeimos narių neturi N = 897. Ryšys statistiškai reikšmingas: p = .000, Kramer V = .363***, df = 3.

40 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prirėikus priežiūros, pagal atstumą tarp respondento(-ės) ir reikšmingo asmens (dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis 405 respondentų (N/N = 1) pateikta informacija apie 577 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti, tėvams prirėikus priežiūros. Tai sudaro 27.5 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 2 101).

Kvotinės apklausos dalyvių potencialūs pagalbos tinklai taip pat daugiausia sudaryti iš prokreacinės (41.2 proc.) arba kilmės šeimos narių (34.3 proc.). Jie taip pat šiek tiek dažniau nei bendros populiacijos potencialūs pagalbos tinklai remiasi giminystės ryšiais (17.7 proc.) susijusiais asmenimis ir panašią dalį potencialiai galinčių padėti asmenų sudaro kraujo ryšiais nesusiję reikšmingi asmenys (6.8 proc.). Nors kvotinės apklausos dalyvių potencialių pagalbos tinklų sudėtis panaši, atskirai vertinant, kokia dalis visų reikšmingais įvardytų asmenų kiekvienoje grupėje galėtų padėti, proporcijos šiek tiek skiriasi (žr. 66 pav. Prieduose). Trečdalis visų reikšmingais laikomų prokreacinės šeimos narių ir trečdalis kilmės šeimos narių matomi kaip galintys padėti. Bet tik iš labai nedidelės kitais ryšiais susijusių asmenų migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai tikėtusi pagalbos. Tai iš dalies taip pat rodo šeiminių ryšių tvirtumo ir artumo išlaikymą per atstumą.

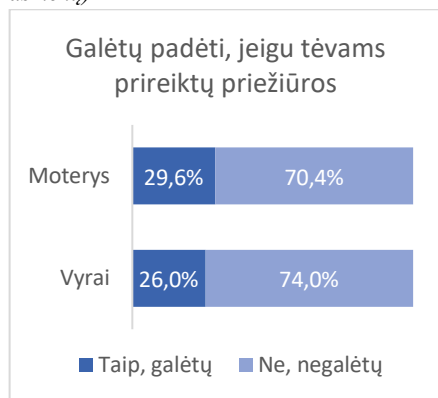
3.2.3 Reikšmingų asmenų tinklai pagalbos atžvilgiu pagal lytį

Reikšmingų asmenų tinklų kompozicijos pagal juos sudarančių asmenų lytį analizė atskleidė, kad moterys sudaro didesnę dalį visų Lietuvos gyventojų reikšmingais laikomų asmenų (56.0 proc.) negu vyrai (44.0 proc.). Atitinkamai moterys (59.2 proc.) sudaro didesnę dalį asmenų, kurie, tyrimo dalyvių manymu, galėtų suteikti pagalbos, tėvams prireikus priežiūros (žr. 67 pav. ir 68 pav. Prieduose).

Moterys bendrai yra dažniau įtraukiamos į reikšmingų asmenų tinklus ir dažniau nurodomos kaip galinčios prisiimti priežiūros įsipareigojimus. Lietuvos gyventojų pagalbos lūkesčiai moterų atžvilgiu šiek tiek didesni nei vyrų, nors skirtumai nėra labai ryškūs. Kaip galima matyti iš 41 pav., 29.6 proc. visų moterų ir 26.0 proc. visų vyrų, įtrauktų į reikšmingų asmenų tinklus, matomi kaip galintys padėti, tėvams prireikus priežiūros.

Šiuos rezultatus įdomu palyginti su kitus priežiūros įsipareigojimus galinčių prisiimti reikšmingų asmenų tinklo kompozicija pagal lytį. Tyrimo dalyviai buvo klausiami ne tik to, kurie reikšmingi asmenys galėtų prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis, bet ir kurie asmenys prireikus galėtų prižiūrėti tyrimo dalyvių vaikus. Kaip galima matyti iš 42 pav., vaikų priežiūra būtų beveik dvigubai dažniau patikima moteriškai reikšmingų asmenų linijai (59.2 proc.) nei reikšmingais respondentų gyvenime laikomiems vyrams (30.0 proc.). Tai rodo, kad priežiūros įsipareigojimus prisiimančio asmens moteriška lytis Lietuvos gyventojams atrodo svarbesnė, kai kalbama apie vaikų priežiūrą, o ne pagalbą pagyvenusiems tėvams, turintiems priežiūros poreikių.

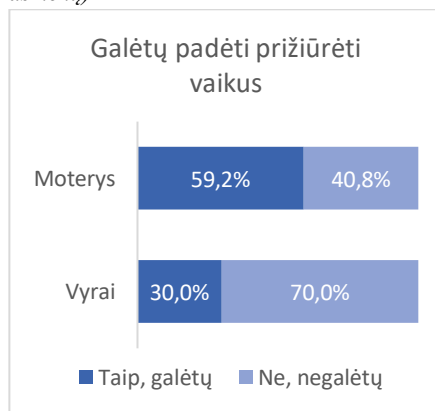
41 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prirėikus galėtu padėti respondentui(-ei), pagal lytį (dalis procentais nuo tos lyties reikšmingu asmenų)

Šaltinis: Reprėzentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija apie 1 098 reikšmingus asmenis, kurie galėtu padėti tėvams arba vienam iš tėvų prirėikus priežiūros. Tai sudaro 28.1 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 3914).

42 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prirėikus galėtu padėti respondentui(-ei), pagal lytį (dalis procentais nuo tos lyties reikšmingu asmenų)

Šaltinis: Reprėzentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

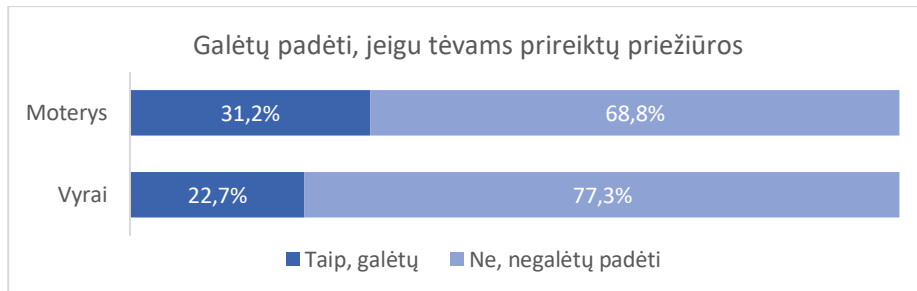
Pastaba: sudaryta remiantis informacija apie 924 reikšmingus asmenis, kurie galėtu padėti priežiūrėti vaikus, kuriems reikalinga priežiūra. Tai sudaro 23.6 proc. reikšmingais įvardytų asmenų (N = 3 914).

Panaši tendencija atskleista ir analizuojant tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklus, pasitelkiamus Lietuvoje likusių tėvų ir (arba) vaikų priežiūrai (Juozeliūnienė, Martinkėnė ir Budginaitė-Mačkinė, 2020, p. 103–105). Vaikų priežiūra dažniausiai deleguojama moterims (ypač jei išvyksta motina) arba bendriems (ir moterų, ir vyrų) tinklams, o rūpinimasis priežiūros poreikių turinčiais tėvais patikimas įvairesnėms globėjų konfigūracijoms – tiek vien moterims, tiek vien vyrams, tiek moterų ir vyrų tinklams (ibid, p. 104–105).

Apskritai reprezentatyvaus Lietuvos gyventojų tyrimo dalyvės moterys turi didesnius reikšmingų asmenų tinklus nei vyrai (žr. 69 pav. Prieduose). Vis dėlto moterys (37.7 proc.) taip pat dažniau nei vyrai (28.4 proc.) nurodė, kad neturi nė vieno reikšmingo asmens, kuris galėtu joms padėti, jeigu tėvams arba vienam iš tėvų prirėiktų priežiūros; vyrai (40.1 proc.) dažniau nei moterys (27.1 proc.) turi vieną reikšmingą asmenį, kuris galėtu padėti tėvams prirėikus priežiūros (žr. 70 pav. Prieduose). Tai gali būti susiję su tuo, kad vyrai gali pirmiausia remtis žmonomis arba partnerėmis, o moterys sutuoktinius arba partnerius mažiau mato kaip galinčius prisiimti pagyvenusių tėvų priežiūros

įsipareigojimus dėl dominuojančių lyčių vaidmenų ir skirtingų lūkesčių jų atžvilgiu.

43 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingi asmenys, kurie prireikus galėtų padėti respondentui(-ei), pagal lytį (dalis procentais nuo tos lyties reikšmingų asmenų)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis 405 respondentų (N/N = 1) informacija apie 577 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 27.5 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 2 101). Moterys N = 1 172, vyrai N = 929.

Lyties dimensija svarbi ir analizuojant Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklus priklausomai nuo migracijos patirties (žr. 43 pav.). Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai labiau nei bendra Lietuvos populiacija, tėvams prireikus priežiūros, iš savo reikšmingų asmenų tinklų būtų linkusi remtis moterimis (63.4 proc.) nei vyrais (36.6 proc.). Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad bendrai tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai dažniau buvo linkę įtraukti moteris nei vyrus į savo reikšmingus tinklus, moterų dalis, iš kurios tikimasi pagalbos, nėra labai ženkliai didesnė nei vyrų dalis.

3.2.4 Asmeniniai ryšiai migracijos kontekste: raiškos ypatumai ir tolesnių tyrimų kryptys

Šioje disertacijos dalyje pristatyti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai, nors bendrai nėra dideli (lyginant su kai kuriomis kitomis Europos šalimis), pasižymi palyginti dideliu **pagalbos potencialu**: didžioji dalis Lietuvos populiacijos mano, kad galėtų pasikliauti bent vienu reikšmingu asmeniu tėvams ateityje prireikus priežiūros.

Kadangi, remiantis ankstesniais tyrimais, (vyresnio amžiaus) Lietuvos gyventojai priimtinausia laiko priežiūrą namuose (Skučienė et al., 2015) ir jų priežiūros lūkesčiai dėl globos senatvėje pirmiausia nukreipti į šeimos narius

bei artimuosius (dažniau moteris nei vyrus) (Žalimienė et al., 2019), **dalijimasis priežiūros įsipareigojimais šeimoje** daugeliui Lietuvos gyventojų greičiausiai atrodo gana natūralus pasirinkimas.

- Didžiausias reikšmingų asmenų tinklo potencialas prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis matomas tarp šeiminiiais ryšiais susijusių asmenų (*HIPOTEZĖ 5a* patvirtinta), pirmiausia – tarp prokreacinės šeimos ir kilmės šeimos narių.
- Disertacijos tyrimas atskleidė didesnę reikšmingų asmenų tinklo potencialą prisiimti tėvų priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis tarp tinklo narių moterų nei vyrų, nors skirtumai ir nėra itin ryškūs (*HIPOTEZĖ 5b* patvirtinta tik iš dalies).

Tai, kad bendrai šeiminiiais ryšiais susieti asmenys matomi kaip pagrindiniai priežiūros įsipareigojimus galintys prisiimti ir (arba) jais dalytis asmenys ir kad šiek tiek didesni lūkesčiai nukreipti į reikšmingų asmenų tinklą nares moteris nei vyrus, rodo skirtingą galimą priežiūros įsipareigojimų našą priklausomai nuo Lietuvos gyventojų lyties.

Apie išliekančius **skirtingus lyčių vaidmenis ir didesnę moterų vaidmenį šeimos narių globoje** leidžia kalbėti ir tai, kad Lietuvos gyventojos moterys dažniau nei vyrai nurodė, kad neturėtų kuo remtis tėvams prireikus priežiūros. Dominuojančios nuostatos ir praktikos šiuo aspektu gali išlikti ir pasikeitus šeiminių ryšių geografiniam pasiskirstymui, o skirtingus nei įprasti vaidmenys prisiimančios moterys migracijos kontekste gali tiek internalizuoti dominuojančias vertybines nuostatas, tiek pasitelkti alternatyvius – buvimo kitokia motina, kitokia dukterimi – diskursus²²⁴.

Analizuojant reikšmingų asmenų tinklus migracijos kontekste, tyrimo rezultatai patvirtina, kad Lietuvos gyventojai išlaiko artimus ryšius (ypač su kilmės ir prokreacinės šeimos nariais) nepaisydami geografinio atstumo. Dėl intensyvios Lietuvos gyventojų migracijos šeiminiai ir asmeniniai ryšiai išsiplečia erdviškai, tačiau didesnis geografinis atstumas nebūtinai lemia ryšių „atšalimą“ ar jų svarbos sumažėjimą: net ir **kitoje Lietuvos dalyje bei užsienyje gyvenantys artimieji** matomi kaip atsiradus poreikiui tėvų priežiūros įsipareigojimus galintys prisiimti arba šiais įsipareigojimais galintys dalytis asmenys.

²²⁴ Atotolio motinystės kontekste šis klausimas paliečiamas Juozeliūnienės ir Budginaitės (2016) publikacijoje.

- Lietuvos gyventojai, tėvams prireikus priežiūros, pirmiausia pasikliautų kartu gyvenančiais reikšmingais asmenimis. Lyginant gyvenančių atskirai reikšmingų asmenų galimybes prisiimti priežiūros įsipareigojimus arba jais dalytis, šių ryšių geografinis pasiskirstymas neturi reikšmės. Panaši dalis arti gyvenančių, gyvenančių kitoje Lietuvos dalyje ir gyvenančių užsienyje reikšmingų asmenų matomi kaip galintys padėti, Lietuvos gyventojų tėvams prireikus priežiūros (*HIPOTEZĖ 5c* patvirtinta tik iš dalies).

Nors reikšmingų asmenų tinklo geografinis pasiskirstymas neatrodo kaip svarbus veiksnys renkantis, kuo galima būtų kliautis tokioje situacijoje, svarbu paminėti, kad didžiausia dalis Lietuvos gyventojų visgi pirmiausia pasikliautų kartu gyvenančiais reikšmingais asmenimis. Būtent kartu gyvenančiuosius dažniau nei kitas grupes Lietuvos gyventojai laiko reikšmingais asmenimis ir būtų linkę jais pasikliauti pirmiausia. Tai leistų kelti klausimą, kiek šis pasirinkimas susijęs su ryšių pobūdžiu (kartu gyvena prokreacinės šeimos nariai, kurie bendrai dažniau nei kitos grupės laikomi reikšmingais asmenimis), kiek su galimai didesne geografiškai išsiplėtusių asmeninių tinklų fragmentacija. Mobilumas gali išplėsti asmeninių ryšių pasklidimą ir sykiu sukurti ne tokį glaudų tinklą, kuris sukasi apie patį individą, tad reikšmingais laikantys tik labai artimus ir intensyvius ryšius gali būti linkę dažniau nurodyti tik palyginti arti gyvenančius asmenis²²⁵.

Klausimus apie asmeninių tinklų geografijos ir galimos fragmentacijos ryšį skatina kelti ir kvotinės apklausos duomenų analizės rezultatai. Disertacijos tyrimas rodo, kad tiesioginės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai, kaip ir bendra Lietuvos gyventojų populiacija, pirmiausia pasikliautų šeiminiiais ryšiais susietais asmenimis (prokreacinės ir kilmės šeimos nariais). Nors renkantis, kas galėtų prižiūrėti tėvus, dažniausiai nurodomi kartu gyvenantys asmenys (kaip ir bendros populiacijos atveju), lyginant su bendra Lietuvos populiacija, reikšmingų asmenų, galinčių padėti šiuo aspektu, geografija įvairesnė. Tai tarsi leistų teigti, kad **migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai įsitraukę į labiau erdvėje išsiplėtusius tinklus** ir atitinkamai jiems galinčių padėti asmenų geografija taip pat įvairesnė.

Vis dėlto svarbu atsižvelgti į tai, kad asmeninių tinklų geografija varijuoja priklausomai nuo migracijos patirties pobūdžio. Savo sandara kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų

²²⁵ Šis aspektas Šveicarijos kontekste plačiau analizuojamas Viry (2012).

apklausos dalyvių potencialios pagalbos tinklai panašesni į tarptautinio mobilumo patirties šeimoje neturinčių nei tų Lietuvos gyventojų, kurie turi užsienyje gyvenančių šeimos narių, potencialios pagalbos tinklus. Būtent tyrimo metu **užsienyje vis dar gyvenančių šeimos narių turinčių** Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų, galinčių padėti tėvams prireikus priežiūros, **tinklų geografija įvairiausia**: vienas iš keturių padėti galinčių reikšmingų asmenų gyvena užsienyje (galima palyginti: rečiau nei vienas iš dešimties galinčių padėti asmenų, kuriuos įvardijo grįžusieji į Lietuvą, gyvena užsienyje).

Viena vertus, tikėtina, kad grįžus į Lietuvą reikšmingų transnacionalinių ryšių skaičius ir jų pagalbos potencialas ilgainiui sumažėja. Kita vertus, būtent artimų ryšių išlaikymas su Lietuvoje gyvenančiais ir didesnis jų pagalbos potencialas gali būti paskata emigravusiems grįžti į Lietuvą (tai patvirtintų ir grįžtamosios migracijos priežasčių tyrimai, šeimos ilgesį išskiriantys kaip vieną iš svarbių veiksnių, žr. Žilinskienė, 2020). Šiuo atveju svarbu atsižvelgti į kvotinės apklausos dalyvių individualių ir šeiminių bruožų specifiką, susijusią su tyrimo dizainu: visi kvotinės apklausos dalyviai turėjo šeiminių įsipareigojimų Lietuvoje gyventi likusiems vaikams arba tėvams. Ar skirtusi ir kiek skirtusi iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžusių asmenų, kurie dar patys nėra sukūrę šeimos arba šeimą sukūrė jau būdami užsienyje, reikšmingų asmenų tinklų geografija? Kuo pasižymėtų užsienyje likusių gyventi Lietuvos piliečių reikšmingų asmenų tinklai ir koks būtų šių tinklų geografinis pasiskirstymas bei pagalbos potencialas? Tai svarbūs klausimai, į kuriuos atsakyti tinkami kiekybiniai duomenys nėra prieinami Lietuvoje. Šiuos aspektus galima būtų tirti ateityje pasitelkiant kitus duomenų rinkimo metodus ir longitudinalinio tyrimo dizainą, leidžiantį įvertinti ne tik reikšmingų asmenų tinklų sudėtį ir geografiją, bet ir jų turinį bei tinklų kaitą laike.

Iš tarptautinių kiekybinių tyrimų ateityje į šiuos klausimus gali padėti atsakyti SHARE tyrimas, kuriame analizuojamos 50 metų ir vyresnių Europos Sąjungos valstybėse gyvenančių asmenų patirtys, įtraukiant ir klausimus apie reikšmingus asmenis. Lietuva prie šio tarptautinio tyrimo prisijungė neseniai, o užsienyje gyvenanys Lietuvos piliečiai arba lietuvių kilmės asmenys dėl palyginti jauno amžiaus ilgai nepateko į šio tyrimo imtį kitose šalyse. Praėjus daugiau nei 15 metų nuo Lietuvos prisijungimo prie Europos Sąjungos, daugelis palyginti jauno amžiaus emigravusiųjų, jeigu jie liko gyventi užsienio valstybėse, jau yra sulaukę vidutinio amžiaus. Per artimiausias kelias tyrimo bangas jie turėtų būti labiau pastebimi duomenų masyvuose, surinktuose šalyse, į kurias išvykti dažniausiai rinkosi tuo metu mobilūs Lietuvos gyventojai. SHARE tyrimas ateityje taip pat turėtų leisti užfiksuoti

tiesioginės migracijos patirties turinčius Lietuvos gyventojus, nes, prie tyrimo prisijungiant naujai šaliai, surenkama informacija apie visus tyrimo dalyvius leidžia nustatyti, ar (ir kiek metų) jie gyveno kitoje šalyje (ar, daugkartinės migracijos atveju, šalyse) anksčiau negu toji, kurioje jie gyvena atliekant tyrimą.

IŠVADOS

Atsižvelgiant į didelį Lietuvos gyventojų mobilumą, disertacijos tyrimu siekta nustatyti, koks yra pagalbos senstantiems šeimos nariams potencialas Lietuvoje migracijos kontekste. Analizuota kartų solidarumo raiška ir pagalbos lūkesčiai reikšmingiems asmenims, siekiant įvertinti, ar ir kiek šeiminiai ir kiti asmeniniai ryšiai gali būti aktyvuojami priklausomai nuo geografinio atstumo ir atsiradusių arba kintančių tėvų priežiūros poreikių.

Analizuojant kartų solidarumą ir reikšmingų asmenų tinklus, disertacijos tyrime nustatytas aukštas pagalbos senstantiems šeimos nariams potencialas Lietuvoje migracijos kontekste. Pagalbos potencialas atsiskleidė per keturis aspektus: tvirtas vertybines nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, šeiminių ryšių struktūrą ir šių ryšių geografiją, artimu šeiminių ryšių pobūdžiu nepriklausomai nuo geografinio atstumo pasižyminčių kartų solidarumo tipų dominavimą Lietuvoje, reikšmingų asmenų pasitelkimo tėvų priežiūrai galimybes. Tyrimas taip pat atskleidė lyčių dimensijos svarbą kartų solidarumo raiškai ir šiek tiek didesnius pagalbos lūkesčius reikšmingų asmenų tinklų narėms moterims nei vyrams. Toliau pateikiamos disertacijos tyrimo išvados struktūruojamos pagal šiuos aspektus.

1. Disertacijos tyrimas atskleidė aukštą pagalbos pagyvenusiems tėvams potencialą, atsižvelgiant į tvirtas Lietuvos gyventojų nuostatas dėl įsipareigojimų vyresnei kartai, aukštą pasirengimo padėti tėvams ir žemą nerimo dėl tėvų (priežiūros) rodiklių lygį:
 - 1.1. Remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizės rezultatais, Lietuvos gyventojai bendrai tvirtai laikosi vertybinės nuostatos, kad rūpinimasis (pagyvenusiais) tėvais yra suaugusių vaikų pareiga. Suaugusių vaikų atsakomybę už tėvus galima laikyti socialine norma Lietuvoje, nes pritarimas familialistinėms nuostatomis nepriklauso nuo individualių ir šeiminių Lietuvos gyventojų bruožų.
 - 1.2. Nustatytas žemas nerimo dėl tėvų (priežiūros) ir aukštas pasirengimo padėti tėvams prireikus priežiūros lygis rodo, kad bendrai Lietuvos gyventojai jaučiasi pasirengę patys patirti įvairių sunkumų, jeigu tėvams prireiktų priežiūros, ir numanomi priežiūros įsipareigojimai jiems palyginti retai kelia nerimą.
 - 1.3. Užsienyje gyvenančių šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai jaučiasi mažiau pasirengę padėti savo tėvams ir šiek tiek dažniau nerimauja dėl numanomų priežiūros įsipareigojimų negu bendra

Lietuvos populiacija. Jie šiek tiek mažiau linkę sutikti ir su tuo, kad suaugę vaikai atsakingi už tėvų priežiūrą. Tai rodo, kad migracijos patirtis šeimoje koreguoja Lietuvos gyventojų vertybines nuostatas dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams ir pasirengimą jiems padėti.

2. Šeiminių ryšių struktūros ir geografijos analizė atskleidė, kad Lietuvoje gyvenantys šeimos nariai tiek bendroje Lietuvos gyventojų populiacijoje, tiek migracijos patirties turinčiose šeimose dažnai renkasi gyventi palyginti arti vieni kitų. Geografinį artumą laikant vienu iš pagrindinių aspektų, nuo kurio priklauso šeimos narių galimybės vienu kitiems teikti abipusę pagalbą, labiau galima tikėtis intensyvių pagalbos srautų ir atsiradus tėvų priežiūros poreikiams (ateityje):

- 2.1. Didžiausia dalis Lietuvos gyventojų gyvena palyginti arti savo tėvų (tame pačiame mieste arba rajone) ir palyginti didelė dalis Lietuvos populiacijos gyvena kartu su tėvais. Nors Lietuvos gyventojai dažniausiai gyvena palyginti toli nuo brolių ir seserų, didelė dalis išlaiko gerus santykius, o brolių ir seserų neturintieji dažniau gyvena kartu su tėvais arba vienu iš tėvų. Tai sudaro palankią galimybių struktūrą aktyvuoti pagalbos srautus, tėvams arba vienam iš tėvų pritekusių priežiūros.

- 2.2. Iš užsienio į Lietuvą gyventi grįžę tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos piliečiai, kaip ir bendra Lietuvos gyventojų populiacija, linkę gyventi arti tėvų ir kitų kilmės šeimos narių; panaši dalis iš užsienio grįžusių asmenų gyvena kartu su motina ir (arba) tėvu, kaip ir bendra Lietuvos populiacija. Tai, viena vertus, rodo artimų ryšių su kilmės šeimos nariais išlaikymą nepaisant geografinio atstumo, kita vertus, atskleidžia, kad būtent artimus ryšius su kilmės šeimos nariais palaikantys ir šeiminių įsipareigojimų turintys emigrantai yra linkę grįžti į kilmės šalį.

3. Kartų solidarumo tipų analizė atskleidė aukštą pagalbos šeimos nariams potencialą, atsižvelgiant į žemą *atitrūkusio* tipo ryšių paplitimą bei artimu šeiminių ryšių pobūdžiu pasižyminčių kartų solidarumo tipų dominavimą tiek bendroje populiacijoje, tiek migracijos patirties turinčiose šeimose:

- 3.1. Remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenų analizės rezultatais, Lietuvoje dominuoja *artimi, bet geografiškai nutolę* bei *glaudūs* ryšių su kilmės šeima (tėvais, broliais ir seserimis) tipai; trečioje vietoje – *atitrūkę*, ketvirtoje – *privalomi* ryšiai. Tai rodo, kad Lietuvoje nepriklausomai nuo geografinio atstumo dominuoja artimi ryšiai su kilmės šeima, o intensyviais pagalbos

srautais susieti ryšiai su kilmės šeima dažniau pagrįsti artumu negu privalomu ryšių pobūdžiu.

- 3.2. Vertikaloje ir horizontalioje šeiminių ryšių linijose kartų solidarumo intensyvumas skiriasi. Intensyvesnius ryšius tyrimo dalyviai palaiko su tėvais (dominuoja *glaudaus* tipo ryšiai), o horizontalioje šeiminių ryšių linijoje didesnė dalis ryšių artimi, bet palaikomi per atstumą (dominuoja *artimo, bet geografiškai nutolusio* tipo ryšiai). Tai rodo, kad pagalbos srautai tarp suaugusių vaikų ir jų tėvų aktyvūs ir matyti didelis pagalbos potencialas atsiradus tėvų priežiūros poreikiams. O artimi ryšiai su broliais ir seserimis, palaikomi per atstumą, nurodo, kad didelė dalis jų gali būti potencialiai aktyvuojami atsiradus pagalbos tėvams poreikiui.
 - 3.3. Kvotinės tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų solidarumo su kilmės šeimos nariais tipologinė analizė atskleidė *glaudaus* tipo ryšių dominavimą. Tai rodo didelį ryšių potencialą atsiradus tėvų priežiūros poreikiams, kadangi šeimos narius ne tik sieja artimi ryšiai, bet jie gyvena palyginti arti ir vieni kitiems padeda. Antroje vietoje – *artimi, bet geografiškai nutolę* ryšiai; trečioje – *atitrūkę* ryšiai, o ketvirtoje – *artimi, bet skirtingi* ryšiai, pasižymintys visomis kartų solidarumo dimensijomis, išskyrus nuomonių panašumą.
 - 3.4. Analizuojant kartų solidarumą migracijos patirties turinčiose šeimose išskirtas naujas – *artimų, bet skirtingų* – ryšių tipas nėra aptinkamas bendroje Lietuvos populiacijoje ir būdingas tik tiesioginės migracijos patirties turinties Lietuvos gyventojams, ypač ryšiams su motinomis ir tėvais. Tai rodo, kad migracijos patirtis lemia naujo kartų solidarumo tipo formavimąsi.
 - 3.5. Sudarant šeiminių ryšių tipologiją, nerasta *privalomų* ryšių, kurie nurodytų, jog šeiminiai ryšiai ir pagalbos srautai palaikomi nepriklausomai nuo emocinio artumo ir nuomonių panašumo stokos. Tiek *privalomų* ryšių trūkumas, tiek menkas *atitrūkusių* ryšių paplitimas nurodo artimų šeiminių ryšių dominavimą Lietuvoje nepriklausomai nuo geografinio atstumo.
4. Reikšmingų asmenų tinklų ir pagalbos lūkesčių šiems tinklams migracijos kontekste analizė atskleidė, kad migracijos patirties šeimoje turinčių Lietuvos gyventojų asmeniniai tinklai didesni ir pasižymi įvairesne šeiminių ryšių geografija (tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų):
 - 4.1. Reprezentatyvios apklausos duomenų analizės rezultatai rodo, kad bendrai Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai palyginti

nedideli, vidutiniškai sudaryti iš 3–4 asmenų (vidurkis 3.95, standartinis nuokrypis – 2.395), pasižymi geografiniu artumu (dauguma gyvena tame pačiame namų ūkyje arba tame pat mieste arba rajone). Reikšmingų asmenų tinkluose dominuoja šeiminiiais ryšiais susieti asmenys (prokreacinės ir kilmės šeimos nariai), mažiau – giminės ir kraujo ryšiais nesusieti asmenys. Prireikus prižiūrėti tėvus arba vieną iš tėvų, Lietuvos gyventojai daugiausia pasikliautų prokreacinės ir kilmės šeimos nariais. Neturintys kuo remtis tokioje situacijoje reikšmingų asmenų tinkluose paprastai turi mažiau kilmės šeimos narių. Išskyrus kartu gyvenančius asmenis, kuriais, tėvams prireikus priežiūros, Lietuvos gyventojai pasikliautų pirmiausia, kitų reikšmingų asmenų geografija nėra reikšmingas kriterijus renkantis, kas galėtų prižiūrėti tėvus arba vieną iš tėvų tokiam poreikiui atsiradus. Net vienas iš keturių užsienyje gyvenančių reikšmingų asmenų laikomi galinčiais prisiimti arba dalytis tėvų priežiūros įsipareigojimais. Tai rodo artimų ryšių palaikymą, nepriklausomai nuo geografinio atstumo.

- 4.2. Netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turintys Lietuvos gyventojai (t. y. turintys užsienyje gyvenančių šeimos narių) kaip reikšmingus vidutiniškai įvardijo 4–5 asmenis (vidurkis – 4.49, standartinis nuokrypis – 2.288). Nepaisant šiek tiek didesnių reikšmingų asmenų tinklų, pagalbos lūkesčių analizė tinklo atžvilgiu atskleidė, kad Lietuvos gyventojų, turinčių užsienyje gyvenančių šeimos narių, tinklai nesiskiria priklausomai nuo reikšmingų asmenų ryšio tipo ir juose taip pat dominuoja šeiminiiais ryšiais susieti asmenys. O reikšmingų asmenų tinklo geografinis pasiskirstymas skiriasi. Šeimos narių užsienyje turinčių asmenų ryšių geografija įvairesnė, mažesnė dalis gyvena kartu su reikšmingais asmenimis, didesnė dalis gyvena kitame mieste, kitoje Lietuvos dalyje arba užsienyje. Mobilųjų šeimos narių turintys Lietuvos gyventojai palaiko artimus ryšius nepriklausomai nuo geografinio atstumo ir turi labiau diversifikuotus potencialios pagalbos tinklus.
- 4.3. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklai didesni nei bendros Lietuvos populiacijos – vidutiniškai 5 asmenys (vidurkis – 5.19, standartinis nuokrypis – 2.539). Jie taip pat pasižymi geografiniu artumu. Šiai grupei priklausančių Lietuvos gyventojų, kaip ir kitų grupių, reikšmingų asmenų tinkluose dominuoja šeiminiiais ryšiais susieti asmenys (prokreacinės ir kilmės šeimos nariai), mažiau – giminės ir

kraujo ryšiais nesusieti asmenys. Prireikus prižiūrėti tėvus arba vieną iš tėvų, iš užsienio grįžę Lietuvos gyventojai daugiausia remtųsi prokreacinės ir kilmės šeimos nariais. Renkantis, kas galėtų prižiūrėti tėvus, dažniausiai nurodomi kartu gyvenantys asmenys, tačiau, lyginant su bendra Lietuvos populiacija, reikšmingų asmenų, galinčių padėti šiuo aspektu, geografija įvairesnė.

5. Kartų solidarumo tarp suaugusių vaikų ir tėvų pobūdis ir pagalbos lūkesčiai reikšmingų asmenų tinklų atžvilgiu susiję su lyčių dimensija. Didesnis potencialas prisiimti arba dalytis tėvų priežiūros įsipareigojimais matyti tarp šeiminiiais ryšiais susietų asmenų ir tinklo narių moterų:
 - 5.1. Lietuvos gyventojos moterys, nepriklausomai nuo migracijos patirties, linkusios palaikyti glaudesnius ryšius su kilmės šeimos nariais. Glaudžiausi ryšiai, nepriklausomai nuo lyties ir migracijos patirties, palaikomi su motina.
 - 5.2. Reikšmingų asmenų tinklams priklausančios moterys šiek tiek dažniau nei vyrai būtų pasirenkamos kaip galinčios padėti prireikus prižiūrėti tėvus arba vieną iš tėvų. Lietuvos gyventojos moterys dažniau nei vyrai nurodė, kad neturėtų kuo remtis, tėvams prireikus priežiūros.

Be indėlio į empirinių duomenų nagrinėjama tema plėtrą, disertacijos tyrimas taip pat prisidėjo prie kartų solidarumo tipologinių studijų plėtros Lietuvoje. Pasitelktas tipologinis tyrimo dizainas leido išskirti dominuojančius kartų solidarumo tipus ir atskleisti šeiminių ryšių kompleksiskumą, kuris negali būti matomas analizuojant tik atskiras kartų solidarumo dimensijas arba tarpusavio ryšius. Kartų solidarumo tipologinė analizė suteikė galimybę atskleisti šeiminių sanglaudos ypatumus, atskleisti įvairias solidarumo formas.

Kartų solidarumo tipų analizės papildymas vertybinių nuostatų dėl suaugusių vaikų įsipareigojimų tėvams analize bei individualaus pasirengimo padėti tėvams ir nerimo dėl jų (priežiūros) rodikliais leido peržengti ankstesnių kartų solidarumo tyrimų apribojimus ir padėjo atskleisti, kaip migracijos patirtis koreguoja tiek bendras, tiek individualias nuostatas. Kartų solidarumo prieigos derinimas su asmeninių tinklų koncepcija leido atskleisti, kaip šeiminiai ryšiai yra „įtvirtinti“ plačiame socialinių ryšių tinkle, ir palyginti pagalbos lūkesčius kraujo ryšiais susijusių ir nesusijusių asmenų atžvilgiu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aboim, S., Vasconcelos, P. ir Wall, K. (2013). Support, social networks and the family in Portugal: Two decades of research. *International Review of Sociology*, 23(1), 47–67.
- Aeby, G. (2015). *Is blood still thicker than water? A life-course perspective on the transformation of family and friends' roles in personal networks*. Disertacija, Université de Lausanne, Faculté des sciences sociales et politiques.
- Aeby, G., Widmer, E. D. ir Carlo, I. D. (2014). Bonding and Bridging Social Capital in Step- and First-Time Families and the Issue of Family Boundaries. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*, 8(1), 51–69.
- Aeby, G., Widmer, E. D., Česnuitė, V. ir Gouveia, R. (2018). *Mapping the plurality of personal configurations*. Kn. K. Wall, E. D. Widmer, J.-A. Gauthier, V. Česnuitė ir R. Gouveia (Red.), *Families and personal networks: An international comparative perspective*, Springer, 131–166.
- Albert, I. ir Coimbra, S. B. (2017). *Family cultures in the context of migration and ageing*. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 51(2), 205–222.
- Albert, I. ir Ferring, D. (2013). *Intergenerational relations*. Policy Press.
- Albert, I. ir Ferring, D. (2018). Intergenerational Solidarity in Adulthood: The Role of Family Norms in Intergenerational Support and Ambivalence. *Društvena Istraživanja*, 27(1), 5–25.
- Albertini, M., Gasperoni, G. ir Mantovani, D. (2018). Whom to help and why? Family norms on financial support for adult children among immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(10), 1–21.
- Aquilino, W. S. (1999). Two views of one relationship: Comparing parents' and young adult children's reports of the quality of intergenerational relations. *Journal of Marriage and the Family*, 858–870.
- Atkinson, M. P., Kivett, V. R. ir Campbell, R. T. (1986). Intergenerational solidarity: An examination of a theoretical model. *Journal of Gerontology*, 41(3), 408–416.
- Attias-Donfut, C. (1995). Le double circuit des transmissions. Kn. C. Attias-Donfut (Red.), *Les Solidarités Entre Générations. Vieillesse, Familles, État*. Nathan. Paris.
- Attias-Donfut, C. ir Wolff, F.-C. (2000). The redistributive effects of generational transfers. *The Myth of Generational Conflict: The Family and State in Ageing Societies*, 22–46.
- Baldassar, L., Kilkey, M., Merla, L. ir Wilding, R. (2014). Transnational families. *The Wiley Blackwell companion to the sociology of families*, 155–175.

- Baldassar, L., Wilding, R. ir Baldock, C. (2007). Long-distance care-giving: transnational families and the provision of aged care. Kn. I. Paoletti (Red.) *Family caregiving for older disabled people*, 201–228.
- Baranowska-Rataj, A. (2014). What Would Your Parents Say? The Impact of Cohabitation Among Young People on Their Relationships with Their Parents. *Journal of Happiness Studies*, 15(6), 1313–1332.
- Barranti, C. C. R. (1985). The Grandparent/Grandchild Relationship: Family Resource in an Era of Voluntary Bonds. *Family Relations*, 34(3), 343–352.
- Basit, A. (2017). Ethnography of Female Diaspora Networks: The Emerging Case of Pakistani Female Entrepreneurs in London. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 3(1), 1–15.
- Batog, C., Crivelli, E., Ilyina, M. A., Jakab, Z., Lee, M. J., Musayev, A., Petrova, I., Scott, M. A. ir Shabunina, M. A. (2019). *Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe*. International Monetary Fund.
- Bauer, G. ir Österle, A. (2016). Mid and later life care work migration: Patterns of re-organising informal care obligations in Central and Eastern Europe. *Journal of Aging Studies*, 37, 81–93.
- Bawin-Legros, B., Gauthier, A. ir Stassen, J.-F. (1995). Les limites de l'entraide intergénérationnelle. Kn. C. Attias-Donfut (Red.) *Les Solidarités Entre Générations. Vieillesse, Familles, État*, Paris, Nathan, 117–130.
- Baykara-Krumme, H. ir Fokkema, T. (2018). The impact of migration on intergenerational solidarity types. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 0(0), 1–21.
- Becker, O. A. ir Steinbach, A. (2012). Relations between Grandparents and Grandchildren in the Context of the Family System. *Comparative Population Studies*, 37(3–4).
- Béland, F. (1984). The family and adults 65 years of age and over. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 21(3), 302–317.
- Béland, F. (1987). Multigenerational Households in a Contemporary Perspective. *The International Journal of Aging and Human Development*, 25(2), 147–166.
- Bellotti, E. (2008). What are friends for? Elective communities of single people. *Social Networks*, 30(4), 318–329.
- Bengtson, V. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16.
- Bengtson, V., Giarrusso, R., Mabry, J. B. ir Silverstein, M. (2002). Solidarity, conflict, and ambivalence: Complementary or competing perspectives

- on intergenerational relationships? *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 568–576.
- Bengtson, V. ir Harootyan, R. A. (1994). *Intergenerational linkages: Hidden connections in American society*. Springer Publishing Co.
- Bengtson, V., Manuel, R. C. ir Burton, L. M. (1981). Competence and loss: Perspectives on the sociology of aging. Kn. R. H. Davis (Red.) *Aging: Prospects and issues*. University of Southern California Press, 22–39.
- Bengtson, V., Olander, E. B. ir Haddad, A. A. (1976). The ‘Generation Gap’ and Aging Family Members: Toward a Conceptual Model. Kn. J. F. Gubrium (Red.), *Time, roles and self in old age*. Human Sciences Press.
- Bengtson, V. ir Roberts, R. E. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 856–870.
- Bengtson, V., Rosenthal, C. J. ir Burton, L. M. (1995). Paradoxes of families and aging. Kn. *Handbook of aging and the social sciences* (4 leidimas). Academic Press, 253–282.
- Bengtson, V. ir Schrader, S. (1982). Parent-child relations. Kn. *Handbook of Research Instruments in Social Gerontology*. University of Minnesota Press, 115–185.
- Black, K. D. ir Bengtson, V. (1974). *The measurement of family solidarity: An intergenerational analysis*. Pranešimas konferencijoje „Theory Construction and Methodology Works Hop of the National Council on Family Relations“, August, 24.
- Bolzman, C. (2018). Configurations familiales transnationales et liens intergénérationnels. Les personnes âgées au cœur du care. *Revue des sciences sociales*, 60, 56–65.
- Bolzman, C., Bernardi, L. ir Le Goff, J.-M. (2017). Introduction: Situating Children of Migrants Across Borders and Origins. Kn. C. Bolzman, L. Bernardi ir J.-M. Le Goff (Red.), *Situating Children of Migrants across Borders and Origins: A Methodological Overview*. Springer Netherlands, 1–21.
- Bolzman, C., Kaeser, L. ir Christe, E. (2017). Transnational Mobilities as a Way of Life Among Older Migrants from Southern Europe. *Population, Space and Place*, 23(5), e2016.
- Bonizzoni, P. ir Leonini, L. (2013). Shifting Geographical Configurations in Migrant Families: Narratives of Children Reunited with their Mothers in Italy. *Comparative Population Studies*, 38(2), 465–497.
- Bonvalet, C. ir Ogg, J. (2007). *Measuring family support in Europe*. Southern Universities Press.
- Bordone, V. (2015). Intergenerational solidarity. Kn. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (2-as leidimas). Elsevier Ltd.

- Bordone, V. ir de Valk, H. A. (2016). Intergenerational support among migrant families in Europe. *European Journal of Ageing*, 13(3), 259–270.
- Bradley, S., Miller, J., Murtha, B., Parkinson, J. ir Horst, S. (2008). Filial anxiety among adult children: An exploratory study of planning behaviors. *Praxis*, 8, 37–45.
- Brandt, M., Haberkern, K. ir Szydlik, M. (2009). Intergenerational Help and Care in Europe. *European Sociological Review*, 25(5), 585–601.
- Broek, T. ir Dykstra, P. (2017). The impact of siblings on the geographic distance between adult children and their ageing parents. Does parental need matter? *Population, Space and Place*, 23(6), e2048.
- Bryceson, D. F. ir Vuorela, U. (2002). *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg.
- Bučaitė-Vilkė, J. ir Rosinaitė, V. (2010). Tarpasmeninių ryšių tinklo formavimasis ir jo reikšmė migracijoje. *Kultūra ir visuomenė*, 1, 29–46.
- Bučaitė-Vilkė, J., Rosinaitė, V. ir Yoshino, E. (2011). Experience of Lithuanian migrants: The social construction of networks and identities. *Filosofija. Sociologija*, 4, 510–522.
- Budginaitė, I. ir Mašidlauskaitė, R. (2015). Ar laukiami diasporos vaikai Lietuvoje? Tėvų ir mokytojų patirtys. *Politologija*, 2, 94–128.
- Burnett, N. C. (1987). *Affect, proximity and well-being in mother/adult daughter relationships*, Disertacija, Texas Tech University.
- Butėnaitė, R. (2015) Asmeniniai tinklai. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Šeiminiai pokyčiai atvirų sienų ir mobilumo akivaizdoje: Resursai, procesai ir praktikos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 81–92.
- Celeux, G. ir Soromenho, G. (1996). An entropy criterion for assessing the number of clusters in a mixture model. *Journal of Classification*, 13(2), 195–212.
- Česnūytė, V. (2014a). Socialiniai saitai ir šeimos ribos. Kn. V. Česnūytė, V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (Red.), *Lietuvos šeima: Socialinių saitų perspektyva*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 20–36.
- Česnūytė, V. (2014b). Vienas ar keli šeimos modeliai? Kn. V. Česnūytė, V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (Red.), *Lietuvos šeima: Socialinių saitų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 37–50.
- Česnūytė, V. (2015). *Lietuvos šeima: Sampratos ir praktikos*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Česnūytė, V. (2020). Doing Family across Borders: the Role of Routine Practices, Traditions and Festivities in Lithuania. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, 99–126.

- Česnaitytė, V., Kanopienė, V. ir Mikulionienė, S. (2014). *Lietuvos šeima: Socialinių sątyų perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Chambers, D. (2006). *New social ties*. Springer.
- Charenkova, J. (2018). Vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į socialinės globos įstaigą patirtis: literatūros apžvalga. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 17, 21–36.
- Charenkova, J. ir Gevorgianiene, V. (2018). Grandparenting from a distance: experiences of nursing home residents. *Educational Gerontology*, 44(8), 492-500.
- Cicirelli, V. G. (1980). Sibling relationships in adulthood: A life span perspective. Kn. L. W. Poon (Red.) *Aging in the 1980s: Psychological issues*, American Psychological Association, 455–462.
- Cicirelli, V. G. (1983a). A Comparison of Helping Behavior to Elderly Parents of Adult Children with Intact and Disrupted Marriages. *The Gerontologist*, 23(6), 619–625.
- Cicirelli, V. G. (1983b). Adult Children's Attachment and Helping Behavior to Elderly Parents: A Path Model. *Journal of Marriage and Family*, 815–825.
- Cicirelli, V. G. (1984). Adult Children's Helping Behavior to Elderly Parents: The Influence of Divorce. *Journal of Family Issues*, 5(3), 419–440.
- Cicirelli, V. G. (1988). A measure of filial anxiety regarding anticipated care of elderly parents. *The Gerontologist*, 28(4), 478–482.
- Cicirelli, V. G. (1991). Sibling relationships in adulthood. *Marriage and Family Review*, 16(3–4), 291–310.
- Clarke, E. J., Preston, M., Raksin, J. ir Bengtson, V. (1999). Types of conflicts and tensions between older parents and adult children. *The Gerontologist*, 39(3), 261–270.
- Coenen-Huther, J., Kellerhals, J., Von Allmen, M., Hagmann, H.-M., Jeannerat, F. C. ir Widmer, E. D. (1994). *Les réseaux de solidarité dans la famille*. Réalités sociales.
- Connidis, I. A. (2015). Exploring Ambivalence in Family Ties: Progress and Prospects. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 77–95.
- Connidis, I. A. ir Campbell, L. D. (1995). Closeness, confiding, and contact among siblings in middle and late adulthood. *Journal of Family Issues*, 16(6), 722–745.
- Connidis, I. A. ir McMullin, J. A. (2002). Sociological ambivalence and family ties: A critical perspective. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 558–567.
- Daatland, S. O. (1997). Family solidarity, popular opinion and the elderly: Perspectives from Norway. *Ageing International*, 24(1), 51–62.
- Daatland, S. O. ir Herlofson, K. (2001). *Ageing, intergenerational relations, care systems and quality of life. An Introduction to the OASIS Project*. Oslo: NOVA, Report, 14–2001.

- Daatland, S. O. ir Herlofson, K. (2003). 'Lost solidarity' or 'changed solidarity': A comparative European view of normative family solidarity. *Ageing Society*, 23(5), 537–560.
- Daukšaitė, L. (2019). Tapsmas suaugusiuoju: Išėjimas iš tėvų namų paskutinėje sovietmečio ir pirmojoje posovietinėje kartose. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 44(1), 131–154.
- D'Costa, R. (1985). Family and Generations in Sociology: A Review of Recent Research in France. *Journal of Comparative Family Studies*, 16(3), 319–327.
- De Carlo, I., Aeby, G. ir Widmer, E. D. (2014). La variété des configurations familiales après une recombinaison: Choix et contraintes. *Swiss Journal of Sociology*, 40(1), 9.
- De Graaf, P. M. ir Fokkema, T. (2007). Contacts between divorced and non-divorced parents and their adult children in the Netherlands: An investment perspective. *European Sociological Review*, 23(2), 263–277.
- Deneva, N. (2012). Transnational Aging Carers: On Transformation of Kinship and Citizenship in the Context of Migration among Bulgarian Muslims in Spain. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 19(1), 105–128.
- Donati, P. (1995). *Quarto rapporto CISF sulla famiglia in Italia*. Edizioni San Paolo.
- Dragon, W. ir Duck, S. (2005). *Understanding Research in Personal Relationships: A Text With Readings*. SAGE.
- Duszczyk, M. (2013). Liberal immigration policy? The case of Ukrainian workers on the Polish labour market. *Immigration in Times of Emigration*, 33–36.
- Dykstra, P. ir Fokkema, T. (2011). Relationships between parents and their adult children: A West European typology of late-life families. *Ageing and Society*, 31(4), 545–569.
- Dykstra, P. ir Hagestad, G. O. (2016). How demographic patterns and social policies shape interdependence among lives in the family realm. *Population Horizons*, 13(2), 54–62.
- Dykstra, P. ir Komter, A. E. (2012). Generational interdependencies in families: The MULTILINKS research programme. *Demographic Research*, 27, 487–506.
- Dykstra, P., van den Broek, T., Muresan, C., Haragus, M., Haragus, P.-T., Abramowska-Kmon, A. ir Kotowska, I. (2014). *State-of-the-art report: Intergenerational linkages in families*.
- Elias, N. (1994). *The civilizing process*. Oxford: Blackwell.
- EMN (2020) *Migracija skaičiai*. <https://123.emn.lt/> [Paskutinį kartą žiūrėta 2020 kovo 9 d.].

- Erel, U. (2012). Introduction: Transnational care in Europe—changing formations of citizenship, family, and generation. *Social Politics*, 19(1), 1–14.
- Fedyuk, O. (2011). *Beyond motherhood: Ukrainian female labor migration to Italy*. Department of Sociology and Social Anthropology.
- Ferge, Z. (2001). Welfare and ‘ill-fare’ systems in Central-Eastern Europe. Kn. R. Sykes, B. Palier, P. M. Prior ir J. Campling (Red.), *Globalization and European welfare states*. Palgrave, London, 127–152.
- Ferring, D., Michels, T., Boll, T. ir Filipp, S.-H. (2009). Emotional relationship quality of adult children with ageing parents: On solidarity, conflict and ambivalence. *European Journal of Ageing*, 6(4), 253.
- Filipek, K. (2019). The meanings of sharing: On Facebook sharing strategies among Polish migrants in Germany and the UK. *Communications*, 1 (ahead-of-print).
- Finch, J. ir Mason, J. (1993). Negotiating family obligations. *The Sociological Review*, 38(2), 219–246.
- Fingerman, K. L. ir Hay, E. (2003). Intergenerational ambivalence in the context of the larger social network. Kn. K. Pillemer ir K. Lüscher (Red.), *Intergenerational ambivalences: New perspectives on parent-child relations in later life*, Emerald Group Publishing Limited, 133–151.
- Finley, N. J., Roberts, M. D. ir Banahan, B. F. (1988). Motivators and inhibitors of attitudes of filial obligation toward aging parents. *The Gerontologist*, 28(1), 73–78.
- Fischer, C. S. (1982). *To dwell among friends: Personal networks in town and city*. University of Chicago Press.
- Fisher, C. B., Reid, J. D. ir Melendez, M. (1989). Conflict in Families and Friendships of Later Life. *Family Relations*, 38(1), 83–89.
- Földes, I. (2015). Intergenerational care giving transfers within kinship relations: Rural-urban comparison. *Romanian Journal of Population Studies*, 9(1), 104.
- Földes, I. (2016). Elderly Parents, Adult Children and the Romanian Transnational Family: An Intergenerational Solidarity Approach. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Sociologia*, 61(1), 77–108.
- Fontaine, A. M., Andrade, C., Matias, M., Gato, J. ir Mendonça, M. (2004). *Reflexões acerca da conciliação entre a vida familiar e profissional: O Projecto Famwork*.
- Gans, D. ir Silverstein, M. (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 961–976.
- Gans, D., Silverstein, M. ir Lowenstein, A. (2009). Do religious children care more and provide more care for older parents? A study of filial norms

- and behaviors across five nations. *Journal of Comparative Family Studies*, 40(2), 187.
- García-Faroldi, L. (2017). The role of the partner in social support networks in Spain. *International Review of Sociology*, 27(2), 334–352.
- Gauthier, J.-A., Aeby, G., Ramos, V. ir Česnuiytė, V. (2018). Linking Family Trajectories and Personal Networks. Kn. K. Wall, E. D. Widmer, J. Gauthier, V. Česnuiytė ir R. Gouveia (Red.), *Families and Personal Networks: An International Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan UK, 187–223.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2009a). Kartų solidarumas ir jį lemiantys veiksniai. Kn. V. Stankūnienė ir A. Maslauskaitė (Red.) *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*, Socialinių tyrimų institutas.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2009b). Trys tarpgeneracinių santykių koncepcijos ir jų kritiniai atgarsiai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 01, 145–158.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2011a). Motives of Intergeneration Support in Lithuania. *Kultūra ir visuomenė*, 1 (II), 79–94.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2011b). Tarpgeneraciniai santykiai ir juos lemiantys veiksniai, Daktaro disertacija, Vilniaus: Socialinių tyrimų centras.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2013). Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai: Suaugusių vaikų pareigos pagyvenusiems tėvams Lietuvoje. *Lithuanian journal of statistics*, 52(1), 22–33.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2014). Normatyvinis kartų solidarumas migracijos kontekste: Vyresnio amžiaus tėvų, likusių Lietuvoje, požiūris. *Filosofija. Sociologija*, 25(4), 263–271.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2015a). Does adult child migration lower the level of intergeneration solidarity? Evidence from transnational families. *Polish Sociological Review*, 47–69.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2015b). Norms and care relationships in transnational families: The case of elderly parents left behind in Lithuania. *Baltic Journal of European Studies*, 5(2), 90–107.
- Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2017) Loneliness in Lithuanian transnational families. In O. Sagan ir E. Miller (Red.), *Narratives of Loneliness: Multidisciplinary Perspectives from the 21st Century*. Routledge.
- Geist, C. (2011). Book review of *Family Configurations: A Structural Approach to Family Diversity* by Eric D. Widmer. *American Journal of Sociology*, 117(2), 712–714.
- Giarrusso, Rosann, Feng, Du ir Bengtson, Vern. (2004). The Intergenerational-Stake Phenomenon Over 20 Years. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 24, „Intergenerational Relations Across Time and Place“, 23(55).
- Giarrusso, Rosann, Stallings, M. ir Bengtson, V. (1995). The intergenerational stake hypothesis revisited: Parent–child differences in perceptions of

- relationships 20 years later. Kn. V. Bengtson, K. W. Schaie ir L. Burton (Red.), *Adult intergenerational relations: Effects of societal change*. Springer Publishing Co, 227–296.
- Giesbers, S. A. H., Tournier, T., Hendriks, L., Hastings, R. P., Jahoda, A. ir Embregts, P. J. C. M. (2019). Measuring emotional support in family networks: Adapting the Family Network Method for individuals with a mild intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(1), 94–105.
- Giles, J., Wang, D. ir Zhao, C. (2010). *Can China's rural elderly count on support from adult children? Implications of rural-to-urban migration*. The World Bank.
- Girardin Keciour, M. (2017). *Les configurations familiales aux dernières étapes de la vie*, Disertacija, University of Geneva.
- Girardin, M. ir Widmer, E. D. (2015). Lay definitions of family and social capital in later life. *Personal Relationships*, 22(4), 712–737.
- Girardin, M., Widmer, E. D., Connidis, I. A., Castrén, A.-M., Gouveia, R. ir Masotti, B. (2018). Ambivalence in Later-Life Family Networks: Beyond Intergenerational Dyads. *Journal of Marriage and Family*, 80(3), 768–784.
- Giudici, F. ir Widmer, E. D. (2017). Gendered Occupational Shifts in the Transition to Parenthood: The Influence of Personal Networks. *Sociology*, 51(2), 429–449.
- Glaser, K., Ribé Montserrat, E., Waginger, U., Price, D., Stuchbury, R. ir Tinker, A. (2010). *Grandparenting in Europe*. London: Grandparents Plus.
- Gouveia, R. (2014). *Personal networks in Portuguese society: A configurational and lifecourse approach*, Disertacija.
- Gouveia, R., Aeby, G. ir Česnuitytė, V. (2018). A First Portrait of Personal Networks in a Comparative Perspective. Kn. K. Wall, E. D. Widmer, J. Gauthier, V. Česnuitytė ir R. Gouveia (Red.), *Families and Personal Networks: An International Comparative Perspective*. Palgrave Macmillan UK, 61–97.
- Green, A. (2004). Is relocation redundant? Observations on the changing nature and impacts of employment-related geographical mobility in the UK. *Regional Studies*, 38(6), 629–641.
- Green, M. (2014). *Social networks and residential mobility in later life: The effects of moving on social network supportive capacity amongst older people in the UK*, Disertacija, University of Southampton.
- Greenbaum, S. D. ir Greenbaum, P. E. (1985). The ecology of social networks in four urban neighborhoods. *Social Networks*, 7(1), 47–76.
- Gruževskis, B. (2004). Labour migration in Lithuania. *New Patterns of Labour Migration in CEE*, 70–77.
- Gruževskis, B. (2006). Lietuvos darbo migracijos iššūkiai. *Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemas, galimi sprendimo būdai*, 49–52.

- Gui, T. ir Koropeckyj-Cox, T. (2016). 'I Am the Only Child of my Parents:' Perspectives on Future Elder Care for Parents among Chinese only-Children Living overseas. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 31(3), 255–275.
- Guo, M., Chi, I. ir Silverstein, M. (2012). The Structure of Intergenerational Relations in Rural China: A Latent Class Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 1114–1128.
- Haberkern, K. ir Szydlik, M. (2010). State care provision, societal opinion and children's care of older parents in 11 European countries. *Ageing Society*, 30(2), 299–323.
- Hagestad, G. O. (1988). Demographic Change and the Life Course: Some Emerging Trends in the Family Realm. *Family Relations*, 37(4), 405–410.
- Hagestad, G. O. (2000). Adult intergenerational relationships. *Generations and Gender Programme: Exploring Future Research and Data Collection Options*, 125–143.
- Hamman, P., Blanc, M., Duchêne-Lacroix, C., Freytag, T. ir Kramer, C. (2014). *Questionner les mobilités résidentielles à l'aune de la multilocalité*.
- Hammarström, G. (2005). The construct of intergenerational solidarity in a lineage perspective: A discussion on underlying theoretical assumptions. *Journal of Aging Studies*, 19(1), 33–51.
- Hammer, M. (1984). Explorations into the meaning of social network interview data. *Social Networks*, 6(4), 341–371.
- Hampton, K. N., Sessions, L. F. ir Her, E. J. (2011). Core networks, social isolation, and new media: How Internet and mobile phone use is related to network size and diversity. *Information, Communication and Society*, 14(1), 130–155.
- Hampton, K. N., Sessions, L. F., Her, E. J. ir Rainie, L. (2009). *Social isolation and new technology*. Pew Internet and American Life Project.
- Hampton, K. ir Wellman, B. (2002). The not so global village of Netville. Kn. B. Wellman ir C. Haythornwaite (Red.) *The Internet in Everyday Life*, 345–371.
- Hamwey, M. K., Rolan, E. P., Jensen, A. C. ir Whiteman, S. D. (2018). "Absence makes the heart grow fonder": A qualitative examination of sibling relationships during emerging adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(8), 2487–2506.
- Hank, K. (2007). Proximity and Contacts Between Older Parents and Their Children: A European Comparison. *Journal of Marriage and Family*, 69(1), 157–173.
- Hărăguș, M. (2019). Patterns of Intergenerational Co-residence in Seven Central and Eastern European Countries. *Romanian Journal of Population Studies*, 13(1), 47–72.

- Hărăguș, M. ir Telegdi-Csetri, V. (2018). Intergenerational Solidarity in Romanian Transnational Families. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 161–177.
- Hargittai, E. ir Hsieh, Y. P. (2010). Predictors and consequences of differentiated practices on social network sites. *Information, Communication and Society*, 13(4), 515–536.
- Henretta, J. C., Hill, M. S., Li, W., Soldo, B. J. ir Wolf, D. A. (1997). Selection of children to provide care: The effect of earlier parental transfers. *Journals of Gerontology Series B*, 52, 110–119.
- Herlofson, K., Hagestad, G., Slagsvold, B. ir Sørensen, A.-M. (2011). *Intergenerational family responsibility and solidarity in Europe. Multilinks Project*. Norwegian Social Research (NOVA).
- Heylen, L., Mortelmans, D., Hermans, M. ir Boudiny, K. (2012). The intermediate effect of geographic proximity on intergenerational support: A comparison of France and Bulgaria. *Demographic Research*, 27, 455–486.
- Höllinger, F. ir Haller, M. (1990). Kinship and social networks in modern societies: A cross-cultural comparison among seven nations. *European Sociological Review*, 6(2), 103–124.
- Hrženjak, M. (2012). Hierarchization and segmentation of informal care markets in Slovenia. *Social Politics*, 19(1), 38–57.
- Ikkink, K. K. ir Van Tilburg, T. (1999). Broken ties: Reciprocity and other factors affecting the termination of older adults' relationships. *Social Networks*, 21(2), 131–146.
- Indriliūnaitė, R. (2020). Tarpgeneracinė parama apsirūpinant būstu. *Demografija Visiems* [Elektroninis išteklius]: Informacinis biuletenis. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 8.
- Isaksen, L. W. ir Czapka, E. (2018). Gender and Care in Transnational Families: Empowerment, Change, and Tradition. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 197–214.
- Isengard, B. (2013). “The Apple doesn't Live Far from the Tree”: Living Distances between Parents and their Adult Children in Europe. *Comparative Population Studies*, 38(2).
- Isengard, B. ir Szydlik, M. (2012). Living Apart (or) Together? Coresidence of Elderly Parents and Their Adult Children in Europe. *Research on Aging*, 34(4), 449–474.
- Jamieson, L. ir Simpson, R. (2013). *Living alone: Globalization, identity and belonging*. Springer.
- Johnson, C. L. (1988). Relationships among family members and friends in later life. *Families and Social Networks*, 168–189.
- Johnson, M. P. ir Milardo, R. M. (1984). Network Interference in Pair Relationships: A Social Psychological Recasting of Slater's Theory

- of Social Regression. *Journal of Marriage and Family*, 46(4), 893–899.
- Junevičienė, J. (2018) Neformalios pagyvenusių asmenų globos namuose priežastys: Žvilgsnis į globėjų patirtį, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 17, 7–20.
- Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L. ir Kazlauskaitė, A. (2008). Atotolio šeima: Nauja užduotis šeimos sociologijai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 01, 119–133.
- Juozeliūnienė, I. (2008). Atotolio šeimų tyrimas: Teorinių prieigų ir tyrimo metodų paieška. *Filosofija. Sociologija*, 19(4), 72–79.
- Juozeliūnienė, I. (2013a). Migraciją patiriančių šeimų sociologinio tyrimo metmenys. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 01, 53–88.
- Juozeliūnienė, I. (2013b). The development of the outline for migrant family research: The case of Lithuania. *Journal of Comparative Family Studies*, 44(6), 749–763.
- Juozeliūnienė, I. (2014). *Žemėlapių metodai vaizdu grįstame tyrime*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Juozeliūnienė, I., I. Bielevičiūtė ir I. Budginaitė-Mačkinė (2020a). Portraying Migrant Families in Academic Publications: Naming and Framing. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, 63–76.
- Juozeliūnienė, I., I. Bielevičiūtė ir I. Budginaitė-Mačkinė (2020b). Parenting and Migration in Academic Publications. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, 77–96.
- Juozeliūnienė, I. ir Budginaitė, I. (2016) Global Migration and Family Change in the Baltic Sea Region, *Journal of Comparative Family Studies*, 47 (1), 65–86.
- Juozeliūnienė, I. ir Budginaitė, I. (2018). How Transnational Mothering is Seen to be ‘Troubling’: Contesting and Reframing Mothering. *Sociological Research Online*, 23(1), 262–281.
- Juozeliūnienė, I., Budginaitė, I. ir Bielevičiūtė, I. (2018). Transnational Families in Lithuania: Multi-dimensionality and Reorganization of Relationships. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 179–196.
- Juozeliūnienė, I. ir Leonavičiūtė, Ž. (2009). Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, 81–98.
- Juozeliūnienė, I., G. Martinkėnė ir I. Budginaitė-Mačkinė (2020). Transnational displays of parenting and caring for elderly parents. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families*

- across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, 127–154.
- Juozeliūnienė, I., Tureikytė, D. ir Butėnaitė, R. (2014). *Vizualieji metodai migracijos ir šeimos tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Juozeliūnienė, I., Tureikytė, D., Žilinskienė, L., Butėnaitė, R. ir Novikas, S. (2014) Emigrantai: „atstumtieji“ ar nauji socialiniai veikėjai? *Filosofija. Sociologija*, 25 (4), 254–262.
- Kalmijn, M. (2006). Educational inequality and family relationships: Influences on contact and proximity. *European Sociological Review*, 22(1), 1–16.
- Kalmijn, M. ir Leopold, T. (2019). Changing Sibling Relationships After Parents' Death: The Role of Solidarity and Kinkeeping. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 99–114.
- Kalmijn, M. ir Saraceno, C. (2008). A comparative perspective on intergenerational support: Responsiveness to parental needs in individualistic and familialistic countries. *European Societies*, 10(3), 479–508.
- Kanopienė, V. (2012). Bendravimas tarp kartų Lietuvos šeimose. *Socialinis darbas*, 11(2), 245–256.
- Kanopienė, V. (2013). Kai kurie tarpgeneracinio solidarumo šeimoje aspektai: Tėvų parama suaugusiems vaikams. *Socialinis darbas*, 12(2), 215–226.
- Kanopienė, V. (2014a). Savitarpio paramos apibrėžtis. Kn. V. Česnuiytė, V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (Red.) *Lietuvos šeima: Socialinių sątyų perspektyva*, Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 183–214.
- Kanopienė, V. (2014b). Savitarpio paramos tinklai. Kn. V. Česnuiytė, V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (Red.) *Lietuvos šeima: Socialinių sątyų perspektyva*, Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 183–214.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S. ir Česnuiytė, V. (2013). *Šeima ir socialiniai tinklai: Tarpgeneracinė perspektyva*. Mykolo Romerio universitetas.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S. ir Česnuiytė, V. (2013). *Šeima ir socialiniai tinklai: Tarpgeneracinė perspektyva: analitiniai rezultatai*. Mykolo Romerio Universitetas.
- Kanopienė, V., Mikulionienė, S. ir Česnuiytė, V. (2015). *Lietuvos šeima Europos kontekste*. Mykolo Romerio universitetas.
- Kasearu, K. ir Kutsar, D. (2010). Informal support networks in a changing society—are family-based networks being ‘crowded-out’. *Studies of Transition States and Societies*, 2(1), 56–73.
- Kasearu, K. ir Kutsar, D. (2013). Intergenerational solidarity in families: interplay between the family and the state. Kn. I. Albert ir D. Ferring (Red.) *Intergenerational relations: European perspectives in family and society*, 25–38.

- Kasparavičienė, A. ir Universitetas, K. (2007). Emigravusių tėvų laikinai palikti vaikai: Socialinės situacijos pokyčiai ir psichinės būsenos ypatumai. *Tiltai: humanitariniai ir socialiniai mokslai*, 1, 201–219.
- Kaufman, G. ir Uhlenberg, P. (1998). Effects of life course transitions on the quality of relationships between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 924–938.
- Kilkey, M. ir Merla, L. (2014). Situating transnational families' care-giving arrangements: the role of institutional contexts. *Global Networks*, 14(2), 210–229.
- Kilkey, M., Plomien, A. ir Perrons, D. (2014). Migrant men's fathering narratives, practices and projects in national and transnational spaces: recent Polish male migrants to London. *International Migration*, 52(1), 178–191.
- Kiilo, T., Kasearu, K. ir Kutsar, D. (2016) Intergenerational Family Solidarity, *GeroPsych*, 29 (2), 71–80.
- Kim, Y. (2017). Digital media and intergenerational migration: Nannies from the global south. *The Communication Review*, 20(2), 122–141.
- King, R., Christou, A. ir Teerling, J. (2011). 'We took a bath with the chickens': Memories of childhood visits to the homeland by second-generation Greek and Greek Cypriot 'returnees'. *Global Networks*, 11(1), 1–23.
- King, R., Vullnetari, J., Lulle, A. ir Cela, E. (2016). Contrasts in ageing and agency in family migratory contexts: A comparison of Albanian and Latvian older migrants. Kn. M. Kilkey ir E. Palenga-Möllenbeck (Red.), *Family Life in an Age of Migration and Mobility*, London: Palgrave Macmillan, 261–286.
- Kivett, V. R. (1985a). Consanguinity and Kin Level: Their Relative Importance to the Helping Network of Older Adults. *Journal of Gerontology*, 40(2), 228–234.
- Kivett, V. R. (1985b). Grandfathers and Grandchildren: Patterns of Association, Helping, and Psychological Closeness. *Family Relations*, 34(4), 565–571.
- Kivett, V. R. (1988). Older Rural Fathers and Sons: Patterns of Association and Helping. *Family Relations*, 37(1), 62–67.
- Kivett, V. R. ir Atkinson, M. P. (1983). *Kin Group Solidarity among the Aged*.
- Klaus, D. (2009). Why do adult children support their parents? *Journal of Comparative Family Studies*, 227–241.
- Klaus, D. (2012). Cross-National Patterns of Intergenerational Contact in Europe. *Cognitie, Creier, Comportament*, 16(2), 293.
- Klein, R. C. A. ir Milardo, R. M. (2000). The social context of couple conflict: Support and criticism from informal third parties. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(4–5), 618–637.

- Knodel, J., Friedman, J., Si Anh, T. ir Cuong, B. T. (2000). Intergenerational exchanges in Vietnam: Family size, sex composition, and the location of children. *Population Studies*, 54(1), 89–104.
- Kohli, M. (1999). Private and public transfers between generations: Linking the family and the state. *European Societies*, 1(1), 81–104.
- Kohli, M. (2004). Intergenerational transfers and inheritance: A comparative view. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 24(1), 266–289.
- Kohli, M. ir Künemund, H. (2003). Intergenerational transfers in the family: What motivates giving. *Global Aging and Challenges to Families*, 123–142.
- Kohli, M., Künemund, H. ir Vogel, C. (2005). *Intergenerational family transfers in Europe: A comparative analysis*. Draft Paper for the Research Network on Ageing at the 7 Th European Sociological Association Conference. Torun, 9–12.
- Kojima, H. (1992). *Determinants of coresidence of married couples with an older mother in Japan*, Institute of Population Problems.
- Kojima, Hiroshi. (1993). Sibling configuration and coresidence of married couples with an older mother in japan. *International Journal of Japanese Sociology*, 2(1), 1–16.
- Kolk, M. (2017). A Life-Course Analysis of Geographical Distance to Siblings, Parents, and Grandparents in Sweden. *Population, Space and Place*, 23(3).
- König, R., Isengard, B. ir Szydlik, M. (2018). Migration Matters: Insights into Intergenerational Solidarity Patterns in Europe. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 233–253.
- Kordasiewicz, A., Radziwinowiczówna, A. ir Kloc-Nowak, W. (2017). Ethnomoralities of care in transnational families: Care intentions as a missing link between norms and arrangements. *Journal of Family Studies*, 1–18.
- Kowald, M., van den Berg, P., Frei, A., Carrasco, J.-A., Arentze, T., Axhausen, K., Mok, D., Timmermans, H. ir Wellman, B. (2013). Distance patterns of personal networks in four countries: A comparative study. *Journal of Transport Geography*, 31, 236–248.
- Kraniauskienė, S. (2013) Normatyvinis ir funkcinis kartų solidarumas Lietuvoje, *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 1, 89–121.
- Kraniauskienė, S. ir Gedvilaitė-Kordušienė, M. (2012). Kartų solidarumas Lietuvoje: Anūkų priežiūros įtaka senelių gerovei. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 31(2), 239–264.
- Krause, N. ir Rook, K. S. (2003). Negative interaction in late life: Issues in the stability and generalizability of conflict across relationships. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58(2), P88–P99.

- Kreager, P. (2006). Migration, social structure and old-age support networks: A comparison of three Indonesian communities. *Ageing and Society*, 26(1), 37–60.
- Kreager, P. ir Schröder-Butterfill, E. (2008). Indonesia against the trend? Ageing and inter-generational wealth flows in two Indonesian communities. *Demographic Research*, 19(52), 1781.
- Krzyżowski, Ł. (2011). In the Trap of Intergenerational Solidarity: Family Care in Poland's Ageing Society. *Polish Sociological Review*, 173, 55–78.
- Krzyżowski, Ł. (2013). *Migranci i ich starzejący się rodzice*. Transnarodowy system opieki międzygeneracyjnej.
- Krzyżowski, Ł. (2014). (Trans)national intergenerational care contract. Attitudes and practises of transnational families towards elderly care. *Studia Humanistyczne AGH*, 13(2), 103–117.
- Krzyżowski, Ł. ir Mucha, J. (2014). Transnational caregiving in turbulent times: Polish migrants in Iceland and their elderly parents in Poland. *International Sociology*, 29(1), 22–37.
- Kuconytė-Būdelienė, D. (2017). Vienos vaikus auginančios motinos ir tarpgeneracinės paramos modeliai Lietuvoje. *Kultūra Ir Visuomenė: Socialinių Tyrimų Žurnalas*, 2017, 8(1), 35–53.
- Kuvikova, H., Strangfeldova, J., Topinkova, L. ir Vidlickova, K. (2011). Long-term care in the Slovak Republic. Kn. A. Österle (Red.), *Long-term care in central and south eastern Europe*. Peter Lang, 175–188.
- Kuypers, J. ir Bengtson, V. (1990). Toward understanding health in older families impacted by catastrophic illness. *Family Relationships in Later Life*, 64, 245.
- Labanauskas, L. (2006). „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: Medikų emigracija. *Filosofija. Sociologija*, 17(2), 27–34.
- Laditka, J. N. ir Laditka, S. B. (2001). Adult Children Helping Older Parents: Variations in Likelihood and Hours by Gender, Race, and Family Role. *Research on Aging*, 23(4), 429–456.
- Lamura, G., Mních, E., Nolan, M., Wojszel, B., Krevers, B., Mestheneos, L., ir Döhner, H. (2008). Family Carers' Experiences Using Support Services in Europe: Empirical Evidence From the EUROFAMCARE Study. *The Gerontologist*, 48(6), 752–771.
- Lashewicz, B. ir Keating, N. (2009). Tensions among siblings in parent care. *European Journal of Ageing*, 6(2), 127–135.
- Lauterbach, W. ir Lüscher, K. (1996). Erben und die Verbundenheit der Lebensverläufe von Familienmitgliedern. *Kolner Zeitschrift Fur Soziologie Und Sozialpsychologie*, 48, 66–95.
- Lawrence, R. H., Bennett, J. M. ir Markides, K. S. (1992). Perceived intergenerational solidarity and psychological distress among older Mexican Americans. *Journal of Gerontology*, 47(2), S55-65.

- Lawton, L., Silverstein, M. ir Bengtson, V. (1994a). Affection, social contact, and geographic distance between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 57–68.
- Lawton, L., Silverstein, M. ir Bengtson, V. (1994b). Solidarity between generations in families. Kn. V. Bengtson ir R. A. Harootyan (Red.), *Intergenerational linkages: Hidden connections in American society*, Springer Publishing Co, 19–42.
- Lee, E., Spitze, G. ir Logan, J. R. (2003). Social support to parents-in-law: The interplay of gender and kin hierarchies. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 396–403.
- Lee, G. R., Netzer, J. K. ir Coward, R. T. (1994). Filial responsibility expectations and patterns of intergenerational assistance. *Journal of Marriage and the Family*, 559–565.
- Lee, T. R., Mancini, J. A. ir Maxwell, J. W. (1990). Sibling relationships in adulthood: Contact patterns and motivations. *Journal of Marriage and the Family*, 431–440.
- Leopold, T., Raab, M. ir Engelhardt, H. (2014). The Transition to Parent Care: Costs, Commitments, and Caregiver Selection Among Children. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 300–318.
- Levin, I. (1993). Family as Mapped Realities. *Journal of Family Issues*, 14(1), 82–91.
- Levin, I. ir Trost, J. (1992). Understanding the Concept of Family. *Family Relations*, 41(3), 348–351
- Levy, R. ir Widmer, E. D. (2013). *Gendered life courses between standardization and individualization: A European approach applied to Switzerland*, 18. LIT Verlag Münster.
- Lie, M. L. S. (2010). Across the Oceans: Childcare and Grandparenting in UK Chinese and Bangladeshi Households. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(9), 1425–1443.
- Litwin, H. (1996). *The social networks of older people: A cross-national analysis*. Greenwood Publishing Group.
- Lowenstein, A. (2007). Solidarity–conflict and ambivalence: Testing two conceptual frameworks and their impact on quality of life for older family members. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 62(2), S100–S107.
- Lowenstein, A. (2010). Caregiving and elder abuse and neglect—Developing a new conceptual perspective. *Ageing International*, 35(3), 215–227.
- Lowenstein, A. ir Daatland, S. O. (2006). Filial norms and family support in a comparative cross-national context: Evidence from the OASIS study. *Ageing and Society*, 26(2), 203–223.
- Lowenstein, A., Katz, R. ir Daatland, S. O. (2004). Filial norms and intergenerational support in Europe and Israel: A comparative perspective. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 24, 200.

- Luotonen, A. ir Castrén, A.-M. (2018). Understandings of family among wives and husbands: Reconciling emotional closeness and cultural expectations. *European Societies*, 20(5), 743–763.
- Lüscher, K. (2002). Intergenerational ambivalence: Further steps in theory and research. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 585–593.
- Lüscher, K., Hoff, A., Klimczuk, A., Lamura, G., Renzi, M., de Salles Oliveira, P., Sánchez, M., Viry, G., Widmer, E. D. ir Neményi, Á. (2017). *Kartos, Kartų Santykiai, Kartų Politika*. Daugiakalbis Kompendiumas.
- Lüscher, K. ir Pillemer, K. (1998). Intergenerational ambivalence: A new approach to the study of parent-child relations in later life. *Journal of Marriage and the Family*, 413–425.
- Lutz, H. (2018). Masculinity, Care and Stay-Behind Fathers: A Postsocialist Perspective. *Critical Sociology*, 44(7–8), 1061–1076.
- Lutz, H. ir Palenga-Möllnbeck, E. (2012). Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 19(1), 15–37.
- Malinauskas, G. (2006a). „Ar vaikas išgyvena krizę?“. Tyrinėjant laikinos darbo migracijos įtaką vaikui. *OIKOS*, 2, 43–53.
- Malinauskas, G. (2006b). Researching the impact of partial labour migration on a child: Failure of attachment theory. *Social Work and Society*, 4(2), 1–12.
- Malinauskas, G. (2008a). Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiavę dirbti į užsienį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 129–145.
- Malinauskas, G. (2008b). Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiavę dirbti į užsienį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 129–145.
- Malinauskas, G. (2011). Paauglių išgyvenimai tėvams dirbant užsienyje: Naratyvinis reiškinio suvokimo būdas. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 2(1), 61–78.
- Mangen, D. J., Bengtson, V. ir Landry Jr, P. H. (1988). *Measurement of intergenerational relations*. Sage Publications, Inc.
- Markides, K. S., Boldt, J. S. ir Ray, L. A. (1986). Sources of helping and intergenerational solidarity: A three-generations study of Mexican Americans. *Journal of Gerontology*, 41(4), 506–511.
- Markides, K. S. ir Krause, N. (1985). Intergenerational Solidarity and Psychological Well-Being among Older Mexican Americans: A Three-Generations Study. *Journal of Gerontology*, 40(3), 390–392.
- Marsden, P. V. (1987). Core discussion networks of Americans. *American Sociological Review*, 122–131.

- Marshall, V. W., Matthews, S. H. ir Rosenthal, C. J. (1993). Elusiveness of family life: A challenge for the sociology of aging. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 13(1), 39–72.
- Marshall, V. W., Rosenthal, C. J. ir Daciuk, J. (1987). Older parents' expectations for filial support. *Social Justice Research*, 1(4), 405–424.
- Martinaitis, Ž. ir Žvalionytė, D. (2007). Emigracija iš Lietuvos: Ką žinome, ko nežinome, ką turėtume žinoti? *Politologija*, 3 (47), 112–134.
- Maslauskaitė, A. (2011). Contacts between adult children and their parents in Lithuania: The effects of familial, individual and structural factors. *Filosofija. Sociologija*, 22(4), 348–364.
- Maslauskaitė, A. ir Stankūnienė, V. (2007). Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos. Socialinių tyrimų institutas.
- Matonytė, I., Kazlauskaitė, R. ir Poškutė, V. (2019). Ilgalaikė senyvo amžiaus asmenų globa Lietuvoje: Visuomenės nuostatos ir paslaugų teikėjų požiūriai. *Socialinė teorija, empirika, politika ir praktika*, 18, 74–95.
- McCallister-Jones, L. ir Fischer, C. S. (1978). *Studying egocentric networks by mass survey*. Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. ir Brashears, M. E. (2006). Social isolation in America: Changes in core discussion networks over two decades. *American Sociological Review*, 71(3), 353–375.
- Mercier, J. M., Paulson, L. ir Morris, E. W. (1989). Proximity as a Mediating Influence on the Perceived Aging Parent-Adult Child Relationship. *The Gerontologist*, 29(6), 785–791.
- Merz, E.-M., Schuengel, C. ir Schulze, H.-J. (2007a). Intergenerational solidarity: An attachment perspective. *Journal of Aging Studies*, 21(2), 175–186.
- Merz, E.-M., Schuengel, C. ir Schulze, H.-J. (2007b). Intergenerational solidarity: An attachment perspective. *Journal of Aging Studies*, 21(2), 175–186.
- Mikulionienė, S. (2013). „Mes čia – jie ten“. Tarpgeneracinio bendravimo įprasminimas, būdai, vertinimas. *Socialinis darbas*, 12(2), 227–239.
- Mikulionienė, S. (2014). Šeiminių santykių praktikos atotolio šeimose: Tarpgeneracinis aspektas. Kn. V. Česnuitytė, V. Kanopienė ir S. Mikulionienė (Red.), *Lietuvos šeima: Socialinių sątyų perspektyva*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 110–136.
- Mikulionienė, S., Rapolienė, G. ir Valavičienė, N. (2018). *Vyresnio amžiaus žmonės, gyvenimas po vieną ir socialinė atskirtis*. Vilnius: Socialinių tyrimų centras.
- Milardo, R. M. (1986). *Comparing the exchange and interactive networks. Paper presented at the annual meetings of the National Council of Family Relations*, Dearborn, MI.

- Milardo, R. M. (1988). *Families and social networks*. Sage Publications.
- Milardo, R. M. (1989). Theoretical and Methodological Issues in the Identification of the Social Networks of Spouses. *Journal of Marriage and Family*, 51(1), 165–174.
- Milardo, R. M. (1992). Comparative methods for delineating social networks. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(3), 447–461.
- Milardo, R. M., Johnson, M. P. ir Huston, T. L. (1983). Developing close relationships: Changing patterns of interaction between pair members and social networks. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(5), 964.
- Milardo, R. M., ir Wellman, B. (1992). The Personal is Social. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(3), 339–342.
- Moore, G. (1990). Structural determinants of men's and women's personal networks. *American Sociological Review*, 726–735.
- Morais, D. M. D. C. B., Faria, C. M. G. M. ir Fernandes, L. P. N. S. (2019). Intergenerational Caregiving: The Role of Attachment and Mental Representation of Caregiving in Filial Anxiety of Middle-Aged Children. *Journal of Intergenerational Relationships*, 17(4), 468–487.
- Moreno, J. L. (1934). *Who shall survive?: A new approach to the problem of human interrelations*.
- Morioka, K., Sugaya, Y., Okuma, M., Nagayama, A. ir Funjii, H. (1985). *Intergenerational relations: Generational differences and changes. Family and Life Course of Middle-Aged Men*. The Family and Life Course Study Group.
- Mureșan, C. ir Hărăguș, P.-T. (2015). Norms of Filial Obligation and Actual Support to Parents in Central and Eastern Europe. *Romanian Journal of Population Studies*, 9(2), 49–81.
- Nauck, B. (2009). Intergenerational Relationships and Inheritance Expectations. Comparative Results from Seven Societies in Asia and Europe. *Asian Journal of Social Psychology*, 12.
- Nauck, B. (2014). Affection and conflict in intergenerational relationships of women in sixteen areas in Asia, Africa, Europe, and America. *Comparative Population Studies*, 39(4).
- Nauck, B. (2015) Value of Children and Intergenerational Solidarity in Times of Rapid Social Change. In I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Family Change in Times of the De-bordering of Europe and Global Mobility: Resources, Processes and Practices*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 206–221.
- Nauck, B. ir Steinbach, A. (2009). Intergenerational Relations. *RatSWD Working Paper Series*, 116, Social Science Research Network.
- Nedelcu, M. (2017). Transnational grandparenting in the digital age: Mediated co-presence and childcare in the case of Romanian migrants in

- Switzerland and Canada. *European Journal of Ageing*, 14(4), 375–383.
- Nedelcu, M. ir Wyss, M. (2016). ‘Doing family’ through ICT-mediated ordinary co-presence: Transnational communication practices of Romanian migrants in Switzerland. *Global Networks*, 16(2), 202–218.
- Nedelcu, M. ir Wyss, M. (2020). Transnational grandparenting: An introduction. *Global Networks*, 20(2), 292–307.
- Neuberger, F. S. ir Preisner, K. (2017). Parenthood and Quality of Life in Old Age: The Role of Individual Resources, the Welfare State and the Economy. *Social Indicators Research*, 1–20.
- Pahl, R. ir Pevalin, D. J. (2005). Between family and friends: A longitudinal study of friendship choice. *The British Journal of Sociology*, 56(3), 433–450.
- Pahl, R. ir Spencer, L. (2004). Personal Communities: Not Simply Families of ‘Fate’ or ‘Choice’. *Current Sociology*, 52(2), 199–221.
- Palenga-Möllnbeck, E. ir Lutz, H. (2016). Fatherhood and Masculinities in Post-socialist Europe: The Challenges of Transnational Migration. Kn. M. Kilkey ir E. Palenga-Möllnbeck (Red.), *Family Life in an Age of Migration and Mobility*, London: Palgrave Macmillan, 213–236.
- Pantea, M.-C. (2012a). Grandmothers as main caregivers in the context of parental migration. *European Journal of Social Work*, 15(1), 63–80.
- Pantea, M.-C. (2012b). ‘I have a child and a garden’: Young people’s experiences of care giving in transnational families. *Journal of Youth Studies*, 15(2), 241–256.
- Park, K.-S., Phua, V., McNally, J. ir Sun, R. (2005). Diversity and structure of intergenerational relationships: Elderly parent–adult child relations in Korea. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 20(4), 285–305.
- Parrott, T. M. ir Bengtson, V. (1999). The effects of earlier intergenerational affection, normative expectations, and family conflict on contemporary exchanges of help and support. *Research on Aging*, 21(1), 73–105.
- Paulson, D. ir Bassett, R. (2016). Prepared to care: Adult attachment and filial obligation. *Aging and Mental Health*, 20, 1221–1228
- Pearce, K. E., Slaker, J. S. ir Ahmad, N. (2013). Transnational Families in Armenia and Information Communication Technology Use. *International Journal of Communication*, 7(0), 29.
- Pillemer, K. (1985). The dangers of dependency: New findings on domestic violence against the elderly. *Social Problems*, 33(2), 146–158.
- Pillemer, K., Sutor, J. J., Mock, S. E., Sabir, M., Pardo, T. B. ir Sechrist, J. (2007). Capturing the complexity of intergenerational relations: Exploring ambivalence within later-life families. *Journal of Social Issues*, 63(4), 775–791.

- Piperno, F. (2006). *Welfare for whom? The impact of care drain in Romania and Ukraine and the rise of a transnational welfare*, CeSPI.
- Piperno, F. (2007). From care drain to care gain: Migration in Romania and Ukraine and the rise of transnational welfare. *Development*, 50(4), 63–68.
- Popescu, L. (2011) Long term care policy in Romania: A hesitant response to a pressing need. In A. Österle (Red.), *Long-term Care in Central and South Eastern Europe*. Peter Lang, 219–262.
- Pustułka, P. (2012). Polish Mothers on the Move: Transnationality and Discourses of Gender, Care and Co-Residentiality Requirement in the Narratives of Polish Women Raising Children in the West. *Studia Sociologica*, 2, 162–175.
- Pustułka, P. (2015). Virtual Transnationalism: Polish Migrant Families and New Technologies. *Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny*, 41(3 (157)).
- Pustułka, P. ir Ślusarczyk, M. (2016). Cultivation, compensation and indulgence: Transnational short-term returns to Poland across three family generations. *Transnational Social Review*, 6(1–2), 78–92.
- Pustułka, P., Struzik, J. ir Ślusarczyk, M. (2015). Caught between breadwinning and emotional provisions: The case of Polish migrant fathers in Norway. *Studia Humanistyczne AGH*, 14(2).
- Puur, A., Sakkeus, L., Pöldma, A. ir Herm, A. (2011). Intergenerational family constellations in contemporary Europe: Evidence from the Generations and Gender Survey. *Demographic Research*, 25, 135–172.
- Rapolienė, G., Mikulionienė, S., Gedvilaitė-Kordušienė, M. ir Jurkevits, A. (2018). Socialiai įtraukti ar atskirti? Vyresnio amžiaus žmonių, gyvenančių vienu, patirtys. *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, (16), 70–82.
- Quinn, W. H. (1983). Personal and Family Adjustment in Later Life. *Journal of Marriage and Family*, 45(1), 57–73.
- Quinn, W. H. ir Keller, J. F. (1983). Older generations of the family: Relational dimensions and quality. *The American Journal of Family Therapy*, 11(3), 23–34.
- Qureshi, K. (2016). *Marital Breakdown among British Asians: Conjugalities, Legal Pluralism and New Kinship*. Springer.
- Rainie, L. ir Wellman, B. (2012). *Networked: The New Social Operating System*. MIT Press.
- Rainie, L., Wellman, B. ir Kennedy, T. (2012). Networked families. Kn. L. Rainie ir B. Wellman (Red.), *Networked: The New Social Operating System*, The MIT Press.
- Rains, S. A. ir Young, V. (2009). A meta-analysis of research on formal computer-mediated support groups: Examining group characteristics

- and health outcomes. *Human Communication Research*, 35(3), 309–336.
- Ramonaitė, A. (2011). Stipriųjų ir silpnųjų ryšių svarba protesto mobilizacijai: Sąjūdžio genėzė ir raida 1987–1988 metais. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 02, 199–217.
- Ramos, V., Česnuitytė, V., Wall, K. ir Joye, D. (2018). Contextualising personal networks across birth cohorts and countries. Kn. K. Wall, E. D. Widmer, J.-A. Gauthier, V. Česnuitytė ir R. Gouveia (Red.), *Families and personal networks: An international comparative perspective*, Springer, 19–60.
- Ramos, V., Gouveia, R. ir Wall, K. (2017). Coresidence as a Mechanism of Relational Proximity: The Impact of Household Trajectories on the Diversification of Personal Networks. Kn. V. Česnuitytė, D. Lück ir E. D. Widmer (Red.), *Family Continuity and Change: Contemporary European Perspectives*. Palgrave Macmillan, 187–210.
- Rapkin, B. D. ir Stein, C. H. (1989). Defining personal networks: The effect of delineation instructions on network structure and stability. *American Journal of Community Psychology*, 17(2), 259–267.
- Raschka, C., Wei, L. ir Lee, S. (2002). Bilingual development and social networks of British-born Chinese children. *International Journal of the Sociology of Language*, 2002(153), 9–25.
- Reisenauer, E. (2018). Distant Relationships in Transnational Families and Kinship Networks: The Case of Turkish Migrants in Germany. In I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 109–126.
- Riley, M. W. (1983). The family in an aging society: A matrix of latent relationships. *Journal of Family Issues*, 4(3), 439–454.
- Riley, M. W. ir Riley, J. W. (1993). Connections: Kin and cohort. *The Changing Contract across Generations*, 169–190.
- Roberts, R. E. ir Bengtson, V. (1990). Is intergenerational solidarity a unidimensional construct? A second test of a formal model. *Journal of Gerontology*, 45(1), S12–S20.
- Roberts, R. E., Richards, L. N. ir Bengtson, V. (1991). Intergenerational solidarity in families: Untangling the ties that bind. *Marriage and Family Review*, 16(1–2), 11–46.
- Rooyackers, I. N., De Valk, H. A. ir Merz, E.-M. (2014). Mother–child relations in adulthood: Immigrant and nonimmigrant families in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(4), 569–586.
- Rooyackers, I. N., De Valk, H. A. ir Merz, E.-M. (2016). Mother–child relations in adulthood within and across national borders: Non-Western immigrants in the Netherlands. *Ageing and Society*, 36(10), 2010–2035.

- Rosenthal, C. J. (1986). The Differentiation of Multigenerational Households. *Canadian Journal on Aging/La Revue Canadienne Du Vieillissement*, 5(1), 27–42.
- Rossi, A. ir Rossi, P. (1990). *Of Human Bonding: Parent-Child Relations Across the Life Course*. Transaction Publishers.
- Rossi, A. ir Rossi, P. (1991). Normative obligations and parent-child help exchange across the life course. *Parent-Child Relations throughout Life*, 201–223.
- Rözer, J. J. (2016). *Family and Personal Networks: How a Partner and Children Affect Social Relationships*. Utrecht University.
- Rözer, J., Mollenhorst, G. ir Volker, B. (2018). Families' Division of Labor and Social Networks in the 21st Century: Revisiting Elizabeth Bott's Classic Hypotheses. *Journal of Family Issues*, 39(13), 3436–3462.
- Sapin, M., Widmer, E. D. ir Iglesias, K. (2016). From support to overload: Patterns of positive and negative family relationships of adults with mental illness over time. *Social Networks*, 47, 59–72.
- Schans, D. ir De Valk, H. A. G. (2012). Filial obligations among migrants and Dutch: A comparison of perceptions and behaviour among ethnic groups and generations. Kn. A. Kraler, C. Schmoll, M. Kohli, E. Kofman (Red.), *Gender, Generations and the Family in International Migration*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 99–120.
- Schenk, N. ir Dykstra, P. (2012). Continuity and change in intergenerational family relationships: An examination of shifts in relationship type over a three-year period. *Advances in Life Course Research*, 17(3), 121–132.
- Schonpflug, U., Silbereisen, R. K. ir Schulz, J. (1990). Perceived Decision-Making Influence in Turkish Migrant Workers' and German Workers' Families: The Impact of Social Support. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21(3), 261–282.
- Schwarz, B., Chakkarath, P., Trommsdorff, G., Schwenk, O. ir Nauck, B. (2001). *Report on selected instruments of the Value of Children Study*, Konstanz: Konstanz university.
- Schwarz, Beate, Trommsdorff, G., Albert, I. ir Mayer, B. (2005). Adult Parent-Child Relationships: Relationship Quality, Support, and Reciprocity. *Applied Psychology*, 54(3), 396–417.
- Seymour (2020). New Concepts in Family Research and their Application to Families and Migration. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, 21–29.
- Shrira, A., Menashe, R. ir Bensimon, M. (2019). Filial anxiety and sense of obligation among offspring of Holocaust survivors. *Aging and Mental Health*, 23(6), 752–761.

- Shuey, K. ir Hardy, M. A. (2003). Assistance to aging parents and parents-in-law: Does lineage affect family allocation decisions? *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 418–431.
- Silverstein, M. (1995). Stability and change in temporal distance between the elderly and their children. *Demography*, 32(1), 29–45.
- Silverstein, M. ir Bengtson, V. (1997). Intergenerational Solidarity and the Structure of Adult Child-Parent Relationships in American Families. *American Journal of Sociology*, 429–460.
- Silverstein, M., Burholt, V., Wenger, G. C. ir Bengtson, V. (1998). Parent child relations among very old parents in Wales and the United States: A test of modernization theory. *Journal of Aging Studies*, 12(4), 387–409.
- Silverstein, M., Chen, X. ir Heller, K. (1996). Too much of a good thing? Intergenerational social support and the psychological well-being of older parents. *Journal of Marriage and the Family*, 970–982.
- Silverstein, M., Gans, D., Lowenstein, A., Giarrusso, R. ir Bengtson, V. (2010). Older Parent–Child Relationships in Six Developed Nations: Comparisons at the Intersection of Affection and Conflict. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 1006–1021.
- Silverstein, M. ir Giarrusso, R. (2010). Aging and Family Life: A Decade Review. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1039–1058.
- Silverstein, M., Lawton, L. ir Bengtson, V. L. (1994). Types of relations between parents and adult children. Kn. Bengtson, V. and R. A. Harootyan (Red.) *Intergenerational Linkages. Hidden Connections in American Society*. New York: Springer, 43–76.
- Sipavičienė, A., Gaidys, V. ir Dobrynina, M. (2009). *Grijtamoji migracija: Teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje*. Europos migracijos tinklas Tarptautinė migracijos organizacija Socialinių tyrimų institutas.
- Skučienė, D., Bartkus, A., Moskvina, J. ir Uleckienė, A. (2015). *Senėjanti visuomenė: kaip mes pasirengę?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Smart, C. (2007). *Personal Life*. Polity.
- Sokolowska, B. (2018). ‘Not Fit for Migration with Teenage Children’: Polish Transnational Immigrant Families in Ireland. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 215–231.
- Souralová, A. (2016). *New Perspectives on Mutual Dependency in Care-Giving*. Routledge.
- Souralová, A. (2018). Transnational grandchildhood: Negotiating intergenerational grandchild–grandparent ties across borders. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 0(0), 1–21.
- Spitze, G. ir Logan, J. R. (1991). Sibling structure and intergenerational relations. *Journal of Marriage and the Family*, 871–884.

- Spitze, G. ir Trent, K. (2018). Changes in Individual Sibling Relationships in Response to Life Events. *Journal of Family Issues*, 39(2), 503–526.
- Steinbach, A. (2008). Intergenerational solidarity and ambivalence: Types of relationships in German families. *Journal of Comparative Family Studies*, 115–127.
- Steinbach, A. (2012). Intergenerational relations across the life course. *Advances in Life Course Research*, 17(3), 93–99.
- Steinbach, A. (2013). Family Structure and Parent–Child Contact: A Comparison of Native and Migrant Families. *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1114–1129.
- Steinbach, A. ir Kopp, J. (2008). ‘When will I see you again?’ Intergenerational Contacts in Germany. Kn. C. Saraceno (Red.), *Families, Ageing and Social Policy*. Edward Elgar Publishing.
- Steinbach, A. ir Kopp, J. (2010). Determinanten der Beziehungszufriedenheit: Die Sicht erwachsener Kinder auf die Beziehungen zu ihren Eltern. *Potenziale Intergenerationaler Beziehungen. Chancen Und Herausforderungen Für Die Gestaltung Des Demografischen Wandels*, 95–116.
- Suggs, P. K. ir Kivett, V. R. (1987). Rural/Urban Elderly and Siblings: Their Value Consensus. *The International Journal of Aging and Human Development*, 24(2), 149–159.
- Szczepaniak-Sienniak, J. (2014). *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania relacji międzypokoleniowych w rodzinie we współczesnej Polsce – wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szydlik, M. (2004). Inheritance and Inequality: Theoretical Reasoning and Empirical Evidence. *European Sociological Review*, 20(1), 31–45.
- Szydlik, M. (2008). Intergenerational solidarity and conflict. *Journal of Comparative Family Studies*, 97–114.
- Szydlik, M. (2016). *Sharing Lives: Adult Children and Parents*. Routledge.
- Tamutienė, I. ir Naujanienė, R. (2014). Senyvo amžiaus asmenų socialinių paslaugų prieinamumo namuose patirtys. *Tiltai*, 65(4), 63–78.
- Taylor, R. J. (1986). Receipt of Support from Family among Black Americans: Demographic and Familial Differences. *Journal of Marriage and Family*, 48(1), 67–77.
- Taylor, R. J., Chatters, L. M. ir Jackson, J. S. (1993). A profile of familial relations among three-generation black families. *Family Relations*, 332–341.
- Terhell, E. L., Broese van Groenou, M. I. ir van Tilburg, T. (2004). Network dynamics in the long-term period after divorce. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(6), 719–738.
- Thompson, L. ir Walker, A. J. (1987). Mothers as Mediators of Intimacy between Grandmothers and Their Young Adult Granddaughters. *Family Relations*, 36(1), 72–77.

- Tolstokorova, A. (2018). 'And They Shall Be One Flesh...': Gender Convergence of Family Roles in Transnational Families of Ukrainian Migrant Women. Kn. I. Crespi, S. G. Meda ir L. Merla (Red.), *Making Multicultural Families in Europe*, Cham: Palgrave Macmillan, 145–159.
- Tomassini, C., Wolf, D. A. ir Rosina, A. (2003). Parental housing assistance and parent-child proximity in Italy. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 700–715.
- Treas, J. (1977). Family Support Systems for the Aged Some Social and Demographic Considerations. *The Gerontologist*, 17(6), 486–491.
- Treas, J. (2008). Transnational older adults and their families. *Family Relations*, 57(4), 468–478.
- Treas, J. (2011). Revisiting the Bott thesis on kin networks and marriage. *Social Science Research*, 40(3), 716–726.
- Troll, L. (1982). Family Life in Middle and Old Age: The Generation Gap. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 464(1), 38–46.
- Trommsdorff, G. ir Nauck, B. (2005). *The value of children in cross cultural perspective: Case studies from eight societies*.
- Trommsdorff, G. ir Schwarz, B. (2007). The Intergenerational Stake Hypothesis' in Indonesia and Germany: Adult Daughters' and their Mothers' Perception of their Relationship. *Current Sociology*, 55(4), 599–620.
- Tureikytė, D. (2015). Ryšiai tarp kartų ir giminių. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Šeiminiai pokyčiai atvirų sienų ir mobilumo akivaizdoje: Resursai, procesai ir praktikos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 64–93.
- Ubarevičienė, R. (2016). Lietuvos gyventojų vidaus migracijų teritoriniai ypatumai XXI a. *Lietuvos socialinė raida Nr.5, Lietuvos socialinė raida: teritorinis aspektas*, 9–23.
- Van der Pas, S., Van Tilburg, T. ir Knipscheer, K. (2007). Changes in contact and support within intergenerational relationships in the Netherlands: A cohort and time-sequential perspective. *Advances in Life Course Research*, 12, 243–274.
- Van Gaalen, R. I. ir Dykstra, P. (2006). Solidarity and conflict between adult children and parents: A latent class analysis. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 947–960.
- Van Gaalen, R. I., Dykstra, P. ir Flap, H. (2008). Intergenerational contact beyond the dyad: The role of the sibling network. *European Journal of Ageing*, 5(1), 19–29.
- Van Sonderen, E., Ormel, J., Brilman, E. I. ir Van Linden van den Heuvel, C. (1990). Personal network delineation: A comparison of the exchange, affective and role-relation approach.

- Van Tilburg, T. (1992). Support networks before and after retirement. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(3), 433–445.
- Vildaitė, D. (2014). *Negotiating notions of home and belonging among young Lithuanian migrants in Ireland*, Disertacija, University of Dublin.
- Viry, G. (2012). Residential mobility and the spatial dispersion of personal networks: Effects on social support. *Social Networks*, 34(1), 59–72.
- Viry, G., Ganjour, O., Gauthier, J.-A., Ravalet, E. ir Widmer, E. D. (2017). Analysing the role of social visits on migrants' social capital: A personal network approach. *Social Inclusion*, 5(4), 209–225.
- Walker, A. J., Pratt, C. C. ir Oppy, N. C. (1992). Perceived reciprocity in family caregiving. *Family Relations*, 82–85.
- Wall, K. (2011). *Meet the Author Sessions*. 10th Conference of the European Sociological Association, September 8, 2011.
- Wall, K. ir Gouveia, R. (2014). Changing meanings of family in personal relationships. *Current Sociology*, 62(3), 352–373.
- Wall, K., Widmer, E. D., Gauthier, J.-A., Česnuitytė, V. ir Gouveia, R. (2018). *Families and personal networks: An international comparative perspective*. Springer.
- Wellman, Barry. (1979). The community question: The intimate networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology*, 84(5), 1201–1231.
- Wellman, Barry. (1981). Applying network analysis to the study of support. *Social Networks and Social Support*, 4, 171–200.
- Wellman, Barry. (1983). Network Analysis: Some Basic Principles. *Sociological Theory*, 1, 155–200.
- Wellman, Barry. (1988). *The community question re-evaluated*. Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto.
- Wellman, Barry. (1993). An egocentric network tale: Comment on Bien et al. (1991), *Social Networks*, 15(4), 423–436.
- Wellman, Barry, Carrington, P. ir Hall, A. (1988). Networks as personal communities. Kn. B. Wellman, S. D. Berkowitz ir M. Granovetter (Red.), *Social Structures: A Network Approach*, Cambridge University Press, 130–184.
- Wellman, Barry ir Gulia, M. (1999). The network basis of social support: A network is more than the sum of its ties. *Networks in the Global Village: Life in Contemporary Communities*, 83–118.
- Wellman, Barry ir Wortley, S. (1989). *Different strokes from different folks: Which type of ties provide what kind of social support?* Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto.
- Wellman, Barry ir Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks: Community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96(3), 558–588.
- Wellman, Beverly ir Wellman, B. (1992). Domestic Affairs and Network Relations. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(3), 385–409.

- White, L. (2001). Sibling Relationships Over the Life Course: A Panel Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 555–568.
- Widmer, E. D. (1999). Family contexts as cognitive networks: A structural approach of family relationships. *Personal Relationships*, 6(4), 487–503.
- Widmer, E. D. (2004). *Couples and their networks*. Blackwell Companion to the Sociology of Families, Blackwell Publisher, 356–373.
- Widmer, E. D. (2006). Who are my family members? Bridging and binding social capital in family configurations. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23(6), 979–998.
- Widmer, E. D. (2010). *Family Configurations: A Structural Approach to Family Diversity*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Widmer, E. D., Aeby, G. ir Sapin, M. (2013). Collecting family network data. *International Review of Sociology*, 23(1), 27–46.
- Widmer, E. D., Chevalier, M. ir Dumas, P. (2005). Le «Family Network Method»(FNM): Un outil d'investigation des configurations familiales a disposition des thérapeutes. *Thérapie Familiale*, 26(4), 427–445.
- Widmer, E. D., Gauthier, J.-A., Wall, K., Česnuitytė, V. ir Gouveia, R. (2018). Introduction. Kn. K. Wall, E. D. Widmer, J.-A. Gauthier, V. Česnuitytė ir R. Gouveia (Red.), *Families and personal networks: An international comparative perspective*, Springer, 1–18.
- Widmer, E. D. ir Girardin, M. (2016). Actively Generating One's Family: How Elders Shape Their Family Configurations, Kn. E. Scabini ir G. Rossi (Red.), *Living Longer*, Common Ground Research Networks, 65–80.
- Widmer, E. D., Giudici, F., Le Goff, J.-M. ir Pollien, A. (2009). From Support to Control: A Configurational Perspective on Conjugal Quality. *Journal of Marriage and Family*, 71(3), 437–448.
- Widmer, E. D. ir Jallinoja, R. (2008). Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. Peter Lang.
- Widmer, E. D., Kempf, N., Sapin, M. ir Galli-Carminati, G. (2013). Family beyond parents? An exploration of family configurations and psychological adjustment in young adults with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 34(1), 207–217.
- Widmer, E. D. ir La Farga, L.-A. (2000). Family Networks: A Sociometric Method to Study Relationships in Families. *Field Methods*, 12(2), 108–128.
- Widmer, E. D. ir Viry, G. (2017). Family inclusiveness and spatial dispersion: The spatial consequences of having large and diversified family configurations. *Open Journal of Social Sciences*, 5(05), 350.
- Widmer, E. D., Viry, G. ir Ganjour, O. (2018). The intricacies of space and inclusiveness in family and personal networks. Kn. V. B. Budrich (Red.) *Familie–Bildung–Migration*, Opladen-Berlin-Toronto, 63–76.

- Wilding, R. (2006). 'Virtual' intimacies? Families communicating across transnational contexts. *Global Networks*, 6(2), 125–142.
- Willson, A. E., Shuey, K. M. ir Elder Jr, G. H. (2003). Ambivalence in the relationship of adult children to aging parents and in-laws. *Journal of Marriage and Family*, 65(4), 1055–1072.
- Wyss, M. ir Nedelcu, M. (2020). Grandparents on the move: A multilevel framework analysis to understand diversity in zero-generation care arrangements in Switzerland. *Global Networks*, 20(2), 343–361.
- Žalimienė, L., Junevičienė, J., Blažienė, I. ir Miežienė, R. (2019) *Lūkesčiai dėl globos senatvėje: Socialinės paslaugos ir jų organizacinės formos*, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Žalimienė, L. ir Lazutka, R. (2009) Socialinės globos paslaugos Lietuvoje: Nuo hierarchinio prie mišrios globos ekonomikos modelio, *Pinigų studijos*, 2, 22–36.
- Žilinskienė, L. (2015). Šeimos atmintis. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Šeiminiai pokyčiai atvirų sienų ir mobilumo akivaizdoje: Resursai, procesai ir praktikos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 93–112.
- Žilinskienė, L. (2020). Doing Family Memory in the Case of Emigration Experience. Kn. I. Juozeliūnienė ir J. Seymour (Red.), *Making Lithuanian families across borders: Conceptual frames and empirical evidence*, Vilnius: Vilnius university press, p. 155–180.
- Zimmer, Z., Rada, C. ir Stoica, C. A. (2014). Migration, Location and Provision of Support to Older Parents: The Case of Romania. *Journal of Population Ageing*, 7(3), 161–184.

PRIEDAI

LENTELĖS

7 lentelė. Reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių bruožai

	Vidurkis, arba %	SD	Imties plotis
Amžius	48.7	17.977	18–89
Moteris	55.1 %	–	0–1
Žemas (ISCED 0, 1, 2)	26.1 %	–	0–1
Vidutinis (ISCED 3, 4)	44.9 %	–	0–1
Aukštas (ISCED 5, 6, 7, 8)	29.0 %	–	0–1
Turi sutuoktinį(-ę) arba partnerį(-ę)	53.6 %	–	0–1
Turi vaikų	69.2 %	–	0–1
Vaikų skaičius (N = 695)	1.75	.691	1–5
Kaimas arba miestelis (< 10 tūkst.)	42.1 %	–	0–1
Miestas (10–99 tūkst.)	20.0 %	–	0–1
Didmiestis (≥ 100 tūkst.)	37.9 %	–	0–1
Turi bent vieną iš tėvų	53.6 %	–	0–1
Turi tėvą	36.6 %	–	0–1
Turi motiną	50.3 %	–	0–1
Turi bent vieną brolių arba seserį	63.9 %	–	0–1
Turi bent vieną brolių	38.5 %	–	0–1
Turi bent vieną seserį	40.1 %	–	0–1
Ankstesnės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis ²²⁶	7.2 %	–	0–1
Ankstesnės netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis ²²⁷			
Migracijos patirties turi respondentas(-ės)...			
... sutuoktinis(-ė) arba partneris(-ė)	5.1 %	–	0–1
... kiti šeimos nariai	19.3 %	–	0–1
... giminės	30.0 %	–	0–1
... draugai	29.9 %	–	0–1
... pažįstami	31.5 %	–	0–1
Niekas nebuvo išvykęs	32.2 %	–	0–1

²²⁶ Tyrimo dalyviai, nurodę, kad patys ar pačios buvo išvykusios gyventi į užsienį ne trumpesniai kaip 6 mėn. laikotarpiui po 1990-ųjų.

²²⁷ Nurodę, kad įvardyta asmenų grupė buvo išvykusi gyventi į užsienį ne trumpesniai kaip 6 mėn. laikotarpiui po 1990-ųjų.

Šiuo metu netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis. Užsienyje šiuo metu gyvena respondento(-ės)...			
... šeimos nariai	18.6 %	–	0–1
... giminės	35.6 %	–	0–1
... draugai	33.3 %	–	0–1
... pažįstami	41.1 %	–	0–1
Niekas – nėra gyvenančiųjų užsienyje	23.6 %	–	0–1
Migracijos ketinimų turinčių Lietuvos gyventojų dalis (per artimiausius trejus metus ketina išvykti gyventi į užsienį)	13.4 %	–	1–4

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

8 lentelė. Kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausos dalyvių bruožai

	Vidurkis, arba %	SD	Imties plotis
Amžius	41.5	9.948	21–67
Lytis	48.8 %	–	0–1
Išsilavinimas			
Žemas (ISCED 0, 1, 2)	12.6 %	–	0–1
Vidutinis (ISCED 3, 4)	58.1 %	–	0–1
Aukštas (ISCED 5, 6, 7, 8)	29.3 %	–	0–1
Turi sutuoktinį(-ę) arba partnerį(-ę)	73.2 %	–	0–1
Turi vaikų	93.6 %	–	0–1
Vaikų skaičius (N = 380)	1.6	.661	1–4
Gyvenamoji vieta			
Kaimas arba miestelis (< 10 tūkst.)	42.6 %	–	0–1
Miestas (10–99 tūkst.)	23.4 %	–	0–1
Didmiestis (≥ 100 tūkst.)	34.0 %	–	0–1
Turi bent vieną iš tėvų	81.0 %	–	0–1
Turi tėvą	49.8 %	–	0–1
Turi motiną	74.6 %	–	0–1
Turi bent vieną brolių arba seserį	65.8 %	–	0–1
Turi brolių	35.2 %	–	0–1
Turi seserį	42.4 %	–	0–1
Ankstesnės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis	100 %	–	0–1

Ankstesnės netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis ²²⁸			
Migracijos patirties turi respondento(-ės)...			
... sutuoktinis(-ė) arba partneris(-ė)	33.7 %	–	0–1
... kiti šeimos nariai	20.7 %	–	0–1
... giminės	30.5 %	–	0–1
... draugai	49.5 %	–	0–1
... pažįstami	35.2 %	–	0–1
Niekas nebuvo išvykęs	0 %	–	0–1
Šiuo metu netiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčiųjų dalis.			
Užsienyje šiuo metu gyvena respondento(-ės)...			
... šeimos nariai	21.9 %	–	0–1
... giminės	31.3 %	–	0–1
... draugai	56.7 %	–	0–1
... pažįstami	51.2 %	–	0–1
Niekas – nėra gyvenančiųjų užsienyje	0.2 %	–	0–1
Migracijos ketinimų turinčiųjų dalis (per artimiausius trejus metus ketina išvykti gyventi į užsienį)	28.8 %	–	1–4

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

9 lentelė. Modelio tinkamumo siekiant optimalaus grupių (klasterių) skaičiaus kriterijai (reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa)

Grupių (klasterių) skaičius	L ²	df	p	BIC	AIC	Entropija (entropy)
1	821.567	57	.0000	9243.180	9212.477	–
2	582.683	50	.0000	8183.455	8116.932	.816
3	126.086	42	.0000	7759.522	7637.178	.854
4	64.654	35	.0017	7748.614	7610.449	.795
5	36.199	28	.1376	7769.946	7595.961	.797

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1005.

Pastaba: L² – likelihood ratio chi-square, BIC – Bayesian information criterion, AIC – Akaike information criterion. Šeiminiams ryšiams tirti taikyta latentinių klasterių analizė, atlikta naudojant programą „Mplus“.

²²⁸ Nurodė, kad įvardytos asmenų grupės buvo išvykusios gyventi į užsienį ne trumpesiam kaip 6 mėn. laikotarpiui po 1990-ųjų.

10 lentelė. Latentinių klasterių analizės koeficientai pasirinkus keturių grupių (klasterių) modelį (reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa)

Kartų solidarumo dimensija	Ryšių tipai			
	1	2	3	4
Bendravimas (1 = dažnas)	.968	.746	.877	.186
Emocinis artumas (1 = aukštas)	.976	.981	.403	.082
Konsensusas (1 = aukštas)	.917	.802	.166	.062
Atstumas (1 = arti)	.816	.419	.804	.408
Pagalba gaunama (1 = taip)	.785	.010	.535	.021
Pagalba teikiama (1 = taip)	.948	.034	.810	.048
Ryšių dalis (procentais):	30.3	39.1	12.6	18.0

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1005.

Pastaba: 1 tipas – glaudūs, 2 tipas – artimi, bet geografiškai nutolę, 3 tipas – privalomi, 4 tipas – atitrūkę. Ryšiams tirti taikyta latentinių klasterių analizė, atlikta naudojant programą „Mplus“.

11 lentelė. Modelio tinkamumo siekiant optimalaus grupių (klasterių) skaičiaus kriterijai (kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa)

Grupių (klasterių) skaičius	L ²	df	p	BIC	AIC	Entropija (entropy)
1	103.089	155	.9996	4008.227	3982.179	–
2	263.966	49	.0000	3600.788	3543.980	.799
3	111.582	43	.0000	3490.674	3403.276	.835
4	65.268	36	.0020	3488.950	3370.963	.874
5	42.485	29	.0508	3510.757	3362.180	.873
6	22.061	22	.4563	3534.921	3555.775	.877

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

12 lentelė. Latentinių klasterių analizės koeficientai, pasirinkus keturių grupių (klasterių) modelį (kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa)

Kartų solidarumo dimensija	Ryšių tipai			
	1	2	3	4
Bendravimas (1 = dažnas)	.966	1.000	.868	.239
Emocinis artumas (1 = aukštas)	.966	.701	1.000	.060
Konsensusas (1 = aukštas)	1.000	.000	.786	.102
Atstumas (1 = arti)	.844	.945	.339	.454
Pagalba gaunama (1 = taip)	.733	.749	.081	.019
Pagalba teikiama (1 = taip)	.911	.979	.147	.096
Ryšių dalis (procentais):	51.0	12.5	23.6	12.9

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: 1 – glaudūs, 2 – artimi, bet skirtingi, 3 – artimi, bet geografiškai nutolę, 4 – atitrūkę. Ryšiams tirti taikyta latentinių klasterių analizė, atlikta naudojant programą „Mplus“.

13 lentelė. Tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų kilmės šeimos struktūra (skaičiais ir procentais nuo apklaustųjų)

	Ryšys	Visi kvotinės apklausos dalyviai N = 406		Iš jų:			
				Atotolio motinos / tėvai, turintys mažamečių vaikų N = 306		Atotolio suaugę vaikai, kurių tėvams reikalinga priežiūra N = 100	
		N	%	N	%	N	%
1.	Turi gyvą motiną	303	74.6	231	75.5	72	72.0
2.	Turi gyvą tėvą	202	49.8	162	52.9	40	40.0
3.	Turi bent vieną seserį	172	42.4	130	42.5	42	42.0
4.	Turi bent vieną brolių	143	35.2	110	35.9	33	33.0

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

14 lentelė. Lietuvos gyventojų pasirengimas padėti tėvams, 2018 m. (vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai)

Pasirengimas patirti... ²²⁹	N	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
... finansinių sunkumų (1 teiginys)	511	3.88	.815
... nesutarimų, kurių gali kilti su Jūsų sutuoktiniu(-e) / partneriu(-e) (2 teiginys)	473	3.56	.955
... sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų, kai tas lėšas galėtumėte panaudoti kitiems šeimos reikalams (3 teiginys)	507	3.73	.926
... sunkumų dėl laiko stokos, kai negalėtumėte skirti pakankamai laiko kitiems išsipareigojimams (4 teiginys)	499	3.73	.882
... emocinį stresą / emocinę įtampą (5 teiginys)	501	3.80	.909
... dėl to kylančias kliūtis jūsų ateities planams (6 teiginys)	500	3.70	.922
... nesutarimų, kurių gali kilti santykiuose su kitais žmonėmis (pvz., draugais) (7 teiginys)	498	3.71	.979

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: pateiktas N nurodo šiam teiginiui (ne)pritarimą išreiškusių respondentų skaičių, atmetus neatsakiusiuosius į šį klausimą ir tuos, kurie nebeturi nei vieno iš tėvų gyvų.

²²⁹ Skaičiuojant vidurkius naudota klausimyne pateikta vertinimo 1–5 vertinimo skalė: 1 – „tikrai ne“, 2 – „greičiau ne“, 3 – „nei taip, nei ne“, 4 – „greičiau taip“ ir 5 – „tikrai taip“. Taigi didesnis vidurkis reiškia didesnę pritarimą teiginiui, t. y. didesnę pasirengimą padėti savo tėvams.

15 lentelė. Lietuvos gyventojų nerimas dėl tėvų (priežiūros), 2018 m. (vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai)²³⁰

	N	Vidurkis	Standartinis nuokrypis
Bijau, kad mano tėvams reikės daugiau pagalbos, negu aš galėsiu suteikti (1 teiginys)	505	3.11	.873
Norėčiau padėti savo tėvams, bet nerimauju, kaip ši pagalba paveiks mano gyvenimą (2 teiginys)	504	2.95	.895
Bijau, kad aš palūšiu, jei man reikės daug rūpintis savo tėvais (3 teiginys)	497	2.82	.953
Nežinau, kaip aš susitvarkysiu, jeigu mano tėvams reikės daug pagalbos (4 teiginys)	499	2.83	.934
Nerimauju, kad ateis toks laikas, kai aš turėsiu padėti savo tėvams (5 teiginys)	500	2.86	1.020
Nežinau, ką aš darysiu, jei mano seni ir silpni tėvai prašys pagalbos (6 teiginys)	499	2.67	.971
Bijau, kad pagalba tėvams pareikalaus visų mano jėgų bei išteklių (7 teiginys)	498	2.72	.938

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: pateiktas N nurodo šiam teiginiui (ne)pritarimą išreiškusių respondentų skaičių, atmetus neatsakiusius į šį klausimą ir tuos, kurie nebeturi nei vieno iš tėvų gyvų.

16 lentelė. Ryšys tarp respondentų gyvenamosios vietos ir (ne)pritarimo teiginiams apie pasirengimą patirti įvairių sunkumų, 2018 (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

Pasirengę patirti...				
1. ... finansinių sunkumų				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
<i>p</i> = .006, <i>Kramer V</i> = .118**, <i>df</i> = 4				
Kaimas	10.3 %	13.3 %	76.4 %	100 %
Miestas	3.1 %	21.5 %	75.4 %	100 %
Didmiestis	3.7 %	23.1 %	73.1 %	100 %
2. ... nesutarimų, kurių gali kilti su sutuoktiniu(-e) / partneriu(-e)				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
<i>p</i> = .001, <i>Kramer V</i> = .141***, <i>df</i> = 4				
Kaimas	17.4 %	21.3 %	61.3 %	100 %
Miestas	5.0 %	29.2 %	65.8 %	100 %
Didmiestis	14.1 %	36.2 %	49.7 %	100 %
3. ... sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų, kai tas lėšas galėtumėte panaudoti kitiems šeimos reikalams				

²³⁰ Skaičiuojant vidurkius naudota klausimyne pateikta vertinimo 1–5 vertinimo skalė: 1 – „tikrai ne“, 2 – „greičiau ne“, 3 – „nei taip, nei ne“, 4 – „greičiau taip“ ir 5 – „tikrai taip“. Taigi didesnis vidurkis reiškia didesnę pritarimą teiginiui, t. y. didesnę pasirengimą padėti savo tėvams.

	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .000$, $Kramer V = .148^{***}$, $df = 4$			
Kaimas	18.8 %	17.6 %	63.6 %	100 %
Miestas	3.1 %	21.9 %	75.0 %	100 %
Didmiestis	8.0 %	23.5 %	68.5 %	100 %
4. ... sunkumų dėl laiko stokos, kai negalėtumėte skirti pakankamai laiko kitiems įsipareigojimams				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .002$, $Kramer V = .128^{**}$, $df = 4$			
Kaimas	14.6 %	25.0 %	60.4 %	100 %
Miestas	5.6 %	22.2 %	72.2 %	100 %
Didmiestis	4.8 %	31.0 %	64.3 %	100 %
5. ... emocinį stresą / emocinę įtampą				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .174 (> .05)$, $Kramer V = .080$, $df = 4$			
Kaimas	12.3 %	16.6 %	71.2 %	100 %
Miestas	6.4 %	18.4 %	75.2 %	100 %
Didmiestis	7.5 %	23.6 %	68.9 %	100 %
6. ... dėl to kylančias kliūtis jūsų ateities planams				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .058 (> .05)$, $Kramer V = .096$, $df = 4$			
Kaimas	12.2 %	17.1 %	70.7 %	100 %
Miestas	9.5 %	23.8 %	66.7 %	100 %
Didmiestis	8.7 %	30.3 %	61.1 %	100 %
7. ... nesutarimų, kurių gali kilti santykiuose su kitais žmonėmis				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .005 (> .05)$, $Kramer V = .122$, $df = 4$			
Kaimas	18.0 %	13.7 %	68.3 %	100 %
Miestas	8.7 %	27.6 %	63.8 %	100 %
Didmiestis	9.1 %	23.0 %	67.9 %	100 %

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: N = 511 (1 teiginys), N = 474 (2 teiginys), N = 506 (3 teiginys), N = 500 (4 teiginys), N = 500 (5 teiginys), N = 498 (6 teiginys), N = 497 (7 teiginys).

17 lentelė. Ryšys tarp respondentų brolių ir seserų skaičiaus ir (ne)pritarimo teiginiams apie pasirengimą patirti įvairių sunkumų, 2018 (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

Pasirengę patirti...				
1. ... finansinių sunkumų				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
		$p = .012$, $Kramer V = .134^*$, $df = 4$		
Viena(s)	5.7 %	16.6 %	77.7 %	100 %
Du / dvi	1.0 %	20.8 %	78.2 %	100 %
Trys ir daugiau	13.8 %	31.0 %	55.2 %	100 %
2. ... nesutarimų, kurių gali kilti su jūsų sutuoktiniu(-e) / partneriu(-e)				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso

Brolių / seserų skaičius	<i>p = .009, Kramer V = .141**, df = 4</i>			
Viena(s)	11.6 %	30.6 %	57.9 %	100 %
Du / dvi	12.8 %	14.9 %	72.3 %	100 %
Trys ir daugiau	14.8 %	44.4 %	40.7 %	100 %
3. ... sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų, kai tas lėšas galėtumėte panaudoti kitiems šeimos reikalams				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	<i>p = .090 (> .05), Kramer V = .106, df = 4</i>			
Viena(s)	11.1 %	16.4 %	72.6 %	100 %
Du / dvi	7.7 %	20.2 %	72.1 %	100 %
Trys ir daugiau	16.7 %	33.3 %	50.0 %	100 %
4. ... sunkumų dėl laiko stokos, kai negalėtumėte skirti pakankamai laiko kitiems išpareigojimams				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	<i>p = .001, Kramer V = .158***, df = 4</i>			
Vienas(a)	5.9 %	24.9 %	69.2 %	100 %
Du / dvi	11.7 %	16.5 %	71.8 %	100 %
Trys ir daugiau	13.8 %	48.3 %	37.9 %	100 %
5. ... emocinį stresą / emocinę įtampą				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	<i>p = .066 (> .05), Kramer V = .111, df = 4</i>			
Vienas(a)	9.2 %	15.4 %	75.4 %	100 %
Du / dvi	8.2 %	15.5 %	76.3 %	100 %
Trys ir daugiau	6.7 %	36.7 %	56.7 %	100 %
6. ... dėl to kylančias kliūtis jūsų ateities planams				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	<i>p = .105 (> .05), Kramer V = .104, df = 4</i>			
Vienas(a)	9.8 %	20.1 %	70.1 %	100 %
Du / dvi	13.0 %	18.0 %	69.0 %	100 %
Trys ir daugiau	16.7 %	36.7 %	46.7 %	100 %
7. ... nesutarimų, kurių gali kilti santykiuose su kitais žmonėmis				
Brolių / seserų skaičius	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	<i>p = .003, Kramer V = .150**, df = 4</i>			
Vienas(a)	9.7 %	19.4 %	70.9 %	100 %
Du / dvi	17.3 %	12.2 %	70.4 %	100 %
Trys ir daugiau	16.7 %	40.0 %	43.3 %	100 %

Saltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: N = 359 (1 teiginys), N = 337 (2 teiginys), N = 360 (3 teiginys), N = 353 (4 teiginys), N = 355 (5 teiginys), N = 354 (6 teiginys), N = 355 (7 teiginys), atmetus nepateikusiusius atsakymų ir neturinčius nei vieno brolio ar sesers.

18 lentelė. Ryšys tarp sutikimo su teiginiu „Bijau, kad pagalba tėvams pareikalaus visų mano jėgų bei išteklių“ ir individualių bei šeiminių respondentų bruožų, 2018 (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

Respondentų individualios charakteristikos				
Lytis (N = 496)	Nesutinka	Nei sutinka, nei ne	Sutinka	Iš viso
	$p = .035$, Kramer V = .116*, df = 2			
Vyras	23.1 %	32.5 %	44.4 %	100 %
Moteris	16.8 %	43.1 %	40.1 %	100 %
Išsilavinimas (N = 496)	Nesutinka	Nei sutinka, nei ne	Sutinka	Iš viso
	$p = .020$, Kramer = .109*, df = 4			
Žemas lygis	13.2 %	48.1 %	38.7 %	100 %
Vidutinis lygis	24.8 %	36.9 %	38.3 %	100 %
Aukštas lygis	17.9 %	33.7 %	48.4 %	100 %
Respondentų šeimines charakteristikos				
Prokreacinė šeima				
Šeiminis statusas (N = 496)	Nesutinka	Nei sutinka, nei ne	Sutinka	Iš viso
	$p = .030$, Kramer V = .119*, df = 2			
Turi sutuoktinį(-ę) / partnerį(-ę)	17.2 %	36.4 %	46.4 %	100 %
Neturi	23.9 %	41.5 %	34.6 %	100 %
Vaikų skaičius (N = 300)	Nesutinka	Nei sutinka, nei ne	Sutinka	Iš viso
	$p = .006$, Kramer V = .174**, df = 4			
Vienas	26.4 %	33.6 %	40.0 %	100 %
Du	12.7 %	42.2 %	45.2 %	100 %
Trys ir daugiau	9.5 %	23.8 %	66.7 %	100 %
Kilmės šeima				
Turi brolių / seserų ar neturi (N =)	Nesutinka	Nei sutinka, nei ne	Sutinka	Iš viso
	$p = .014$, Kramer V = .132*, df = 2			
Neturi	17.4 %	36.6 %	46.0 %	100 %
Turi bent vieną	26.0 %	41.4 %	32.9 %	100 %

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: pateikiami tik tie kintamieji, su kuriais nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai.

19 lentelė. Ryšys tarp respondentų šeimos narių gyvenimo užsienyje anksčiau ir respondentų nuostatų dėl suaugusių vaikų atsakomybės už tėvus, 2018 (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

3. Jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs				
	Sutinka	Nei sutinka, nei nesutinka	Nesutinka	Iš viso
	$p = .000$, Kramer V = .128***, df = 2			
Taip	21.0 %	39.2 %	39.8 %	100 %
Ne	35.6 %	35.3 %	29.1 %	100 %
4. Vaikai turi padėti tėvams finansiškai, jei tėvai turi finansinių sunkumų				

	Sutinka	Nei sutinka, nei nesutinka	Nesutinka	Iš viso
	$p = .046, \text{Kramer } V = .079^*, df = 2$			
Taip	56.9 %	36.7 %	6.4 %	100 %
Ne	64.1 %	27.7 %	8.2 %	100 %

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: Pateikiami tik tie teiginiai, kurių atveju rastas statistiškai reikšmingas ryšys. N = 972 (3 teiginys), N = 981 (4 teiginys). Pagal migracinę patirtį, N = 186 (turi šeimos narių, kurie anksčiau gyveno užsienyje), N = 787 (neturi šeimos narių, kurie anksčiau gyveno užsienyje).

20 lentelė. Ryšys tarp respondentų šeimos narių migracijos patirties anksčiau ir (ne)pritarimo teiginiams apie pasirengimą patirti įvairius sunkumus, 2018 (statistinis reikšmingumas ir respondentų dalis procentais pagal kategoriją)

Pasirengę patirti...				
2. ... nesutarimų, kurių gali kilti su Jūsų sutuoktiniu(-e) / partneriu(-e)				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .002, \text{Kramer } V = .161^{**}, df = 2$			
Taip	5.6 %	21.1 %	73.3 %	100 %
Ne	14.9 %	31.3 %	53.8 %	100 %
3. ... sunkumų dėl tėvų priežiūros išlaidų, kai tas lėšas galėtumėte panaudoti kitiems šeimos reikalams				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .004, \text{Kramer } V = .147^{**}, df = 2$			
Taip	6.2 %	11.3 %	82.5 %	100 %
Ne	11.5 %	23.4 %	65.1 %	100 %
4. ... sunkumų dėl laiko stokos, kai negalėtumėte skirti pakankamai laiko kitiems įsipareigojimams				
	Ne	Nei taip, nei ne	Taip	Iš viso
	$p = .001, \text{Kramer } V = .173^{**}, df = 2$			
Taip	4.2 %	13.7 %	82.1 %	100 %
Ne	8.9 %	30.0 %	61.1 %	100 %

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: Pateikiami tik tie teiginiai, kurių atveju rastas statistiškai reikšmingas ryšys. N = 473 (2 teiginys), N = 507 (3 teiginys), N = 499 (4 teiginys). Pagal migracinę patirtį, N = 95 (turi šeimos narių, kurie gyveno užsienyje, ir turi bent vieną iš tėvų), N = 404 (neturi šeimos narių, kurie gyveno užsienyje, ir turi bent vieną iš tėvų).

21 lentelė. Kartų solidarumas, pasiskirstymas (dvinaris) – ryšiai su motina ir tėvu, tik kartu negyvenantys

	Ryšiai su motina (N = 343)		Ryšiai su tėvu (N = 255)	
	N	%	N	%
Emocinė dimensija				
Artimi.....	296	85.3	182	71.4
Neartimi.....	42	12.3	68	26.6
N/N.....	8	2.4	4	1.6
Konsensuso dimensija				

Požiūriai panašūs.....	233	67.2	137	53.7
Požiūriai skirtingi.....	104	30.1	108	42.4
N/N.....	9	2.7	9	3.5
Struktūrinė dimensija				
Gyvena arti.....	252	72.7	178	69.8
Kitoje Lietuvos dalyje / užsienyje...	91	26.3	77	30.1
Bendravimo dimensija				
Bent kartą per savaitę.....	311	89.6	204	80.0
Kartą per mėnesį ir rečiau.....	32	9.3	50	19.6
N/N.....	4	1.0	1	0.4
Funkcinė dimensija				
Suteikia jai / jam <i>praktinę</i> pagalbą				
Taip.....	226	65.1	140	42.9
Ne.....	113	32.5	109	42.7
N/N.....	8	2.3	6	2.4
Gauna <i>praktinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	162	46.6	96	37.6
Ne.....	178	51.4	154	60.4
N/N.....	7	2.0	5	2.0
Suteikia jai / jam <i>finansinę</i> pagalbą				
Taip.....	187	53.9	117	45.9
Ne.....	150	43.2	136	53.3
N/N.....	10	2.9	2	0.8
Gauna <i>finansinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	202	58.1	152	59.6
Ne.....	129	37.2	96	37.6
N/N.....	16	4.7	6	2.4
Suteikia jai / jam <i>emocinę</i> pagalbą				
Taip.....	313	90.3	190	74.5
Ne.....	26	7.4	58	22.7
N/N.....	8	2.4	7	2.7
Gauna <i>emocinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	315	90.9	190	74.5
Ne.....	19	5.4	58	22.7
N/N.....	13	3.7	7	2.7

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės, remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) klasifikacija, ją papildžius kitomis pagalbos formomis.

22 lentelė. *Kartų solidarumas, pasiskirstymas (dvinaris) – ryšiai su motina ir tėvu, tik kartu gyvenantys*

	Ryšiai su motina (N = 159)		Ryšiai su tėvu (N = 101)	
	N	%	N	%
Emocinė dimensija				
Artimi.....	132	83.0	79	78.2
Neartimi.....	27	17.0	22	21.8
N/N.....	0	0	0	0
Konsensuso dimensija				
Požiūriai panašūs.....	89	56.0	58	57.4

Požiūriai skirtingi.....	66	41.5	40	39.6
N/N.....	4	2.5	3	3.0
Struktūrinė dimensija				
Gyvena kartu.....	159	100.0	101	100.0
Bendravimo dimensija				
Kasdien.....	156	98.1	95	94.1
Bent kelis kartus per savaitę.....	3	1.9	6	5.9
Funkcinė dimensija				
Suteikia jai / jam <i>praktinę</i> pagalbą				
Taip.....	151	95.0	98	97.0
Ne.....	5	3.1	1	1.0
N/N.....	3	2.5	2	2.0
Gauna <i>praktinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	131	82.4	82	81.2
Ne.....	13	8.2	7	6.9
N/N.....	15	9.4	12	11.9
Suteikia jai / jam <i>finansinę</i> pagalbą				
Taip.....	78	49.1	35	34.7
Ne.....	78	49.1	65	64.3
N/N.....	3	1.8	1	1.0
Gauna <i>finansinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	139	87.4	90	89.1
Ne.....	18	11.3	11	10.9
N/N.....	2	1.3	0	0.0
Suteikia jai / jam <i>emocinę</i> pagalbą				
Taip.....	140	88.1	78	77.2
Ne.....	15	5.9	21	20.8
N/N.....	4	2.5	2	2.0
Gauna <i>emocinę</i> pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	150	94.3	90	89.1
Ne.....	8	5.0	11	10.9
N/N.....	1	0.7	0	0.0

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės, remiantis Silversteino ir Bengtsono (1997) klasifikacija, ją papildžius kitomis pagalbos formomis.

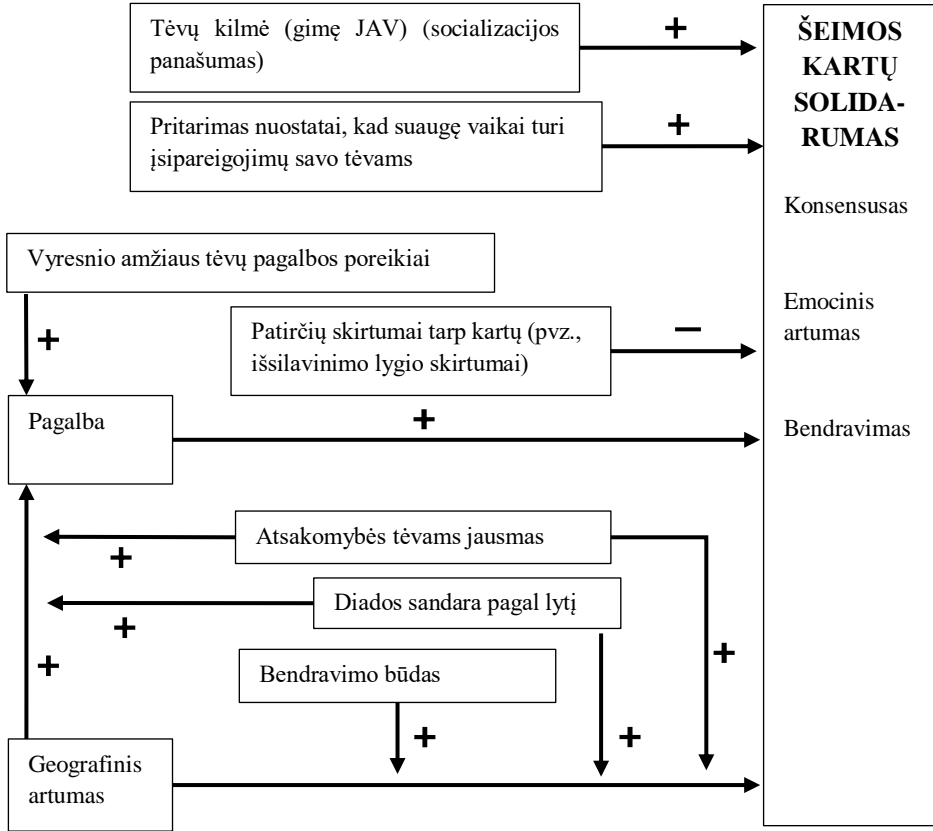
23 lentelė. Kartų solidarumas, pasiskirstymas (dvinaris) – ryšiai su seserimi ir broliu, tik nekartu gyvenantys

	Ryšiai su seserimi (N = 363)		Ryšiai su broliu (N = 354)	
	N	%	N	%
Emocinė dimensija				
Artimi.....	271	74.6	250	70.6
Neartimi.....	88	24.2	103	29.1
N/N.....	4	1.1	1	.3
Konsensuso dimensija				
Požiūriai panašūs.....	214	59.0	215	60.7
Požiūriai skirtingi.....	139	38.3	134	37.9
N/N.....	10	2.8	5	1.4
Struktūrinė dimensija				

Gyvena arti.....	179	49.3	170	48.0
Kitoje Lietuvos dalyje / užsienyje...	184	50.7	184	52.0
Bendravimo dimensija				
Bent kartą per savaitę.....	250	68.9	195	55.1
Kartą per mėnesį ir rečiau.....	108	29.8	159	44.9
N/N.....	5	1.4	0	0
Funkcinė dimensija				
Suteikia jai / jam praktinę pagalbą				
Taip.....	98	27.0	73	20.6
Ne.....	252	69.4	274	77.4
N/N.....	13	3.6	7	2.0
Gauna praktinę pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	91	25.1	68	19.2
Ne.....	261	710.9	282	79.7
N/N.....	11	3.1	4	1.1
Suteikia jai / jam finansinę pagalbą				
Taip.....	160	44.1	130	36.7
Ne.....	190	52.3	211	59.6
N/N.....	14	3.9	13	3.7
Gauna finansinę pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	150	41.3	135	38.1
Ne.....	199	54.8	210	59.3
N/N.....	14	3.9	9	2.5
Suteikia jai / jam emocinę pagalbą				
Taip.....	303	83.5	266	75.1
Ne.....	47	12.9	76	21.5
N/N.....	13	3.6	12	3.4
Gauna emocinę pagalbą iš jo(s)				
Taip.....	302	83.2	267	75.4
Ne.....	50	13.8	80	22.6
N/N.....	11	3.0	7	2.0

PAVEIKSLĖLIAI

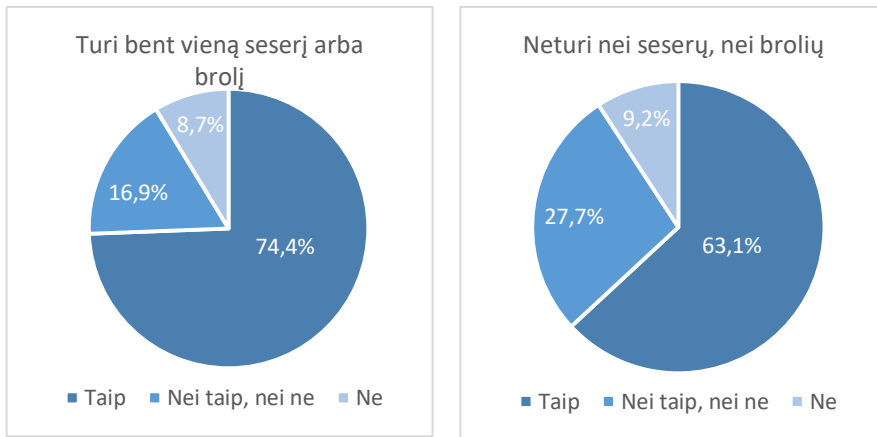
44 pav. Pirminis daugialypės analizės modelis solidarumui tarp vyresnių ir vidurinių kartų tirti

Šaltinis: Roberts ir Bengtson (1990, p. 13), testavimui adaptuota Bengtson, Olander ir Haddad (1976) modelio versija.

Pastabos: pateiktas vertimas iš anglų kalbos – disertacijos autorės. Kintamųjų pavadinimai originalo kalba pateikiami išnašoje (iš kairės į dešinę, pradedant nuo aukščiausiai tame stulpelyje iliustracijoje esančio kintamojo).

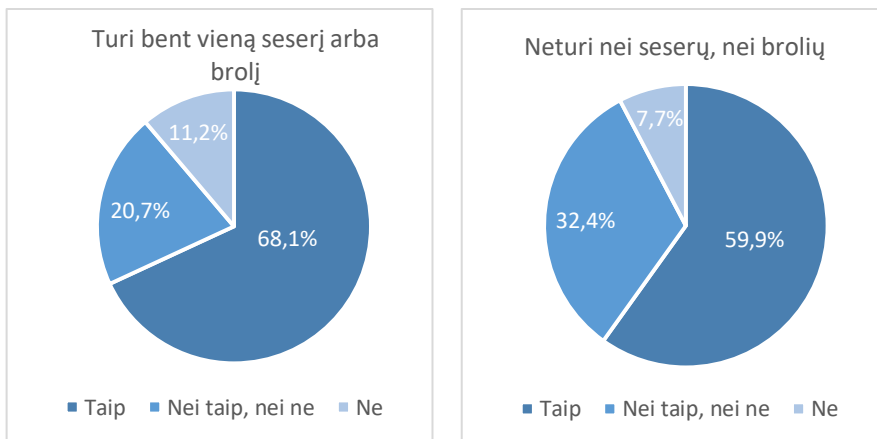
45 pav. Pritarimo teiginiui „pasirengę patirti ... emocinį stresą ir emocinę įtampą“ ir brolių ir seserų (ne)turėjimo ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apskaičiuojant apklaustųjų dalį naudotas N = 497 (atmetus nepateikusių šio teiginio vertinimo arba informacijos apie brolių ir seserų skaičių bei nebeturinčių nei vieno iš tėvų respondentų atsakymus). $p = .021$, Kramer V = .125*, df = 2. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra arčiau mažo (.07) nei vidutinio (.21).

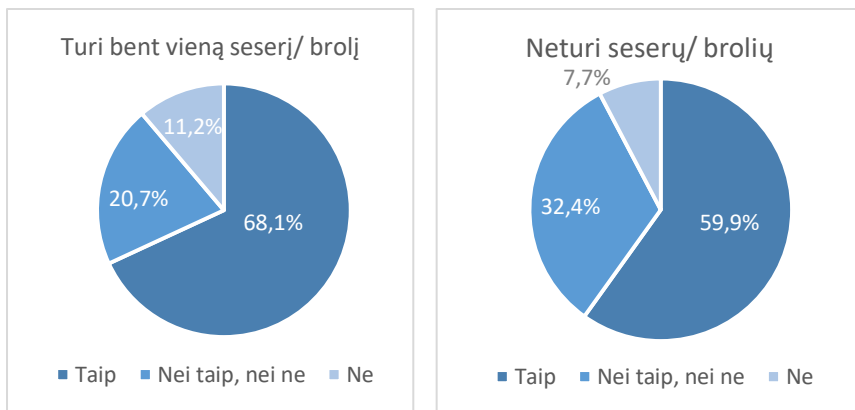
46 pav. Pritarimo teiginiui „pasirengę patirti ... dėl to kylančias kliūtis ateities planams“ ir brolių ir seserų (ne)turėjimo ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apskaičiuojant apklaustųjų dalį naudotas N = 497 (atmetus nepateikusių šio teiginio vertinimo arba informacijos apie brolių ir seserų skaičių bei nebeturinčių nei vieno iš tėvų respondentų atsakymus). $p = .021$, Kramer V = .125*, df = 2. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra arčiau mažo (.07) nei vidutinio (.21).

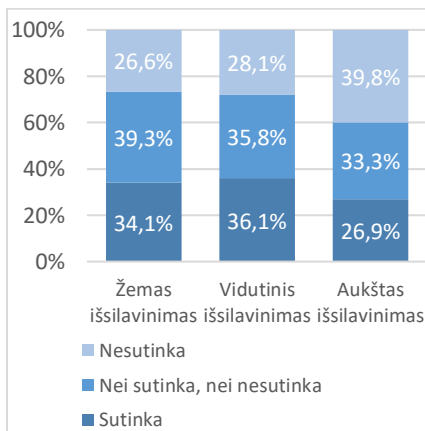
47 pav. Pritarimo teiginiui „Nežinau, ką darysiu, jei mano seni ir silpni tėvai prašys pagalbos“ ir brolių bei seserų (ne)turėjimo ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: apskaičiuojant apklaustųjų dalį naudotas N = 498 (atmetus nepateikusių šio teiginio vertinimo arba informacijos apie brolių ir seserų skaičių bei nebeturinčių nei vieno iš tėvų respondentų atsakymus). Kramer V = .112*, p = .043, df = 2. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra arčiau mažo (.07) nei vidutinio (.21).

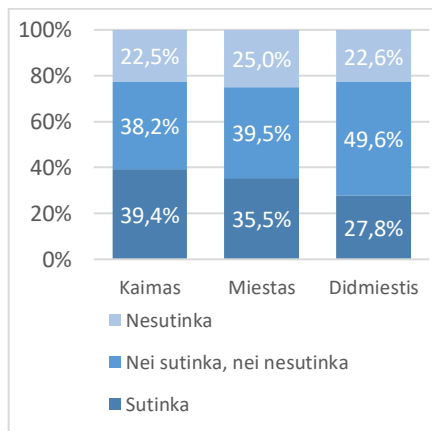
48 pav. Pritarimo teiginiui „jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs“ ir respondentų išsilavinimo lygio ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005. N/N = 33 (nepateikusiųjų šio teiginio vertinimo arba informacijos apie savo išsilavinimo lygį).

Pastaba: p = .004, Kramer V = .089**, df = 4. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra tarp mažo (.05) ir vidutinio (.15).

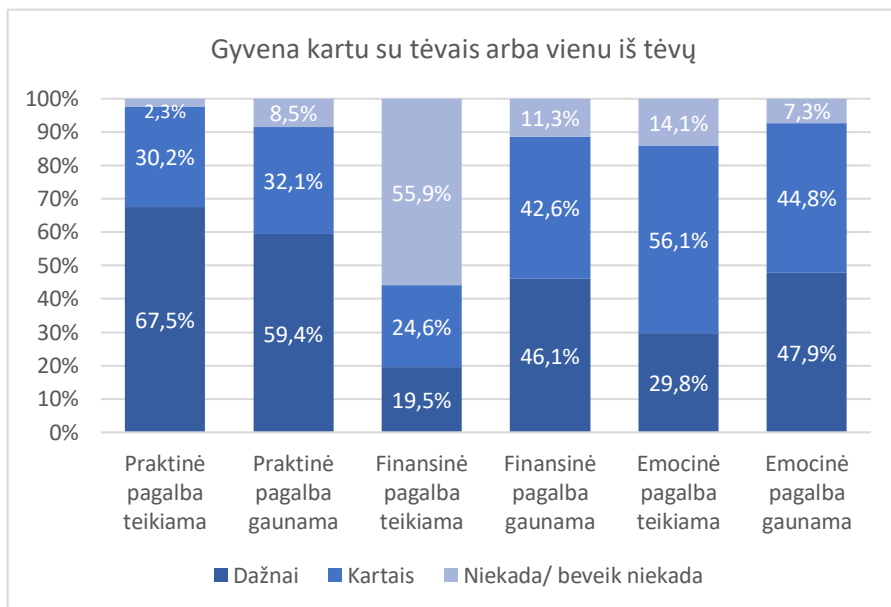
49 pav. Pritarimo teiginiui „jei tėvams reikia priežiūros, dukterys turėtų prisiimti daugiau atsakomybės nei sūnūs“ ir respondentų gyvenamosios vietos ryšys (apklaustųjų dalis procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005. N/N = 33 (nepateikusiųjų šio teiginio vertinimo arba informacijos apie savo išsilavinimo lygį).

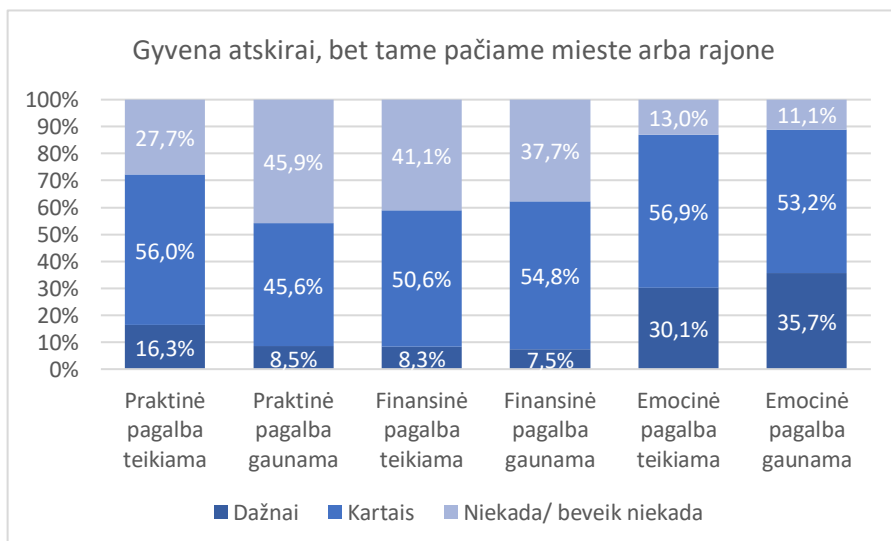
Pastaba: p = .030, Kramer V = .074*, df = 4. Remiantis Cohenu (1988), ryšio stiprumas yra arčiau mažo (.05) nei vidutinio (.15).

50 pav. Lietuvos gyventojų, gyvenančių kartu su tėvais arba vienu iš jų, tėvams teikiamos ir iš jų gaunamos pagalbos lygis priklausomai nuo pagalbos pobūdžio (procentais)

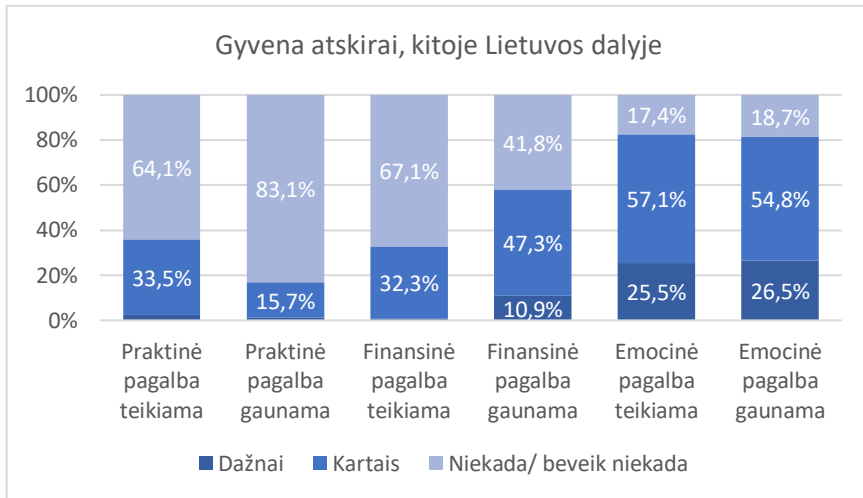
Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

51 pav. Lietuvos gyventojų, gyvenančių tame pačiame mieste arba rajone kaip ir tėvai arba vienas iš jų, tėvams teikiamos ir iš jų gaunamos pagalbos lygis, priklausomai nuo pagalbos pobūdžio (procentais)

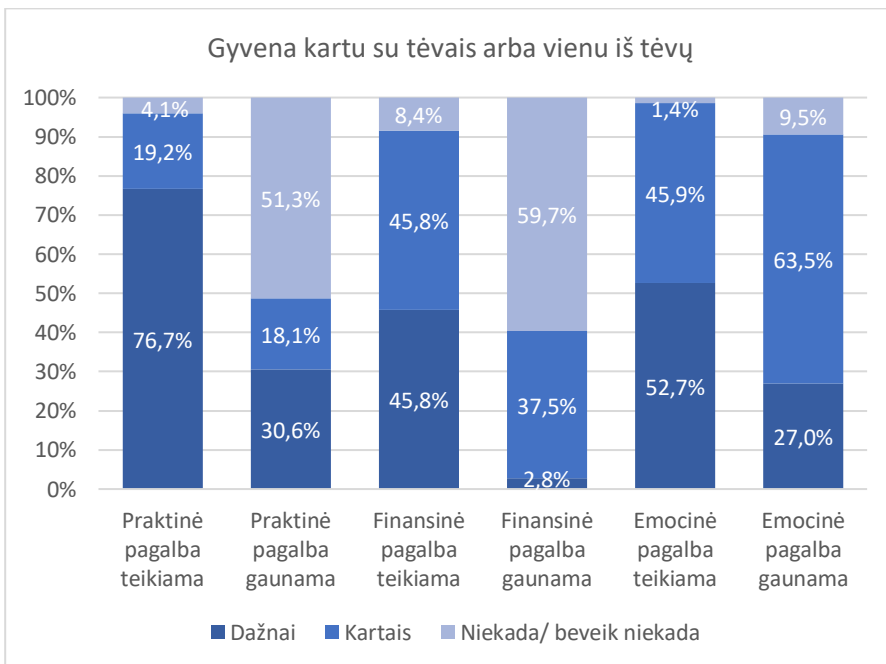
Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

52 pav. Lietuvos gyventojų, gyvenančių atskirai nuo tėvų (arba vieno iš jų) kitoje Lietuvos dalyje, tėvams teikiamos ir iš jų gaunamos pagalbos lygis, priklausomai nuo pagalbos pobūdžio (procentais)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

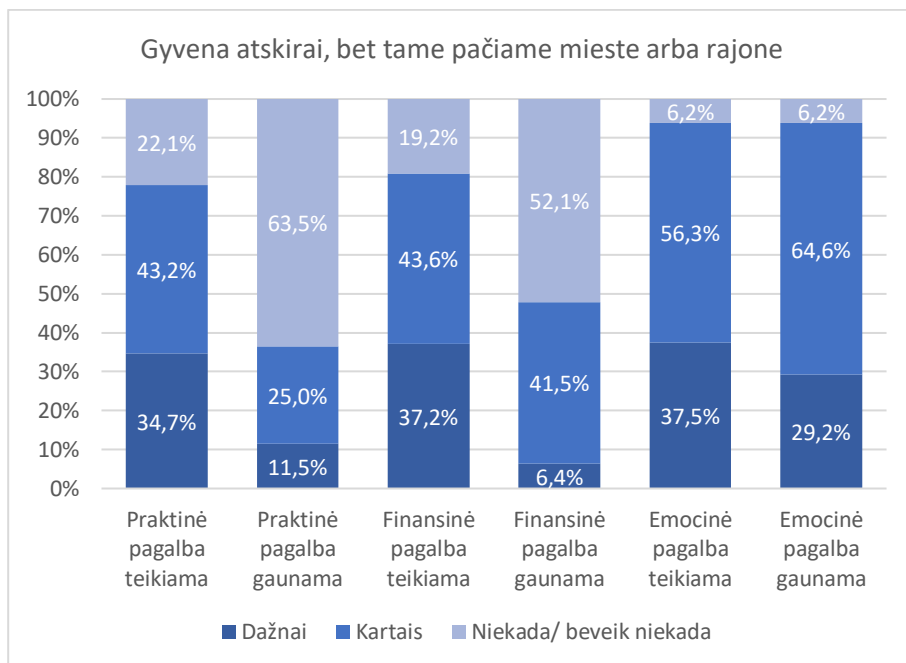
53 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, kurių tėvams arba vienam iš tėvų yra / buvo reikalinga priežiūra, pagalbos srantai – kartu su tėvais gyvenantys respondentai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: vaizduojamos 211 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“), iš jų: 74 gyvena kartu su tėvais arba vienu iš tėvų; 96 gyvena atskirai, bet tame pačiame mieste arba rajone ir 41 gyvena kitoje Lietuvos dalyje. Statistiškai reikšmingi ryšiai nustatyti tarp geografinio atstumo ir teikiamos ($p = .000^{***}$, Kramer $V = .444$, $df = 4$) bei gaunamos ($p = .000^{***}$, Kramer $V = .223$, $df = 4$) pagalbos, taip pat tarp geografinio atstumo ir teikiamos finansinės ($p = .002^{**}$, Kramer $V = .206$, $df = 4$) ir teikiamos emocinės ($p = .009^{**}$, Kramer $V = .179$, $df = 4$) pagalbos lygio. Respondentų iš tėvų gaunamos finansinės ($p = .407 (> .05)$, Kramer $V = .098$, $df = 4$) ir gaunamos emocinės ($p = .212 (> .05)$, Kramer $V = .118$, $df = 4$) pagalbos lygis statistiškai reikšmingu ryšiu nesusijęs.

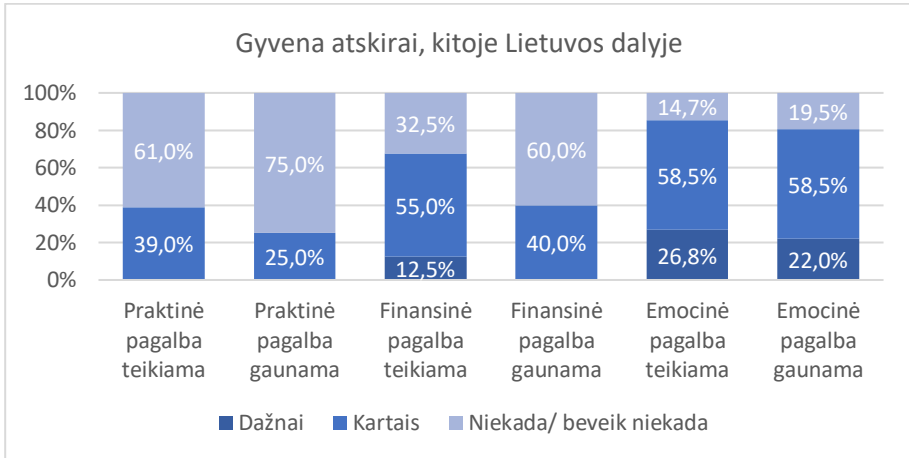
54 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, kurių tėvams arba vienam iš tėvų yra arba buvo reikalinga priežiūra, pagalbos šrautai – atskirai nuo tėvų, bet tame pačiame mieste arba rajone gyvenantys respondentai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, $N = 406$.

Pastaba: vaizduojamos 211 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“), iš jų: 74 gyvena kartu su tėvais arba vienu iš tėvų; 96 gyvena atskirai, bet tame pačiame mieste arba rajone ir 41 gyvena kitoje Lietuvos dalyje. Statistiškai reikšmingi ryšiai nustatyti tarp geografinio atstumo ir teikiamos ($p = .000^{***}$, Kramer $V = .444$, $df = 4$) bei gaunamos ($p = .000^{***}$, Kramer $V = .223$, $df = 4$) pagalbos, taip pat tarp geografinio atstumo ir teikiamos finansinės ($p = .002^{**}$, Kramer $V = .206$, $df = 4$) ir teikiamos emocinės ($p = .009^{**}$, Kramer $V = .179$, $df = 4$) pagalbos lygio. Respondentų iš jų tėvų gaunamos finansinės ($p = .407 (> .05)$, Kramer $V = .098$, $df = 4$) ir gaunamos emocinės ($p = .212 (> .05)$, Kramer $V = .118$, $df = 4$) pagalbos lygis statistiškai reikšmingu ryšiu nesusijęs.

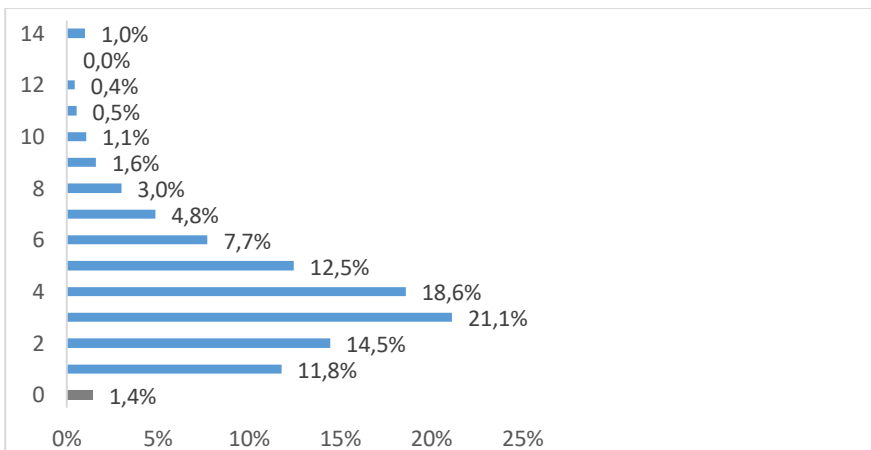
55 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų, kurių tėvams arba vienam iš tėvų yra arba buvo reikalinga priežiūra, pagalbos šrautai – kitoje Lietuvos dalyje nei jų tėvai gyvenantys respondentai (diadų dalis procentais)

Šaltinis: Kvotinės tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: vaizduojamos 211 vertikaliais šeiminiiais ryšiais susietų diadų („respondentas(-ė)–vienas iš tėvų“), iš jų: 74 gyvena kartu su tėvais arba vienu iš tėvų; 96 gyvena atskirai, bet tame pačiame mieste arba rajone ir 41 gyvena kitoje Lietuvos dalyje. Statistiškai reikšmingi ryšiai nustatyti tarp geografinio atstumo ir teikiamos ($p = .000^{***}$, Kramer V = .444, df = 4) bei gaunamos ($p = .000^{***}$, Kramer V = .223, df = 4) pagalbos, taip pat tarp geografinio atstumo ir teikiamos finansinės ($p = .002^{**}$, Kramer V = .206, df = 4) ir teikiamos emocinės ($p = .009^{**}$, Kramer V = .179, df = 4) pagalbos lygio. Respondentų iš tėvų gaunamos finansinės ($p = .407 (> .05)$, Kramer V = .098, df = 4) ir gaunamos emocinės ($p = .212 (> .05)$, Kramer V = .118, df = 4) pagalbos lygis statistiškai reikšmingu ryšiu nesusijęs.

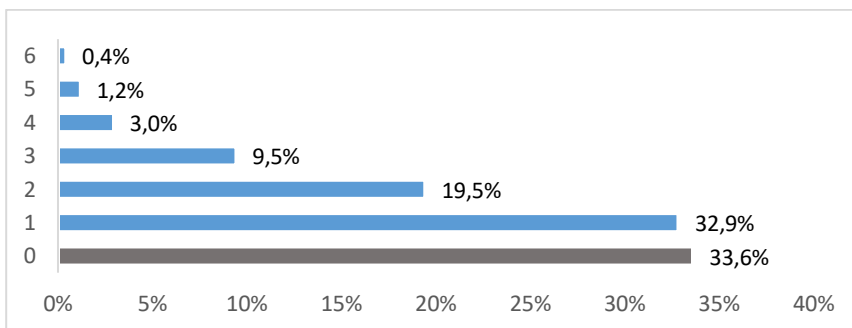
56 pav. Reikšmingų asmenų tinklo dydis (dalis procentais, nuo bendro respondentų skaičiaus)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis 992 tyrimo dalyvių pateikta informacija apie 3 914 reikšmingus asmenis; N/N = 13.

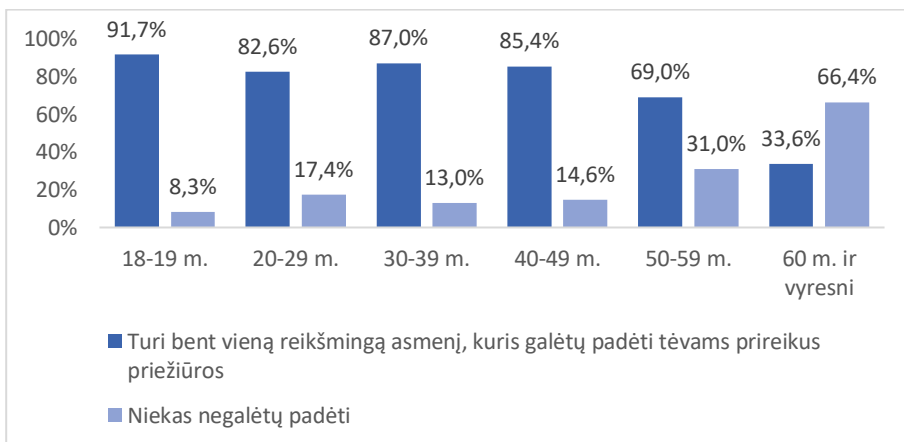
57 pav. Reikšmingų asmenų, kuriais tyrimo dalyviai mano galintys remtis prireikus tėvų priežiūros, skaičius (dalis procentais nuo visų galinčių padėti tokioje situacijoje)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 910 respondentai apie 1 098 reikšmingus asmenis, galinčius padėti tėvams prireikus priežiūros (tai sudaro 28.1 proc. bendro visų reikšmingų asmenų tinklo); iš jų 306 nurodė, kad neturi nė vieno reikšmingo asmens, kuriuo galėtų remtis tokioje situacijoje. Į šį klausimą neatsakė 95 respondentai (N/N = 95).

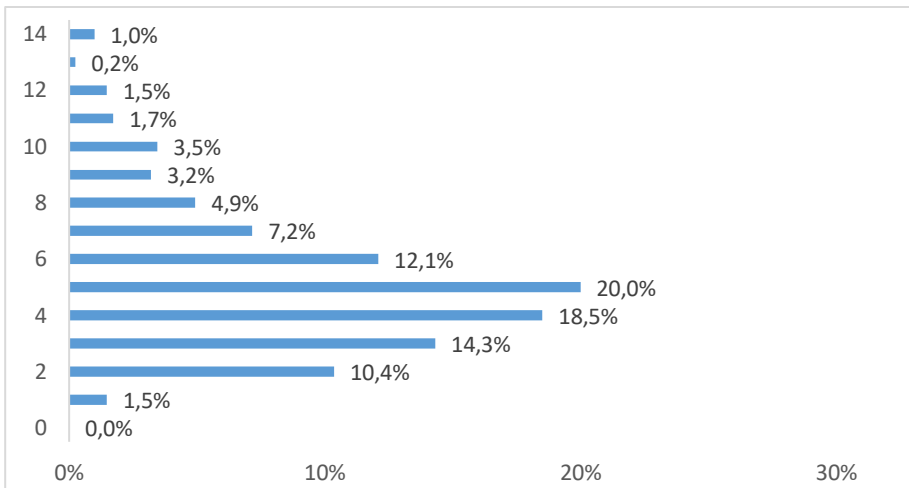
58 pav. Reikšmingų asmenų, galinčių padėti tėvams prireikus priežiūros, (ne)turėjimas priklausomai nuo respondentų amžiaus

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: atmetus neatsakiusiuosius į klausimą apie reikšmingus asmenis ir neatsakiusiuosius į klausimą apie galinčius padėti tėvams prireikus priežiūros (N/N = 97), bendras respondentų skaičius – 908 (N = 908). Iš jų 24 respondentai priklausė 18–19 m. amžiaus grupei, 144 – 20–29 m., 131 respondantai – 30–39, 158 respondantai – 40–49, 174 respondantai – 50–59 ir 277 respondantai 60 m. ir vyresni.

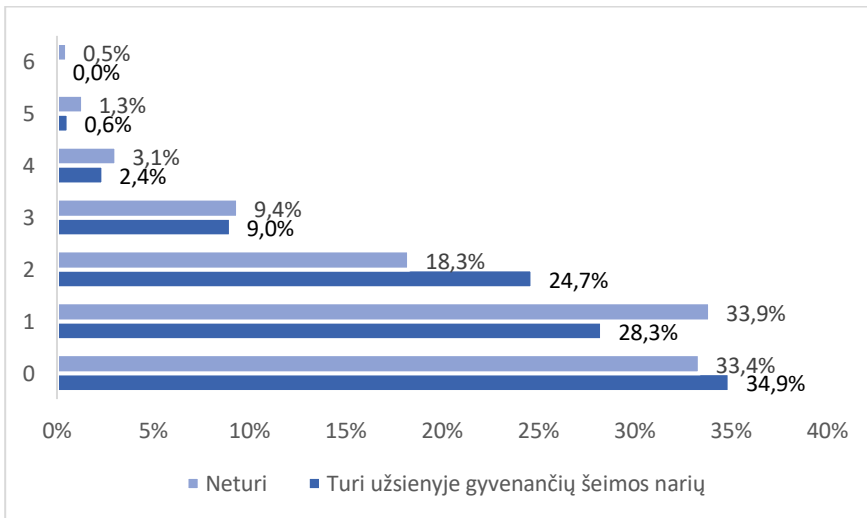
59 pav. Tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingų asmenų tinklo dydis (dalis procentais, nuo bendro respondentų skaičiaus)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės tarptautinės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis 405 tyrimo dalyvių pateikta informacija apie 3 914 reikšmingus asmenis; N/N = 13.

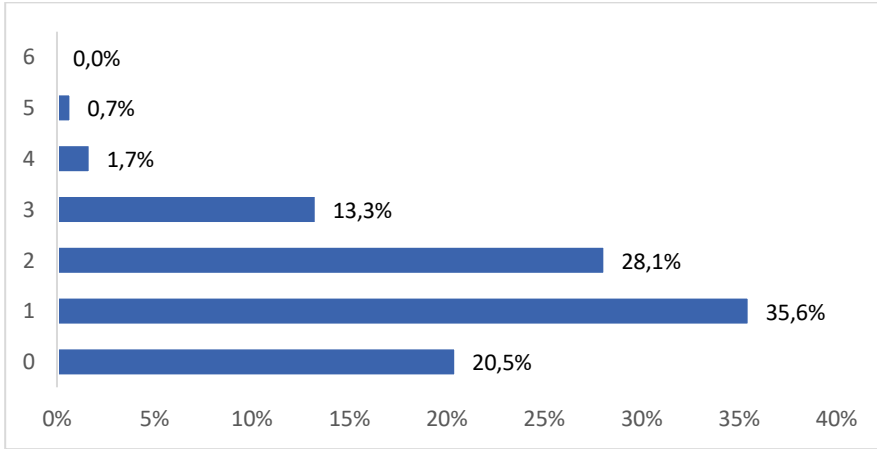
60 pav. Reikšmingų asmenų, kuriais tyrimo dalyviai mano galintys remtis prireikus tėvų priežiūros, skaičius (dalis procentais nuo visų galinčių padėti tokioje situacijoje) priklausomai nuo migracijos patirties

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta remiantis informacija, kurią pateikė 910 respondentai apie 1 098 reikšmingus asmenis, galinčius padėti tėvams prireikus priežiūros (tai sudaro 28.1 proc. bendro visų reikšmingų asmenų tinklo). Į šį klausimą neatsakė 95 respondentai (N/N = 95). Iš į šį klausimą atsakiusių užsienyje gyvenančių šeimos narių turi 167 (N/N = 20), užsienyje gyvenančių šeimos narių neturi 743 (N/N = 75).

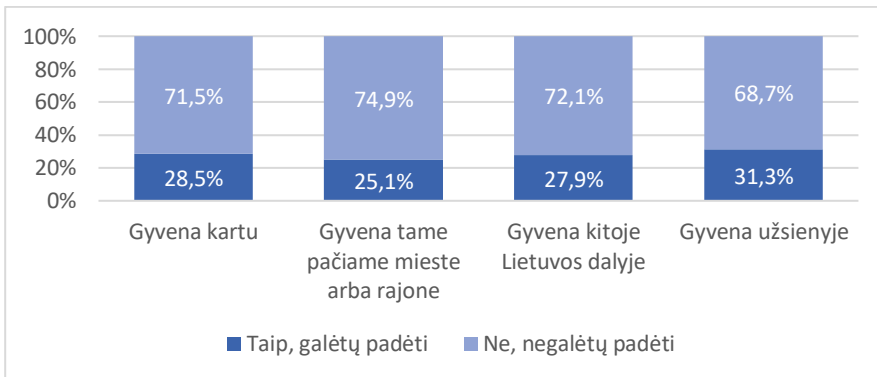
61 pav. Reikšmingų asmenų, kuriais tyrimo dalyviai mano galintys rentis tėvams prireikus priežiūros, skaičius (dalis procentais nuo visų galinčių padėti tokioje situacijoje) priklausomai nuo migracijos patirties

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės, remiantis informacija, kurią pateikė 405 respondentai (N/N = 1).

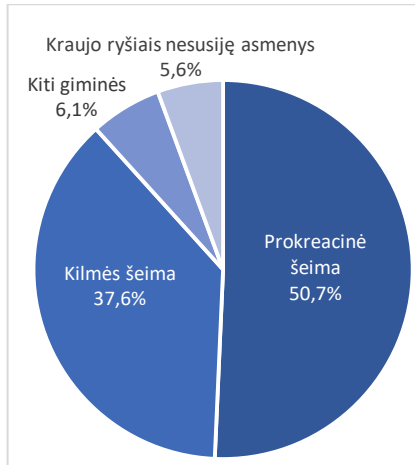
62 pav. Reikšmingi asmenys, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros, pagal atstumą tarp respondento(-ės) ir reikšmingo asmens (dalis procentais, nuo gyvenančių tuo atstumu)

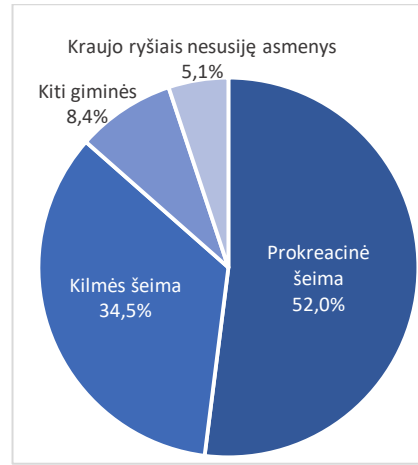
Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis 405 respondentų pateikta informacija apie 557 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 27,5 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 2 101). Gyvena kartu N = 908; gyvena tame pačiame mieste arba rajone N = 758; gyvena kitoje Lietuvos dalyje N = 287; gyvena užsienyje N = 144; N/N = 3.

63 pav. Užsienyje gyvenančių šeimos narių turinčių Lietuvos gyventojų reikšmingi asmenys, kuriais galėtų remtis tėvams prireikus priežiūros, pagal ryšių pobūdį (dalis procentais)

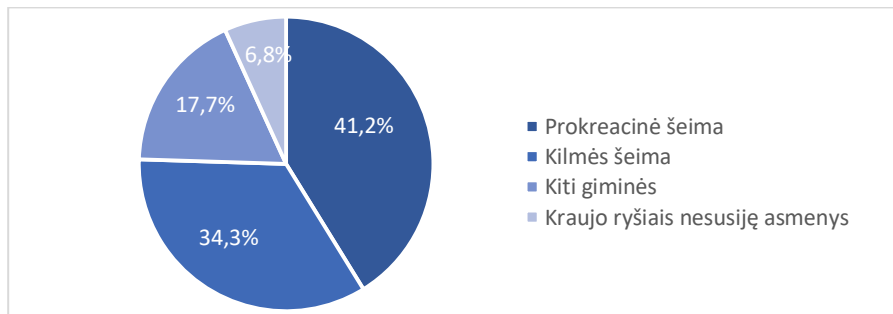
64 pav. Užsienyje gyvenančių šeimos narių neturinčių Lietuvos gyventojų reikšmingi asmenys, kuriais galėtų remtis tėvams prireikus priežiūros, pagal ryšių pobūdį (dalis procentais)

Šaltinis: Reprzentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: sudaryta disertacijos autorės remiantis informacija, kurią pateikė 577 respondentai (nurodę, kad turi bent vieną reikšmingą asmenį, kuris galėtų padėti tėvams prireikus priežiūros) apie 1 098 reikšmingus asmenis. Turintieji užsienyje gyvenančių šeimos narių nurodė 197 reikšmingus asmenis, neturintieji – 898. Statistiškai reikšmingo ryšio nėra: $p = .664$, Kramer $V = .038$ ($df = 3$).

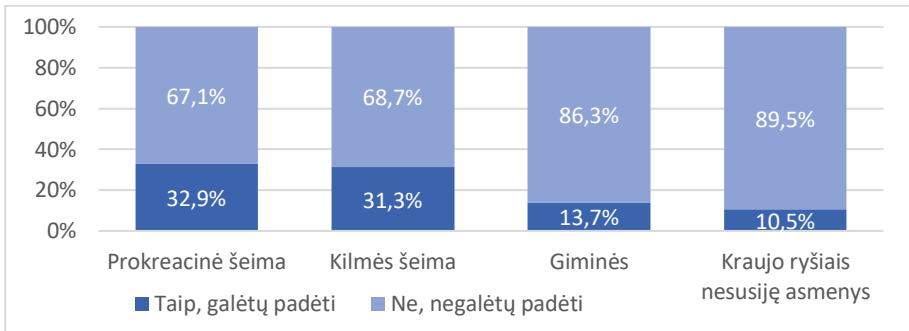
65 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prireikus galėtų padėti respondento(ės) tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros, pagal šeiminių ryšių pobūdį (dalis procentais, nuo galinčių padėti)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: sudaryta remiantis 405 respondentų pateikta informacija apie 577 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 27.5 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 2 101).

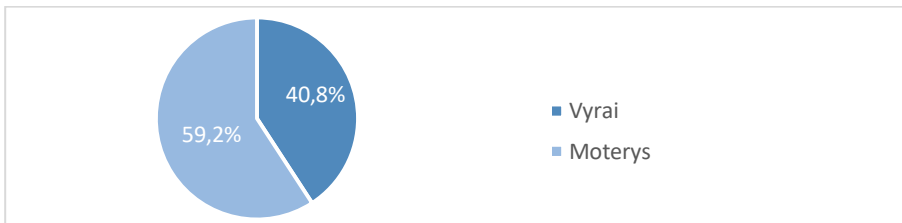
66 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prireikus galėtų padėti respondento(-ės) tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros, pagal ryšių pobūdį (dalis procentais, nuo reikšmingų asmenų priklausančių tai ryšių grupei)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

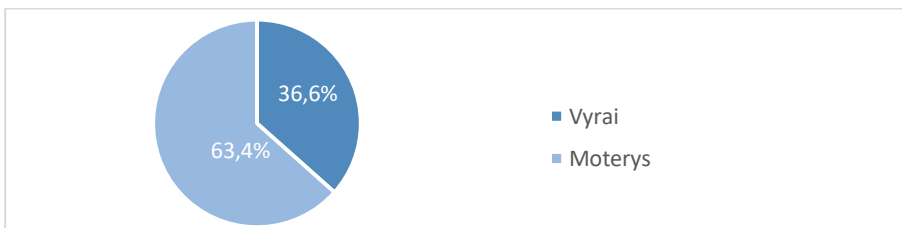
Pastaba: sudaryta remiantis 405 respondentų pateikta informacija apie 577 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 27.5 proc. visų reikšmingais įvardintų asmenų (N = 2 101). Prokreacinė šeima N = 865; kilmės šeima N = 721; giminės N = 371; kraujo ryšiais nesusiję asmenys N = 142; N/N = 2.

67 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prireikus galėtų padėti respondentui(-ei) prižiūrėti tėvus, pagal lytį (dalis procentais nuo visų galinčių padėti šiuo aspektu)

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

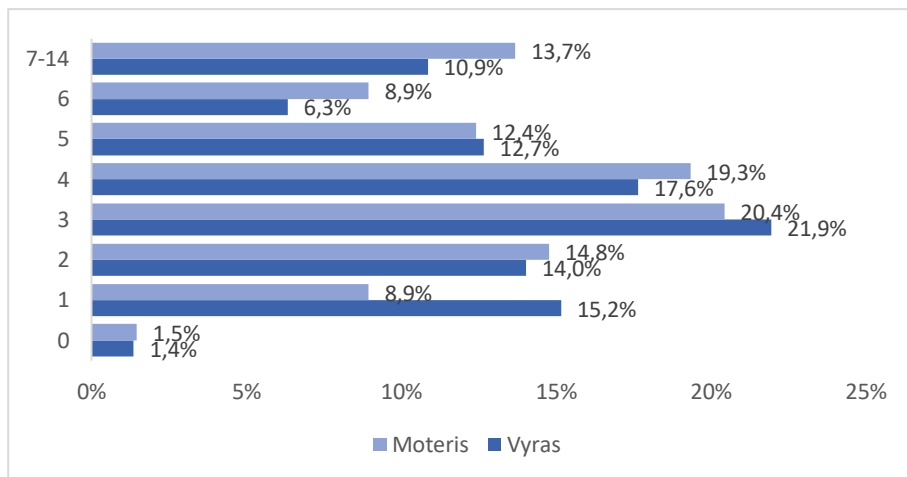
68 pav. Reikšmingi asmenys, kurie prireikus galėtų padėti respondentui(-ei) prižiūrėti tėvus, pagal lytį (dalis procentais nuo visų galinčių padėti šiuo aspektu)

Šaltinis: Kvotinė tiesioginės migracijos patirties turinčių Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 406.

Pastaba: ryšių tipologija sudaryta remiantis informacija apie 661 reikšmingus asmenis, kurie galėtų padėti tėvams arba vienam iš tėvų prireikus priežiūros. Tai sudaro 31.5 proc. visų reikšmingais įvardytų asmenų (N = 2 101).

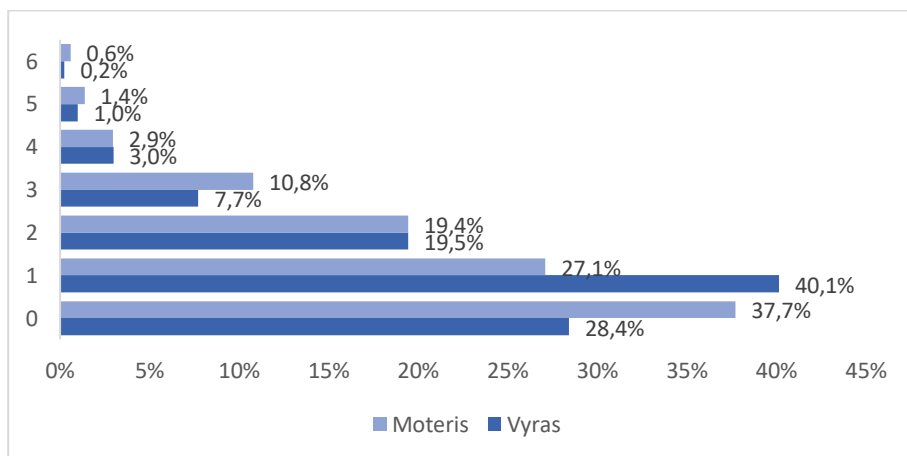
69 pav. Reikšmingų asmenų skaičius priklausomai nuo respondentų lyties

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastaba: atmetus neatsakiusių į klausimą apie reikšmingus asmenis skaičių (N/N = 15), bendras respondentų skaičius – 990. Reikšmingų asmenų tinklo dydis varijuoja priklausomai nuo respondentų lyties, nors statistiškai reikšmingas ryšys nėra stiprus: $p = .006$, Spearman's $\rho = .088$.

70 pav. Reikšmingų asmenų, galinčių padėti tėvams prireikus priežiūros, skaičius priklausomai nuo respondentų lyties

Šaltinis: Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, 2018, N = 1 005.

Pastabos: atmetus neatsakiusiuosius į klausimą apie reikšmingus asmenis ir neatsakiusiuosius į klausimą apie galinčius padėti tėvams prireikus priežiūros (N/N = 97), bendras respondentų skaičius – 908 (N = 908). Reikšmingų asmenų tinklo dydis varijuoja minimaliai nuo respondentų lyties ir ryšys nėra statistiškai reikšmingas: $p = .686$, Spearman's $\rho = -.014$.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Juozeliūnienė, Irena, Indrė Bielevičiūtė ir Irma Budginaitė-Mačkinė (2019) *Grįžimo politikos įgyvendinimas Lietuvoje: ekspertai apie iššūkius ir įveiką*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Juozeliūnienė, Irena ir Irma Budginaitė (2018) “How transnational families are seen to be ‘troubling’? Contesting and reframing mothering”, *Sociological Research Online*, 23 (1), 262–281.

Juozeliūnienė, Irena, Irma Budginaitė ir Indrė Bielevičiūtė (2018) “Transnational families in Lithuania: multi-dimensionality of social relationships and their reorganization”, Kn. Crespi, I., Meda, S.G. ir Merla, L. (Red.) *Multi-ethnic and transnational families in Europe. Gender and generations*, Cham: Palgrave MacMillan, 179–196.

Juozeliūnienė, Irena ir Irma Budginaitė (2016) “Global Migration and Family Change in the Baltic Sea Region”, *Journal of Comparative Family Studies*, 47 (1), 65–86.

Budginaitė, Irma ir Rūta Mašidlauskaitė (2015) “Ar laukiami diasporos vaikai Lietuvoje? Tėvų ir mokytojų patirtys”, *Politologija*, 2 (78), 94–128.

PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS

Juozeliūnienė, Irena, Irma Budginaitė-Mačkinė ir Gintė Martinkėnė, “Familial Displays Across Borders: The Case of Lithuanian Parents-Children Living Separately”, JS_RN13_RN35_07: Relatives at a distance: Interrelations and doing of migrants’ families, 14th Conference of the European Sociological Association “Europe and Beyond: Boundaries, Barriers and Belonging”, Manchester, United Kingdom, 20-23 August 2019.

Budginaitė, Irma, Irena Juozeliūnienė ir Gintė Martinkėnė, „Bridging Goffman’s Ideas with ‘Family Display’ in Analysing Stigmatisation of Transnational Mothering“, Testing Concepts, Methods and Methodologies to Study Families Across Borders and Cultures: New/ Classical Tools and Mobility Discourses, RC06 Family Research, XIX ISA World Congress of Sociology – Power, Violence and Justice: Reflections, Responses and Responsibilities, 15th - 21st July 2018, Toronto, Canada.

Juozeliūnienė, Irena ir Irma Budginaitė, „Intergenerational Relations and Migrant Families: The Case of Lithuania“, Aging, Community Relations and Multiculturalism, RC11 Aging, XIX ISA World Congress of Sociology – Power, Violence and Justice: Reflections, Responses and Responsibilities, 15th - 21st July 2018, Toronto, Canada.

Juozeliūnienė, Irena, Irma Budginaitė ir Indrė Bielevičiūtė, „Transnational Families through the Lens of ‘Imaginary’ and ‘Relationality’“, Migrant, Multicultural and Transnational Families, RN13_09b_P Sociology of Families and Intimate Lives, 13th conference of the ESA – (Un)Making Europe: Capitalism, Solidarities, Subjectivities, 29 August - 1st September 2017, Athens, Greece.

Juozeliūnienė, Irena, Irma Budginaitė ir Indrė Bielevičiūtė, „Šeima abipus sienų: apibūdinimas ir ryšių pertvarka“, nacionalinė Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Skirtys ir jungtys lokalumo-globalumo sandūroje“. Žodinis pranešimas atliktas sesijoje „Demografiniai procesai ir šeima“ (II-C) 2016 m. lapkričio 18 d. MRU, Vilniuje.

Juozeliūnienė, Irena ir Irma Budginaitė, „How transnational families are seen to be troubling?“, 74355 session „Troubling families? Global futures for family discourses and practices“ (6431) at the Third ISA Forum of Sociology (July 10-14, 2016), Vienna, Austria.

Juozeliūnienė, Irena, Indrė Bielevičiūtė ir Irma Budginaitė, „Using Visual Methods to Describe Migrant Family Change“ (75603) session „Reflections on Qualitative Research Methods Used in Family Sociology“ (6628) at the Third ISA Forum of Sociology (July 10-14, 2016), Vienna, Austria.

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 15 egz.